Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ DERGİSİ

Sayı: 31 / Kış 2001 / Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

HARPUT KALESİ - ELAZIĞ

Yönetim Yeri
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe / ANKARA

Telefonlar
Santral: (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri: (0.312) 232 43 21
Abone İşleri: (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı
2.000.000.TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı: 20 $
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge Dergisi

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri

Üç Ayda Bir Çıkar

Cilt: 8, 2001 / KIŞ 31

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
Başkanlığı Adına
Sahibi
Prof. Dr. SADIK TURAL

•

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

•

Yayın Kurulu

Prof. Dr.	:	**Şerif AKTAŞ**
Prof. Dr.	:	**Berin YURDADOĞ**
Dr.	:	**Müjgân CUNBUR**
		Feyzi HALICI
		İmran BABA
Uzm.	:	**Songül BOYBEYİ**

•

Yurtdışı Temsilciliği

A.B.D	: **Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN**
Azerbaycan	: **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**
Danimarka	: **Zeynel KOZANOĞLU**
Kazakistan	: **Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV**
Kırgızistan	: **Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİYEV**
Macaristan	: **Prof. Dr. G. HAZAİ**
Özbekistan	: **Prof. Dr. Begali KASIMOV**
Tataristan	: **Prof. Dr. Hatip MİNNİGULİ**
Türkmenistan	: **Prof. Dr. Annagurban AŞIROV**

Dizgi-Tasarım-Ofset Baskı

Can

Reklamevi Basın Yayın Ofset Matbaacılık
Tel: (0.312) 230 46 60 - 229 70 72
Fax: (0.312) 230 46 67
e.mail: cantugtr@yahoo.com

Bu sayıda

İmran BABA : Sadık Tural Hoca ve Atatürk Kültür Merkezi'ndeki Çalışma Hayatım 3

MAKALELER

Anwar AHMAD : Bir Dönem Türk Tarihi ve Edebiyatının Urdu Edebiyatındaki Yansımaları* 6
Abdullah ŞENGÜL : Bir Manzum Hikâye Olarak "Hasan'ın Gazâsı" ve Fikret'in Milliyetçiliği....10
Azize AKTAŞ YASA : Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı ve "Ülker Fırtınası"ndan "Çölde Biten Rahmet Ağacı"na: Safiye Erol Külliyatı 15
Vakıf SULTANLI : Azerbaycan Muhacirleri Edebiyatı Araştırmalarında "Kitab-ı Dede Korkut"* 19
Zeynep ZAFER : Balkanlar'da Türk Kültürü ve Yordan Yovkov....21
Feyyaz SAĞLAM : Türk Dünyası Edebiyatı'nda Bosna....25
Adilhan ADİLOĞLU : Kafkas Nart Destanlarında Sumer ve Saka İzleri 29
Fatma AÇIK : Abdulla Avlani 33

BASINDAN

HÜRRİYET : Onlar Dışarıdan, Biz İçeriden....38
BAXIŞ : Azerbaycan Türk Dünyasının Elmi Merkezine Çevrile Biler 39
BİLKENT NEWS : Bilkent Celebrates Birth of Turkish Language....40
GÜNIŞIĞI : Elazığ'a Hoşgeldiniz 41
NURHAK : Hazar Şiir Akşamlarından Vefa Örneği 42
TÜRKİYE : Basın ve Medya Derken 43

KİTAPLAR

Neval KONUK : "Sevgi Mektupları"....44
İbrahim DİLEK : "Rize Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları II"....48
Ferhat BERBER : Manisa Araştırmaları 51
Ayhan İNAL : "Ne Çok Yağmur Gözlerin" 53
Saim KESKİN : Ermeniler Üzerine Yayınlar 54
M. Alem HAMMAD : "Türk Özbek Edebiyat Tarihi" 57
Alev KÂHYA BİRGÜL : İyilikle Yok Edilen Kötü 58
Yunus ZEYREK : "Çıldır Tarihi" Adlı Kitap Üzerine....60
Sevay OKAY ATILGAN : "İran'da Türkmen Hakimiyeti" 64
Yahya Kemal TAŞTAN : Hufre-i Nisyân İçinde Bir Şair ve Eseri 67
Serap LELOĞLU ÜNAL : İpek Yolu İle İlgili Yeni Bir Kitap 72
Reşide GÜRSES : "İştikakçının Köşesi"....74
Neval KONUK : "Ters Lale" 75
Tuğrul Veli KAMİLOĞLU : "Evliya Çelebi'nin 1654 Yılı 'Seyahatname'sinde Azerbaycan" 77
Tuba DURGUN : Prof. Dr. Emin Çarıkçı'nın Yeni Kitabı 80

DERS KİTAPLARI

Mehmet YÜKSEL : Lise I. Sınıflar İçin Kimya Ders Kitabı 82

HABERLER

Songül BOYBEYİ : "Uluslar Arası 9. Hazar Şiir Akşamları" Etkinlikleri 84
Serap LELOĞLU ÜNAL : İki Başarılı Ülkenin 10. Yıl Kutlamaları 88
Alev KÂHYA BİRGÜL : "Ahilik Haftası Kutlamaları"....93
Azize AKTAŞ YASA : "I. Türk Dünyası Kadınları Dostluk ve Dayanışma Kurultayı" Yapıldı 94

Bu makaleler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

SADIK TURAL HOCA VE ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ'NDEKİ ÇALIŞMA HAYATIM

İmran BABA
Atatürk Kültür Merkezi Merkez Sekreteri

'Ne kadar zamandır sizinle çalışıyorum' diye sordum. Daha önceden düşünmüş olmalı ki "Aralık biterse 99 ay" dedi. 99 ay. Söylemesi kolay yaşandığı günleri ayları ve yılları düşünürseniz doğrusu zor.

Merhum ilk başkanım Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın başkanlığının son iki yılına yakın bir dönemde Merkez Sekreteri olarak görev yaptığımdan ve o tarihte Sadık Hoca da Yürütme Kurulu Üyesi olduğundan, belli ölçüde tanışıyorduk. Asıl tanışma ise Eylül sonunda vekâleten, Ekim sonunda ise asâleten atandığı andan itibaren 99 ay; Atatürk Kültür Merkezi'ndeki birlikte çalışma hayatımız.

Sadık Hoca Atatürk Kültür Merkezi'nde, Başkanlık da değil hocalık da ısrar etti. Bu cümleyi üç sebepten dolayı söylüyordu:

1) Başkan olmaktan çok fazla zevk alıp nerede ise, ölesiye bir hırsla makama oturmuş havasına girenleri de, başkaları ile paylaşmak yerine kendi dünyasına, beklentileri dışında kimseyi sokmamak yolunu benimseyenleri de gördük. Bu yüzden; "ben yaptım oldu" "ben böyle istiyorum" gibi kanun tanımaz bir otorite olmak yerine, aynı konuyu en az iki, bazen beni bunaltacak sayıda görüşmesinden, başkaları ne çıkarır bilmem ama ben, bana ve arkadaşlarıma çok güvendiğini, her şeyi paylaşmaktan mutlu olduğunu, hata yapmak yerine herkesten yardım istemeyi küçüklük saymayan bir anlayışa sahip olduğunu düşünüp yorumladım. Sadık Hoca Başkan olma sevdasından çok hocalık âşığı bir insan olarak Atatürk Kültür Merkezi'ni yönetti.

2) Merhum Aydın Sayılı'dan, ikisi matbaada son aşamada 54 kitap, birisi baskısının son

aşamasında 18 adet Erdem Dergisi devralmıştık. Erdem Dergisi'nin yanına Arış ve Bilge'yi de ekledik. Böylece bugüne kadar 70 adet dergi çıkarmış olduk. Yayınladığımız kitabın sayısı ise Aralık sonu itibarı ile 289'a ulaşmıştır. Her biri kitap sayılması gereken 52 dergileri de eklersek, bu gerçekten insanın aklının alamayacağı bir rakamdır. Bu doğrusu her türlü düşmanlığı artıran, dostlarımızı da mutlu eden bir durumdur. Gelen intibaları da düşününce bu hizmette gene hem Türkiye Türklerini hem de Türk Dünyası'nın aydınlanmasını hedef edinen bir anlayış yani hocalık hâkimdi. Hoca başka, prof., doç., başka... Bizler çok insan gördük. Vitrin sevdalılarını mı sorarsınız, para sevdalılarını mı bilmek istersiniz, seyahat âşıklarını mı tanımak istersiniz... Hoca'da bunları görmemek bize, çalışma gücü ve heyecanı verdi. Tokgözlü, paylaşmacı, titiz, tatlı-sert, affedici idi.

3)Şube Müdürlerinin her birine, hatta memurlara da mutlaka kendilerini geliştirme yönünde kitap okumayı öğütleyen, uzmanları yüreklendirip yazarlığa hazırlayan; siyaset, ideoloji, cinsiyet gibi ayırımlar yapmadan bütün memurlarını kucaklayan, bundan dolayı da öncelikle sevilen bir hoca. Doğrusu doksan dokuz aylık çalışmasında en büyük zararı ben gördüm: Sabah 9.30 akşam 9.30 çalışıp ondan önce çıkmam ve Hocadan önce de mutlaka gelmiş olurum. Hoca Cumartesi günleri de gelir ve nazik bir şekilde benim de gelmemi sağlardı. Demek ki en çok zarara uğrayan benim. Ama bu doksan dokuz ayın her birisinin, bir kitap, bir dergi, bir uluslar arası toplantı, bir video kaseti, bir CD hâlinde birer düşünce yıldızı olarak dünyamızda yaşandığına inanıyorum. Buraklara, Gülşahlara sınıfların veremediği eğitimi, televizyonların büyük ölçüde çarpık yaklaştığı olayları, temiz bir bilgi ile kitaplaştırmak, dergileştirmek.

Atatürk Kültür Merkezi'nin doksan dokuz ayından ve Sadık Hoca'nın yönetimindeki çalışmalarından sadece haset edenler ve vatan hainleri rahatsızdır. Bütün mesai arkadaşlarım adına rahatça söyleyebilirim ki biz hocayı sevmiştik, çünkü hoca başkanlığı oynamıyor, kendisini padişah sanmıyordu. Hoca olmaktan ve hoca kalmaktan ve de hoca olarak hitap edilmesinden zevk alıyordu.

Kendi adıma söyliyeyim: Fazla mesai olsa, her günü dört saatten, cumartesiler de dahil olduğunu düşünürsek maaşıma yakın ek bir mesai ücreti almalı idim, tabi ki Sadık Hoca'da. Hoca fazla ücret talep etmediği gibi, Tarihten Destana Akan Duyarlılık, Bilgelerin Yolunda, Ermeni Meselesine Dair, ikisi dörder baskı yapmış eserlerinden de telif ücreti talep etmemiştir.

"Başkanlığım bittiği günden itibaren, kanunen ahlâken ve vicdanen hakkımı düşünür ve verirsiniz. Kitabımı basmış iseniz başkanlığım süresince katiyen almam" deyişi bir çok memur arkadaşımızı da duygulandırmıştır.

Bütün mesai arkadaşlarım en az Hoca kadar milletimizi ve ülkemizi sever. Ama Hoca kürsüye çıktığında; bir millet, bir millî devlet sevdalısı olarak kendine düşeni yapar, dostlarını mutlu eder, sevindirir düşmanlarını üzer, çıldırtır. 1995 yılının Ağustos sonunda Atatürk Kültür Merkezi'nden 3 Görevli ve 25 bilginle Manas 1000 toplantısı için Bişkek'e gitmiştik. Devlet Başkanı Sayın Askar Akayev, huzurunda buradan giden heyetin gerçekten başkanı olmayı hak eden bir kişi olarak yaptığı konuşma; onu sevenlerin göğsünün kabardığı, başının yükseldiği, yüreğinin heyecanla dolup taşdığı bir konuşmadır.

Devlet Başkanı Sayın Akayev'in Hocayı kucaklayışı sırasında haset edenlerin başları yere eğilmiş gözleri kısılmış, kalpleri sıkışmış hâllerini gözlerimle gördüm. Her toplantı da gerçekten gurur günleri yaşatır, en sonunda da katkısı olanları birer birer alkışlatır. Hoca'yı; 10 Kasım'larda, veya bir Dede Korkut toplantısının kapanışında Ankara'da yahut Şumnu'da, Hatay'da kürsüde dinlerken, O'nun ekibinde çalışanlar olarak gurur duymuşuzdur. Kıskançlıktan ve hasetten ruh sağlığı bozulanları atın bir kenara...

Sevgili Hocama ve Hocam gibi vatan aşkı ile kalpleri dolu olanlara Allah güç versin. Tabii bu doksan dokuz aylık dönemde tüm faaliyetleri gerçekleştirmemizde emeği geçen bütün mesai arkadaşlarıma da şükranlarımı arz ederim.

Allah'ın gücüne daha çok güç katmasını canı gönülden dilediğim, Sadık Hocam, Sevgili Başkanım, bilimlik yolunuzun açık olması dileklerimizle güle güle...

Bir Dönem Türk Tarihi ve Edebiyatının Urdu Edebiyatındaki Yansımaları*

Anahtar Kelimeler: Hint Müslümanları, Türk etkileri, Urdu Edebiyatında Türkler, Türkçe'den çeviriler.

Prof. Dr. Anwar AHMAD
Bahauddin Zekeriya University Multan-Pakistan

Türk tarihi ve edebiyatının, Urdu edebiyatına etkilerinden bahsetmeden önce şunu belirtmek gerekir: Pakistan, Afganistan, İran ve Orta Asya'daki çoğu Müslüman ülkenin toplumsal yapıları, dilleri, kültürleri, tarih süreçleri ve edebiyatları Türk etkileri taşımaktadır. Etkileyen Türkler arasında sultanlar, fatihler, âlimler ve dervişlerin yanı sıra, engin görüşlü şairler, edebiyatçılar, reformcular ve ayrıca Batı tutkunları olduğu gibi Batı karşıtları da vardır. Hatta Güney Asya'nın en büyük dilinin adı bile Türkçe bir kelime olan *ordu*'dur. Hindistan yasa koyucularının bu dilin gücü ve yaygınlığından duydukları 'korku'yu, anayasalarında Hindistan'ın resmi dilinin Hintçe olduğunu belirtip hemen yanına, sanki yangından mal kaçırırcasına 'Devenagari Alfabesiyle' ibaresini koymalarından anlayabiliriz. Bazı dilbilimciler (Mahmud Şirani, Şauket Sebzvari, Halil Sıddıki, Mas'ud Huseyn Han), Urdu dilinin Arapça, Farsça, Türkçe ve Sanskritçe'nin karışımından oluştuğu görüşünü kabul etmezler. Onlar, Sindh Vadisi'nde var olan yerel bir dilin, Hindistan'a gelen Müslüman fatihler, sufiler, âlimler ve bu dilde eser veren yazarlar tarafından bölgenin Ganj kültürüne has duyarlılığının yanı sıra ifade gücü yüksek ve yaygın kullanımlı bir dil haline getirilmiş olduğu görüşünü benimserler.

Hindistan'ı ele geçirdikten sonra iktidarlarını güçlendirmek isteyen İngilizlerin, iletişim ve basın-yayın sistemine getirdiği iyileştirme, iktidarı kaybedip onu tekrar ele geçirme arzusunda olan Hint Müslümanlarının rüyasına açılan bir pencere oldu. Bu pencereden, viraneye dönmüş bütün İslâm âlemi içinde bir tek Türk meşalesinin ışığı görünmekteydi. Böylece Türk debdebesi, ihtişamı, cesaret ve kararlılığı ile birlikte Türk edebiyatındaki derinlik ve fikir unsuru, özgürlük adına esirlere anlamlı bir yol gösterici oldu. Burada şunu belirtmek yersiz olmayacaktır ki, esirlerin bu rüyasına, hatta Ruslarla ilişkilerine bile İngilizlerin bir itirazı olmadı. Zira Britanya'nın Türk halifeyle 'dostane' ilişkileri uzunca zamandır süregelmekteydi; nitekim Türk halifesi, Mayıs 1857'de Delhi ve civarında gerçekleşen ayaklanma üzerine Hindistan Müslümanlarına, İngilizlere itaat etmeleri yolunda haber göndermiştir.[1]

19. yüzyılın başlarında matbaanın Hindistan'a gelmesiyle gazete ve dergi biraz daha çabuk basılmaya başladı; kitap yayını da sür'at kazandı. Hint yarımadasını yöneten gelişmiş ülkenin yöneticileri, 19. yüzyılın ortalarında ülkeyi telgrafla tanıştırdıklarında gazetelerde, kıyas veya fikir yürütme yoluyla yazılan yazıların yerini günlük haberler alır oldu. 1853'te Rusya ile Türkiye arasında başlayan Kırım Savaşı, bir şekilde 1856'ya kadar devam etti. Bu savaşta Büyük Britanya Rusların galip gelmesini istemiyordu, bu yüzden Britanya yöneticileri, esaret acısıyla kıvranan Hindistan halkına, Türkler lehinde sade ve samimi duygularını ifade edebilme izni verdi. Gazetelerin birbirleriyle yarışırcasına Türklerle birlik-beraberlik konusunda rollerini oynadığı dönemki gazetelerden bazıları Madras'ta çıkan **Şams-ul-Ahbar ve Cerida-ye Rozgar;** Lakhnow'da **Awad Panç**, İlahabad'da **Ahsan-ul- Ahbar** ve **Kaysar-ul- Ahbar Hind**'tir. Hatta Türkler cephesinde yer alan bazı gazetelerin sahipleri Hindu idi; mesela, Munşi Nol Keşur'un **Awad Ahbar** (Lakhnow), Pandit Gopi Nathvid'in **Ahbar-e Aam** (Lahor) gibi. Öte yandan Sir Seyyid Ahmet Han ve onun çıkardığı **Tahzib-ul- Ahlak**'ın tutumu ihtiyatlıydı.[2] İşte bu dönemde Urdu edebiyatında roman yazarlığı başladı ve bu türün tutulmasında gazete ve dergiler önemli bir rol oynadı. Nitekim Ratan Nath Serşar (1845-1903)'ın çığır açan romanı **Fesana-ye Azad, Awad Ahbar**'da yayınlandı. Romanın kahramanı Azad'ın, hem romanın baş kadın karakteri hem de kalbinin sahibi olan dünya güzeli sevgilisine kavuşması, bizzat sevgilinin ileri sürdüğü Azad'ın Türk-Rus harbine katılması şartına bağlıdır. Dolayısıyla Azad, bu şartı yerine getirmek için Huci'yi de beraberine alıp 1875'te Türk-Rus harbine katılır. Romanda onların kahramanlıkları övülür; aşklarından bahsedilir. Roman, o dönemde halkın ilgisinin yoğun olduğu konular, yani Balkanlardaki siyasi gelişmelerin yanı sıra Sırbistan ve Bosna savaşları hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacını karşılamaktaydı. Abd-ul-Halim Şerar (1860-1926) da aynı dönemde roman yazmaktaydı. Konusunu Türk-Rus harbinin oluşturduğu romanı **Husn-u-Ancelina** kendisinin çıkardığı dergi **Dilgudaz**'da bölümler halinde

yayınlandı. Ancak Ermenistan konusunda, Türk ve Müslümanlara karşı Avrupa'da benimsenen taassup ve inatlaşma ateşi alevlenince Britanya siyasetçilerinin maskesi düştü. Bu durumda bile Hint Yarımadası Müslümanlarının Türkleri savunmadaki tutumlarında bir gerileme olmadı. Bunu destekleyen ve üstlenen gazeteler arasında Mevlevi Mahbub-e Alem (1865-1932)'in **Paysa Ahbar-Lahor**, Hakim Mahmud Han'ın **Akmal Ahbar-Delhi** ve Şeyh Gulam Mahmud'un **Vekil-Amritsar** gazeteleri aynı coşkuyu sürdürmekteydiler. Artık Hindistan'daki kimi gazetelerde bazı Türk ve Arap gazetelerinin haberleri ve makale yazılarının Urduca tercümeleri de yayınlanmaya başlanmıştı. Bu gazeteler arasında **Tercuman-e Rum, Ahbar-e Dar-ul-Hilafet ve Tercuman-e Meşrik** önde gelen gazetelerdi. Durum sadece şundan da açıkça anlaşılabilir ki, **Peyk İslam** adında bir Urduca gazete İstanbul'da basılıp Hindistan'a ulaştırılmaktaydı.[3]

Serşar ve Şerar'dan başka Ağa Haşir (1879-1935), Haci Muhammed İsmail Han ve Şeyh Abdulkadir (1874-1950) de Türkler lehinde yazıyorlardı. Şeyh Abdulkadir, 1901 yılı başından itibaren Lahor'da **Mahzen** dergisini çıkarmaya başladı. Bu dergide sadece Türkçe eserlerin tercümeleri yayınlanmakla kalmamış, çağdaş Türkiye'yi Hindistanlılara tanıtma ve toplumu hem duygusal hem de zihnen yeni toplumsal değişimlere hazırlamaya çalışmıştır. Şeyh Abdulkadir 1900'de İstanbul'a da gitmişti. Buradaki izlenimlerini **Makam-e Hilafet** adıyla 1907'de yayınlamıştır. Hindistan Müslümanlarının, Türkler ve Müslümanlara yönelik duygusal beklentilerine karşın, gerçekler gittikçe ağırlaşıyordu. İtalya 1911'de Trablus'u ele geçirdi, ki böylece Balkanlardaki Hıristiyan devletlerin ayaklanmaları açık bir savaş şeklini aldı. Bu sıkıntılı dönemde Mevlana Muhammed Ali Cevher'in **Hamderd** (Kalkatta, sonra Delhi), Abul Kelam Azad'ın **El-Hilal** (Kalkatta) ve Zafer Ali Han'ın **Zemindar** (Lahor)'ı Hint Yarımadası Müslümanlarının ıstırap ve arzularına tercümanlık yapmakta ve ayrıca Hint Müslümanlarının siyasetine belirgin bir çizgi sağlamaya çalışmaktaydı.

Seccad Haydar Yıldırım (1880-1943) ilkin **Muarif** ve sonra **Mahzan**'da Türk hikâyecilerden tercümeler ve serbest tercümeleriyle, Hindistan halkının Türk ve Türkiye hakkındaki romantizm tasavvurunu daha da çekici bir hale getirdi. Yıldırım, Halil Rüştü'den **Neşeh** *ki Pehli Tereng* adıyla bir hikâye, Mefahir Bey'den *Gençlik Fitratı*, Ahmet Hikmet'ten **Haristan ve Gülistan**[4] , Halide Edip Adıvar'dan (1884-1964) **Harab Ma'bedler**[5] adlı eserinden *Aşk Fesaneleri*, *İmzasız Mektuplar*, *Kasim Sultan*, *Ey Ana Toprağı*, *Bilmem Topraklar Sıcak mıdır*; Namık Kemal'den (1804-1888) *Harzem Şah*, Abdulhak Hamid'in (1851-1937) **Tarık**'ının *Feth-e Endülüs* adıyla **Nigar-e Lakhnow**'da bazı bölümleri, Ahmet Mithat'tan (1840-1888) **Murakka-ye Serkeşya**[6], Şerif-ud-din Aybek'ten (1851-1937) *Ceng-u- Cedal*, *Tuğrul Sencer* ve diğer pek çok Türk edebiyatçısının eserlerini Urduca'ya kazandırdı ve Urdu edebiyatında romantizm akımının başını çeken kişi oldu. Şiir alanında bu edebiyat akımının önemli temsilcileri Ahtar Şirani (Mayıs 1905-Ekim 1948), tanınmış Türk edebiyatçı ve politikacı Şemseddin Sami Bey'in İnkılâbı piyesini **Kahve'yi Zahhak** adıyla tercüme etti. Bu eser önce 1927'de **Baharistan**'da bölümler halinde yayınlandı ve daha sonra kitap haline getirildi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'yi parçalayıp istila etmek isteyen ittihat güçlerinin bu amacı bütün Hindistan Müslümanlarını galeyana getirdi. *Hilafet Hareketi* başlatıldı. Hilafet Hareketi'ne ilişkin pek çok şey yazıldı; ancak ben bu Hareket'in sadece iki önemli noktasına işaret edeceğim: Hint Müslümanları, Türklere yardım etmek amacıyla bu Hareket döneminde sadece 26 Aralık 1921'den 12 Ağustos 1922 arasında 106.400 İngiliz Paundu, 1924'te de 6.900 Paund göndermişlerdir, gerçi bunlardan önce 1920'de de 18.000 Paund gönderilmişti.[7] İkincisi, söz konusu Hareket sayesinde Urduca gazete, dergi ve kitaplar aracılığıyla şiir ve hikâyecilikte oluşan yenilikte, Türklerin gerçek ve onlardan beklenen kendine has karakterleri ortaya konulmuş; Türk edebiyatı ve şiirinden feyz alış başlamıştı. Hatta bu feyz alış, bir dönem Urdu edebiyatının asıl özelliği haline gelmişti. Çağdaş Türkiye'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ile İstanbul halifesi arasında Türklerin bağımsızlığının yanı sıra, geleceğin siyaset ve toplum sistemi konusunda ihtilaflar oluşmuştu. Hatta 11 Mayıs 1920'de İstanbul hükümetinin imâsı üzerine askeri mahkeme kararı, Şeyh-ul-İslam'ın fetvası ve halifenin onayıyla Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Halide Edib Adıvar, Dr. Adnan Adıvar ve Abdurrauf'un ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilmişti. Bu dönem, Hint Müslümanlarının bütün bu gelişmelerden habersiz, Hilafet Hareketi'ni sürdürdükleri dönemdi. Ankara'da onların temsilcisi olan Mustafa Sağer, Britanya Gizli Servisi adına ajanlık yaparken yakalanmıştı. O dönemde, Hindistan yöneticilerinin yönlendirmesiyle örgütlü bir şekilde Atatürk'ü Hint Müslümanlarının gözünden düşürmek için entrikalara hız verilmişti. Bu aşamada, Hilafet Hareketi'nin başını çekenlerin yanı sıra Müslümanların fikir önderi olan Allama Muhammed İkbal, bu

entrikaları başarısız kılmak için çalışırken özellikle Miyan Beşir Ahmed ve Muhammed Abdulmecid'in çalışmalarından bahsetmek gerekir.

Miyan Beşir Ahmed, Ocak 1922'de Lahor'da **Humayun** dergisini çıkarmaya başladı. Burada şunu belirtmek gerekir ki Ağustos 1922'de Mustafa Kemal komutasındaki Türk ordusu Sakarya Meydan Muharebesi'nde kanlı bir savaştan sonra Yunanlıları yenilgiye uğratmış ve Ekim 1922'ye kadar bütün işgalcileri Anadolu'dan çıkarmıştı. 29 Ekim 1923'de Büyük Millet Meclisi, cumhuriyet ilan etmiş ve Mustafa Kemal'i ilk başkanı seçmişti. Meclis, Mart 1924'te de hilafeti kaldırmıştı.[8] 1924'teki gelişmenin gerekçelerinden habersiz olan Hint Müslümanlarının üzüntüsü yerindedir; ancak öte yandan İkbal'in basireti, söz konusu gelişmeyi içtihat olarak övgüyle karşılar. Bir konferansında şöyle der: *"Hem şu anda dünyada ortaya çıkan yeni güçler, hem de Batı uluslarının siyasi tecrübeleri neticesinde Müslümanların zihinlerinde de meclis kurmanın önemi ve onun sağladığı olanaklar idrak edilmeye başlanmıştır. İslam ülkelerinde cumhuriyet ruhunun gelişmesi ve kanun yapan meclislerin tedricen kurulması çok önemli bir gelişmedir."* (Nezir Niyazi, Seyyid, (Ter.), *"Teşkil-e Cedid-e İlahiyat-e İslamiye"*, **Bezm-e İkbal**, Lahor, s. 268)[9] Dolayısıyla Miyan Beşir Ahmed'in dergisi **Humayun**'da Atatürk'ün kişiliği ve milli hizmetlerine ilişkin yazılarla birlikte, Türkiye'de gerçekleşen devrimlerin gerekçeleri de irdelenmeye çalışılmıştır. Bizzat Miyan Beşir Ahmed, Mansur Ahmed ve Sufi Gulam Mustafa Tabassum'un **Humayun**'da yayınlanan bazı yazılarında bunlar açıkça görülmektedir. İşte aynı Miyan Beşir Ahmed 1949'dan 1952'ye kadar Pakistan'ın ilk Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Muhammed Abdulmecid Atiki, **Türkan-e Ahrar, Şehidan-e Dastur ve Uruc-e Türki** gibi kitaplarında çağdaş Türkiye'nin mimarları hakkında coşkulu yazılar yazmıştır.

Burada iki önemli Urduca hikâyecisi olan Manto ile Nedim'in hikâyelerinden bahsetmek gerekir. Manto, *Matemi Celsah* başlıklı hikâyesinde Atatürk'ün vefatı üzerine düzenlenen bir toplantıda konuşmacılarla dinleyiciler arasındaki farklı algılamaları konu eder. Yanıltıcı bilgilendirmeler neticesinde, Atatürk ve Pakistan'ın kurucusu Cinnah'ın at üzerine bindirilmiş, ellerinden Kelime-i Şahadet bayrağı tutuşturulmuş resimlerle bezenmiş takvimler aşırı derecede rağbet görmüştür. Manto'nun söz konusu hikâyesi **Dhuvan** adlı kitabında yer alır ve 1941'de yayınlanmıştır. Öte yandan Ahmed Nedim Kasımi'nin hikâyesi *"İrtika"* 1948'de yayınlanan **As Pas** adlı eserinde yer alır. Bu hikâye, Hilafet Hareketi ve sonrasında Hint Müslümanlarının kimliği ve siyasi istikametinin belirlenmesine sebep olan çalkantıların hikâyesidir.

Aynı şekilde çağdaş Urdu şairlerinden N. M. Raşid, Lahor'da çıkan **Şahkar** isimli derginin Ağustos 1935 tarihli sayısında, galiba memuriyetinden kaynaklanan sakıncadan dolayı Azim-ud-din Şemsi takma adıyla Mustafa Kemal Atatürk'ü tanıtan bir makale yazmıştır.[10] Azim Beg Çağatay, öğrencilik yıllarında, 1937'de **Dar-ul-İşaat**'ta yayımlanan *"Kıssa-ye Sahra"* adıyla bir hikâye yazmıştır. Hikâyede hiçbir kaynak belirtilmemiş, sadece *"Hazar Denizi'nin kuzeyine ulaşan bir Türk boyunun hikâyesidir,"* ibaresi yer almaktadır.

Okumaktan ziyade dinleyip şiire hak ettiği övgüyü anında veren Urdu şiirinin dinleyici kitlesi, asla sevmeyi bırakmamış; Türk sevgisiyle daima yürekleri dolu yaşamıştır. Özellikle siyasî ve sosyal buhran dönemlerinde (her iki taraf için de) bu sevgi daha da belirgin bir hâl almıştır. Yaklaşık her toplantıda Türkler bağlamında bir nazım mutlaka yer almıştır. Türk aşığı olan Neyyer Vasti, bir şiir kitabı **Şiir-u-Hikmet**'in girişi olan *Hikayet-e Cunun*'da şöyle yazar: *"Hilafet Hareketiyle ilgili Nahtur'da bir toplantı düzenlendi. Arkadaşlarım duaiye nazım okumam için beni sahneye çıkardılar."* (s. 8). Şunu belirtmekte yarar var ki Neyyir Vasti, tıp alanındaki çalışmaları ve Türk dili, kültürü ve tarihiyle ilgilenmesi neticesinde 1958'de Turkish History of Medicine kuruluşuna üye yapılmış ve **Turki Nizam-e Tıb ki Tarih (Türk Tıp Tarihi)** adında çok önemli bir kitap yazmıştır. Ayrıca Pencab Üniversitesi-Lahor'da yapılan Türkçe sınavını da geçmiştir.[11]

Riyaz Hayrabadi (1853-1935), *"Terane-yi Hilafet"* başlığıyla, İsmet Paşa'nın övülüp, Mekke Şerifi'nin Türklere yaptığı kalleşliği yerdiği yirmi dört bentten oluşan bir nazım yazmıştır. Muhammed-din-Fauk (1877-1942), *"Adriyanapol ki Vapsi"* adıyla altı bentlik bir müseddes yazmıştır. Bu nazımda 1914'te Edirne'nin Yunanlılardan geri alınışını konu edilmektedir. Asrar-ul-Hak Mecaz, *"Nezr-e Halide"* adıyla Halide Edib'in Hindistan ziyaretinde Aligarh'a gelmesi üzerine 12 bentlik bir nazım yazmıştır. Navab Mezmilulluh Han'ın Z. H. Ş. imzasıyla yazan genç yaşta ölen şair kızı Zahide Hatun Şirvaniye (1894-1922), otuz bentlik *"Zindabad Anvar Paşa"* ve Balkan Savaşı döneminde Türklere yardım toplamak amacıyla *"Epîl"*i yazmıştır. Niyaz Fethpuri, bir Türk şaire Nigar Bint-i Osman (1862-1918)'ın adından (muhtemelen resminden) etkilenerek çıkardığı derginin adını **Nigar**[12] koymuştur.[13]

NOTLAR

** Bu makale A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden Dr. Celal Soydan tarafından çevirilmiştir.*

*1. Muhammed Akram, Şeyh; "Şibli Namah", **Tac Afis**, Bombay, s. 193.*

*2. **A.g.e.**, s. 75. "O, Türklere duygusal ve sonu olmayan bir sevgi besleme neticesinde Hint Müslümanlarıyla İngiliz hükümeti arasında büyük zorluklarla kurmaya çalıştığı beraberliğin tehlikeye girmesinden korkuyordu."*

*3. Faruki, Ziya-ul-Hasan, "Aşhas-u- Afkar", **Maktabe-yi Cami'a**, Yeni Delhi 1973.*

*4. Hikmet, Ahmet, **Haristan**, Dersaadet. İkram Matbaası, İstanbul, H. 1324 (Ç.N.)*

*5. Adıvar, Halide Edib, **Harap Mabetler**, İkbal Kütüphanesi, İstanbul 1924 (Ç.N.)*

*6. Mithat, Ahmet, **Yeniçeriler** (Roman) Remzi Kitabevi, İstanbul 1942 (Ç.N.)*

*7. Öke, Mim Kemal, "Tehrik-e Hilafet" (Ter. Dr. Nisar Ahmed Asrar) **Seng-e Meel Publications**, Lahor 1991, Bibliyografya, s. 8.*

*8. Salahi R. Sonyel, "Atatürk: The Founder of Modern Turkey" **Turkish Historical Society**, Ankara 1989. s. 107.*

*9. Nezir Niyazi, Seyyid, (Ter.), "Teşkil-e Cedid-e İlahiyat-e İslamiye", **Bezm-e İkbal**, Lahor, s.268.*

10. Fahrul-hak Nuri, Dr. "N.M.Raşid; Tehkiki-u- Tenkidi Mutal'a", (Basılmamış doktora tezi, Pencab Üniversitesi, Lahor 1997) s. 1125.

*11. Neyyir Vasti, Hekim; "Şi'ir-u-Hikmet", **Firuz Sons**, Lahor 1959. s.37-38.*

*12. Bkz. Ahmad, Anwar, "'Nigar' Dergisinin İsmine Esin Kaynağı Olan Türk Şair Nigar Bint-i Osman", **A.Ü. DTCF, Fakülte Dergisi**, Cilt:40, Sayı: 1-2, Ankara 2000 (Ç.N.)*

*13. Dr. Ferman Fethpuri, "Niyaz Fethpuri; Diyde-u-Şonide", **Firuz Sons**, Lahor 1991. s. 132.*

***"Şehitler Haftası ve Türklerde Kahramanlık"** Paneli Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığının işbirliğiyle 19-21 Aralık 2001 tarihinde gerçekleştirilmiştir.*

Bir Manzum Hikâye Olarak *"Hasan'ın Gazâsı"* ve Fikret'in Milliyetçiliği

Anahtar Kelimeler: Tevfik Fikret, Mehmet Emin, şiirler, milliyetçilik.

Yard. Doç. Dr. Abdullah ŞENGÜL
Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yahya Kemal, bir yazısında "*...bizim edebiyatımızda harp hâtıraları belirmiş bir nevi değildir*"[1] diyor. Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya'da Cihan Harbi'nde askerler kadar, siviller, orduda asker olarak bulunmuş ediplerin bu savaşı binlerce kitapta anlattıklarını belirterek, "*... bu bizde niçin mümkün olmuyor?*"[2] diye soruyor. Gerçekten de sadece geride bıraktığımız asrın ilk çeyreğinde verilen mücadele, binlerce ciltlik kitapları dolduracak kadar büyük olmasına rağmen, bu rûhu edebî eserler aracılığı ile gelecek kuşaklara aktardığımızı söyleyemeyiz.

Bu yazının sınırları içinde "*Hasan'ın Gazâsı*" şiirinden hareketle Mehmed Emin'in "*Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken*" isimli şiiri ile Mehmed Âkif'in "*Cenk Şarkısı*" şiirindeki ortak temaları dikkatlere sunmaya çalışacağız. Ancak bu üç şiir, verilen mücadelenin büyüklüğünü anlatmaktan ziyâde insanımızı bu mücadeleye hazırlamayı hedef alıyor. Bu şiirlerden Tevfik Fikret ve Mehmed Emin'e ait olan Osmanlı-Yunan Savaşını, Mehmed Âkif tarafından yazılan da Balkan Harbini anlatıyor.

Bunlardan ilki; bütün bir Servet-i Fünûn şiiri içerisinde, vatan temasını en güzel anlatan şiirlerden biri olan "*Hasan'ın Gazâsı*"dır. Şiir, Osmanlı-Yunan Savaşları sırasında geçtiği kabul edilen bir hikâyeyi anlatır. Fikret, bu savaşlar sırasında Türklük ruhunu ön plâna çıkaran ve yazdığı şiirleri **Türkçe Şiirler** başlığı altında yayınlayan Mehmet Emin'i övmekle kalmamış;[3] kendisi de bu savaşın millette açtığı yıkıcı tesiri önlemeye yönelik şiirler yazmıştır.

Eser, 1897 yılında kaleme alınmıştır. Fikret bu tarihte **Servet-i Fünûn**'un başındadır. Aynı dergide peş peşe yayınladığı şiirleriyle edebiyata meraklı gençler arasında büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Şiirin kaleme alındığı yıllarda İstanbul, sanatkârlar için yaşamanın zorlaşmaya başladığı bir mekân durumundadır. Yönetimden kaynaklanan bu rahatsızlık, sonucu İstanbul, küçük yaştan itibaren Fransızca'yı öğrenen ve Fransız sanatkârlarını tanıyan bu nesil için yaşanması zor bir şehir hâline gelmiştir. Mekândaki bu zorluk, Servet-i Fünûn sanatkârlarının sosyal hayattan kopmalarına ve kendi çevrelerinden ibaret bir sanat anlayışına yönelmelerine sebep olmuştur. Bu dönemin en önemli temsilcisi saydığımız Fikret, zaman zaman Edebiyat-ı Cedîde neslinden farklı olarak sosyal hayata ve memleket gerçeklerine yönelir. Nitekim Mehmet Kaplan, Fikret'in şiirlerini konuları bakımından tasnif ederken, bu tip şiirlerini "*vatanî şiirler*" başlığı altında değerlendirir.[4]

Yahya Kemal, Eski ve Yeni şiirimizi değerlendirirken; "*Bir milletin edebiyatında, bereketli bir devir olduğu vakit, şiir ve nesir er geç üç istikamette ayrılıyor. Bu hâdise, son yarım asırlık Fransız edebiyatında olduğu gibi, onun şöyle böyle, bir çırağı olan bizimkinde de aynen tecelli ediverdi. Bu üç istikametin biri hâlis sanattır, diğeri felsefe ve maverâî zevklerdir, üçüncüsü de, içtimâî ve insânî kaygılardır.*"[5] diyor. Gerçekten de içtimâî ve insânî kaygılar taşıyan şairlerimizden biri de Tevfik Fikret'tir. Özellikle François Coppe'nin tesiriyle kaleme alınan "*Balıkçılar*", "*Nesrin*", "*Hasta Çocuk*"[6] bu tarz şiirlerdir.

"*Hasan'ın Gazâsı*"; yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, memleket gerçeklerine yönelik ama Fikret'in diğer şiirlerinden farklı bir bakış açısıyla yazılmış, biraz da onun milliyetçiliğini ön plâna çıkaran vatanî bir şiirdir. Şiirin başında bir mekân tasviri ile karşılaşırız. Bu Fikret'in diğer şiirlerinde de gördüğümüz tabiatın tablolar şeklinde ifadesinden başka bir şey değildir. Ancak burada farklı olan, insanoğlunun tabiata kattığı kendine has değerlerin bu tablonun içine sığdırılmış olmasıdır. Mekân bir Anadolu köyüdür. Köyün karakteristik özelliği birinci mısradaki "*köhne*" kelimesi ile ifade edilir. Ancak şair, bu köhneliğin içerisinde "*şairane*" bir taraf bulur. Şiir bu yönüyle bir manzum hikâyedir. Hikâyelerde olduğu gibi önce vâk'anın geçeceği mekân tasviri ile karşılaşırız. Ancak burada anlatılan tasvir vâk'a zamanıyla ilgili değil, bir saat öncesine aittir.

"Bu yol bugün daha bir saat önce mahşerdi:
Büyük, küçük ne kadar halkı varsa köyceğizin"[7]

mısraları tabiatı, o köyün hakikatiyle dikkatlere sunar. Bu sadece mekânın tasviri değildir. O topraklar üzerindeki insanların kahraman, cesur ve seçkin gibi birtakım vasıfları vardır. Eserin hemen başında tasvir

yapılırken olay da yürümeye başlar. Köyün gençleri vatanın imdadına koşarken, ihtiyarları ve çocukları bu insanları uğurlamak için toplanmışlardır. Bu anlatımla tablo tamamlanmış gibidir.

Diğer iki şiir, Mehmed Emin'in *"Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken"* isimli şiiri ile Mehmed Âkif'in *"Cenk Şarkısı"* isimli kalem tecrübesidir. Bu üç şairin yukarıdaki şiirlerinden başka ortak düşünceleri paylaştıkları başka şiirleri de vardır. Bu durum; farklı düşüncelerde de olsalar, aynı sosyal ve kültürel çevre ile aynı tarihî süreci yaşamanın bir sonucudur.

"Hasan'ın Gazâsı" manzum hikâyesinin yukarıda anlatmaya çalıştığımız ilk bölümünde, vatan için savaşmanın kutsallığı ile, Türk insanının bu konudaki hassasiyetleri anlatılıyor. *"Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken"* isimli şiirde ise bu aynı hassasiyet: birinci şahısın ağzıyla, şiiri boyunca redif oluşturan *"giderim"* fiiliyle anlatılıyor:

"Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur,
Sinem, özüm ateş ile doludur,
İnsan olan vatanının kuludur,
Türk evlâdı evde durmaz; giderim!"[8]

Aynı düşünce *Cenk Şarkısı*'nda:

"Yurdunu Allah'a bırak çık yola
"Cenge" deyip çık ki vatan kurtula
Böyle müyesser mi gazâ her kula?
Haydi levend asker, uğurlar ola"[9]

mısralarıyla anlatılıyor.

"Hasan'ın Gazâsı" şiirinde, yukarıda oluşturulan tablonun bir saat öncesinde yaşanılan olay anlatılmaya devam edilir. Buradaki anlatım; bir yansıma kahramanın ağzıyla verilir. Bu kahraman, görmüş, geçirmiş *"muhterem bir pîr"*dir. Köyün en yaşlısının sözlerinde yukarıdaki tablo ile anlatılan resme, adetâ manevî bir çerçeve çizilir.

Vatan yolunda fedâ-yı hayât edenler ölmez...[10]

söz grubu o tablodaki insanların kutsal kitaplarındaki bir âyete telmihtir.[11] Bu sözle beraber üzüntüler bir tarafa itilir. Savaş, vatan, savaşa gitmenin bahtiyarlığı, gazilik ve şehitlik gibi unsurlar ön plândadır. Aynı unsurların diğer iki şiirde de ön plâna çıkarıldığına şahit oluyoruz. Mehmed Emin bunu bir karşılaştırma ile ifade eder:

"İşte Vatan! İşte Tanrı kucağı!"[12]

Âkif de aynı düşünceyi;

"İşte Hüdâ yâveriniz, hem Nebi.
Haydi gidin, haydi, uğurlar ola"[13]

beytiyle ifade eder.

"Sükûn içinde vedâ ettiler çocuklarına
O sâl-dîde pederler, rahîm vâlideler"[14]

Yukarıdaki iki mısra, oğlunu savaşa gönderen Türk insanının tavrını millî-romantik tarzda ortaya koyar. Şiirde buraya kadar anlatılanlar, esas vak'anın hazırlığı niteliğindedir. Hikâyelerdeki giriş bölümü demek daha doğrudur. Biz bundan sonra olayın esas kahramanıyla tanışırız. Bu kahraman Hasan'dır. Birkaç günden beri tarlasındaki işinin başında bulunan Hasan, bütün köyün yaşadığı bu hüzünlü, hüzünlü olduğu kadar da bu gururlu tablodan mahrum kalmıştır. Böylece hikâyedeki ilk merak unsuru da kurulmuş olur. Hasan'ın böyle bir tablonun dışında kalmaya gösterdiği tepki herhangi bir Türk gencinin vatan karşısındaki tavrını çok net bir şekilde dikkatlere sunar. Hasan, Halûk ismi altında sembolleştirdiği gençten daha farklıdır. Vatanseverlik duygularını çok yoğun bir şekilde yaşar. Köyün ak sakallısının nasihat ederken peş peşe kullandığı *"cihân, cennet, gazâ, Hakk, vatan"* gibi değerlerden uzak kalınmasına itiraz eder:

"Köyün yabancısı, bir ben uzak o devletten!
Niçin? Benim nerem eksik?.. Çolak mı, hasta mıyım?
Soyumda hepsi şehîd: İşte amcam, işte dayım.
Ne sandılar beni, bir torba ot kadar cansız!
Köyün çocukları hep cenge gitsin oynaşarak,
Kadın mıdır ki Hasan evde bekleyip yatacak?.."[15]

Yukarıdaki mısralar hem üslûp, hem dil, hem de mana yönünden Servet-i Fünûn şiirinden farklılık arz eder. Hasan'ın duyguları, onun tertemiz gönlü kadar saf bir Türkçe ile ifade edilir. Hasan'a göre; uğrunda ölmek için cepheye koşmak bir Türk genci için en büyük şereftir. Bu devletten ancak fizikî noksanlıkları olanlar istifade edemezler. Fikret'in Hasan'a söylettiği bu düşünceler diğer iki şiirde sanatkârlar tarafından telkin edilir. M. Emin aynı düşünceleri birinci şahsın ağzından ifade eder:

"Tanrım şahit duracağım sözümde,
Milletimin sevgileri özümde,
Vatanımdan başka şey yok gözümde.
Yar yatağın düşman almaz; giderim!"[16]

Âkif, aynı düşünceleri şu şekilde dile getirir:

"Ey sürüden arkaya kalmış yiğit!
Arkadaşın gitti, yetiş sen de git.

Bak ne diyor, cedd-i şehîdin, işit:

Durma git evlâdım, uğurlar ola!"[17]

Fikret;

"Soyumda hepsi şehîd: İşte amcam, işte dayım"[18]

söz grubuyla, vak'a zamanına ait bir memleket manzarasını dikkatlere sunar. Bu mısrada yakın akrabalardan amca ve dayının seçilmesi, şehit olan insanların kapladığı mekânı daha geniş tutmak fikrine hizmet eder. Devam eden mısralarda "*cenge gitmek*"le "*oynaşmak*" fiilleri yan yana kullanılır. Bu iki fiil geleneksel Türk kültürü içerisinde Türk milletinin "*vatan için savaş*" karşısındaki tavrını da izah etmektedir. Böyle bir zevkten Hasan nasıl mahrum olabilir? O kendinden bekleneni yapar ve kimseye sezdirmeden azığını aldığı gibi cephenin yoluna düşer. Buraya kadar çizilen Hasan portresi, duygularının yoğunluğu bakımından **Vatan Yahut Silistre**'deki İslâm Bey'e benzer.

Şiirin bundan sonraki bölümünde Hasan ile tabiatı iç içe geçmiş bir şekilde buluruz. Bir tarafta köyün güzelliklerinden ayrılmanın verdiği üzüntü, diğer tarafta güzel nişanlısının, kardeşinin ve annesinin hasreti. Bütün bu duygular Hasan'ın sahip olduğu vatan sevgisinin önüne geçemez.

"Hayır, o dönmeyecek; bak, şu karşı dağlardan

Esen havâ ne kadar şanlı müjdeler veriyor;

Hayâli pîşine bir levhâ-i zafer seriyor"[19]

Yukarıdaki mısralarda Türk'ün savaşa giderken taşıdığı ruh hâli anlatılıyor. Hasan da zaferin hayalini göre göre cepheye koşmaktadır. Heyecanlıdır. Köyünde beraber büyüdüğü arkadaşları, şu anda ellerinde silahlarla düşmanın peşinden koşmaktadırlar. Hasan; oyuna yetişmek için acele eden bir çocuğun heyecanıyla koşarken, diğer taraftan onlardan geri kalışına hayıflanmaktadır.

"Namâzgâhın önünden geçerken irkilerek

Durup heman iki rek'at namâz edâ etti;

Kapandı secdeye, sûzişli bir duâ etti"[20]

mısralarında savaşa giden insanımızın heyecanının kaynağına işaret edilir. Hasan, bu duadan sonra farklı bir ruh hâliyle karşımıza çıkar. O, artık etrafına ümit saçmaktadır, son derece rahatlamıştır ve cenge giderken türkü söyleyecek kadar bir ruh sükûneti içindedir. Yukarıdaki mısralar; bu dönem şiirinde pek karşılaşmadığımız insana has duyguların, bir nev'i psikolojik tahlili gibidir. Bu durum, Fikret'in çocuk ruhundan anlaması, gençlik ideali üzerine düşünmesi ve eğitimci kişiliği ile de yakından ilgilidir.

"Silâh oyunları zaten köyünde bildiği şey;

Nizâm-perver, itaatli, tendürüst, çevik,

Kanında var yiğidin belli işte askerlik"[21]

mısralarıyla Hasan'ın şahsında bir milletin tahlili yapılmaktadır. Türkler doğuştan askerdir. Çevik, dürüst, itâatli, kurallara uyan ve küçük yaştan itibaren bu disiplinle yetiştirilen gençler, silah kullanmasını da bilirler. "*Kanında var*" söz grubu ile, bizim yukarıda ifade etmeye çalıştığımız şey daha da kuvvetlendiriliyor. Türklere "*asker millet*" ya da "*her Türk asker doğar*" denmesinin altında da böyle bir gerçek yatmaktadır.

Şiirin başından itibaren iki mekânla karşılaştık. Birincisi Hasan'ın köyü, ikincisi Hasan'ın eğitim yaptığı yer. Birinci mekân tablo şeklinde ortaya konulurken; ikinci mekân üzerinde durulmamıştır. Eserdeki üçüncü mekân cephedir. Hasan ikinci mekândan ziyade üçüncü mekâna daha fazla yakışmaktadır. Kendisi bu mekâna gelmeden, elinde silah düşmana karşı koymanın hayalini kurar. Hasan'ın savaş meydanına intikal etmesinden sonra burada yaşanan savaşın şiddeti, "*nihayet*" kelimesi ile başlayan ve "*adüvv, harp, suyûl-i ateş, dalga dalga çalkanmak, barut, duman, mosmor*" kelimelerinin geçtiği mısralarda anlatılmaya çalışılır. Bunu takip eden mısralarda uzun süren savaşın asker üzerindeki fizikî tesiri ve buna bağlı endişeler anlatılır. Ancak sabah olunca bu endişelerin yerini yeni bir zaferin müjdecisi olacak hücûm heyecanı alır. Bu bölümde "*gazâ*" ve "*zevk*" kelimelerinin yan yana kullanılması dikkat çekicidir. Devam eden mısralarda, bir savaş tablosuyla karşılaşırız. Ancak burada; şiddetinin anlatıldığı bir tablo söz konusudur. "*Hurûşa başlamak, nehr-i ateşîn-cereyân, hûn-âlûd, suûd, hande-künân, şevk-i cinân, inhimâk-ı şehâdet, adüvv, satvet-i muhâceme*" kelimeleri bu tablonun renkleri ve keskin tonları gibidir.

Bu bölümden sonra Hasan, bütün bir bölük içerisinde kahramanlığı ile ön plâna çıkarılır. O, şehit olan Çavuşunun elinden kaptığı bayrağı yere düşürmemenin haklı gururunu yaşar ve bu ruh hâliyle kendisini çok büyük görürken, tek bir kurşunun dağ gibi cüssesini yere sermesini hayretler içinde karşılar. Bütün bu anlatımların peş peşe gelen tablolar şeklinde dikkatlere sunulduğu görülmektedir. Siz, –eğer kabiliyetiniz varsa- bu anlatımları resim şeklinde ifade edebilirsiniz. Bu tip anlatımı, Fikret'in sanatkâr kişiliği ve resme olan yatkınlığı ile de ifade etmek mümkündür. Bayrağı, vurulan Çavuşunun elinden kapan Hasan,

bayrağı tutarken vurulup düşen Hasan, yarasına bakıp hayıflanan Hasan; bir sedye ile savaş meydanından uzaklaştırılan Hasan, yüzünde görevini yerine getirmiş insanların huzurunu taşıyan Hasan işte bu tablolarla karşımıza çıkar. Fikret, sanki savaşın çeşitli safhalarını Hasan'dan hareketle resmeder gibidir. Şiirin sonuna doğru girişte anlatılan insan ile tabiat arasındaki yakınlık yeniden kurulur.

"Hava biraz daha râkid, semâ biraz daha boş

Dumanlar ortada güçlükle eyliyor pervâz;

Hulâsa yaz, Hasan'ın pek ziyâde sevdiği yaz"[22]

Şiirin son bölümünde yeniden ilk mekâna dönülür. Bu safhada arkadaşlarından geri kalan Hasan'ın ezikliği yoktur. Bilâkis görevini yerine getirmiş, yarasını göğsünde madalya gibi taşıyan ve bunun gururunu yaşayan Hasan vardır. Yeniden tabiat ile Hasan arasında bir bağ kurulur. Köyü ona kucak açmıştır. Bütün bu düşünceleri; yazıldığı dönem içerisinde değerlendirdiğimizde, Hasanlara duyulan ihtiyacı daha kolay anlayabiliriz. Diğer iki şiirin sonunda benzeri mesajlar vardır. Mehmed Emin:

"Ak gömlekli gözyaşımı silerim.

Kara taşla bıçağımı bilerim.

Vatanımçün yücelikler dilerim

Bu dünyada kimse bana kalmaz, giderim!"[23]

Derken, Âkif, aynı duyguları daha mistik bir yaklaşımla şöyle ifade eder:

"Ey vatanın şanlı gazâ mevkibi,

Saldırınız düşmana arslan gibi.

İşte Hüdâ yâveriniz, hem Nebi.

Haydi gidin, haydi, uğurlar ola."[24]

Görüldüğü gibi, her üç şiirin kaleme alınışında mecburiyet denen bir taraf vardır. Bu insanlar, sanatkâr olmanın, aydın olmanın mesuliyetiyle bu şiirleri kaleme almışlar ve ortak düşünceleri ifade etmeye çalışmışlardır.

Aynı yıllarda, bu savaşın şiirdeki dili olan Mehmet Emin şairlerin suskunluğunu hazmedemiyor ve şöyle diyordu:

"Bırak beni haykırayım, susarsam sen mâtem et;

Unutma ki şâirleri haykırmayan bir millet,

Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir;"[25]

Kısaca şiirde işlenen tema hiçbir Türk gencinin vatan tehlikedeyken savaşa gidenlerden geri kalmayacağı şeklindedir. Biz aynı temaları; M. Emin'in *"Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken"* şiirinde, Fikret'teki gençlik idealizmini ifade eden *"Asım'ın Nesli"*'sinde Akif'in yukarıda incelemeye gayret ettiğimiz *"Cenk Şarkısı"* isimli şiiri ile **Safahat**'ın dördüncü kitabını oluşturan **Fatih Kürsüsü**'nde de bulmaktayız. Balkan faciasını asla unutmayan Âkif, bu kitabına aldığı şiirlerinde doğacağına inandığı yeni milleti anlatmaya, daha doğrusu tasvir etmeye çalışır. Bu millet, ancak çok çalışma ve mücadele ile mesut olacağının bilincinde olan Batı'nın ilim ve tekniğini örnek alacak bir millettir.

Bu çalışmada dikkat çekmek istediğimiz bir diğer husus, Fikret'in milliyetçiliği meselesidir. Şüphesiz onun milliyetçilik anlayışı Mehmet Emin'den ve adı bu kavramla birlikte anılan diğer sanatkârlardan farklıdır. Fikret, *"millet, milliyet"* gibi unsurlara Batılı bir dikkatle bakmıştır. *"...Batıda modernizmin başladığı tarihten beri, millîlik ve milliyetçilik anlayışlarının eserlerde aksi, çok modern ve gelişmiş olarak görünmektedir."*[26] Modern dönemden sonra Batı, millîliği milliyetçiliğin önüne koymuştur. Fikret'in milliyetçiliği biraz da bununla ilişkilidir. Benzer bir anlayışı Âkif'te de görmek mümkündür.

"Hasan'ın Gazâsı", bu ortak duyguların ifadesinden başka, özellikle şekil yönünden de yenidir. Manzum hikâye yazma geleneği bu dönemde başlamıştır.[27] Şiir dilinin konuşma diline yaklaşması, cümlelerin takip eden mısralarda bitmesi, üslûptaki akıcılık, tabiatın tablolar hâlinde de ifade edilmesi gibi hususiyetlerle Servet-i Fünûn şiirinin güzel ve farklı bir örneğidir. Zaten Türk şiirinin bütünü içinde, Fikret'in ve Edebiyat-ı Cedide'nin şiiri ses, söyleyiş tarzı, imaj dünyası ve temalarıyla değişimin kesin ifadesi kabul edilir.[28] Özellikle dildeki başarısında Mehmet Emin'in gayretlerini unutmamak gerekir. Fikret, bu gayretleri takdir etmenin yanında, onun düşüncelerine katılır.[29] Şiir bütün bu dil hususiyetleriyle birlikte, Tevfik Fikret'in farklı yönlerini anlatması bakımından önemlidir.

NOTLAR

*1. Yahya Kemal, "Edebiyatımız Niçin Cansızdır?" **Edebiyata Dair**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990, s.149.*

*2. **Edebiyata Dair**, s.150.*

*3. Bu konuda bkz., İsmail Parlatır, **Tevfik Fikret Dil ve Edebiyat Yazıları**, T.D.K Yayınları, Ankara 1987, s. 152.*

*4. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987, s.97-152.*

*5. **Edebiyata Dair**, "Eski ve Yeni Şiir", s.41.*

*6. Bu şiirler için bkz., **Rübâb-ı Şikeste**, s.32-51.*

*7. Tevfik Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, (Hazırlayan: Asım Bezirci), Can Yayınları, İstanbul 1984, s.62.*

8. Dr. Fethî Tevetoğlu, **Mehmet Emin Yurdakul**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınşarı, Ankara 1988, s. 142.

9. Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat**, Onbirinci baskı, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul 1977, s.552.

10. **Rübâb-ı Şikeste**, s.63.

11. "Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin, onlar diridirler lâkin siz anlayamazsınız." Bakara Suresi 154. ayet

12. **Mehmet Emin Yurdakul**, s. 142.

13. **Safahat**, s.553.

14. **Rübâb-ı Şikeste**, s.63.

15. **Rübâb-ı Şikeste**, s.64.

16. **Mehmet Emin Yurdakul**, s. 142.

17. **Safahat**, s.552.

18. **Rübâb-ı Şikeste**, s.64.

19. **Rübâb-ı Şikeste**, s.65.

20. **Rübâb-ı Şikeste**, s.65.

21. **Rübâb-ı Şikeste**, s.65.

22. **Rübâb-ı Şikeste**, s.69.

23. **Mehmet Emin Yurdakul**, s. 142.

24. **Safahat**, s.553.

25. Şiirin tamamı için bkz., Şerif Akıaş, **Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1**, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.449-450.

26. Bilge Ercilasun, "Edebiyatta Millîlik ve Milliyetçilik", **Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 1**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s.454.

27. Tanpınar, ikinci Parnas'ın Coppée gibi ufak cüssede şairlerinin nesirle nazım arasında kalmış şiirlerden hoşlandıklarını belirterek Fikret'in şiirlerinde bu tesirden bahseder. Bkz., Ahmet Hamdi Tanpınar, "Fikret Hakkında", **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yayınları, Üçüncü Baska, İstanbul 1992, s.262; Mehmet Kaplan ise, 1870 Fransız-Alman savaşını gören François Coppée'nin bu savaşları hikâye tarzında anlatan birçok şiir yazdığını belirterek, "Kenan", "Hasan'ın Gazâsı" gibi şiirlerin bu örnekten hareketle yazıldığını belirtir. Bkz., **Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser**, s. 147-148.

28. **Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1**, s.92.

29. "İşte Mehmet Emin Beyin Türkçe şiirleri. Emin Bey şâyân-ı gıbta bir sevk-i hamiyyetle-ihtimâl ki pek yakından şâhid-i saâdet ve sefâletleri olduğu- köylüleri, çiftçileri düşünüyor; onlar için mütehassis, müteessir oluyor; onların eşvâk ve ekdârına tercuman olmak istiyor. Bu arzusunu yerine getirmek için lisânı sadeleştiriyor. ...Lisânı "tasfiye"den maksat eğer bu ise bu zâten her muharririn arzu ettiği, arzu etmek için bir mecbûriyet-i tabîiyye duyduğu şeydir." Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., **Tevfik Fikret Dil ve Edebiyat Yazıları**, s.114-118.

Türkiye-Azerbaycan Dostluk Derneği,
Türk Dünyası Kültür Merkezi,
Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfi'nın
Cumhuriyetimizin Kurucusu
Ulu Önder ATATÜRK'ün
ebediyete intikalinin 63. yıl dönümü
münasebetiyle tertipledikleri
"Medeniyetler Çatışması Çerçevesinde
TÜRK DEVRİMİ ve ATATÜRK"
konulu paneli
10 Kasım 2001 tarihinde yapılmıştır.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı ve *"Ülker Fırtınası"*ndan *"Çölde Biten Rahmet Ağacı"*na : Safiye Erol Külliyatı

Anahtar Kelimeler : Kubbealtı Akademisi, Safiye Erol, Cumhuriyet dönemi Türk romanı

Dr. Azize AKTAŞ YASA
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

"2 Mart 1970'de İstanbul'da Kubbealtı adıyla akademik bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyetin gayesi; dilde, ilimde, fikirde ve güzel sanatlarda tamamiyle akademik ve millî bir hizmet görmektir. Bu hizmet yeni Türk nesillerinin; her adımı millî ve insanî köklere dayanan ve tıpkı tarihteki büyüklük asırlarımızda ulaştığımız üstün seviyeye, bir defa da asrımızda ulaştıklarını görmek gibi mes'ut bir hedef gözetmektedir."[1]

1970 yılında Kubbealtı seminerleri ile çalışmalarına başlayan Kubbealtı Cemiyeti'nin gayesi, 1972 yılının Ocak ayından itibaren çıkarılmaya başlayan **Kubbealtı Akademisi Mecmûası**'nın ilk sayısında işte bu sözlerle dile getiriliyordu.

1978 yılında Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfına dönüştürülen bu müessese, Türk insanının tarihinden getirdiği millî ve manevî değerleri muhafaza ederek, bu değerlerden aldığı güç ve şuurla, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü oluşturmaya devam ediyor. Hâlen kurulduğu günkü şevk ve heyecanla faaliyetlerini sürdüren Vakıf, aynı şekilde amaçları doğrultusunda çeşitli seminerler, sempozyumlar; dil, kültür ve sanat alanlarında çalışmalar gerçekleştiriyor.

Türk süsleme sanatının inceliklerini, güzelliklerini ortaya koymak, gözleri ve gönülleri böyle güzelliklerle beslenen genç sanatkârlar yetiştirmek üzere kurulan tezhip atölyesi bugün de Kubbealtı Nakışhânesi Tezyînî Sanatlar Bölümü olarak faaliyet gösteriyor.[2]

Yine, bir yandan, hedefi *"Kökü Asya'daki Türk Mûsıkîsine dayanan fakat Anadolu ve Balkanlar Türkiyesi'nde, vatanımızın eşsiz güzellikleriyle, iklîmiyle, târihî ve medenî zaferleriyle zenginleşen mûsıkîmizi, genç Türk gönüllerine duyurmaya ve bu yolla yeni sanatkârlar yetiştirmeye çalışmak..."* olarak belirlenen mûsıkî kursları devam ederken, öte yandan basılı eserler, nota ve ses bantları hazırlanarak mûsıkîde klâsik icra tavrını ve formlarını tespit maksadıyla çalışmalar yapılıyor ve yayınlanıyor.[3]

"Türkçemizin, edebiyâtımızın, mîmârimizin, diğer güzel sanatlarımızın ve târihimizin gerçeklerini, gerçek kıymetlerini ve büyük bir milleti ebediyyen ayakta tutacak kudretteki millî temellerini tanıma ve tanıtma gayelerini güden" Cemiyetin o tarihlerde açtığı dil, edebiyat, sanat ve tarih seminerleri bugün de Osmanlının kuruluşunun 700. Yıldönümüne Armağan olmak üzere *"Avrupa'ya İlk Adım" Uluslar Arası Sempozyumu; "Doğumunun 112. Yılında Yahyâ Kemâl'i Anma Toplantıları"* gibi çeşitli vesilelerle yapılan seminer ve sempozyumlarla sürüyor. Bu toplantılarda sunulan bildiriler yayınlanarak, bilginin daha geniş kitlelere ulaşması sağlanıyor.[4]

Kubbealtı Cemiyeti'nin 1976 yılında Türk dili ve edebiyatı üzerine çalışmalar yapmak amacıyla kurduğu Kubbealtı Cemiyeti, Dil ve Edebiyat Akademisinin Sâmiha Ayverdi, Nihad Sâmî Banarlı, Tahsin Banguoğlu, Kaya Bilgegil, Fâruk Nâfiz Çamlıbel, Abdülkâdir İnan, Orhan Seyfi Orhon, Fevziye Abdullah Tansel, Fâruk Kadri Timurtaş ve İlhan Ayverdi'den müteşekkil İlmî Heyetinin başlattığı çalışmalar bugün de devam ediyor. Bu değerli âzâların hayata vedalarından sonra Vakıf Başkanı İlhan Ayverdi hanımefendi tarafından büyük bir gayret ve kararlılıkla omuzlanan 25 yıllık birikiminin yani **Misâlli Büyük Türk Lûgatı**'nın bitmek üzere olduğu müjdeleniyor.[5]

Kubbealtı Akademisi dil bölümünün bu faaliyetlerine karşılık; edebiyat bölümünün Türk milletine bir an evvel seslenmek amacıyla hazırladığı **Kubbealtı Akademi Mecmûası,** 1972 yılından bu yana 30 yıldır aralıksız Türk aydınıyla buluşuyor.[6]

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı; bütün bunların yanı sıra bir ilim ve irfan yuvası olarak kendisine yakışanı yapıyor ve Sâmiha Ayverdi, Nihat Sami Banarlı, Ali Fuat Başgil, Ken'an Rifâî, Ahmet Yüksel Özemre gibi Türk aydın, mütefekkir ve mutasavvıflarının kitaplarını ya yeniden basarak, ya tefrika edilmiş eserlerini kitap hâlinde toplayarak, ya da adı geçen yazarların hiçbir yerde yayınlanmamış makalelerini kitap hâline getirerek neredeyse unutulmaya yüz tutan millî ve manevî değerleri Türk okuyucusuna hatırlatıyor, yeniden sunuyor.[7]

İşte bu külliyatdan biri de Cumhuriyet dönemi kadın yazarlarımızdan Safiye Erol'un eserlerinden oluşan beş kitaplık külliyat. Prof. Dr. Sadık Tural tarafından *"Dil, edebiyat ve tarih kavramlarına millî bir idrak getirmeyi gâye edinen, siyasî, içtimaî, askerî, iktisadî hayattaki çözülmeyi durdurma yolunda fikrî edebî eserler verilmesine yol açan Millî Edebiyat Akımı"*[8]nın takipçilerinden kabul edilen Safiye Erol[9], ne yazık ki edebiyat dünyasında lâyık olduğu ilgiyi görmemiş yazarlarımızdan. Ondan, Pirdaşım diye söz eden Sâmiha Ayverdi bu durumu şöyle dile getiriyor: *"Safiye Erol'un edebî kültürüne muvazî, belki de daha ağır basan felsefî kültürü, ne yazık ki irfan hayatımıza gereği kadar aktarılmamak nasipsizliğine uğramış bulunuyor.*

Etrafı surlarla çevrilmiş bir ada gibi, kendi duygu, hayâl ve düşünce zenginliklerinin ortasında, çevresinden herhangi bir talepte bulunmadan, etrafına herhangi ikaz, işaret ve kendini farkettirecek zorlama yapmadan, dâima tek ve tenha kalmış olan bu kadın, eğer memleket sathında icâbı kadar sesini duyuramamışsa, kabahat sâde onun değil, onu farketmemiş, onun irfan ve imân çeşmesine dudağını değdirmemiş, onu kollamamış, zorlamamış olan cemiyetindir."[10]

2 Ocak 1902'de Edirne'nin Uzunköprü ilçesinde doğan Safiye Erol, babasının görevi sebebiyle geldikleri İstanbul'da İlkokul'dan sonra Fransız Mürebbiye Okuluna, 1914 yılında önce Haydarpaşa, ardından Beyoğlu'ndaki Alman Lisesine devam eder. 1917 yılında Türk-Alman Derneği aracılığı ile Almanya'ya gönderilen Erol, 1919 yılında Özel Falkenplatz Lisesini bitirir. 1921'de Marburg an der Lahn'de Üniversite öğrenimine başlar. Lisans eğitiminden sonra 1926 yılında *"Die Pflanzennamen in der Altarabischen Poesie"* isimli teziyle felsefe doktoru olur.[11]

Sâmiha Ayverdi onun şahsiyetini tahlil ederken özellikle Batıda aldığı eğitim üzerinde durur ve bunu kendi ruhunda ne şekilde özümsediğini şu sözlerle anlatır. *"Safiye Erol; dürüst, ihlâslı, imânlı, hamiyetli, liyakat ve zekâsı ölçüsünde saf ve masum insandı. Ne ki mühim olan, onun tek tek sayılan vasıfları değil; bu vasıfların antlaşması ile kurulmuş şahsiyet yapısının, bir ayağı Şarkta, bir ayağı Garpta olması ve iki farklı medeniyetin, kültür vasatları üstünde tarafsız bir tahlil ve terkibinin muhasebesinden sonra da Şarklı münevver olarak cemiyetin karşısına çıkmış bulunmasıdır.*

Bir serhatli ruhu taşıyan bu ateş gibi Rumeli kadını, orta, lise ve üniversite yıllarını Garp'ta geçirmiş olmasına rağmen; sadece metot ve ciddiyet gibi dış formasyonun da kendini gösteren Batılı ruhu, onun aşk, hamaset ve imân zırhı ile sağlama alınmış olan içine aslâ işleyememiş, aksine, bu derinden derine yanan ocağın yalımı, Doğu'dan çarpan hava ile hız bularak bir yanardağ haline gelmiş idi."[12]

Safiye Erol'a göre Şark'ın tutacağı yol sarihtir. *"Bir zamanlar ilmî ve felsefî verimleriyle karşısında dize getirdiği Garp'ın önünde el bağlamaktan kendini kurtarmalı; yapacağı kültür ve iş mübadelesinde tarihî ve ananevî değerlerini bir kara mangır gibi harcamadan onun metot fikrini, ciddiyet ve çalışma şuurunu benimsemeliydi. Zira Şark'ın behemehal bilmesi icâb eden hakikat, Batı–Doğu münasebet ve alışverişinin târihte adı açıklanmamış bir nevi imân ve ideoloji mücadelesi olduğu idi."*[13]

Onun bir başka özelliği de pirdâşı Sâmiha Ayverdi'nin kaleminden şöyle dillenir:

"Safiye Erol'a garptan getirdiği yüklü ve zengin fikir muhtevasına rağmen huzurlu, daha doğrusu kararlı denemezdi. Zira kafasında ve gönlünde taşıdığı tefekkür ve duygu yükünü birbirine lehimleyecek, perçinleyip bütün haline getirecek bir mânevî düzeni henüz bulamamıştı. Onun için de Şark'ın Garp'a üstün olan bu irfan ve aşk motifini bir müşahhas varlıkta görmeye her zaman hasret çekmiş, Garp'tan alacağını almış, uzun yıllar boyunca dağarcığına yüklediği bu hazineyi açacak anahtarı aramıştı.

O çok iyi biliyordu ki insanları, içine düştükleri delâlet ve gâflet havasından sıyırmak beşeriyete edilecek hizmetlerin en mukaddesi idi. Fakat maddenin ve maddeciliğin anaforuna kapılmış kütleleri daldıkları uykudan silkip sarsarak uyandırmak için arınmış ve kemâle ermiş disiplinli bir ruh gerekti. İşte Safiye Erol'un susuzluğu buna, ihtiyacı bu yola idi. Gene biliyordu ki evvelâ kendi kendisi ile hesaplaşıp bir anlaşmaya vardıktan, ve kemal zirvesine ulaştıktan sonra, dışa taşıp insanlara hizmet etmek mümkün olabilirdi. Evet bu zirveye erişmek, hayvanî ihtiras ve ıztırapları kontrol atına almış, safvetli ve ihlâslı kişinin kârı idi. İşte o nîrengi noktasına hasret çeken bu değerli kadın, kütleye ne söyleyecekse oradan söylemeli oradan seslermeli idi. Ama maddeci Garp'tan edindiği kariyerin kendisini bu zirveye ulaştırmayacağını o çok iyi biliyordu. Günlerden bir gün, artık eteğine ve ayağına dolaşır olduğunu şiddetle hissettiği mantığının yükü altında ezildiği, tefekkür ve tahassüs yollarının sarpa sardığı bir demde yolu Ken'an Rifâi gibi bir kurtarıcının yoluna düşüverdi ve Safiye Erol denen bu çıplak istidat ve hazır enerji, derhal toparlanıp mukadder kriteryumu buldu, ezel künyesinin tayin ettiği nihaî şeklini aldı."

İşte; Garp kültürü ile haşır neşir olmuş ve Şarklı olmanın şerefini hiçbir zaman küçümsememiş olan Safiye Erol, yazı hayatına henüz Almanya'da genç bir öğrenci iken başlamıştır.

"Leyla ve Mecnun", *"Büyücü Masalı"*, adlı yazıları orada Almanca olarak yayımlanmıştır. 1926'da İstanbul'a döndüğünde ilk önce Safiye Sâmî ismiyle tercümeler yapar. Bu arada Dilara mahlası ile yazdığı da olmuştur.

İlk tercümesi Rabintadratat Tagore'dan *"Ay Kuş"* yazısıdır. İlk telif eseri ise, 1927 yılında **Milli Mecmûa**'da yayımlanan *"Kadınlara Dâir"* adlı makalesidir.

Halil Açıkgöz'ün tespitlerine göre Safiye Erol; bundan sonra, Safiye Sâmî imzalı çoğu Batı ve Doğu dillerinden tercüme fikir yazıları ve Dilara imzasıyla kaleme aldığı küçük hikâyelerle yazı dünyasındadır. 1938 yılında ilk romanı olan **Kadıköyü'nün Romanı Vakit Gazetesi**'nde tefrika edilir, ardından da kitap olarak basılır. Kubbealtı Neşriyatı tarafından Külliyat içinde ikinci baskısı yapılmıştır.[14]

Safiye Erol'un romancılığının daha ileri bir merhalesi olarak değerlendirilen *"Ülker Fırtınası"* ise, önce Cumhuriyet Gazetesinde tefrika edilmiş, 1944 yılında kitap hâline getirilmiştir.[15]

Safiye Erol, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan Dünya Edebiyatından Tercümeler faaliyetine de katılmış, bu çerçevede Selma Lagerlöff'den **Partugaliya İmparatoriçesi** (1941) ve La Motte Fouque'den **Su Kızı** (1945) kitaplarının tercümelerini yapmıştır.

Safiye Erol'un en tanınmış romanı **Ciğerdelen'***in* ilk baskısı 1946, ikinci baskısı 1947 yılında gerçekleştirilmiştir. Üçüncü baskısı ise, söz konusu külliyatın içinde yapılmıştır.[16] Prof. Dr. Sadık Tural, tarihî romanlar içerisinde ele aldığı bu eser için şunları söyler: *"Safiye Erol'un Ciğerdelen adlı eseri, serhad tarihimizin ikiyüz yıllık bir dönemini billurlaştıran; evlâd-ı fatihân'ın trajedisini günümüzdeki insanların hayatı ile ilgili şekilde birleştiren bir eserdir."*[17]

Yazarın önemli eserlerinden biri de 1951 yılında ilk baskısı yapılan **Ken'an Rifâî ve 20. Asrın Işığında Müslümanlık** isimli kitaptaki etütleridir. Sâmiha Ayverdi, Nezihe Araz, Safiye Erol, ve Sofi Huri'nin birlikte kaleme aldıkları bu kitap, Ken'an Rıfâî'nin hayatını, çeşitli konulardaki görüşlerini ortaya koyan ve huzurda tutulmuş sohbetleri ihtiva eden bir biyografidir.

Safiye Erol'un son Romanı olan **Dineyri Papazı** ise, 1962 yılında **Yeni İstanbul Gazetesi**'nde tefrika edilir. Halil Açıkgöz tarafından yayına hazırlanan roman, kitap olarak ilk kez Kubbealtı Neşriyatınca Safiye Erol Külliyatı içinde basılmıştır.[18]

Yine Safiye Erol Külliyatından çıkan son eser, **Çölde Biten Rahmet Ağacı**'dır. Bu kitap yazarın 1962 yılı Ramazan ayı boyunca **Yeni İstanbul Gazetesi**'nde tefrika edilmiş yazılarının bir araya getirilmesi ile oluşmuştur.[19] Hazreti Muhammed'in hayatından Hicret'e kadar olan safhaların anlatıldığı eser, 1974 yılında Halil Açıkgöz tarafından elle istinsah edilerek yayına hazırlanmış, ancak yıllar sonra bu Külliyat içersinde basılabilmiştir. Eserin baskıya hazırlanması sırasında tefrika düzeni bozulmamış ve her tefrikanın yayınlandığı tarih, altına not düşülmüştür.

Yazarın hayatı boyunca kaleme aldığı, çeşitli dergi ve gazetelerde dağınık kalmış makaleleri de bir araya getirilerek yine Safiye Erol Külliyatı içinde *"Makâleler"* adı ile yayına hazırlanmaktadır. Bu yazılarda Türk'ün İstanbul Medeniyeti, insan, kültür, manevî mirasımız gibi konular işlenmiştir.

Eserlerinin büyük bir bölümünde; çağdaş Türk insanının bunalımını ve bundan kurtulma çarelerini anlatmaya çalışan, tasavvuf etkisinde mistik bir yazar olarak değerlendirilen Safiye Erol'un yazı hayatını Halil Açıkgöz üç merhaleye ayırır. Birincisi ilk romanına kadar olan Kalem Açma devridir ve 1935'e kadar sürer. İkincisi romancılık devri olup 1955'e dek devam eder. Üçüncüsü ise, fikir yazarlığı devresidir ki bu dönem 1955 yılından başlayıp vefat ettiği 1964 yılına kadar sürecektir.[20] Prof. Dr. Sadık Tural'ın eserleri dışında, Cumhuriyet dönemi Türk romanını değerlendiren kitaplarda ne yazık ki, ismine pek rastlamadığımız Safiye Erol'un, bu Külliyat ile Türk okuyucusuna yeniden hatırlatılacağını ve Türk edebiyatı tarihi içindeki gerçek yerini bulacağını umuyoruz. Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı çalışanlarına Türk Kültürüne hizmetlerinden dolayı şükranlarımızı sunuyor, kurucularından Ekrem Hakkı Ayverdi ve Sâmiha Ayverdi'yi rahmetle, İlhan Ayverdi'yi saygıyla anıyoruz. Bu kitapları niçin okumamız; Safiye Erol'u neden tanımamız gerektiği noktasında ise, sözü yine Sâmiha Ayverdi'ye bırakıyoruz.

"İnanmak, inandığı keyfiyetle münasebet kurmak olduğuna göre, o hâlde ellerinde ihlâs bayrağı tutanların bir seçilmişi olan Safiye Erol'un, bu memleket kubbesinde kalan sesine kulak vermek, onun hâmil olduğu mânevî mîras ile, gençliği temasa geçirmek millî bir vecibedir. Münevverin boyun borcu olan bu alış verişe, bir vatan hizmetinin tâ kendisi desek yanlış olmaz kanaatindeyiz."

"Onun dâima bir sentezle biten tahlilci tefekkürünün altında yatan gerçek, Müslüman – Türk câmiasının, kaybedip de, el yordamı ile arar olduğu, çok defa da aramayı bir zül, bir gerilik saydığı bu hakikatler, memleket münevverinin dikkat ve uyanıklıkla üstünde durup çözmesi icâbettiği hayatî düğümlerdir. Evet, münevver kütle için Safiye Erol'un hayat görüşü ve insanlık anlayışı, memleketin ölüm kalım dâvâsının ta kendisidir. Onun için de Safiye'yi bilmeye, tanımaya ve ne demek istediğini anlamaya mecburuz."

NOTLAR

*1. "Başlarken", **Kubbealtı Akademi Mecmûası**, Yıl: 1, Sayı : 1 (Ocak 1972). s.5. Cemiyetin ve Akademinin amaç ve hedefleri yine aynı*

Mecmûanın ilk sayısında "Beyannâme" başlığı altında Mecmûanın müdürü Nihad Sâmi Banarlı imzasıyla sunulmuştur. Bkz. s.9-22.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın amaçları ve bu amaçlara ulaşmak üzere gerçekleştirilen faaliyetler Vakfın Ankara Temsilcisi Ayşe Yıldız Topuz Hanım tarafından Vakıfça düzenlenen çeşitli etkinliklerin açılış ve protokol konuşmalarında dile getirilmiştir.

2. Bu çerçevede Kubbealtı Neşriyatından olmak üzere Hat sanatının büyük ustaları, çeşitli hat üslupları, yazı alet ve malzemeleri, meşhur hattatların eserlerinden örnekler de taşıyan pek çok kitap yayınlanmıştır. Ayrıca, Ekrem Hakkı Ayverdi Hat Koleksiyonundan bazı Hilye-i Şerifler orijinal ebadında, ofset baskı ile meraklılarına sunulmuştur.

Prof. Dr. Muhiddin Serin tarafından kaleme alınan ve hat örnekleri ile zenginleştirilen söz konusu yayınlar: **Hattat Şeyh Hamdu'lah, Hattat Aziz Efendi, Hat San'atı ve Meşhur Hattatlar, Meşk Murakkaları Takımı, Şevki Efendi'nin Meşk Murakkaı,** Kazasker M. İzzet Efendi'nin Meşk Murakkaı ile Dr. İnci Birol–Doç. Dr. Çiçek Derman'ın **Türk Tezînî San'atlarında Motifler** isimli eserleridir.

3. Türk Mûsıkîsi Klâsikleri arasında Yusuf Ömürlü tarafından yayına hazırlanan Ali Rıza Şengel'in **İlâhiler** isimli eserinin 2. ve 4. ciltleri ile Abdülkadir Töre'nin 9 ciltlik **ilahiler** adlı pek çok ve çeşitli makamdaki eseri ihtiva eden kitapları yer almaktadır. Ayrıca her biri farklı bir makama ayrılmış Klâsiklerin son olarak 38 – 39. fasikülleri ile saz eserleri ve ses bantları da araştırmacı, okuyucu ve dinleyicilere sunulmuştur.

4. Örneğin; **Doğumunun 112. Yılında Bir Kültür Klâsiğimiz : Yahyâ Kemâl Anma Toplantıları Bildirileri, 7 Aralık 1996 Ankara, 28 Eylül- 02 Ekim 1997 Üsküp, Ohri, Gostivar, Kalkandelen,** Yayına Hazırlayanlar : Prof. Dr. Bahaeddin Yedi yıldız – Ayşe Yıldız Topuz İstanbul 1998; **Avrupa'ya ilk Adım Uluslararası Sempozyumu, 01 Kasım 1999 Gelibolu,** Yayına Hazırlayan : Ayşe Yıldız Topuz, İstanbul 2001; **Cumhuriyet Döneminde Dil ve Edebiyat, Panel, 26 Ekim 1998 Van,** Düzenleme: Prof. Dr. Hüseyin Karadağ–Ayşe Yıldız Topuz, İstanbul 2001.

5. Vakıf Başkanı İlhan Ayverdi, 13. yüzyıldan günümüze Türk dilinin envanteri niteliğinde olan ve binlerce örnekle zenginleştirilen Lûgatın hazırlanmasındaki emek ve hizmetlerinden dolayı Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından 1997 yılında Şeref Üyeliğine seçilmiş, üyelik beratı dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel tarafından kendisine takdim edilmiştir.

6. **Kubbealtı Akademi Mecmûası**'nın son olarak, 30. Yılında, Ekim 2001 tarihli 4. Sayısı çıkmıştır.

7. Kubbealtı Neşriyatı bugüne kadar 50'den fazla eseri yayımlayarak ya da yeniden basarak ilim hayatımıza kazandırmıştır. Bunların arasında 20. Yüzyılın büyük mutasavvıfı, Ken'an Rıfâî'nin **Sohbetler, Şerhli Mesnevî-i Şerif** isimli eserleri ile, Sâmiha Ayverdi–Nezihe Araz–Safiye Erol–Sofi Huri tarafından kaleme alınan ve Ken'an Rıfâî'nin hayatını, çeşitli konulardaki görüşlerini ortaya koyan **20. Asrın Işığında Müslümanlık** isimli bir biyografi çalışmaları vardır.

Sâmiha Ayverdi Külliyatı; **Ne İdik Ne Olduk, Hancı, Bağ Bozumu, Rahmet Kapısı, Mektuplardan Gelen Ses, Küylücedeki Köşk, Yolcu Nereye Gidiyorsun, Mesih Paşa İmamı, Yusufcuk, İbrahim Efendi Konağı, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, Hatıralarla Başbaşa, Kölelikten Efendiliğe, Dost, Ah Tuna Vah Tuna, Dile Gelen Taş, Bir Dünyâdan Bir Dünyâya, Batmayan Gün, Mâbette Bir Gece, Ateş Ağacı, Yaşayan Ölü, İnsan ve Şeytan, Misyonerlik Karşısında Türkiye, Abide Şahsiyetler, Râtibe**'den oluşmaktadır. Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları ile Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası ise, İsmet Binark tarafından okuyucuya sunulmuştur.

Bibliyografyalar arasında yine İsmet Binark'ın hazırladığı **Ekrem Hakkı Ayverdi Bibliyografyası** ve Arif Aşçı'nın kaleme aldığı **Ali Fuad Başgil Bibliyografyası** yer almaktadır.

Nihat Sâmî Banarlı Külliyatı içinde, 17. baskısını yapan **Türkçenin Sırları**, 2. baskısını yapacak olan **Târih ve Tasavvuf Sohbetleri** ile **Şiir ve Edebiyât Sohbetleri, İstanbul'a Dair, Bir Dağdan Bir Dağa, Kültür Köprüsü, Kitaplar ve Portreler, Devlet ve Devlet Terbiyesi, İmân ve Yaşama Üslûbu** isimli eserler bulunmaktadır.

Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre'nin **Geçmiş Zaman Olur ki, Üskûdar'da Bir Attar Dükkânı, Portreler Hatıralar** kitapları basılmış olup **Gelde Çık İşin İçinden** isimli kitabının 3. baskısı yapılmak üzeredir.

Hâtırat ve Kaynak Eserler içinde Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in **Gençlerle Başbaşa, Din ve Laiklik** konulu kitapları ile Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'nun **Osmanlı Belgelerinin Dili**, Kemal Y. Aren'in **Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Ahlâk** adlı eserleri basılmış, Beşir Ayvazoğlu'nun **Ney'in Sırrı Hâlâ Hasret** isimli eseri ise baskıya hazırlanmıştır.

Ders Kitapları arasında Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'nun 7. baskısını yapan **Tarih Araştırmalarında Usûl**, Prof. Dr. Kâzım Yetiş'in, **Yeni Türk Edebiyatı**, Fevziye A. Tansel'in **İyi ve Doğru Yazma Usûlleri**, Kemal Y. Aren–Aysel Yüksel–Hayri Bilecik'in **Hazırlık Türkçe**, Prof. Dr. Mehmet Karpuzcu'nun **Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü**, yine aynı yazarın **Su Temini ve Çevre Sağlığı** adlı kitapları bulunmaktadır.

8. Millî Edebiyat Akımı için bkz. Sadık Tural, **Edebiyat Bilmine Katkılar**, Ankara 1993, s. 190.

9. Sadık Tural, **Şahsiyetler ve Eserler**, Ankara 1993, s.64.

10. Bkz. Sâmiha Ayverdi'nin, Safiye Erol'un **Ülker Fırtınası** romanında yer alan "Safiye Erol" başlıklı yazısı (II. Baskı, İstanbul 2001).

11. Halil Açıköz, "Safiye Erol'un Yazı Dünyâsı", **Kubbealtı Akademi Mecmûası**, Yıl : 30, Sayı : 4 (Ekim 2001), s.83; Bu makale Türk kadınları Kültür Derneği tarafından 16 Mayıs 2001 tarihinde yapılan "Safiye Erol Paneli"nde sunulmuştur. Bu panelde Safiye Erol'u edebî kişiliği ve çeşitli yönleriyle değerlendiren konuşmalar yapılmıştır.

12. Bkz. Sâmiha Ayverdi'nin, Safiye Erol'un **Kadıköyü'nün Romanı** romanında yer alan "Pirdaşım Safiye Erol" başlıklı yazısı, (II. Baskı, İstanbul 2001).

13. Bkz. Sâmiha Ayverdi, **Ülker Fırtınası**.

14. H. Açıkgöz, a.g.m., s. 83; **Kadıköyü'nün Romanı**, Safiye Erol Külliyatı, 1, (II. Baskı) Kubbealtı Neşriyatı No:85, İstanbul 2001.

15. Semâ Uğurcan, "Safiye Erol'un Romanları", **Kubbealtı Akademi Mecmûası**, Yıl : 30, Sayı : 3 (Temmuz 2001), s. 35. Yine, Türk Kadınları Kültür Derneğince düzenlenen "Safiye Erol Paneli"nde yapılan bu konuşmada Safiye Erol'un romanları ayrıntılı olarak tanıtılmış ve tahlil edilmiştir. Bkz. s. 34-43. **Ülker Fırtınası**, Safiye Erol Külliyatı, 2, (II. Baskı), Kubbealtı Neşriyatı No: 86, İstanbul 2001.

16. **Ciğerdelen**, Safiye Erol Külliyatı, 3, (III. Baskı), Kubbealtı Neşriyatı No:87, İstanbul 2001.

17. Sadık Tural, **Zamânın Elinden Tutmak**, (2. Baskı), Ankara 1991, s. 205-206.

18. **Dineyri Papazı**, Safiye Erol Külliyatı, 4, Yayına Hazırlayan: Halil Açıkgöz, (I. Baskı), Kubbealtı Neşriyâtı No: 89, İstanbul 2001.

19. **Çölde Biten Rahmet Ağacı**, Safiye Erol Külliyatı, 5, Yayına Hazırlayan: Halil Açıkgöz, (I. Baskı), Kubbealtı Neşriyâtı No: 88, İstanbul 2001.

20. Bkz. Atilla Özkırımlı, **Türk Edebiyat Ansiklopedisi**, Cilt:2, 1990 (5. baskı) s.453; **Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Cilt:I, İstanbul 2001, s.329; Mehmet Aydın, **Ne Yazıyor Bu Kadınlar**, Ankara 1995, s. 55; **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Cilt : 3, 1979, s.70.

Azerbaycan Muhacirleri Edebiyatı Araştırmalarında "Kitab-ı Dede Korkut"*

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, muhacirlik, edebiyat, Kitab-ı Dede Korkut.

Vakıf SULTANLI
Bakü-Azerbaycan

Azerbaycan ve umumî olarak Oğuz Türklerinin eski kültür abidelerinin ilk yazılı kaynaklarından biri olan *Kitab-ı Dede Korkut* eposu (destanları), Azerbaycan muhacirleri edebiyat araştırmalarının da dikkat merkezinde olmuş, onun hakkında son derece ilgi çekici ve muhtelif usûllerde kaleme alınmış incelemeler yayımlanmıştır. Burada şu hususa dikkat çekmeliyiz: Söz konusu Dede Korkut destanlarının incelenme tarihi, Azerbaycan muhacirleri edebiyat araştırmalarında daha erken tarihlerde başlamıştır. (Bilindiği üzere Azerbaycan'da "*Kitab-ı Dede Korkut*" destanının geniş bir şekilde incelenmesi 1938'de, bu âbidenin Ordinaryüs Hamit Araslı tarafından gerçekleştirilen neşrinden sonra başlamıştır. Fakat o yıllarda, Dede Korkut destanları, feodal-patriarkal düşünce tarzının mahsûlü olduğu için, incelenmesi ve yayımlanması, herhangi bir şekilde tahlili ve tedkiki bir müddet yasak edilmiştir.)

Azerbaycan muhacirleri edebiyat araştırmalarında ***Kitab-ı Dede Korkut*** ile ilgili incelemeler, ayrı ayrı monografik ve ansiklopedik mahiyetteki incelemelerin yanı sıra **Yeni Kafkazya, Odlu Yurd, Azeri Türk** (İstanbul), **İstiklal, Kurtuluş** (Berlin), **Azerbaycan** (Ankara), **Dergi, Kafkazya, Birleşik Kavkazya** (Münhen) v.b. çeşitli gazete ve dergilerin sayfalarında da yer almıştır.

Azerbaycan muhacirleri arasında, edebiyatçı ve siyasetçilerden en önde gelen Mehmet Emin Resulzade, Ahmet Caferoğlu, Hüseyin Baykara v.b kişilerin ilmî çalışmalarında, *Dede Korkut* destanlarının fikrî-mefkurevî, bedî-estetik ve sosyolojik cepheleri incelenmiştir. Bununla birlikte Azerbaycan muhacirlerinin folklor sahasına ait araştırmalarında bu destanlara iki cepheden, edebî-estetik ve siyasî-ideolojik açıdan yaklaşılmış ve Türk ruhunun muhteşem âbidesi, bu prizmalardan tahlil objesine çevrilmiştir.

Azerbaycan muhacirleri edebiyat araştırmaları arasında yer alan, *Kitab-ı Dede Korkut*'la ilgili çalışmalardan bahsederken, Mehmet Emin Resulzade'nin tedkiklerine hususî bir dikkat verilmesine ihtiyaç vardır. Mehmed Emin Bey, daha Stalin'in himayesindeyken, Moskova'da yaşadığı yıllarda (1920 yılının sonbaharından 1922 yılının baharına kadar) *Dede Korkut* destanlarını Rusça'ya tercüme eden ordinaryüs V.V.Bartold ile yakın münasebette olmuş, eserdeki bazı kelimelerin izahı ile doğru tercümesi konusunda ona tavsiyelerde bulunmuştur. Bunu, *Dede Korkut* destanlarının Rusça baskısında V.V.Bartold'un kendisi de itiraf etmektedir.[1]

Mehmet Emin Resulzade, muhacirlik yıllarında da bu istikametteki çalışmalarını devam ettirmiş, "*Dede Korkut Destanları*", "*Dede Korkut Oğuznameleri*" gibi önemli ve dikkate değer yazılar yazmış, bunun gibi başka edebiyat ve kültür sahalarına ait incelemelerinde destanla ilgili fikirlerini ifade etmiştir. O, 1928 yılında İstanbul'da yayımlanan **Kafkasya Türkleri** adlı eserinde, *Kitab-ı Dede Korkut* destanlarının, mevzu itibarıyle Azerbaycan sahasına ait olduğuna dikkat çekmiş ve destandaki motiflerin değişik şekillerde, muasır halk edebiyatında da karşımıza çıktığını kaydetmiştir.[2]

M.E.Resulzade, 1942 yılında, **İslâm-Türk Ansiklopedisi**'nde yer alan "*Azerbaycan Etnografyası*" başlıklı yazısında, Dede Korkut destanlarının ortaya çıkışını, Selçuklulardan ve Moğollardan sonra etnik bakımdan Oğuzlaşmış Azerbaycan'ın, "*kültür itibarıyle de Oğuzlaşması faktörü olarak*" değerlendirir ve "*Dede Korkut Destanları*" başlıklı makalesinde de aynı görüşü şu şekilde umumîleştirir:

"*X-XI. yüzyıllarda Orta Asya'dan Azerbaycan'a külliyetli (kalabalık) Türkmen toplulukları (boyları) geldi. Bunlar kendileriyle beraber Oğuz kahramanlık hatıralarını da getirmişlerdi. Yerli Azerbaycan şartlarına uyan bu hatıralar, bedî edebiyat ve destanlar şeklini aldılar. Dede Korkut destanları, işte, bu destanlardandır.*"[3]

Dede Korkut destanlarındaki olayların Azerbaycan'da ve Azerbaycan'a komşu memleketlerde cereyan etmesi, tasvir edilen hayat tarzının millî maişetimizle aynîliği konusundaki örneklerin kabarık gösterilmesi de aslında ideolojik maksada hizmet eder.

Kitab-ı Dede Korkut eposunun incelenmesinde, dünyaca tanınmış Türkolog Ahmet Caferoğlu'nun

redaktorlüğü ile İstanbul'da yayınlanan **Azerbaycan Yurt Bilgisi** dergisinin mühim hizmetleri olmuştur. Kaydedelim ki, bu derginin sayfalarında yer alan, 1920'li yıllarda Azerbaycan'da, edebiyat tarihçiliği sahasında çalışmış görkemli Türk edebiyatı âlimi M.F.Köprülüzade'nin destanla ilgili makaleleri, Azerbaycan muhacirlerinden olan araştırmacıları etkilemiş ve onların dikkatlerinin bu sanat abidesine yönelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.[4]

Ahmet Caferoğlu'nun **Azerbaycan Yurt Bilgisi**'nde belirli aralıklarla yayımlanan incelemelerinde, **Kitab-ı Dede Korkut**, şifahî halk edebiyatının en eski örneklerinden biri olarak takdim edilir. Makalelerinde halk edebiyatının menşeinden bahsederken, Dede Korkut destanlarının *sayaçı sözlerin* (ozan deyişleri) çıkışından da önce, daha erken devirlerin mahsûlü olduğunu kaydeden edip, görüşünü şu şekilde devam ettirmektedir:

"*Sayaçı sözleri yahut türküleri, Azeri göçerlileri arasında saadet, kut anlamına geldiği gibi, sayaçının kendisi de menşeini Hz. Âdem, Hz.Musa'ya kadar götürmekle, bir nevi Dede Korkut'un peygamberlik vasfını kendisine ait etmiş olurdu. Onun sözleri kadar kendisi de göçerliler arasında aziz sayılır. Bu bakımdan sayaçılar, Dede Korkut'un halifleri olarak adlandırılabilir*" demektedir.[5] **Kitab-ı Dede Korkut** ile sayaçı sözler arasındaki varislik bağa dikkatleri yönelten âlim, onların her ikisinin de önemli rollere sahip olduklarını kaydeder ve şöyle bi kanaate varır: Sayaçı sözlerin vücuda gelmeleri ile *Dede Korkut* hikâyesi ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte Dede Korkut destanlarının, sayaçı sözlerden farklı olarak, halkın yaşayış tarzına yol bulamamasının sebebini, onun mürekkepliğinde arayan âlimimiz, diğer halkların edebî tecrübelerinde de anolojik varyantların müşahede edildiğini gösterir.

Ahmet Caferoğlu, edebiyat tarihini devirlere ayırdığı zaman da **Kitab-ı Dede Korkut**'u en eski kaynak olarak değerlendirir.[6] O, bunu takip eden yıllarda da **Kitab-ı Dede Korkut**'la ilgili araştırmalarını devam ettirdi.[7] Muhtelif usûllerdeki incelemelerinde bu veya başka amaçlarla söz konusu eserdeki destanlara müracaat etmiştir. Edip, **Türk Kavimleri** adlı abidevî çalışmasında, *Manas* destanının teşekkül tarihinden bahsederken, onun **Kitab-ı Dede Korkut**'la aynı devrin mahsûlü olduğunu vurgular. O, **Kitab-ı Dede Korkut**'taki Burla Hatun karakterini, Manas destanındaki kahraman ve destanî alp kızlarımızın protipi olarak tanıtır.[8]

Azerbaycan muhacirlerini temsil eden diğer edebiyatçıların eserlerinde de Dede Korkut destanlarına, kültürümüzün bu tekrarsız abidesine müracaat edilmiş, ilmî değerini bugün de yitirmeyen önemli mülahazalar söylenmiştir. M.B.Mehmetzade'nin "*Dede Korkud*" ve H.Baykara'nın "*Dede Korkud Kitabı Üzerine Notlar*" başlıklarıyla yayımlanmış makalelerinde Dede Korkut destanlarının konusu, çıkış tarihi, fikrî-bedîî hususiyetleri hakkında bahsedilmiştir.

Elbette, buraya kadar belirtilenler, Azerbaycan muhacirleri edebiyat araştırmalarına ait, **Kitab-ı Dede Korkut** hakkında yapılan çalışmaların yalnızca bir kısmıdır. Kaynakların tamamının elimizde olmayışından dolayı, Azerbaycan muhacirlerince gerçekleştirilmiş, Dede Korkut ile ilgili inceleme ve araştırmaların manzarasını, tam anlamıyla, bütün olarak çizmek şimdilik mümkün değildir. Bu sebeple belirtilen istikâmette ciddî araştırma ve incelemelerin gerçekleştirilmesine, yeni yeni verilerin, örnek ve delillerin ışığa çıkarılmasına ihtiyaç vardır.

NOTLAR

** Bu makale Dinara Düysebayeva tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.*

*1. Bkz: **Kniga Moego Deda Korkuta**, Perevod Akademika V.V.Bartolda, İzdatelstvo AN SSSR (**Kitab-ı Dedem Korkut**, Ordinaryüs V.V.Bartold'un tercümesi, SSCB İlimler Akademisi Yayınları), Moskova-Leningrad 1962, s.261, 267.*

*2. Bkz: M.E.Resulzade, **Kafkasya Türkleri**, İstanbul 1928.*

*3. M.E.Resulzade, "Dede Korkud Destanları", **Azerbaycan**, yıl 1, sayı 6, 1952.*

*4. **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, 1932, sayı 1, 2, 3.*

*5. **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, 1934, sayı 33-34.*

*6. Ahmet Caferoğlu, **Azerbaycan Dili ve Edebiyatının Dönüm Noktaları**, Ankara 1953.*

*7. Bkz: Ahmet Caferoğlu, "Dede Korkut Hikâyelerinin Antropolojik Kuruluşu", **TDAY Belleten**, 1959.*

*8. Bkz: Ahmet Caferoğlu, **Türk Kavimleri**, Ankara 1983.*

Balkanlar'da Türk Kültürü ve Yordan Yovkov*

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Türk Kültürü, Yordan Yavkov, eserler, değerlendirme

Yrd. Doç. Dr. Zeynep ZAFER
G. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Eğer büyük Bulgar yazarı Yordan Yovkov'un (1880-1937) Türklerle ilgili öykülerini bir araya getirecek olursak ayrı bir öykü kitabı ortaya çıkabilir. Yovkov'un bu kitapta yer alan tasvirleri sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde Balkanlarda yaşayan Türklerin yaşam biçimini, felsefelerini, sanatlarını, acılarım ve sevinçlerini öğrenebiliyoruz. Bu kitap coğrafi açıdan Balkan Yarımadası'nı kapsar, Yovkov'un çok iyi tanıdığı Dobruca bölgesi ise Balkan Türklerinin dünyasının merkezi konumundadır. Yazarın memleketi Çifutköyü ise Dobruca'nın küçük merkezi halindedir. Yovkov, köyüne Ali Anife adını vererek Türk figürlerinin merkezi haline dönüştürür.

Yordan Yovkov, doğduğu Jeravna'da yaşadığı sürece Türklerle ilgili bazı şeyler duymuş olsa da onları yakından tanımıyordu. Dobruca'da ise Yovkov Türklerle birlikte yaşarken, onların dilini öğrenip, kültür ve yaşam felsefelerini tanıyarak Türklere gerçek bir sevgi duymaya başlar. Hatta Türklerin Bulgarlardan farklı olduğunu düşünmez. Çünkü Yovkov'a göre hangi milletten ya da dinden olurlarsa olsunlar insanların birlikte barış içinde yaşamaları gerekir. Bu nedenle Yovkov'un Dobruca'da yaşamış olması, Türkler açısından çok büyük bir önem taşımaktadır. Aynı zamanda Dobruca olmadan Yovkov'un da yapıtlarında mükemmel Türk karakterleri yaratması mümkün değildi. Sonuçta Dobruca'nın hem yazar hem de Türkler için bir birleşme noktası olduğu söylenebilir.

Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil, eserlerini okuduktan sonra *Yovkov'u "Türk dostu bir Bulgar yazarı"* olarak adlandırmıştır. Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil, Türkçeye çevirilen (1966) **Sınırdaki Çiftlik** romanı için yazdığı ön sözde, Yovkov'un Türkleri olduğu gibi ve her yönüyle betimleme yeteneği konusunda şunları söylemiştir: *"Gözlerime inanamıyorum, bütün bu öyküleri yazan sanki bir Bulgar muharriri değil de, adını duymadığımız bir Türk hikâyecisiydi. Her hikâyede Türk'ün ruh asaleti, derin şefkati, ince sanat duygusu, adalete bağlılığı dile getirilmiştir. Ama tereddüte mahal yoktu, hikâyelerin yazarı Yordan Yovkov, halis muhlis bir Bulgar."*[1]

Yordan Yovkov'un Türkleri bu kadar iyi tanıyabilmesi ve tasvir edebilmesi neye bağlıdır? Bu sorunun cevabını Yovkov'un biyografisinde bulmak mümkündür. Yovkov'un ergenlik döneminde Jeravna'dan göç ederek yerleştiği Çifutköyü'nün önemi tartışılmazdır. Yovkov'un orada yaşadığı dönemde posta hane memuru olarak çalışan Vasil Dimçev, Dimo Minev'e şunları söylemiştir: *"Çifutköyü, Romen-Bulgar sınırındaki Dobriç-Kara Ömer-Mecidiye yolu üzerindedir, burası Kotel'den Kuzey Dobruca'ya giden çobanların, aba dokuyanların ve zenginlerin geçtikleri anayoldur. O zamanlar köyde yüz kadar Türk ve Tatar evi, hayvancılık yapan dört Bulgar ailesi (iki aile Kotel'den, diğer ikisi ise Jeravna'dan gelmişti), iki meyhane, üç kahve, iki bakkal ve iki camii vardı."*[2] Yovkov'un ailesinin yaşadığı bu köyde kilise ve Hıristiyan mezarlığı yoktu. Bu nedenle Yovkov'un babası öldüğünde çiftliğinin bahçesine gömülmüştür.[3]

Yovkov Türklerle ilgili düşüncelerine, yalnızca eserlerindeki kahramanları aracılığıyla yer vermiştir. Türklerle ilgili düşüncelerini eserleri dışında hiçbir zaman açıkça dile getirmemiştir. Ancak Dobruca'da geçirdiği sekiz yıllık dönemle ilgili anlattıklarının, bir açıdan bu bölgede yaşayan Türklere ilişkin düşüncelerini de kapsadığı söylenebilir: *"Düşünce yapım bu süre içinde biçimlendi. Yaşama ve insanlara olan yaklaşımım bu süre içinde oluştu. Geçirdiğim en önemli ve en etkili olaylar bu döneme aittir. Bütün deneyimlerimi ve gözlemlerimi, yaşadığım bütün dünyayı o dönemde elde ettim."*[4]

Yokov'un Türklerle ilgili düşüncelerini ve onlara yaklaşımını direkt Yovkov'dan öğrenmemiz mümkün değilse de, Dimo Minev'in önemli eserinde yer alan çağdaşlarının anıları bütün bunları öğrenmemize yardımcı olmaktadır. Örneğin bir iş arkadaşı, yazarın Romanya'daki Bulgar elçiliğinde çalışırken yaşadığı zorlukları ve moral bozukluğundan söz ederken, Türklere olan yaklaşımını ve ruh hâlindeki olağandışı değişikliği şu şekilde aktarır: *"Bir Türk geldiği zaman o bambaşka bir insan oluyordu. Babasını görmüşçesine gülümsüyordu. Gelen Türk'ü oturtuyor, sigara ikram ediyordu ve aralarında sonu gelmeyen Türkçe bir sohbet başlıyordu. Hangi köydenmiş? Şu ya da bu kişiyi tanıyor muymuş? Şu kişiye ne olmuş? Ürün*

nasılmış? gibi sorulardan sonra Türk'ün geliş nedenini soruyordu. Ona yardımcı oluyor, tanıdıklarına selam yolluyordu ve de kapıya kadar yolcu ediyordu. Gelen Türk elçilikten memnun ayrılıyordu. Yovkov ise bütün gün kendini daha canlı hissederek dolaşıyordu."[5]

İkinci Balkan Savaşı sırasında Yovkov Dobruca Türklerinden uzak olsa da Makedonya bölgesindeki Karasu yakınlarında yaşayan Türklerle arkadaşlık kurarak bu özlemini gidermeye çalışmıştır. Yovkov'un Türklere olan sevgi ve saygısı karşılıksız değildir. Tanıdığı Türklerin yazarı sevdiklerini, Dr. Rusi Venov'un anılarından da öğreniyoruz. Dr. Rusi Venov emir eriyle birlikte "X" köyüne geldiğinde, Yovkov'un selamını getirdiği Mehmet Osman'ın nerede yaşadığını ilk rastladığı kişiye sormuştur. İyi giyimli, sakalı hafiften ağarmış, gümüş zincirli bir saat takan bu kişi, Mehmet Osman'ın kendisi olduğunu söyleyerek Dr. Rusi Venov'u emir eriyle birlikte evine davet etmiştir. Misafir odasında onlara kahve, kaliteli sigara ve şerbet ikram eder. Dr. Rusi Venov başlangıçta Yovkov'dan hiç söz etmez, ama Yovkov'un selamlarını getirdiklerini söyleyince, Mehmet Osman aniden değişmiştir: *"Mehmet Osman dizlerinin üzerinde doğruldu, gözleri parladı, iki eliyle sağ elimi sıktı ve birkaç defa 'baş üstüne olsun' diye tekrarladı. Yüzündeki gülümseme kaybolmuyordu. Yovkov'un sağlığı ve Sofya'daki işiyle ilgili soruları tükenmiyordu. Mehmet'in konuk severliği biçim değiştirmişti. 'Afedersiniz', dedikten sonra dışarı çıktı. Atlarımız içeri alındı. Bir saat sonra tavuk yahnisi, börek, soukluk (hoşaf, Z.Z.) hazırlanmıştı ve ben, o 'Dobrucalı Yovkov efendi' dedikleri kişinin davet edildiği sofraya davet edilmiştim."*[6] Bundan sonra Mehmet Osman, Yovkov'u *"Tanrıya inanan"*, "okumuş", *"Tanrının sevgili kulu"* ve *"iyi bir insan"* olarak adlandırmaktadır.[7]

Yovkov'un Birinci Balkan Savaşı'nı anlattığı öykülerinde ilgi çekici bir özellik vardır. Bu özellik, yazarın savaş ve Türk askerleri hakkındaki izlenimlerinin yanı sıra Türk mimarisine gösterdiği yaklaşımı yansıtmasıdır. Yovkov, insanın ürünü olan eserlerden o kadar etkilenir ki, bu etki kısa bir süre için de olsa onu savaşın dehşetinden uzaklaştırır. Türk mimarisinin en tipik tasvir örneklerini *"İlk Zafer"* ve *"Edirne Yakınlarında"* adlı öykülerinde görüyoruz. Yazar, bazı Bulgar yazarları gibi Türklerin ibadet yeri olan camilere nefret beslememektedir. O camileri birer sanat yapıtı olarak değerlendirir. Bu nedenle Edirne'deki en büyük sanat eseri olan Selimiye Camiini her iki öyküsünde de çok güzel anlatır. Bu camiiyle ilgili betimlemeleri bir Türk yazarınkinden farksız denecek kadar güzeldir: *"Edirne'ye bakıyorlardı ve hepsi tek bir şey arıyordu: Sultan Selim'i. Gerçekten de uzakta, hafif mavi sisin içinde harikulade caminin dört minaresi görünüyordu. Düzgün ve ince minareler, zarafetle yavaşça gökyüzüne doğru uzanıyordu. Bu minareler donmuş bir dua, göğe ve Tanrı'ya içten birer çağrı gibiydi."*[8] *"İlk Zafer"*den yaptığım bu alıntıda, gerçekten de Selimiye Camii tüm ihtişamıyla gözler önüne serilmektedir. Birliğiyle birlikte Edirne'ye yaklaşan Yovkov iki kere daha dikkatini bu camiin üzerinde yoğunlaştırarak minarelere olan hayranlığını dile getirecektir. Türk mimarının örneklerinden olan Selimiye Camiin yok edilmesini düşünmeyecektir. Çünkü Yovkov'a göre Edirne bu camii olmadan düşünülemez: *"Oradaki kırmızı çatılar ve büyük olasılıkla kışla olan binaların beyaz duvarları, pırıl pırıl parlıyordu. Şehir bu binaların arkasındaydı ve gözükmüyordu. Bir tek mistik düşünceyle dolu Sultan Selim'in minareleri yükseliyordu. Uzakta olan ve gizemli bir güzellik taşıyan binanın üzerine sabahın tatlı erguvan renkli ışıkları düşüyordu. Uysal bir boyun eğmişlikler tabyaların büyük ve ateş fışkırtan devinin sarılarak, kıskançlık içinde koruduğu bu doğulu güzelde çaresizlik ve yumuşak bir sıkılganlık vardı. Burası korumaya değerdi. Ümitsizlik içinde savaşırken, gözlerinin önünde sürekli bu denli berrak ve güzel bir simge bulunan bir kalenin koruyucularına her yerde rastlanamazdı."*[9]

Yovkov, Selimiye Camisi'nin silûetinin şehrin koruyucularına güç, ümit ve cesaret verdiğini, savaşlarına anlam kattığını, Bulgar birliklerin ilerlemesine engel oluşturduğundan emin olmasına rağmen insan yapımı olan olağanüstü esere karşı kötü duygular beslememektedir. Yovkov meydana gelen değişikliklere rağmen büyük usta Mimar Sinan'ın ününü yaşatması için bu eserin ayakta kalması gerektiğini düşünmektedir. Bu zarif yapıdan gözlerini ayıramayan Yovkov bir süre sonra tekrar ona döner: *"Tepeye doğru tırmanıyor, doğuya doğru ilerliyoruz ve Edirne sağ tarafımızda kalıyor. Artık şehir görünüyor ve herkes oraya bakıyor. Sabahın parlaklığı içinde, tabyaların oluşturduğu karanlık hattın arkasında Sultan Selim bir kez daha görünüyor ve minarelerinin çizgileri, caminin tüm hatları öylesine ince,hafif ve düzgün ki tüm gerçekliğini kaybediyor adeta uzaktan görünen bir serabın şeffaf çizgilerine ve gizemli bir hayalete dönüşüyor."*[10] Yovkov'un Selimiye Camii'ni bu kadar güzel ve ayrıntılı betimlemesinin en önemli nedeni, bir zamanlar yaşadığı Dobruca ve özellikle Çifutköyü'ndeki camilerin mimari özelliklerinden etkilenecek kadar onları benimsemiş olmasıdır.

Sanat nedir? Yovkov bu soruya yazar ve sanatçıların sembolü olan *"Tekerleklerin Türküsü"* adlı öykünün kahramanı usta Sali Yaşar aracılığıyla cevap vermeye çalışmıştır. Bu nedenle Bulgar eleştirmen Simyon Sultanov, Yovkov'un Sali Yaşar'ın prototipi olduğunu düşünmektedir.[11] Sali Yaşar'ın at arabaları hafif ve gelin gibi güzeldirler, tıpkı açmış çiçekler gibi parlamaktadırlar. Ancak arabaların en önemli özelliği çıkardıkları mükemmel seslerdir. Öykünün diğer kahramanı Capar, yetenekli Sali Yaşar'ın arabalarını şöyle anlatmaktadır: "*Etrafa bakıyorum, zaman geçirmek için oyalanıyorum. Bazen oturup at arabalarının sesini dinliyorum ve Sali Usta biliyor musun, senin yaptığın at arabalarının eşi hiçbir yerde yok. Her arabanın kendi sesi var, her arabanın makamı farklı.*"[12]

Yovkov'un sözünü ettiği "*gelin gibi süslü*" arabalar yazarın hayal gücünün ürünü müdür yoksa gerçekten de böyle arabalar var mıydı? Yazarın kardeşi Kosta Yovkov, bu arabalar hakkında Dimo Minev'e şunları anlatmıştır: "*Harman köyünde iyi bir araba ustası vardı. Ama adı Sali Yaşar değildi.(....) Ses çıkartan bu arabalar Dobruca'daki en iyi arabalar olarak kabul edilirdi. Bu tür arabalar için daha yüksek fiyat ödenirdi. Arabaların sesinden sahiplerini tanıyabilirdik. Akşamları Dobrucalı'lar toplantılardan dönerken ve kızlar arabalarda türkü söylerken Yordan bu arabaların seslerinden ve türkülerden çok etkilenirdi.*"[13]

Yovkov bazı öykülerinde Türklerin hayatına anlam veren ve değişmez bir parçası olarak değerlendirdiği hayır işi konusunu ele almaktadır. Bir zamanlar yoksul bir demirci olan Sali Yaşar yaşlandığında zengin bir adamdır. Bu nedenle gelecek nesillere bırakabileceği bir hayır işi planlamaya başlar. *"Sevap"* olarak adlandırdığı hayırla ilgili düşünceleri arasında en çekici ancak su imkanlarına bağlı olduğu için en zor olan çeşme yaptırmak vardır. Planlarını kurarken Dobrucalı başka Türklerin hayır işlerini anımsar: "*O zaman aklına ünlü Karales çeşmesini yaptıran Sırnevo'lu Murat Bey geldi. Ne çeşmeydi o ve nasıl bir yerde yapılmıştı! On dokuz taşlı yalağın önünde han avlusundaki gibi arnavut kaldırımı vardı. Üç musluğundan oluk oluk buz gibi ve dupduru su akardı. Çevresinde ise sararmış bir ova, kuru ve çatlamış bir toprak, çöl sıcaklığı vardı.*"[14] Ancak sonra, yaptırmayı düşündüğü çeşme, köprü ya da handan vazgeçerek yollarda şarkı söyleyen arabalarının gizini keşfeden Capar'ın söylediklerinin etkisiyle, onların basit birer araçtan çok sanat eseri olduklarını fark eder ve yıllar boyunca hayır yapmak için biriktirdiği paralarını yoksul Capar'a verir.

Dobruca bölgesinin değişik köylerinde öğretmenlik yapan Yovkov, hemen hemen her yerde Türklerin yaptırdığı çok sayıda çeşme görmüştür. Bu nedenle Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilen hayır işi teması, yazarın öykülerinde sık sık göze çarpar. Sali Yaşar'ın ortam uygun olmadığı ve araba yapmaya karar verdiği için gerçekleştiremediği isteği başka hayırsever Türkler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu insanların bazıları çeşme diğerleri ise su kuyusu yaptırmıştır. Örneğin "*Asiye*" adlı öyküde Lütfi'nin dedesinin su kuyusu yaptırmaktaki amacı yazar tarafından şu sözlerle aktarılmaktadır: "*Lütfi'ye babasından, babasına da kendi babasından geçen bir geleneğe göre, isteyen herkese bu kuyudan su veriliyordu. Kuyu yolun kenarında bulunduğundan - Çifutköyü'nün yakınından geçen ve Köstence'ye ulaşan o büyük yol- her yolcu su içmek amacıyla kuyuya gelebiliyordu, her arabacı atlarını sulayabiliyordu.*"[15]

*"Tekerleklerin Türküsü"*nde olduğu gibi "*Asiye*"de de Türklerin bir görev olarak kabul ettiği hayır işi teması ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Lütfi'ye ilişkin verilen tek özellik, onun bu su kuyusuna olan yaklaşımıdır. Dedesinden miras kalan bu su kuyusu Lütfi için en büyük zenginlik ve gurur kaynağıdır. Aynı zamanda su kuyusu Lütfi'nin yaşamına anlam kazandırmaktadır. Diğer insanlar ise âdeta yaşam iksiri olan bu su kuyusundan güç almaktadırlar. Yovkov'un tasvir ettiği Türk hayırseverlerin yaptırdıklarından pek azı ayakta kalabilmiştir. Hatta seksenli yıllarda bu kişilerin yapıtları üzerindeki yazılar silinmişti. Ancak günümüze kalan ve Yovkov'u etkilemiş bu eserler yöreden geçen kişilerin o eski hayırseverlik ortamını hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Zaman, bu maddî kültürü tamamen yok ettiğinde yazarın öyküleri o dönemi ve dönemin insanlarını anlatmaya devam edecektir. Yovkov öyküleriyle bugünü yaşayan ancak yarını düşünen insanların ebedi anıtını yaratmıştır.

Lütfi ve "*Tekerleklerin Türküsü*"ndeki Capar gibi genç Türkler atalarından kalan değerlere önem veren, sanattan anlayan ve herkesin basit olarak nitelendirdiği kuyu ya da at arabası gibi şeylerde olağanüstü özellikler bulabilen kişilikler olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Örneğin Capar, Sali Yaşar'ın yaptığı arabalar hakkında şunları söyler: "*Sali usta-dediyaptığın arabalar sevaptır. Her zaman evdekilerin seni tanımaları ve çıkıp seni karşılamaları çok güzel.*"[16] Kısacası Yovkov'un kahramanlarının prototipleri bedenleriyle değil, ruhları ve duygularıyla yaşayan

karakterlerdir. "*Rastlantı*" adlı öykünün baş kahramanı Solakoğlu Recep, Osmanlı-Türk savaşından sonra eşkıyalığa başlamadan önce Provadiya bölgesinde bir köprü yaptırmıştır. Yovkov'un prototiplerini araştıran Dimo Minev Georgi Vılçev'den bu konuda şunları öğrenmiştir: "*Recep'in Kamçiya nehrinden geldiği doğrudur. Provadiya bölgesinde bu eşkıya, Solak köprüsü adını taşıyan bir köprü yaptırmıştır. Buralarda öğretmenlik yaparken, köylülerin ondan söz ettiklerini duyuyordum.*"[17]

Yovkov öykülerinde, Türk kültürü ve felsefesi açısından çok önemli bir tema üzerinde durmaktadır. Bu, eski ve yeni Türk nesilleri arasında kopmayan bağ temasıdır. Yazara göre eski ve yeni nesil arasındaki bağ, dolayısıyla geçmişle şimdi arasındaki bağ, ancak hayır yapma amacıyla inşaa edilmiş kalıcı sanat yapıtlarıyla sağlanabilir. Eski zaman, insanlara su vermek amacıyla yapılmış çeşmelerin üzerindeki yazılarda, gelecek nesiller için yapılan köprülerde, han ve su kuyularında da yaşamaktadır.

Makalemi, ünlü Bulgar şairi Atanas Dalçev'in edebi notlarında Yovkov'un eserlerindeki Türk figürleri hakkında söylediklerivle bitirmek istiyorum: "*Eski bir zamanın insanları olan Yovkov'un Türkleri, âdeta hayatı aşmış, hayatın ihtiras ve kötülüklerinden kurtularak daha iyi, daha temiz ve daha bilge olmuşlardır.*"[18]

NOTLAR

** Bu makale, Balkanlarda Kültürel Etkilişim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan "Turkskata kultura na Balkanite i Yordan Yovkov" adlı bildirinin Türkçe çevirisidir.*

1. Yovkov, Y., **Sınırdaki Çiftlik**, İstanbul, Nil, 1966, s. 5.
2. Minev, D., Yordan Yovkov. **Spomeni i dokumenti**, Varna, 1962, s. 56.
3. Sarandev, İv., Yordan Yovkov, **Jiznen i tvorçeski put**, Sofya, 1986, s. 54.
4. Kazanciev, Sp., **Sreşti i razgovori s Yordan Yovkov**, Sofya, 1980, s. 42.
5. Minev, D., a.g.e., s. 196.
6. Venov, Rusi D., **Spomeni za Yordan Yovkov**, v-k Slovo, 16, _ 4645, 25 dekemvri, 1937, s.5.
7. A. g. e. s. 5.
8. Yovkov, Y., **Sıbrani sıçineniya**, tom 1, Sofya, 1970, s. 288.
9. Yovkov, Y., a.g.e., s. 322.
10. Yovkov, Y., a.g.e., s. 329-330.
11. Sultanov,S., **vorbi i problemi. Literaturni analizi**, tom. 2, Sofya, 1981, s. 225.
12. Yovkov, Y., a.g.e., tom 2, Sofya, 1970, s. 11.
13. Minev, D., a.g.e., s.. 268.
14. Yovkov, Y., a.g.e., tom 2, s. 11.
15. Yovkov, Y., a.g.e., tom 3, Sofya, 1977, s. 124.
16. Yovkov, Y., a.g.e., tom 2, s. 18-19.
17. Minev, D., a.g.e., s.308.
18. Dalçev, At., **Sıçineniya**, tom

Recep Bilginer

"Manas Ölümsüz Kahraman"

(opera)

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

Türk Dünyası Edebiyatı'nda Bosna

Anahtar Kelimeler: Bosna, Türk Edebiyatı, şiiir, değerlendirme

Feyyaz SAĞLAM
Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili Okutmanı-İzmir

Balkan yarımadasının kuzeyinde yer alan Bosna-Hersek bilindiği gibi 1463 yılında Osmanlı İmparatorluğu bünyesine katılmış, bu tarihten sonra Türkler ve Boşnaklar arasında siyasî, tarihî, kültürel vd. açılardan günümüze dek kesintisiz süregelen, çok yönlü bir yakınlık söz konusu olmuştur. İki toplum arasında görülen göç hareketleri, evlilikler, İstanbul'un yüzyıllarca siyasî ve kültürel başkent olarak görülmesi vd... ayrıntılar bu ilişkileri daha da pekiştirmiştir. Bosna-Hersek kentleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde tıpkı Bursa, Edirne, Manisa gibi görkemli mimarî eserlerle donatılmıştır. Oluşan bu kültürel ortamda dil-edebiyat açılarından ise ortaya ilginç ama somut sonuçlar çıkmıştır. Bu alanda Türk ve Boşnak bilim adamlarınca yapılan araştırmalarda *Boşnak Türkçesi* kavramından ve Türkçe yazan çok sayıda Boşnak şairinden söz edilmekte ve Osmanlı döneminde bu sayının 300'ün üzerinde olduğundan bahsedilmektedir.[1]

Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesi, Balkanlarda yaşanan çalkantılı günler, I. ve II. Dünya Savaşları, Yugoslavya dönemi, Yugoslavya'nın dağılması ve nihayet yakın tarihin en büyük insanlık dramı diyebileceğimiz *"Bosna Vahşeti"* işte bütün bu tarihî süreç Türk şair ve yazarlarının daima duyarlı oldukları konular olagelmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de Bosna konulu çok sayıda şiir, makale, deneme hatta Ayşe Kulin'in **Sevdalinka** adlı çalışması gibi, roman dahî yazılmıştır. Ülkemiz edebiyatçılarının bu konuda (özellikle Bosna dramı) yazdıkları için bir yoruma gerek de yoktur... Zira bu duyarlılık Bosna Hersekli aydınlarca da çok iyi bilinen bir husustur. Bu doğrultuda her iki toplumun edebiyatında ortaya konulan somut metinlerden hareketle karşılıklı ortak nokta ve duyarlılıklar için bilimsel çalışmalar rahatlıkla iki yönlü olarak yapılabilir. Ancak yine bu noktada, yeterince bilinmeyen, araştırılmayan, dikkat edilmemiş bir ayrıntı soru olarak gündemimize gelmektedir. Acaba, Türkiye dışında çeşitli coğrafyalarda, değişik ülkelerde yaşamakta olan Türk Dünyası şair ve yazarlarının Bosna konusu ve dramıyla ilgileri olmuş mudur? Olduysa, hangi boyutta, neler yazmış ve yayınlamışlardır: Bu olaya nasıl bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır: İşte bu ve benzeri sorular ilk kez bu araştırmada ele alınmaya çalışılacaktır.

Sürdürmekte olduğumuz Türk Dünyası Edebiyatı ağırlıklı çalışmalarımızda değişik ülkelerden Bosna (özellikle Bosna dramı) konulu çok sayıda metin derledik. Türk Dünyası şair ve yazarlarından 100'e yakın edebî metni tespit edip, arşivlemiş bulunmaktayız. Bu konuda ulaşamadığımız, göremediğimiz çok daha fazla metin olması muhtemeldir...* Diğer yandan Türk Dünyası'ndan Bosna konusunda derlediğimiz metinlerin tümünü de bu çalışmamızda kullanmadık. Meselâ, Makedonya Türk şairlerinden Melahat Engüllü'nün Bosna üzerine yoğun şiirlerinin ancak bir bölümünü bu çalışmada değerlendirebildik. Yine bu noktada Türk dünyası şair ve yazarlarının Bosna konusunda doğrudan yazıp yayınladıkları metinlerde de Bosna konusuna (dramına) kısmen değindiklerini görüyoruz. Sidney'de Türkçe olarak yayınlanan **Dünya** gazetesinde Avustralya Türk şairlerinden Celâl Eryiğit'in *"Dilimizde"*, Bekir Tilkioğlu'nun *"Bayrağım"* başlıklı şiirleri bu açıdan örnek metinlerdir.[2] Çalışmamızda – incelememizde bu tarz metinleri dikkate almadık.

Bosna dramı Türk Dünyası'nın değişik bölgelerinde yayınlanan dergi ve gazetelerde öncelikle haber-yorum olarak yer almıştır.[3] Ancak bu yayınlara değil, edebî metinlere toplu olarak baktığımızda şu noktalar dikkati çekmektedir: Türk Dünyası'nda Bosna konusunda doğal olarak öncelikle Balkan ülkelerindeki (Bulgaristan, Kosova, Makedonya, Batı Trakya) Türk şair ve yazarlarının yoğun bir biçimde yazdıklarını görüyoruz. ABD, Almanya, Belçika, Avustralya gibi ülkelerde gündeme gelen *"Türk Dünyası Göçmen Edebiyatı"* metinlerinde de doğal olarak Türkiye Türkçesi kullanılmıştır. Ancak Azerbaycan'dan Mehmed Aslan'ın *"Bosna Alev İçinde"* başlıklı şiiri Azeri Türkçesi, halen A.B.D.'de yaşayan Afganistan Özbek Türkleri'nden Ergeş Uçkun'un *"Bosnıa"* şiiri Özbek Türkçesi iledir. Bu arada KKTC Türk şairlerinden Orbay Deliceırmak'ın *"Bosna"* başlıklı şiiri çevirmen Binaca Pilica tarafından Boşnakça'ya çevrilmiş ve bu çeviri KKTC'de yayınlanmıştır.

Türk Dünyası'ndan Bosna konusunda derlediğimiz bu metinler arasında içerik ve estetik açısından elbette zayıf ve güçlü metinler bir arada bulunmaktadır. Ancak tamamının samimi bir psikoloji ile yazıldığı, yayınlandığı kesindir. Yine aynı metinler

içerisinde duygusal tepki metinlerinin yanısıra, bilimsel tepki metinleri de söz konusudur. Bütün bu edebî tepkiler çoğu kez dergi ve gazete sayfalarında yer almış; Makedonya Türk şairlerinden Melahat Engüllü'nün **Çarkların Dili** adlı şiir kitabında olduğu üzere, kimi zaman da müstakil kitap boyutuna ulaşmıştır.[4] İçerikleri itibariyle de Bosna savaşı öncesi ve sonrası yazılanlar olmak üzere kabaca iki gruba ayırabileceğimiz bu metinler doğal olarak şiir türü ağırlıklıdır. Şiir metinleri arasında serbest türde yazılanlar ağırlıklı olmakla birlikte Avustralya Türk şairlerinden Ömer Sakarya'nın *"Gidiyor"* şiirin de olduğu gibi halk şiiri geleneğimizin *"koşma"*, Bulgaristan Türk şairlerinden Ahmet Emin Atasoy'un *"Direniş Sancısı"* şiirinde olduğu gibi *"destan"* türleri de görülmektedir. Makedonya Türk yazarlarından Fahri Kaya'nın bilimsel yazısı yanında KKTC Türk şair ve yazarlarından Mehmet Kansu'nun hem şiir hem deneme türü ile Bosna konusunu ele aldıklarını görüyoruz. KKTC'den Orbay Deliceırmak'ın Bosna konulu *"Sitem"* şiiri, Türk halk kahramanı Köroğlu ile Bosna dramının bağlantısının kurulduğu ilginç bir çalışmadır.

Türk Dünyası dergi ve gazeteleri öncelikle kendi ülkelerindeki Türk şair ve yazarlarının Bosna konusundaki edebî çalışmalarına yer verirken; Türkiye'den ve Türk Dünyası'nın diğer bölgelerinden şair ve yazarların da Bosna konulu çalışmalarından örnekler de yayınlamışlar, bu tutumlarıyla Türk Dünyası'nın bir bütün olarak Bosna vahşetine tepkisini ortaya koymuşlardır. Bulgaristan'da Sofya'da yayınlanan **Güven** gazetesinin 41-42. Birleşik sayılarında (1995) Bülent Ecevit'in *"Boşnak"* başlıklı şiirinin yayını dışında, Romanya'nın Köstence şehrinde yayınlanan Karadeniz gazetesinin 29. Sayısında (1994) Bulgaristan Türk şairlerinden Hilmi Haşal'ın *"Saraybosna İçin Ağıt"* başlıklı şiiri yayınlanmıştır. Yine Bulgaristan Türk şairlerinden Durhan Ali'nin Bosna konulu şiiri Makedonya'da Üsküp'te yayınlanan **Sesler** dergisinin 300. Sayısında; Batı Trakya Türk şairlerinden Reşit Salim'in bu konudaki şiiri Kosova Prizren'de yayınlanan **Bay** dergisinin 8. Sayısında yayınlanmışlardır.

Türk Dünyası şairlerinin Boşnak çocuklarına hitaben yazdığı şiirler de bulunmaktadır. Bulgaristan Türk şairlerinden Latif Karagöz'ün *"Kardeşimsin"* şiiri böylesi bir örnektir. Yine Türk Dünyası çocuklarının Bosna konulu şiirlerini de unutmamak gerekir. Bulgaristan'dan Cevriye Bayram'ın *"Bosna"*, Leman Şazi'nin *"Bosnalı Kardeşlerimiz"*; Makedonya'dan Sevil İsmail'in *"Bosnalı Çocuğun Sesi"* gibi şiirleri bu açıdan örnek metinlerdir.

Türk Dünyası şair ve yazarları Bosna Hersek'i savaş öncesi dönemde otantik yapısı, doğal güzellikleri ve tarihî şehirleriyle ele almışlardır. Esinlendikleri bu şehirler için şiirler yazmışlardır. Kosova Türk şairlerinden Arif Bozacı, Mehmet Bütüç, Altay Suroy Recepoğlu vd. yöreyi gezmişler, izlenimlerini, duygularını şiire dönüştürmüşlerdir. Bir örnek olarak 1982 yılında Bosna'yı ziyaret eden Arif Bozacı'nın *"Sarayova"* başlıklı kısa şiirini görelim:

"Minarelerinden
Ezan sesleri gelir
Bir çiçek açar
Saksısında
Bir evin
Penceresinden.
Başçarşı'da
Dilleri çözülür
Güvercinlerin
İlkyazda
Sarayova'da..."

Ancak kısa bir süre sonra bu tarz gezi/izlenim şiirlerinin yerini yaşanan vahşete karşı tepki şiirleri almaya başlayacaktır. Zira, tarihin en acımasız soykırımlarından birisi bütün dünyanın gözü önünde yaşanmaya başlamıştır. Kosova Türk şairlerinden Mehmet Bütüç'ün 1986 tarihinde Sarayova'da yazdığı gezi şiirindeki Bosna ile 1994 yılında savaş esnasında yazdığı *"Bosna Hıçkırığı"* başlıklı şiirindeki Bosna artık aynı Bosna değildir... Bu yeni durum Türk Dünyası şairlerinin şiirlerinde şöyle gündeme gelir:

"Her yan alev içinde,
Toprak yanır, su yanır.
Avrupa kan fışkırır
Bosna kanla sulanır."

(Mehmet Aslan, Azerbaycan)

"Müslümanlar düşmüş kurt pençesine,
Avrupa aldırmaz 'imdat' sesine,
Katliam ulaşmış son zirvesine
Bosna Hersek için için ağlıyor."

(Ali Bayram, Bulgaristan)

"Amerika, Fransa tuzağı kurdu
Alınmaz hiç bir gün şehitler yurdu

Ahlâksız Sırplar vurdukça vurdu
Sorulacak hesabı elbette bir gün"
(Faris Dallıkavak, Avustralya)

"Kan sesleri ile uyanır sabah
balyoz gibi iner anaların çığlıkları
açlık susuzluk yaklaşır dalga dalga
kararır gökyüzü ihanet edercesine
kırılırken bebek eller BOSNA-HERSEK'TE"
(İbrahim İbrahim, Yunanistan)

Bu vahşet ortamında edebî tepkilerini gündeme getiren Türk Dünyası şair ve yazarları, bir noktanın altını özenle çizmişlerdir: *"Batı'nın Çifte Standart Anlayışı"* - Bu açıdan yapılan bazı yorumlar şöyledir: Almanya Türk şair-yazarlarından Nevzat Yalçın *"Saraybosna Godot'u Beklerken"* başlıklı yazısında konuya şu sözlerle yaklaşır: *"... Uygar Batı'nın Bosna-Hersek insanına reva gördüğü, tasavvura sığmaz utanç tablosu; yıllardır Kıbrıs Türkleri'ne uygulanan zorlamalar ve ambargo ve bütün bunlar için uygar Batı'nın ağız birliğiyle sahnelediği senaryolar..."*

Yunanistan – Batı Trakya'dan Dr. Mehmet Nuri'nin *"Aydınların Suskunluğu: Saraybosna"* başlıklı yazısı da Nevzat Yalçın'ın yazı ve görüşlerinin bir devamı gibidir.

Avustralya'dan Ömer Sakarya ve Azerbaycan'dan Mehmet Aslan'ın şiirlerinde aynı durum şöyle dile getirilir:

"Ömer'im bu feryatlar kalıyor lafta
Azerbaycan, Bosna zembilde rafta
Ha bugün, ha yarın gelecek hafta
Seneler geride gidiyor."
(Ömer Sakarya, Avustralya)

"Yar olmadık yurda biz
Yurt kaptırdık kurda biz
Orada Bosna, burada biz
Can Azerbaycan yanır."
(Mehmed Aslan, Azerbaycan)

Batı'nın Türk Dünyası'na yönelik çifte standardı *"Batı Uygarlığı"na karşı belirgin bir hayal kırıklığına yol açar. Tepkiler Batı'nın vahşi yüzüne yönelir. Avrupa ve Birleşmiş Milletler'e şöyle sitem edilir:*

"...
Ruslar suskun
Amerika susmakta
Avrupa'nın göbeğinde
Sırplar at oynatmakta!"
(Ali Tiryaki, Bulgaristan)

"...
Belli boldi âlem ichre Avrupa'nıng tiyneti
Belli boldi sharq-u gharb zenjîrining ehemmiyyeti
Belli boldi küfr elînging fikr-u zikr-u niyyeti
Asiya'da, Afriga'da hürriyetning gıymeti"
(Ergeş Uçkun, A.B.D.)

"AT'den NATO'dan kesilmiş umut
Yükselmiş semaya figan-ı ağıt
Mezara taşınmış binlerce tabut
Ağılar yükselir Saraybosna'dan"
(Fakı Edeer, Belçika)

"Her taraf her yan yanır
Yerve asuman yanır
Kıpırdamaz Avrupa
Çünkü müslüman yanır."
(Mehmet Aslan, Azerbaycan)

"Birleşmiş Milletlet Barış (!) Gücü'ne,
Zalim Sırplar yine geçti hücüma,
Dünya'nın durumu gider gücüme,
Kulağının üstüne yattı gidiyor."
(Ömer Sakarya, Avustralya)

"Sırplar kurarken ölüm kampları
Nerede Avrupa İnsan Hakları:"
(Nazmi Adalı, Bulgaristan)

"Top tüfek ölüm kusar
Gece gündüz dinmek bilmez
Hür Avrupa daim susar
Hiçbir yerden yardım gelmez."
(Ali Bayram, Bulgaristan)

Her şeye rağmen yaşanılan vahşet, Hz. İsa'nın bile tepki vereceği bir noktaya gelmiştir. Nevzat Yalçın, yukarıda belirttiğimiz yazısında Batı'nın bu tavrıyla Hz. İsa'ya da ihanet ettiğini belirtir. KKTC şairlerinden Orbay Deliceırmak'ın *"Sitem"* şiirinde de aynı yaklaşım vardır:

"...
İnce telden bir lâ'ya
Bosna'daki Leylâ'ya
Karanlık dölledilerler
Güller sarardı...

Yasa bürünsün İsa..."

Kosova Türk şairlerinden Mehmet Bütüç, *"Bosna Hıçkırığı"* başlıklı şiirinde aynı duyguları sergiler:

"Öfkenin kapılarını boylu boyunca açtılar

Öksüzlerin intikamı bekliyor onları

Haç takmakla insan mı oldular

Hz. İsa bile utanıyor onlardan..."

Türk Dünyası şair ve yazarlarının Bosna konulu çalışmalarında üzerinde özellikle durdukları bir diğer ayrıntı da *"Mostar Köprüsü"*dür. Tarihin en güzel mimari şahaserlerinden birisi olan bu müstesna Türk eserinin, barbarca yıkılması, bir tarihin yok edilmek istenmesi kabul edilebilecek bir durum değildir. Mostar Köprüsü Balkanlarda yüzyıllarca Türklüğün, Türk kültürünün hatta Türk dilinin bir sembolü olarak var olagelmiştir. Kosova Türk şairi Hasan Mercan'ın *"Adıma Köprü Diyeler..."* başlıklı şiirinde yıkılan Mostar Köprüsü şöyle dile gelir:

"Suçum: Türkçe konuşan gökkuşağı şeklinde olmamdı!"

Makedonya Türk yazarı Fahri Kaya bu durumu şöyle yorumlar: *"...Kanayan bir yara olan Bosna-Hersek'te günümüzde sadece tarihi Mostar köprüsü değil; insanlar arasında kurulmuş bütün köprüler yıkıldı...."* Yine Makedonya Türk şairlerinden Melahat Engüllü, Mostar Köprüsü'nün doğu ile batı arasındaki sembolik önemi üzerinde şöyle durur:

"Doğuyu batıya bağlamaktır çabası

Yıkılan eski köprünün."

Bulgaristan Türk şairlerinden Şaban M. Kalkan ise *"Mostar Köprüsü"* başlıklı şiirinde Anadolu-Bosna arasındaki manevî köprünün hiç bir zaman yıkılamayacağına değinerek konunun başka bir yönünü ortaya koyar:

"Ben bir Mostar Köprüsü'yüm

Drina Nehri'nin üzerinde

Yüzyıllardır üzerimden

Dost geçer, düşman geçer

.....

Taşımı yontan eller Anadolu'dan

Ben Bosna'yı Anadolu'ya bağlayan bir köprüyüm

.....

Yıkılsam da...

Milyonlarca gönül yatıyor benim temelimde

Harcım ölçemediğiniz bir sevgiden

Ben bir Mostar Köprüsü'yüm

Drina Nehri üzerinde

Bosna'yı Anadolu'ya bağlayan."

Kosova Türk şairi Mehmet Bütüç, *"Bosna Hıçkırığı"* başlıklı şiirinde tepkisini şöyle dile getirir:

".....

Mostar'da günlerdir

Barış güvercininin kanadını bombaladılar

Kırdılar

Gülüşe çok var mı dersiniz?"

Tarihî Türk-Boşnak dostluğunun dünyada başka bir örneği yoktur. Bosna-Hersek'in yaşadığı acı tatlı bütün gelişmeler Türkiye'yi olduğu kadar, Türk Dünyası'nı da yakından ve doğrudan ilgilendirmiştir. Yakın geçmişte Bosna'da yaşanan acı olaylar, dünyada hiç bir örneği gösterilemeyecek ölçüde Türkleri derinden etkilemiştir. Bosna dramı Türkiye dışında değişik coğrafyalarda, değişik şartlarda yaşamakta olan Türk şair ve yazarlarını da sarsmıştır. Bu konuda çok sayıda edebî metin yazılmış ve yayınlanmıştır. Bu metinler Türk Dünyası – Bosna Hersek ilişkileri açısından tarihi belgeler konumundadır. Önümüzdeki dönemlerde Türk Dünyası – Bosna Hersek arasındaki kültürel ilişkiler, bu metinlerden hareketle kuşkusuz ki daha ileri bir noktaya ulaşacaktır.

NOTLAR

** Bu konu üzerine görüştüğümüz Türk Dünyası'ndan kimi şair ve yazarlar da, bu konuda çalışmaları olduklarını ifade ettiler. Ancak bazı metinleri henüz tarafımıza ulaşmadı.*

*1. Fahri KAYA, **Seçme Yazılar**, Birlik Yayınları, s.101-102, 1994, Üsküp, Makedonya.*

*2. Bilâl N. ŞİMŞİR, **Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi**, Cilt I, AKM Yayınları, 1997, Ankara.*

3. İki örnek olarak bkz:

a) Hakses, Anma, No:2 (20), Köstence, Romanya.

*b) Salih BOZOV, "Vatan Özlemi Barış Özlemi Bosnalı Müslümanların Barındığı Çayka'da Bir Gün," **Hak ve Özgürlük**, S:43, 22.10.1993, s.8, Sofya, Bulgaristan.*

*4. Melahat Engüllü, **Çarkların Dili**, Birlik Yayınları, 1996, Üsküp, Makedonya.*

Kafkas Nart Destanlarında Sumer ve Saka İzleri

Anahtar Kelimeler: Kafkasya Halkları, Nart Destanı, Karşılaştırma, Sümerler, Sakalar

Adilhan ADİLOĞLU
Araştırmacı-Yazar

Kafkas Nart destanları; Karaçay-Balkar, Kumuk, Oset, Çeçen-İnguş, Abhaz, Abaza, Adige (Çerkes) vs. gibi Kafkasya halklarının folklorunda önemli bir yere sahiptir ve sözlü edebiyat geleneklerinin ilk ürünleri olarak kabul edilirler. Dil ve etnik bakımdan birbirinden farklı olan Kafkas halklarının Nart destanları birçok yönden birbirlerine benzemektedir. Fakat yine de bu destanların her birinin kendisine has millî vasıfları barındırdığı ve aralarında bazı farklılıkların olduğu da dikkat çekmektedir. Sözgelimi, Abhaz ve Adigelerin Nart destanları daha çok eski Yunan mitolojisiyle benzerlikler gösterirken, Karaçay-Balkar ve Kumukların Nart destanları ise eski Türk destanlarına daha yakındır. Öte yandan, diğer Kafkas halklarının Nart destanlarında da Türk-Moğol motifleri oldukça fazladır. Prof. Dr. A.N. Daçkov-Tarasov ve Prof. Dr. G.N. Potanin, Kafkas Nart destanlarının kökenini Altaylı kavimlere yani Türk-Moğol kültürüne bağlamaktadırlar.[1] Gerçekten de, Kafkas Nart destanları ile Dede Korkut destanları arasındaki benzerlikler ve özellikle de Nart destanlarındaki kahraman adlarının birçoğunun Türkçe olması bu destanların doğrudan doğruya Türk kültürüyle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kafkas Nart destanlarındaki bazı unsurların kökeni çok eski bir dönemin kültürüne dayanmaktadır. Bu unsurlardan biri de, Karaçay-Balkar ve Oset Nart destanlarında *"Alawgan"* ve *"Kurdalagon"* adlı kahramanlardır. Oset Nart destanlarındaki (bundan sonra kısaca OND) Kurdalagon adlı kahraman Nartların demircisidir ve demircilikle bağlantılı olarak ateş kültüyle de ilgisi vardır.[2] Karaçay-Balkar Nart destanlarındaki (bundan sonra kısaca KBND) Alawgan adlı kahraman ise Nartların demircisi Debet'in en büyük oğludur. Alawgan çok iri cüsseli olduğu için kendisine uygun bir Nart kızı bulamamış ve bir *"emegen"* (dev) kadınla evlenmek zorunda kalmıştır.

Georges Dumezil, OND'deki Kurdalagon adının *"kurd"* (eski Osetçe demirci) sözü ile *"Alag"* (bir Nart sülalesi) sözünün birleşmesinden meydana gelmiş olabileceğini söylemektedir.[3] V.İ. Abayev ise, Kurdalogon adının ilk halinin *"Kurdalawargon"* (Kurd-ala-warg-on) şeklinde olduğunu söylemekte ve bunu da; Kurd (eski Osetçe demirci) + ala (Alan) + warg (eski Osetçe kurt) + on (Osetçe oğul, soy bildiren ek) şeklinde açıklamaktadır. Yani, V.İ. Abayev bu etimolojisinden *"Alanların kurt soyundan olan demircisi"* şeklinde bir anlam çıkarmaktadır. Mahti Curtubay ise, V.İ. Abayev'in bu açıklamasına karşı çıkarak; öncelikle eski Osetçe'deki *"warg"* (kurt) sözünün aslında Türk-Moğol *"barak"* (köpek) sözünden kaynaklandığını, öte yandan Osetçe'de *"kurd"* (demirci) şeklinde bir sözün olmadığını ve bunun da Türkçe *"kurt"* sözünden kaynaklandığını ileri sürmekte ve V.İ. Abayev'in etimolojisini tamamen reddetmektedir. M.Ç. Curtubayev'e göre, OND'deki Kurdalagon'un adı, KBND'deki Alawgan'ın adından kaynaklanmaktadır. Yani, KBND'deki Alawgan'ın adı, OND'ye *"Kurd Alagon"* (Kurt soylu Alagon<Alawgan) şeklinde geçmiştir. Öte yandan, M. Curtubay, KBND'deki *"Alawgan"* adının etimolojisini ise Al (ön, önce, ilk) + awgan (aşan) şeklinde açıklamakta, bundan da *"ilk oğlan"* şeklinde bir anlam çıkarmaktadır. Karaçay-Balkar Türkçesinde *"aw-"* fiili *"aşmak, düşmek, devrilmek"* anlamlarına gelir. M. Curtubayev herhalde burada *"awgan"* sözünü *"gelen"* anlamında düşünmekte ve bundan da *"ilk gelen>ilk oğlan"* şeklinde bir anlam çıkarmaktadır. Bu etimolojisini de Alawgan adlı kahramanın KBND'deki demirci Debet'in *"ilk oğlu"* olmasıyla desteklemektedir.[4]

Ben bir başka yazımda, hem V.İ. Abayev'in, hem de M. Curtubay'ın, *"Kurdalagon"* ve *"Alawgan"* sözleriyle ilgili açıklamalarının mantıksız ve şüpheli olduğunu söylemiş ve her iki sözün de daha derin araştırılması gerektiğini geniş bir şekilde izah etmiştim. Fakat bununla birlikte ben de, V.İ. Abayev ve M. Curtubay'ın görüşlerine karşı bir açıklama ortaya koymamıştım.[5] Fakat bu yazıda, KBND'deki *"Alawgan"* ve OND'deki *"Kurdalagon"* adlı kahramanların, demircilik ve ateş kültüyle bağlantılı olarak, günümüzde bütün Türk boylarının kültüründe halen yaşayan *"Al-Ruhu"*yla ilgisi olduğu ve bu iki kahramanın kökeninin Sumerlerin ateş tanrısı *"Al"* veya *"Alu"*ya dayandığı ilk defa ortaya konulacaktır.

Gerek İslâm öncesi, gerekse İslâm sonrası Türklerin kültüründe bugüne kadar yaşayan halk inanışlarından biri de *"Al-Ruhu"* veya *"Albastı"*dır. Karakter ve seciye itibariyle, bütün Türk boylarının

halk inanışlarına göre *"Al-Ruhu"* genellikle loğusa kadınlara musallat olan kötü bir ruhtur. Fakat, Al-Ruhu tarih öncesi devirlerde Türklerin kültüründe kötü bir ruh değil, tam tersine güçlü ve koruyucu tanrılardan biri idi. Fakat daha sonraları Al-Ruhu, Türk kültüründe kötü bir ruh olarak tasavvur edilmiştir. Bununla birlikte tarihi devirlerde, Al-Ruhu'nun koruyucu ve iyi bir ruh olduğunu bildiren işaretler de yok değildir. Sözgelimi, Uranha-Tuba Türklerinin Şaman dualarında Al-Ruhu koruyucu ve iyi bir ruh olarak telakki edilir. Yakut Türklerinin aile ocağı ateşine *"Al-Ot"* denir. Altay ve Kırgız Türklerinde *"alka-"* sözü *"takdis"* etmek anlamına gelir. Bütün Türk boylarında *"alkış~alış"* sözü *"dua, takdis, dilek, tebrik"* anlamlarında kullanılan bir sözdür. *"Alas"* veya *"alazlama"* tabiri, eski Türk kültüründeki *"ateşle ruhu kötülüklerden arındırma"* ayinidir. *"Al"* sözünün *"ateş"* kültüyle alakalı olması bilhassa bu ruhun eski zamanlarda koruyucu ve iyi bir ruh olduğunu göstermekte, hatta bu Al-Ruhu'nun tarih öncesinde eski Türk kültüründe *"ateş-tanrısı"* olduğunu ortaya koymaktadır. Al-Ruhu ve Al sözünün kökenini ise *Sumer* kültüründe aramak gerekmektedir. Eski Türklerin ateş tanrısı *"Al"* ile Sumerlerin ateş tanrısı *"Al"* veya *"Alu"*nun bir olduğuna şüphe yoktur.[6]

Mezopotamya bölgesinde üstün bir uygarlık tesis eden Sumerlerin Asiyatik bir kavim olduğu ve Sumer dilinin en çok da Türkçe'nin içerisinde bulunduğu Ural-Altay dillerine benzediği bütün bilim adamlarınca kabul edilmektedir. Önasya tarihi uzmanı F. Hommel, Sumerleri tamamıyla bir Türk kavmi saymıştır. Ona göre, bazı Türk kavimleri M.Ö. 5000 yıllarında Orta Asya'dan Mezopotamya bölgesine gelerek Sumerleri teşkil etmişlerdir. Ayrıca F. Hommel, Sumer diline ait 350 sözü Türkçe ile izah etmiştir.[7] Öte yandan, Osman N. Tuna, Türklerin en az M.Ö. 3500 yıllarında Doğu Anadolu çevresindeki varlığını ve Sumerler ile Türkler arasında dil bakımından tarihî bir ilgi bulunduğunu, Sumer dilindeki 168 Türkçe söz denkliğiyle ispatlamıştır.[8] Kafkasya'da, Karaçay-Balkar Türklerinin yaşadığı Elbruz dağı (Mingitaw) çevresinde yapılan arkeoloji çalışmaları sonucu kurganlarda Sumerlere ait eşyalar bulunmuştur.[9] Yine, Kafkasya'daki Maykop kurganlarında kullanılan seramik malzemenin Mezopotamya kaynaklı olduğu saptanmıştır.[10] Ayrıca, Maykop kurganlarında ortaya çıkarılan gümüş kapların üzerindeki hayvan resimleri üslûbunun Sumer-Elam sanatı üslûbuyla aynı olduğu tespit edilmiştir. Sumer-Elam uygarlığının bu tip özellikleri Orta Asya kurganlarında da görülmektedir.[11]

Birçok söz vardır ki, tarih öncesinin derin karanlıklarında kaybolan fakat inanç, yaşayış ve sosyal şartların kalıntıları halinde bugüne kadar sürüklenerek gelmiştir. Zaman geçtikçe sosyal şartların, yaşayış ve üretim tarzının değişmesine uygun olarak bazı sözler eski anlamlarını yitirip yeni şartlara göre yeni anlamlar alarak yaşamaya devam ederler. Genel olarak şunu diyebiliriz ki, sözlerin köklerini aydınlatmak için yalnız fonetik ve morfolojik açıklamalar çözüm sayılamaz. Çünkü bu tür çözümler dilin tarihsel çerçevesini aşamaz. Halbuki sözlerin kökleri tarih öncesi devirlerin karanlıklarına kadar uzanır. Sözlerin etimolojileri ancak tarih, arkeoloji, etnografya ve etnoloji bilimlerinin de yardımıyla aydınlatılabilir.[12]

Bu sözlerden biri de *"Alawgan"* ve *"Kurdalagon"* adlarıdır. Tarih öncesinin derin karanlıklarında kaybolmayarak, önce ateş tanrısı *"Al"* şeklinde ve daha sonra da kötü bir ruh olarak tasavvur edilerek *"Al-Ruhu"* şeklinde eski Türk kültüründe yer bulan Sumerlerin ateş tanrısı *"Al"*ın adı, şüphesiz ki Karaçay-Balkar ve Oset Nart destanlarındaki *"Alawgan"* ve *"Kurdalagon"* adlarına da kaynaklık etmiştir. Biraz önce yukarıda verdiğimiz A. İnan'ın tespitlerinin de yardımıyla; KBND'deki *"Alawgan"* adını: Al (ateş) + awgan<ogan (eski Türkçe'de tanrı) yani *"ateş tanrısı"* şeklinde; OND'deki *"Kurdalagon"* adını da: Kurd<Kurç (demir-çelik) + al (ateş) + agon<ogan (eski Türkçe'de tanrı) yani *"demirci-ateş tanrısı"* şeklinde açıklamak, diğer etimolojilerin hepsinden daha mantıklı ve daha isabetli olacaktır.

KBND'deki demirci Debet'le ilgili bir yazımda; Hazar-Musevi kültürüyle bağlantılı olarak demircilik sanatıyla meşhur Davut peygamberin, KBND'deki demirci Debet'e kaynaklık ettiğini ilk defa ortaya koymuştum. Bununla birlikte, Nartların demircisinin başlangıçtaki adının *"Debet"* şeklinde olmadığını söylemiş, şimdilik bilinmese de, bu kahramanın eskiden mutlaka başka bir adı olması gerektiğini de ifade etmiştim.[13] İşte bu yazıda taşlar yerine oturmakta; Debet'in başlangıçtaki adının *"Alawgan"* olduğu ve Hazar-Musevi kültürünün etkisiyle Davut peygamberin Debet şeklinde Alawgan'ın yerine geçtiği anlaşılmaktadır. Yani, KBND'deki ateş tanrısı ve bununla bağlantılı olarak daha sonraki demircilik tanrısının adı başlangıçta *"Alawgan"* şeklindeydi. Daha sonra Hazar-Musevî kültürünün etkisiyle demircilik sanatıyla meşhur Davut peygamberin adı KBND'ye *"Debet"* şeklinde girerek Alawgan'ın yerine geçmiştir. Alawgan ise tamamen unutulmamış, KBND'de Debet'in en büyük oğlu olarak yaşamaya devam etmiştir. OND'deki *"Kurdalagon"* adlı

kahraman ise şüphesiz KBND'den geçmiştir. Çünkü yukarıda da izah edildiği gibi *"Kurdalagon"* sözünün etimolojisi en mantıklı ve en isabetli ancak Türkçe ile yapılabilmektedir. Kaldı ki bu etimoloji, sadece dil ile sınırlı kalmamakta, bu kahramanın destan içerisindeki karakteri ve demircilik motifiyle de birebir uyuşmaktadır.

Kökeni çok eski dönemlere, *Saka* (İskit) kültürüne dayanan bir diğer Karaçay-Balkar Nart destan kahramanı *"Örüzmek"*tir. Bu kahramanın adı; Oset Nart destanlarında *"Urizmeg"* (Urızmag~ Orazmag~Werizmeg~Wrıjmeg~Vurijmeg) şeklinde, Adige (Çerkes) Nart destanlarında ise *"Osirmeg"* (Osirmes~ Wazermes~ Wazırmes~ Werzemec) şeklinde geçmektedir.[14] KBND'da ve diğer Kafkas destanlarında Nartların lideri olarak anlatılmaktadır. KBND'ye göre Örüzmek gökten düşen bir göktaşının (meteor) içinden çıkmış ve dişi bir kurdun sütünü emerek beslenmiştir. Kolayca anlaşıldığı üzere, Örüzmek'in doğuş motifi, özellikle de dişi bir kurdun sütüyle beslenmesi, eski Türk mitolojisinin izlerini taşımaktadır. Dilbilimci Prof. Dr. Magomet Habiç bu kahramanın adını *"örüz"* (ırmak) + *"mek<bek"* (bey, prens) şeklinde iki ayrı sözün birleşmesinden meydana geldiğini ileri sürmekte bunun da *"ırmağın beyi, ırmağın sahibi, ırmağın efendisi"* anlamına geldiğini söylemektedir.[15] G. Dumezil, Oset varyantındaki Urizmeg sözünü *"varaza"* (erkek domuz) sözüyle ilişkilendirmiştir. Fakat bundan başka bir açıklama yapmamış ve kendisi de bu görüşün pek mantıklı olmadığını düşünmüş olacak ki etimolojisinin yanına bir soru işareti düşmüştür.[16] Bundan başka, Oset ve Adige Nart destanlarındaki Urizmeg ve Osirmeg şeklinde geçen varyantlar hakkında, ilgili bilim adamlarının herhangi bir etimolojik açıklamasına rastlamadım.

Yukarıdaki, M. Habiç ve G. Dumesil'in etimolojik açıklamalarının her ikisi de yetersizdir. Kafkas Nart destanlarındaki Örüzmek~Urizmeg~Osirmeg adlı kahramanın adı tamamen Türkçe bir söz olup, Dede Korkut destanlarındaki *"Kazan oğlu Oruz Bek"*ten ibarettir.[17]

Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu *"Oruz"* adının, Türkçe *"örs"* (demirci örsü) sözünden kaynaklandığını söylemektedir.[18] N.A. Baskakov ise, Türkçe'deki *"orus"* sözünü ilk olarak, *"Türk-Rus melezlerine verilen ad"* veya *"Rus hayat tarzı yaşayan Türk soylularına verilen ad"* şeklinde açıklamakta, ikinci olarak da, Kıpçak Türkçesinde savaş, saldırı anlamına gelen *"urus~uruş"* (vuruşmak) sözünden de kaynaklanmış olabileceğini, bunun da *"kavgacı"* veya *"savaşçı"* anlamına geldiğini söylemektedir.[19]

İlk önce ben de, N.A. Baskakov gibi, Dede Korkut ve Kafkas Nart destanlarındaki *"Oruz"* adlı kahramanın *"Orus"* (Rus) sözünden kaynaklandığını düşünüyordum. Bilindiği gibi eski Türkçe'de "r" sesiyle başlayan söz yoktur. Başka dillerden giren ve "r" sesiyle başlayan sözler ise bir ünlü önses almışlardır. Bu sözlerden biri de *"Rus"* sözüdür. Doğu Türkçesinde *"Rus"* sözü günümüzde bile *"Orus"* veya *"Urus"* şeklinde söylenmektedir. Gerçekten de, Türklerde eskiden *"Orus"* sözü, *"Rus'a benzeyen"* veya *"Rus gibi"* anlamında bir özel ad olarak oldukça yaygın şekilde kullanılmıştır.[20]

Fakat tarihte daha *"Rus"* sözü ve *"Rus"* adında bir millet yok iken, eski Türk destanlarında *"Oruz"* adının geçmesi, bu sözün kökeninin çok daha eskilere dayandığını ortaya koymaktadır. Sözgelimi; efsanevi Saka hükümdarı Alp Tonga'nın oğlu *"Alp Arız"* veya *"Oruz Han"* ile Oğuz Han destanının Uygur varyantındaki Oğuz Han'ın sol kanat komutanı Urum Kağan'ın kardeşi *"Uruz Bek"* ve M.Ö. 66 yıllarında, Alazon ırmağı ile Hazar denizi arasındaki yerlerin, yani Kafkasya'nın hakimi ve Partların (Saka-Arşaklıların) da müttefiki olan, Saka soyundan Albanlar hükümdarı **"Oroiz"**in adları[21] bu fikri yeterince desteklemektedir. Bu tarihi şahısların adları destanlara daha sonradan girmemiş ise, ki Alban hükümdarı Oroiz'in adının M.Ö. 66 yılında tarih kayıtlarındaki tespiti bunu teyit etmektedir, *"Rus"* sözü ile *"Oruz"* sözü arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü, Rus sözü ve Rus etnik kavim adı tarihte ancak M.S. VIII. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır.

Bence tarihte ve destanlardaki bütün *"Oruz"* (ve diğer varyantları) adlarının kökeni, Saka hükümdarı *Alp Tonga*'nın oğlu (veya kardeşi) *Alp Arız*'a dayanmaktadır. Sakaların (İskitlerin) Hazar denizini kuzeyden ve güneyden dolaşarak Kafkasya ve Dağıstan'daki Derbent (Demirkapı) şehrinin fethi, Alp Tonga oğlu Alp Arız tarafından gerçekleştirilmiştir.[22] Neticede, Alp Arız'ın Kafkasya'daki savaşları ve buna bağlı diğer tarihi olayların, Kafkas Nart destanları ve Dede Korkut destanlarında iz bırakmaması mümkün değildir. Hatta, Dede Korkut destanlarında anlatılan mekânın Kafkasya ve Kuzey Azerbaycan coğrafyası olması da bu fikre uygundur.

Buraya kadar anlatılanlardan, M.F. Kırzıoğlu ve N.A. Baskakov'un *"Oruz"* sözüyle ilgili etimolojilerinin pek tatmin edici olmadığı anlaşılmaktadır. Ben, Türk kültüründeki *"Oruz"* adının kökeninin Saka hükümdarı Alp Tonga'nın oğlu Alp Arız'a dayandığını ve bu *"Arız"* adının da Yunan mitolojisindeki **"Ares"**ten kaynaklandığını düşünüyorum.

Zeus ile Hera'nın oğlu Ares, eski Yunan mitolojisinde en büyük savaş tanrısı olarak anlatılır. Ares aynı zamanda kıyımdan ve kan dökmekten hoşlanan, savaşçı düşünce tarzının temsilcisidir. Savaş tanrısı Ares, zırhlı, miğferli, kalkan, mızrak ve kılıçla donanmış olarak tam bir savaşçı görünümünde tasvir edilir.[23]

Herodotos, Sakaların (İskitlerin) Papaios, Tabiti, Api, Oitosyros, Argimpasa, Thagimasadas gibi belli başlı tanrıları hakkında bilgi verirken, Sakaların savaş tanrısı *"Ares"*in dışında heykel, sunak, tapınak kurma geleneklerinin olmadığını, kurban ve diğer dini törenlerin yalnız Ares için yapıldığını söylemektedir.[24] Herodotos'un anlattıklarından, Sakaların en çok önem verdikleri tanrının eski Yunan'daki savaş tanrısı Ares olduğu anlaşılmaktadır. Fakat burada dikkat çeken önemli nokta, Herodotos, Sakaların tanrılarından bahsederken bunların adlarını da Saka dilinde verdiği halde, savaş tanrısı Ares'in Saka dilindeki adını vermemiştir. Heredotos, Sakaların savaş tanrısından bahsederken, doğrudan *"Ares"* adını kullanmaktadır. Buradan da, Sakaların eski Yunan kültürünün etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Yani, Saka ve daha sonraki Türk kültüründeki *"Arız"* adının kaynağı, Saka veya eski Türk dilinden değil, eski Yunan mitolojisindeki savaş tanrısı *"Ares"*ten gelmektedir. Sakaların, savaş tanrısı Ares'e bu kadar önem vermesi dolayısıyla da Sakalarda birtakım soylu kişilerin *"Ares"* (>Arız) adını kullanmaları mantıklı görünmektedir. Bunun en güzel örneği de Saka hükümdarı Alp Tonga'nın oğlu Alp Arız'ın adıdır.

NOTLAR

*1. Kafkas Nart destanlarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Adilhan Adiloğlu, "Karaçay Malkar Nart Destanları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Türk Dünyası, Özel Sayısı, sayı 15, cilt 1, 1997:575-591.*

*2. V.İ. Abayev vd., **Nartlar-Asetik Halk Destanı**, (Çev: Kayhan Yükseler) Y.K.Y., İstanbul, 1999, s.375.*

*3. Georges Dumezil, **Kafkas Halkları Mitolojisi**, (Çev: Musa Yaşar Sağlam) Ayraç Yayınevi, Ankara 2000, s.63.*

*4. M.Ç. Curtubayev, **Drevnie Verovaniya Balkartsev i Karaçayevtsev**, Nalcik, 1991, s.158-159'da, "öte yandan Karaçay-Balkar Türkçesinde "alawgan" sözü "iri-yarı, dev, azman" anlamlarına gelir. Fakat, bu söz ve bu sözün anlamı, KBND'deki Alawgan adlı kahramanın adına izafe edilerek Karaçay-Balkar Türkçesinde kullanılmaktadır. Çünkü, KBND'de Alawgan, iri-yarı ve güçlü-kuvvetli bir kahraman olarak anlatılmaktadır" demektedir.*

*5. Adilhan Appa, "Nartların Demircisi Debet", **Birleşik Kafkasya Dergisi**, sayı: 16, Eskişehir 1998, s.23-24.*

*6. A. İnan, "Al Ruhu Hakkında Makaleler ve İncelemeler", T.T.K. Yayınları, Ankara 1987, s. 261; **Adaş ve Sağdıç Kelimelerinin En Eski Anlamları, Makaleler ve İncelemeler**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1987, s.261-266.*

*7. Z.V. Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 12.*

*8. O.N. Tuna, **Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi**, T.D.K. Yayınları Ankara 1990, s.50.*

*9. E.P. Alekseyeva, **Drevniyaya; Srednivekovaya İstoriya Karaçayevo - Çerkesii**, Moskova, 1971, s.38.*

*10. R.M. Munçayev, **Kavkaz Na Zare Bronzovogo Veka**, Moskova 1975, s.329.*

*11. T.B. Turgiyev, **Problemı Hronologii Bronzovogo Veka Sevornogo Kavkaza; Hronologiya Pamyatnikov Epohi Bronzı Sevornogo Kavkaza**, Orconikidze 1982, s.5.*

12. A. İnan, a.g.e., 1987:295, 297.

13. A. Appa, a.g.m., 1999, s.47.

*14. M.İ. Mijajev, **Bogoborçeskie Mifi Adıgov, Folklor Narodov Karaçayevo-Çerkesii Janr i Obraz**, Çerkess 1988, s.5-17; T.M. Hacıyevo, **Nartskiy Epos Balkartssev i Karaçayevtsev**, Moskova 1994, s.20; V.İ. Abayev vd. a.g.e., 1999, s,151; Georges Dumezil, a.g.e., 2000, s. 74.*

*15. Mogomet "Habiçlanı, Karaçay Nart Eposnu Nartlarının Üsünden", **Zamannı Avazı**, Çerkessk 1975, s.219; Mogomet Hobiçev, "Karaçay Nart Destanlarındaki Kahramanlar" (Çev; Adilhan Appa) **Kırım Dergisi**, Sayı 23, Ankara 1998, s.33-34.*

16. Georges Dumezil, a.g.e., Ankara 2000, s.74.

*17. Kafkas Nart destanlarında Dede Korkut destanlarının izleri açıkça görülmektedir. Hatta, Dede Korkut'un mezarının Kazakistan'da (Kızılorda vilayetinde), Türkmenistan'da, Azerbaycan'da ve Türkiye'de (Bayburt'ta) olduğuna dair efsaneler dışında bir de Dede Korkut'un mezarının Kafkasya'da olduğuna dair inanışlar ve ciddi tarihi bilgiler vardır. 1638 yılında Dağıstan'daki Derbent şehrinin batısındaki bir tepede Dede Korkut türbesi olduğunu söyleyen Adam Olearius ünlü Seyahatnamesinde şöyle demektedir: "Eskiden burada Okus (Oğuz) milletinden Kasan (Kazan) adlı bir hükümdar yaşarmış. Bu hükümdar, Lezgi denilen Dağıstan Tatarlarıyla korkunç savaşlar yaparken, tepe üzerindeki türbede yatan İmam Korkut kopuz çalarak Kasan (Kazan) adlı hükümdarı coşturup Lezgiler aleyhine savaşa kışkırtırmış." A. Olearius'tan on yıl sonra Derbent'te bulunan Evliya Çelebi'nin notlarında Dede Korkut'tan şöyle bahsedilmektedir: "Ziyaretgâh-ı Dede Korkut ulu sultandır. Şirvanlılar bu sultana (veliye) yürekten bağlıdırlar" (Fahrettin Kırzıoğlu, "Dede Korkut Oğuznamelerine göre Kars'ın Anı (Arpaçayı boyu) ve Kağızman Kesimindeki Kamsarakar / Kalbaş Hanedanı" **VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Cilt I, T.T.K. Yayınları Ankara 1972, s.214).*

18. F. Kırzıoğlu, a.g.m. s.187-199.

*19. N.A. Baskakov, **Türk Kökenli Rus Soyadları** (çev: Mülazım Kazımoğlu) T.D.K. yayınları Ankara 1997, s.152.*

*20. Doğu Türklerinde bu ad günümüzde de Orusbiy, Oruzbek, Orazbek, Orazbay, Orazhan vs. şeklinde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. "Orus" adının "Rus" sözüyle ilişkisini çok güzel açıklayan bir Balkar rivayeti vardır. Bu rivayete göre, Balkarya'da Bızıngı vadisinde yaşayan Bashanuk adlı bir prensin bir oğlu olmuş. Bashanuk'un dedesi veya yaşlı akrabalarından biri, yeni doğan "sarı saçlı ve mavi gözlü" çocuğu görmeye geldiğinde, saçlarının sarı ve gözlerinin mavi oluşundan dolayı: "Bu oğlan Rus prenslerine benziyor" demiş ve böylece Prens Bashanuk'un oğluna "Orusbiy" (Rus prensi) adı konulmuştur. Balkarların eski meşhur Orusbiy sülalesi işte bu çocuğun soyundan gelmektedir (A. Musukayev, "Bahsan Avzunda Birinci Elle", **Şuyohluk**, Sayı: 3, Nalçik 1976, s.97).*

21. F. Kırzıoğlu, a.g.m., s.187-199.

22. Z.V. Togan, a.g.e., s.108.

*23. Pierre Grimal, **Mitoloji Sözlüğü**, (çev: Sevgi Tamgüç, Redaksiyon: Cenap Karakaya) Sosyal Yayınları, İstanbul 1997, s.84.*

*24. Herodotos, **Herodot Tarihi**, (çev:Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s.208-209.*

Abdulla Avlani

Anahtar Kelimeler : Abdulla Avlani, Özbekistan, şiir, eğitim, değerlendirme

Fatma AÇIK
Gazi Üniversitesi TÖMER Okutmanı

Ölümünün ardından Türkistanlı yazarlardan Abdulvahab'ın[1] *"Yene mühim bir sima. Bu ölüm tabiatiyle bütün Türkistanlıları üzdü"* ifadesinden anlaşılacağı üzere Abdulla Avlani Özbekistan'ın önemli edebî ve fikrî şahsiyetlerindendir. Ayrıca,

Gözün aç, yatma, gafletten usan, millet, usan, millet

Taparsan birle evlâdın, aman, millet, aman, millet!

mısralarıyla mensubu olduğu milletini uyaran Avlani, Özbekistan aydınlarının aynı zamanda sanat ve fikri faaliyetlerininde manevî liderlerindendir.[2]

Avlani, 12 Haziran 1878 yılında Taşkent'te doğmuştur. Klasik usuldeki mektep ve medresede tahsilini, tamamlamasından sonra, 1904 yılında Mirabad'da "usul-i cedid" mektebini açmış ve ders vermiştir. 4 Aralık 1907 yılında o dönemin sanat ve edebiyat camiasının sesi olan ve önemli yeni fikirlerin dile getirildiği **Şöhret** gazetesini çıkarmaya başlamıştır. **Şöhret** gazetesinin muhtevası ve amacı Avlani tarafından;

"Kelamı hoş tekellüm tuti-i zeba sıfat sözler,

Makamı hürriyette bülbül-i şeyda sıfat sözler,

Zemane gülşenide kumri-i tenha sıfat sözler,

Gülistanlarda daim seyr eder seyyaredür "Şöhret"

Şeklinde manzum olarak ifade edilmiştir. Hürriyetin bülbülü Şöhret ancak on sayı çıkabilmiştir.[3] Avlani biyografisinde bu dönemi şöyle değerlendirir; *"1894 yılında şiir yazmaya başladım. Zamana uygun her türlü konuda şiirler yazdım Gaspıralının "Tercüman" gazetesini okuyarak dünyadan haberdar oldum. O dönem yerli halklar arasında eski-yeni (kadim-cedid) tartışmaları başlamıştı. Ben de Tercüman'nın etkisi ile ceditçilere katıldım. 1904 yılından itibaren ceditçilerle çalışmaya başladım. Cedid mektebi açıp, öğretmenlik yaptım... 1907 yılında Şühret ismindeki gazeteyi Sapyarniy sokağındaki evimde çıkarmaya başladım. Onuncu sayısında gazetem müsadere edilip, benden yayımlamayacağıma dair imza aldılar."*[4]

Avlani'nin 1908 yılında Mirabad'daki mektebi kapatıldı. O, bu işten vazgeçmeyip 1909 yılında Degrez mahallesinde yeniden usul-i cedid mektebi açtı. 1909-1917 yılları devamında özel mektep çocukları için ondan fazla kitap yazmıştır. **Birinci Muallim, İkinci Muallim, Türki Gülistan Yahut Ahlak, Mektep Gülistanı** gibi ders kitapları ile **Edebiyat** yahut **Millî Şiirler** kitapları 1917 inkilâbına kadar birkaç defa basıldı ve Türkistan'ın yeni usûl mektepleri için ders kitabı olarak yararlanılmıştır.

Birinci Muallim Avlani'ye göre ilk sınıf öğrencileri için yazılmıştır. Bu kitabı Münevver Kari'nin **Edib-i Evvel** ve Said Resul Azizi'nin **Üstaz-ı Evvel** kitaplarını esas alarak hazırlamıştır. Kolaydan zora doğru bir metodla hazırlanan kitapta; Arap harfli alfabeden sonra metinler yer almaktadır. Açık bir dil ve sade bir üslûpla kaleme alınmıştır.

Mektep Gülistanı Taşkent'te 1916 yılında hazırlamıştır. Avlani bu kitabında *"Her bir milletin dünyada varlığını gösteren, hayatının aynası dili ve edebiyatıdır"*[5] diyerek günümüzde de çok önemli olan bir gerçeği vurgulamıştır.

Türki Gülistan yahut Ahlak adlı eseri ilk olarak 1913 yılında yayınlanmış 1917 yılında yeniden neşredilmiştir. İlk okulların üst sınıf öğrencilerine derslerde kullanılmak gayesiyle hazırlanan bu kitapta; cehalet, kin, tembellik, gıybet, haset gibi olumsuz özellikler üzerine fikirler beyan edilmiştir. Evrensel bir kaide olarak insanların doğuştan olumsuz özellikler taşıyan biri olmayacağına inanan Avlani, iyi eğitim gördüğü taktirde insanların kötülüklerden uzak kalabileceklerini savunmuştur.

Avlani'nin öğretmenlik faaliyetleri, talim ve terbiye ile alâkalı fikirleri cedidciliğin mühim bir yönünü, ayrıca maarifciliğinin yöneliş ve hususiyetlerini ortaya koymaktadır. Onun şiirleri 20. yy. Özbek millî şiirinin meydana gelişi ve tarihi tekâmülünü tayin etmede değerli bilgiler vermektedir.

Avlani Ekim İhtilaline kadar yazdığı şiirlerini millî-sosyal karakter taşıyan **Edebiyat yahut Millî Şiirler** isimli kitabında topladı. Kitap 4 cilt ve altı bölümden ibarettir. Şiirlerinin yer aldığı her bir bölüm,

1909- 1917 yılları arasında birkaç defa neşredilmiştir.[6] **Edebiyat yahut Millî Şiirler** toplamının dikkat çekici yönü didaktik mahiyet taşımasıdır.

"Afsus, bizim dağladı , yandurdı bu matlab,

Ne tab'ne matbaamız var, ne mektep,

Ne ilmi, ne talimi kıraat, ne mektep,

Heyhat, bizim kapladı, kör cehl-i mürekkep,

Avare-i sergeşte-i zar ağladık ağlab..."

"Afsus" (Ne yazık) adlı bu şiirdeki serzeniş diğer mısralarda devam ederken bu durumun sebepleri yani Türkistan'ı saran tembellik, cehalet ve haset gibi yaygın toplumsal kusurlar üzerinde durulmuştur.[7]

Avlani, müslümanların hasta ve yalnız olduğunu *"Nat-ı Resulü Ekrem"*[8] şiirinde şu mısralarla anlatmaktadır:

"Sizden terahhüm istiyor İslam, ya habib

Bak ümmetinizin haline bemar hem garip"

Bu hastalıktan kurtuluşun çaresini başka bir şiirinde şu şekilde gösteriyor:[9]

"Yaşamak ister isek, ilme revan olmalıyız,

İlimsiz kalsak, esarete nişan olmalıyız"

Avlani'ye göre, iki dünya için yapılabilecek en iyi şey ilim öğrenmektir. İlim insanı sefaletten kurtaracak bir nur, milletin çöküşüne engel olacak bir kuvvettir. Çağın gerektirdiği şekilde yenilik ve gelişmeyi savunan Avlani, halkın medenî, içtimaî ve siyasî kaygılarından haberdar olarak Türkistan'daki cedidcilik hareketinin ön saflarında bir taraftan muallimlik yaparak, diğer yandan da matbuat sayfalarındaki yazılarıyla halkın uyanışı için çaba göstermiştir.[10] Yazıları ve şiirleriyle yabancı güçlere karşı Türkistan halkının zihninde olması gereken modern manâda mücadele etmenin yollarını göstermiştir.

"Mahv olur her kaysı millet içse gaflet badesin,

Mayili meyhane olmuş gözleri hummanırımız"[11]

Avlani'nin *"İstikbalden Arzularım"* adlı şiirinde ilmin önemi ve cehaletin sonuçları üzerinde şöyle durulmaktadır.[12]

"İşte, ey millet, işit bu sözlerim sana hitap,

Yazdığım bu satırlar her nasılsa güya bir kitap,

Çık mezarından okuyup, karşındadır yevmü'l-hisap

İlim alıp emele bak, ey millet-i alicenap,

Haşrde olacak mı Hicran merd-zen cehaletinden"

Yurdun esenliğini herşeyin üzerinde tutan Avlani aynı zamanda garip vatanın, garip insanları için de üzülmektedir.[13]

"Garip ümmet, fakir millet, vatan evlâdı gurbette,

Yok oldu mayemiz, yok işimiz, biz dert mihnette"

Şairin ***Hicran*** mahlasını da seçmesi tesadüf değildir. Avlani makalelerinde başka mahlaslar kullanmıştır. ***Molla Abdullah, Avlani, Abdullah Avlani*** son dönemlerinde ise ***İndemes*** mahlasını sıkça kullanmıştır. Avlani'nin şiirlerini okurken gözümüzün önüne 20. yy başlarındaki Türkistan manzaraları gelir. Baş döndürücü bir hızla çağın pek çok ülkede gelişmelere sahne olduğu devrinde Türkistan'ın renksiz, cansız hayatından bir örnek olarak;

"Halis niyet ile hiç işe girişmeyiz,

Yetişip bir emeli, def'aten heva kılamız.

Kim ki cahil-i şermende, onu maktaymız,

.....

Zamana yaraşur ilme bizde rağbet yok.

Fünun yerine biz keyf ile sefa kılamız."

Diye seslenmektedir şair. Bu müthiş hâl şairi, kedere boğmuştur. Avlani gözlerimizi açıp dünyaya bakmayı ve uyanmayı, kurtuluşun biricik yolu olarak görmüştür.

"Gözün aç, yatma, gafletten usan, millet, usan millet!

Bulursan birlikte evlâdın aman, millet, aman millet"

mısralarıyla gafillere haykırmıştır. Şair vatanına her bakışında yüreği yanmakta; bir evlâdın annesinin acısı için duyacağı ızdırabı duyuyor. Fakat annenin de evlâdının geleceği konusunda yükümlülükleri olduğunu belirtmeden geçmiyor.

1913 yılının sonlarında Taşkentli ceditçilerin teşebbüsü ile ***Turan*** cemiyeti kurulmuştur.[14] Cemiyetin nizamnamesinde;[15] halka tiyatro sevgisi ve ilgisi açıklama; sahneye konulmak üzere oyunlar yazmak; Türkistan'ın maddî manevî durumunun düzeltilmesi için yardım etmek gibi maddeler yer almaktadır.

Avlani, biyografisinde tiyatro çalışmalarına başlayışını halkın gözünü açmak; medeni ülkelere yakınlaştırmak için olduğunu söylemiştir. Tiyatro işlerinin sorumlusu olarak Türkmenistan'ın pek çok şehrini dolaştığını bunun Özbekler arasında tiyatronun yaygınlaşmasına yol açtığını belirtir.[16]

Avlani'nin 1914 yılında yayınlanan **Muhatabım Kalem** adlı kitabında *"bu millet hanedanını taze demirinle bünyad et!"* mısralarıyla başlayan şiirinde kaleminin acizlerin imdadına yetişme arzusunu dile getirmiştir. Şiir şu mısralarla sona eriyor:

Yeter gaflette Hicranlık, kadem koy bağ-ı talime,

Çalışmışlar neçük tahsile ötmüş tarihi yaded!

Avlani'nin 1916-1917 yılları arasındaki kaleme aldığı şiirler hakkında çok az bilgiye sahibiz bu dönemde daha çok gazetecilik faaliyetleri göze çarpar. **Sada-i Türkistan** gazetesindeki yazılarının yanı sıra **Edebiyat, Türki Gülistan yahut Ahlak** kitaplarının yeni basımları çıkmış ve dramalar yazmıştır. **Sada-yi Türkistan** gazetesinde çıkan **Şair ile Toti** *(1914, 4. sayı)*, **Ey Dost** *(1914,7. sayı)*, **Cahil Dilinden** (1914, *50. sayı)* gibi kıssalarda çocuk terbiyesi, onların ahlâklı ve bilgili yetişmeleri mevzularına yer verilmiştir. Makalelerinde ise Türkistan'daki ağır hayat şartları, cehalet ve eğitim üzerinde durmuştur.

Bu yıllar içerisinde ***Neşriyat, Mektep*** gibi şirketler kurulmasına önderlik etmiştir. Hayat hikâyesinde; *"Bu vakitlerde bizim maksadımız görünürde tiyatro olsa da aslında Türkistan gençlerini siyasî yönden birleştirme ve inkilaba hazırlamaktı"*[17] der.

16 Nisan 1917'den itibaren Abdulla Avlani'nin mesul muharrirliğinde Taşkent'te **Turan** gazetesi çıkmaya başlamıştır. *"Yaşasın halk cumhuriyeti"* ilkesiyle çıkan bu gazete amacını *"Müslümanlar arasında uzun zamandan beri devam eden çoğunluğu zorlayan bi'dat ve âdetleri sona erdirmek, gelecekte olabilecek cumhuriyet ilkesine halkı hazırlamak"* şeklinde göstermiştir.[18] Fakat çeşitli baskılar sonucunda **Turan** gazetesiyle ilgilenmeyi bırakmak zorunda kalmıştır.

1917 Ekim ihtilali Avlani'yi de ümitlendirmiştir. *Okutuvcular Soyuzu (Hocalar birliği)*, ve birkaç işçi birliğinin (soyuzunun) teşkil edilmesine yardım eder. **İki Sevgi** draması da inkilapçıları destekler mahiyettedir. Avlani'nin bu ümidi uzun sürmemiştir.Yettisu'da Kazak ve Kırgızların verimli toprakları elinden alınıp Rus muhacirlerinin yerleştirilmesi ve daha sonraki Bolşevik uygulamaları Türkistan ceditçilerini ikiye bölmüştür. Bir kısmı Münevver Kari rehberliğinde Türkistan millî cephesini korurken bir kısmı da parti ve hükümetle iş birliğine giderek yine millî gaye yolunda çalışmayı tercih etmiştir. Avlani'nin tercihi ikincisinden yanadır. Bu doğrultuda 1918 yılında komünist partiye üye olup inkılabı övücü makaleler ve şiirler yazdı.

"Ah, bu hürriyet ihsan ister,

İnkilab kayda gezer, kan ister

Öyle bir mahveşi dildar erür hürriyet

Hicri de, Vasli de hicran ister"[19]

Bolşevikler Türkistan'da hâkimiyet tesis edince bir kısım aydınların işlerine son vermeleri üzerine Avlani de öğretmenliğe dönmüştür. İnkılâptan önce Türkistan'ın millî matbuat ve millî maarif hayatında silinmez izler bırakan Avlani, Türkistan'ın Ruslar tarafından maruz kaldığı ağır şartlar içinde sebat gösterip daima hizmet etmeye çalışmıştır.

"Taacüb, rahm kılmaz, yetmiyor feryadına heç kim

Bu Hicranlıkta daim gam bilen gamhor olur bülbül"[20]

Şair *"Hicran Sözü"*, *"Bahar"*, *"Yaz"*, *"Güz"*, *"Kış"* gibi çocuklara ithaf ettiği şiirlerinde, hayatı güzelleştirecek ve rahat yaşanabilecek hale getiren unsurun emek olduğunu vurgular. Çocukların emeğe saygı bilinciyle yetiştirilmesini de edebiyatın önemli vazifelerinden biri olarak değerlendirmiştir.[21]

A. Avlani ***Turan*** cemiyetine bağlı olarak kurulan Turan tiyatro topluluğu için ***Advakadlık Asan mı?, Pinak, Biz ve Siz, İki Sevgi, Portugalya İnkılabı*** gibi dramalar yazmıştır. ***Katil-i Kerime, Ev Terbiyesinin Bir Şekli, Hiyanetkar Ailesi, Bedbaht Gelin, Horhor, Cehalet, Ölikler*** gibi Tatar ve Azeri oyunlarını da Özbek Türkçesine tercüme etmiştir. Avlani'nin yazdığı bu tiyatro eserlerinin değerlendirmesine geçmeden önce, onun kısa süreli sahne denemesinden bahsetmek istiyoruz.

1914 yılında yayınlanan ***Toy*** adlı dramada baş rol oynayan Avlani ile ilgili **Sada-i Türkistan** gazetesinde şu haber çıkmıştır: *"Alimbay rolünü millî şairimiz Abdulla Avlani Efendi oynadı. Alimbay karakteri gerçekten yaşasaydı; tıpkı Avlani'nin davrandığı gibi davranırdı. Abdulla Efendinin sahnede gösterdiği maharet ve yeteneğine teşekkür etmeden geçmeyi vicdanım elvermedi.*[22]

Avlani, ***Advakadlık Asanmı?*** adlı bir perdelik komedisini 1914 yılında yazmıştır. Eserin kısaca konusu şöyledir; *24* yaşındaki Devranbek, Avrupa'da hukuk tahsili yapmış ve memleketine dönerek avukatlığa başlamıştır. Devranbek'in Türkistan gerçeklerini görmesi uzun sürmez ve bu durum karşısındaki çaresizliğini şu şekilde ifade eder: *"Hukuktan mahrum ahval-i alemden habersiz müslümanların az da olsa,*

haklarını himaye etmeyi düşünmüştüm. Benim bu ümitlerim boşa çıktı."[23] Devranbek kısa bir süre içinde maddi birikimlerini tüketmiş, hayatını sürdürmek için eşyalarını satacak hale düşmüştür. Avukatın kapısını çalanlar ya kaybettiği atının bulunmasını isteyen Huşbakt gibi saf; ya alacaklarının tahsili için dilekçe yazmasını bekleyen Rapoil gibi açgöz; ya da borçlarını ödeyemediği için kapısına gelen haciz memurlarını durdurmasını isteyen Egemberdi gibi ahmak adamlar veya kumarbaz kocasından boşanmak isteyen Mehrinisa gibi tiplerdir. İsteklerinde adaletten uzak bir tavır sergileyen bu insanlara, Devranbek yardımcı olamayacağını belirtir. Karşılığında; *"konuşursun, konuşursun iş yapmazsın, çok aptalsın. Şimdi bir dilekçe yazıp ver. Avukat olmak kolay mı?"* şeklinde suçlanır. Zihniyetin geriliği karşısında çaresiz olduğunun farkına vararak; *"elbette dünyadan habersiz, ilimden kültürden habersiz kavimlerin hal ve ahvalleri böyle olur...Bunların içine ilim ve medeniyet nurları yakılıp, insan kıyafesine girmedikçe kendilerinin kapı kapı avare olmaları bir tarafa, benim gibi kendi yurduna halkına faydalı olmak isteyen kişilere de aklını kaybettirirler"* kanaatini yazar mizahi bir üslûbla aktarmaya çalışmıştır.[24]

Avlani'nin **Pinak** adlı oyunu 25 Ocak 1925'te yayınlanmıştır. Bu eser, kumarbaz Talip ile sarhoş Tursun ve Folat Eke arasında; kumar ve içki düşkünlüğünün yarattığı felaketler üzerine yazılmış bir perdelik komedidir.

Biz ve Siz draması dört perdeden oluşmaktadır. Bu drama 28 Haziran 1923 yılında yayınlanmıştır. Konusu kısaca şöyledir. Kerimbay ile Cemalana, oğulları Kemal'i zengin bir adamın kızı ile evlendirmek isterler. Kemal kendisi gibi tahsilli olan Meryem'i sevmekte ve onunla evlenmek istemektedir. Kemal'in evlilik hakkındaki düşünceleri anne ve babasının geleneksel anlayışından çok farklıdır.

"Bütün bir ailenin terbiyesi, saadeti evin reisi olan kadının elindedir."[25] Kemal'in *"yeni düzen isterim! Yeni hayat isterim!.."* arzularını eski hayat tarzı ve düşünceleri galip gelir. Meryem ve Kemal'in intiharı ile oyun sona erer.

Portugaliya İnkılâbı Avlani'nin beş perdelik diğer bir dramıdır. 22 Ocak 1921 yılında yayınlanan bu eseri diğerlerinden farklıdır. 5 Ekim 1910 yılındaki Portekiz halkının İngilizlere isyanını konu edinir. İngiliz tazyiki ve zulmunden dolayı ayaklanan Portekizliler bağımsızlığa kavuşmuş, kralları kaçmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir.[26] Avlani bu eserinde; *"bütün kanımız ve canımız ile inkılabı gerçekleştirmeye hazırız"*[27] diyerek kendi dönemi ve yaşadıkları olaylarla ilgili mesajlar vermeye çalışmıştır.

Avlani'nin ***İki Sevgi*** adlı iki perdelik piyesi 1916 ya da 1917 yıllarında yazılmıştır. 1908 yılında Türkiyede gerçekleşen Jön Türkler inkılabına ithafen yazılan eserde, Nazım Beyin hürriyet ve toprak sevgisi anlatılmıştır. Nazım Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesidir. *"Hürriyete kavuşmak kolay lakin onu elde tutmak bu hilekar sevgiliyi yabancılardan korumak zordur"* fikri eserde verilmeye çalışılmıştır.[28]

Onlarca makale, ders kitapları, şiirler ve dört tiyatro eseriyle Özbek aydınlarının üstadlarından olan ve Türkistan halkının ilerlemesi yolunda çalışan Avlani'nin, bu konudaki düşüncelerini dile getirdiği *"Vatanını Sevmek"* adlı makalesinden anlamak mümkündür.[29]

"Herkesin doğup büyüdüğü şehir ve memleket, o kişinin vatanı kabul edilir. Herkes doğup büyüdüğü yeri canından çok sever...Biz Türkistanlılar vatanımızı canımızdan çok sevdiğimiz gibi Araplar, kumlu sıcak çölleri, Eskimolar, şimal taraflarını en soğuk kar ve buzlu yerleri başka yerlerden ziyade severler. Eğer sevmeselerdi havası güzel, yaşaması kolay yerlere vatanlarını bırakıp hicret ederlerdi. Babalarımız:"Kişi yurtunda sultan bolgunça öz yurtunda çoban bol demişler. Resul-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz; "Hubbu'l-vatan, mine'l iman" demiş.

"Vatan, vatan deye canım tenimden olsa revan,

Bana ne gam, kalur evladıma uy u vatanım

Gubara dönse gamım yok vücud zer-i vehm,

Çareki, özvatanım hakidür gor u kefenim."

Avlani ve zamandaşlarında bulunan vatan sevgisi ve ilerleme aşkı Sovyetler tarafından kısa bir süreliğine bastırılmaya çalışılmış, fakat *"işgal edilmiş ama teslim olmamış, bir millet olarak millî birliğini korumuştur ve şair-yazarları, aydınları var oldukça korumaya devam edecektir."*

NOTLAR

*1. Abduluahab; "Abdullah Avlani", **Yaş Türkistan**, , nr. 59, 1934, Ekim, s. 26.*

*2. Uluğbek Dalimov; **İstiklal Fedaileri, İshakhan İbret**, 1994, Taşkent, s. 6.*

*3. Begali Kasımov; **İstiklal Fedaileri, Abdullah Avlani**, II Cilt, 1998, Taşkent, I. Cilt s.7.*

4. Abdullah Avlani; "Tercüme-i Halim", **Millî Uyanış**, Taşkent, 1993, s. 108-114.

5. Abdullah Avlani; **Mektep Gülistanı**, Taşkent, 1916, s. 2.

6. Begali Kasımov; **İzley İzley Tapganım**, Taşkent, 1993, s. 103.

7. Abdullah Avlani; **Edebiyat yahut Millî Şiirlerden**, I. Cilt, s. 87.

8. Abdullah Avlani; **a.g.e.**, s. 93.

9. Abdullah Avlani; **a.g.e.**, s.95.

10. Abdulvahab; a.g.m., s. 27.

11. Abdullah Avlani; **Edebiyat yahut Millî Şiirlerden**, s. 98.

12. Abdullah Avlani; **a.g.e.**, s. 141.

13. Abdullah Avlani; **a.g.e.**, s. 201.

14. Turan Cemiyetinin faal üyelerinden Nizameddin Hocaev bir müddet sonra sosyal demokratlarla yakınlaşmıştır. Daha sonra Azerbaycan'dan Mehmet Emin Efendizade'nin de katıldığı cemiyet "Türk Federalist" Fırkasına dönüşmüştür.

15. Bu nizamname 73 maddeden oluşur. Rusça yazılan nizamnamenin bir nüshası Cumhuriyet Hocalarının Melekesini Yükseltme Enstitüsü'ndeki Avlani müzesinde bulunmaktadır.

16. Şuhret Rızayev; **Cedid Draması**, Taşkent, 1997, s. 55.

17. Begali Kasımov; **İstiklâl Fedaileri, Abdullah Avlani**, II Cilt, 1998, Taşkent, I. Cilt, s.15.

18. Abdullah Avlani; "Bugünkü Özbek Vakitli Matbuatının Tarihi" **Türkistan Gazetesi**, nr. 295, 1924.

19. Abdullah Avlani; **İki Sevgi**, Taşkent, 1998, s. 2.

20. Begali Kasımov; **İstiklâl Fedaileri, Abdullah Avlani**, II Cilt, 1998, Taşkent, I. Cilt, s. 185.

21. Begali Kasımov; **İzley İzley Tapganım**, Taşkent, 1993, s. 154.

22. A. Celalov, H. Ozganbaev; **Özbek Marifetperverlik Edebiyatında Vakitli Matbaatın Ornı** Taşkent, s. 95.

23. Abdullah Avlani; **Advakatlık Asanmı?**, Taşkent, 1998, s. 135.

24. Abdullah Avlani; **Advakatlık Asanmı?**, Taşkent, 1998, s. 136.

25. Abdullah Avlani; **Advakatlık Asanmı?**, Taşkent, 1998, s. 214.

26. Abdullah Avlani; **Advakatlık Asanmı?**, Taşkent, 1998, s. 189.

27. Abdullah Avlani; **Advakatlık Asanmı?**, Taşkent, 1998, s. 191.

28. Begali Kasımov; **İzley İzley Tapganım**, Taşkent, 1993, s. 248.

29. Begali Kasımov; **İstiklal Fedaileri, Abdullah Avlani**, II Cilt, 1998, Taşkent, I. Cilt, s.55.

Recep Bilginer

"Sevgi ve Barış"

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

HÜRRİYET 6 ARALIK 2001

Onlar dışarıdan, biz içeriden

Emin ÇOLAŞAN

TÜRKİYE, yıllar önce çevirdiği Gaceyarısı Ekspresi adlı filmden çok çekmişti. Bir sahtekâr tarafından düzmece senaryo ile çekilen filmde Türk casuslarınca yapılan insanlık ayıpları gündeme getiriyor, Türklerin tamamı vahşi, gaddar, ahlaksız insanlar olarak gösteriliyordu.

Sırada bir film! ama yapmak çok işler açtı. Bütün dünyada bıkkınlık, öfke tanıdık.

Aleyhimize milyonlarca dolarlık propagandalar düzenlenseydi, bu etkiyi yapması mümkün olmazdı.

Çağımızda propaganda, özellikle alaşıtı propaganda, böyle filmlerle, belgesellerle yapılıyor.

Türkiye bu açıdan en başta gelen hedeflerden biri.

Örneğin şimdi Kanada'da Ararat isimli bir film çekiliyor. Yönetmeni, Egoyan isimli bir Ermeni. Filmde Ağrı ve Van yöresinden Türk Ermenistanı olarak söz ediliyor. Soykırım iddiaları yine gündeme getiriliyor.

Filmin arkasında Türkiye'ye karşı güçler olduğu kesin. Ararat önümüzdeki mayıs ayında Cannes Film Festivali'nde gösterilecek ve izleyenler bize lanet okuyacak! Aynen Gaceyarısı Ekspresi'nde olduğu gibi.

***

Onlar dışarıdan çalışıp görevlerini yerine getiriyor. Bu konuda yapacak fazla bir şeyimiz yok.

Peki ya içimizde neler oluyor?

Önemli olan dışarıdan çalışanlar değil, bizim içimizde olanlar.

Türkiye'de bu açıdan gösterilen çabalar.

Ülkemizde bir entel-liboş korosu var ki, vallahi billahi Türkiye dışındaki amansız düşmanlarımızı gölgede bırakırlar. Bunlar cingözdür, hinoğlu hindir, ya da cahildir.

Bu ülkenin ekmeğini yerler ama düşmanlıklarını sinsice sergilerler.

Toplumun bütün kesimlerinin bu konuda duyarlı olması gerekir.

***

Önceki günkü yazımda Ankara Film Festivali için hazırlanmış bir broşürden söz etmiştim. Bazı bakanlıkların ve kamu kuruluşlarının katkısıyla hazırlanan festival broşüründe Güneydoğu Anadolu'dan "Kürdistan" diye söz ediliyordu.

Festival komitesi bu konuda duyarlı davranıp, bu hatanın gözden kaçtığını belirtip özür dileyerek ve broşürleri toplattı.

Ancak bu filmle ilgili olarak, okuyucularımdan yoğun mesajlar geliyor. "Büyük Adam Küçük Aşk", Antalya'da Altın Portakal Film Festivali'nde ödül almış.

Filmi izlemedim, o nedenle sadece okuyucularımın gelen izlenimlerini özetliyorum:

"Filmde PKK var. Bir evde baskın düzenleniyor, masum birileri öldürülüyor. Güvenlik güçleri adeta vahşet uzmanları, PKK'lılardan "gerilla" diye söz ediliyor. Asker ve polise karşı kin ve nefret duyguları işleniyor. Sürekli olarak Kürt kimliği işleniyor."

Bir iddiaya göre de, bu filme Tanıtma Fonu destek veriyormuş. **Bu doğru mudur?** Dün bu konuyu soracak bir tek yetkili bile bulamadım.

Eğer doğruysa, ortada ciddi bir durum var demektir. Bu film bir süre sonra devlet desteği ile yurtdışında gösterime girer ve gişe rekorları kırar.

Bu Tanıtma Fonu paralarında, PKK mücadelesinde şehit düşen, sakat kalan binlerce insanımızın da maddi ve manevi payı var.

Bu iddianın doğru olmamasını diliyorum.

Konuyu dün bu filmle ilgili birine sordum ve şaşırtıcı bir yanıt aldım: **"Ankara festivalinde büyük olasılıkla ödül alacak. Ancak filmde barış mesajı işleniyor. Bu açıdan PKK ile tarz düşüyor."**

Tam tersine, PKK şimdi bu **"sahte barış"** mesajlarını veriyor. Bu söylem aslında onların ekmeğine yağ sürüyor. Türkiye'de Türklerle Kürtler arasında bir sürtüşme mi var ki, biz böyle mesajlar verelim.

***

Şimdi bu çerçevede, yine gelelim Selkum Hanım'ın dökülen tanelerine! Elyas Mahçupyan isimli Türk vatandaşı İşgüzarlık etmiş, romandaki Yahudi işadamı Lewa'yı, filmde bir çırpıda Ermeni Lewa yapmış!

Herhalde **"Ben yaparım olur"** demiş!

Hiç kuşkum yok, çok yakın bir gelecekte Ermeni lobisi bu filmi de Türkiye aleyhine koz olarak kullanacak.

Yapılan bu **sorumsuz takdirdir** biz bileceğiz ama yurtdışında kim bilecek?

***

Osmanlı'nın çöküş döneminde bir yabancı ülkenin kralı, Sadrazam'a diyor ki: **"Sizin İmparatorluk gidici..."** Sadrazam yanıt veriyor:

"Yüzyıllar boyunca siz dışarıdan uğraştınız, biz içeriden uğraştık ama şu devleti yıkamadık. Kolay yıkılmıyor."

Doğru söylemiş. Aynı doğrular şimdi Türkiye için geçerli.

Onlar dışarıdan uğraşıyor, içimizden bazıları içeriden uğraşıyor ama bir türlü yıkamıyorlar.

Dışarıdakiler değil de, bana en çok koyan, içimizdekiler.

Azərbaycan Türk Dünyasının elmi mərkəzinə çevrilə bilər

Bunun üçün Bakıda yeni açılan Atatürk Mərkəzi ilə Ankaradakı eyniadlı, bu sahədə böyük tacrübəsi olan mərkəz arasında sıx rabitə qurulmalıdır

■ GÜLLÜ YOLOĞLU,
Ankara Atatürk Kültür Merkezini müxbir üzvü

1934-cü ilde qebul edilmiş "Soyadı qanununa esasen, TBMM tereferinden hemin il noyabr ayının 24-de Mustafa Kemala "ATATÜRK" soyadı verildiyinden üzü bu yana ATATÜRK adı ayrı bir önem daşımağa başladı. Bu ad ötan zaman kesimi içerisinde bir çox siyasi, ictimai, qadın hüquqları, soyadı qanunu, papaq ve qiyafet inqilabı, tekke, zaviyye ve türbelerin bağlanması, leqeb ve ünvanların leğvi, beynelxalq saat, teqvim ve reqemlerin qebulu, hüquq sahesindeki, maarif, medeniyyet ve inceseneat sahesindeki tehsilin birleşdirilmesi, yeni türk elifbasının qebulu, dil inqilabı, milli tarix anlayışı ve türk tarixi müddeaları, inceseneteki inqilab, eyni zamanda da iqtisadiyyat sahesindeki inqilablarla sıx bağlı olmuşdur. 80-ci illerin sonlarında Azerbaycanda istiqlal ve demokratiya uğrunda mübarizenin genişlenmesi ile bağlı olaraq bu ad bizim ölkenin sovet ideoloji tesirinden qurtulmaqda olan insanların qelbini fetih etmeye başladı.

Atatürkün öz xalqı qarşısındaki en böyük xidmetlerinden biri de onun elme, alimlere verdiyi yüksek deyer idi. Bele ki, 12 aprel 1931-ci ilde böyük önderin direktivi ile "Türk tarixi tedqiq cemiyyeti", 12 iyul 1932-ci ilde ise "Türk dili tedqiq cemiyyeti" yaradılmışdır. Sonralar bu cemiyyetler müvafiq olaraq "Türk Tarix Qurumu" ve "Türk Dil Qurumu" adlandırılmışdır. Atatürkün bu cemiyyetlere çox böyük önem vermesinin esas sebeblerinden biri onun 1933-cü ilde Cümhuriyyetin X ildönümü münasibetile Çankayada teşkil olunan şenlikde ona verilen suala uzaqgören cavabından melum olur. O demişdir:

"Bu gün Sovet Rusiyası dostumuzdur, qonşumuzdur, müttefiqimizdir... Feqet sabah ne olacağını heç kim bile bilmez. Eynen Osmanlı İmperatorluğu kimi, eynen Avstriya - Macarıstan İmperatorluğu kimi parçalana biler. Bu gün elinde berk-berk tutduğu milletler ovuclarından qaça biler... O zaman Türkiye ne edeceyini bilmelidir. Bizim dostumuzun idaresinde dilibir, inamıbir, kökübir qardaşlarımız var. Onlara sahib çıxmağa hazır olmalıyıq... Hazır olmaq, sadece, o günü susub gözlemek demek deyildir; hazırlanmaq lazımdır. Milletler buna nece hazırlanır? Menevi körpülerini sağlam tutaraq! Dil bir körpüdür, inanc bir körpüdür, tarix bir körpüdür. Bu gün biz bu kütlelerden dil baximından, adet-enene baximından ayrılmış, çox uzağa düşmüşük. Bizim olduğumuz yerni doğrudur, onlarınkımı? Bunun hesabını aparmaqda fayda yoxdur. Onların bize yaxınlaşmasını gözleye bilmerik. Bunları kim edecek? Elbette, biz! Nece edeceyik? Budur, görünsünüzmü, dilimizi onların dilina yaxınlaşdırmağa ve belece bir-birimizi daha asan anlayacaq hale gelmeye çalışırıq...".

Atatürkün xalqına, millatine verdiyi deyerin neticesi idi ki, o, 11 iyun 1937-ci ilde özüne mexsus olan, satın aldığı bütün torpaqlarını, teserrüfatını ve mallarını millatine bağışladı. Bu bexşişden Türk Tarix Qurumu ve Türk Dil Qurumu da pay aldı...

Bu gün Türkiyenin paytaxtı Ankara şeherinde güclü elmi potensiala ve zengin maddi-texniki bazaya malik olan akademik bir quruluş olan Atatürk Araşdırma Merkezi, Türk Dil Qurumu, Türk Tarix Qurumu ve Atatürk Yüksek Qurumu adı altında birleşen ve Başbakanlığa bağlı olan bu qurumlar yalnız Türkiyenin deyil, eyni zamanda Atatürkün arzuladığı kimi, Türk dünyasının tarixinin, dilinin, adet-enenesinin araşdırılmasında avezsiz xidmetler gösterirler. Hazırda Atatürk Kültür, Dil ve Tarix Yüksek Qurumuna tanınmış alim, gözel insan, prof. dr. Sadık Tural rehberlik edir. Sadık Hoca, eyni zamanda, 1993-cü ilden Atatürk Kültür Merkezinin de başqanıdır.

TC Anayasasının 134-cü maddesinde gösterildiyi kimi, "Türk Dil Qurumu ve Türk Tarix Qurumu üçün Atatürkün vasiyyetnamesinde qeyd edilen mali menfeetler gizli olub özlerine texsis edilir".

Yuxarıda adı çekilen qurumlardan nisbeten cavanı Atatürk Kültür Merkezidir. Bu merkez 1983-cü ilin sentyabrında qurulmuşdur. Atatürk Kültür Merkezi Türk Dünyasının kültürü, adet-enenesi, inceseneti, folkloru, çağdaş edebiyyatının öyrenilmesi ile yanaşı, Atatürk irsinin araşdırılması sahesinde de çox önemli işler görür. Merkezin üç kateqoriya üzvleri: heqiqi üzvler, fexri üzvler ve müxbir üzvleri var. Azerbaycan alimlerinden B.Vahabzade, K.V.Nerimanoğlu ve merhum F.Maqsudov Atatürk Kültür Merkezinin fexri üzvleri, men ise 1998-ci il oktyabrin 18-de hemin merkezin müxbir üzvü seçilmişem.

Hazırda Atatürk Kültür Merkezi "Bilge", "Arış" ve diger dergiler, çoxsaylı elmi ve bedii kitablar neşr edir. 1999-cu ilde merkez menim de "Türklerin aile merasimleri (qaqauz, tıva, xakas ve Azerbaycan türklerinin etnoqrafik materialları esasında) monoqrafiyamı neşr etmişdir. Kitaba ön söz yazan Atatürk Kültür, Dil ve Tarix Yüksek Qurumu, Atatürk Kültür Merkezi başqanı, prof. dr. Sadık Tural Hocanın meni azsaylı türk xalqları üzre "uzman bir etno-folklorist" kimi deyerlandırmasından şeref duyduğumu da qeyd etmek isteyirem...

Ötan il "Türk Dünyası Edebiyyatı" otuz cildliyinin birinci cildinin işıq üzü görmesi 1995-ci ilde temeli qoyulan böyük bir işin ilk neticelerinden idi. Bele ki, hemin il Ankarada Atatürk Kültür, Dil ve Tarix Yüksek Qurumu, esas ağırlıq Atatürk Kültür Merkezine düşmek şertile Türk Dünyası Ortaq Edebiyyatı layihesi hazırlamışdır. Meqsedi türk medeniyyetinin daşıyıcısı ve temsiledici ünsürü olan edebi heyatını xronoloji ardıcıllıqla ortaya qoymaqla onun zenginliyini bütöv halda gelecek nesillere çatdırmaq olan layiheya göre beş il müddetinde, yeni 1995-99-cu illerde her biri 600 sehifeden ibaret olan 30 cildlik Türk Dünyası Edebiyyatı hazırlanmalı idi. Layiheni gerçekleşdirmek üçün dörd istiqametde iş getmiş, çox cildlerin elyazmaları ortaya qoyulmuşdur:

1. Her biri 600 sehifelik 13 cildden ibaret Türk Dünyası, Edebiyyatı Tarixi.
2. Her biri 600 sehifelik 5 cildden ibaret "Türk Dünyası Edebiyyatçıları ensiklopediyası".
3. Her biri 600 sehifelik 8 cildden ibaret olan "Türk Dünyası Fikir ve Edebiyyat metnleri Antologiyası".
4. Her biri 600 sehifelik 4 cildden ibaret olan "Edebiyyat Terminleri ve Qavramları Ensiklopedik Sözlüyü".

Bu layihenin heyata keçirilmesi meqsedile Türk Dünyasının bir çox yerlerinden edebiyyatçı alimler işe celb olundular. Özbekistandan Lazz Kayyov, Qazaxıstandan Şakir İbrayev, Başqırdıstandan Ehmed Süleymanov ve başqaları diger hemkarları ile yanaşı, öz edebiyyatlarının tarixi, metnleri, edebiyyatları haqqında ensiklopedik melumat hazırlayaraq vaxtında merkeze teqdim etdiler. Azerbaycan edebiyyatı tarixi ile bağlı materiallar B.Nebiyev, Y.Qarayev ve K.V.Nerimanoğlunun rehberliyi ile hazırlandı. Meni ise bu layiheye Sibir türkleri üzre mütexesis kimi daxil etmişdler.

Açığını desem, xakasların, tıvaların, dolqanların, şorların, Altay türklerinin tanınmış edebiyyatçıları ola-ola bu ağır işin mene tapşırılması çox mesuliyyet telab edirdi. Layiheni başqarı prof.dr. Sadık Tural bunu menim indiya qeder Ister Azerbaycanda, ister se de Türk Dünyasındakı gördüyüm işler, yazdığım meqaleler, etdiyim çıxışlar, rus dilini ve hemin türk lehcelerini bilmeyim, tarixe terqli baxışımla izah etdi ve 1998-ci ilin iyul ayında men merkez tereferinden daha dolğun material elde etmek üçün Sibire birayluq azamiyyete gönderildim. Xakas, tıva ve diger azsaylı türk xalqlarının edebiyyatçıları ile söhbetlerim ve topladığım materiallar layihe başqanlığını bu işi mene tapşırmaqda yanılmadıqlarını gösterdi ve men az bir vaxtda elde etdiyim materiallan layihenin telablerine uyğun şekilde merkeze teqdim etdim.

Türkiyede Novruz bayramının dirçeldilmesi sahesinde, kitabların buraxılması, elmi simpoziumların keçirilmesi, tebliğatın diger vasitelerinden istifade olunması Atatürk Kültür Merkezini öz meqsedine çatdırmışdır.

Onu da qeyd edim ki, Atatürk Kültür, Dil ve Tarix Yüksek Qurumu bizim Elmler Akademiyası ile müqayisede çox az işçi ile böyük işler göre bilen bir akademik quruluşdur. Azerbaycanın esl alimlerinin elmi seviyyesinin heç de dünya alimlerinden geri qalmadığını nezere alsaq, menevi ve maddi dastek verilecayi teqdirde daha böyük işler göreceklerine inanırıq.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarix Yüksek Qurumunun Beynelxalq Atatürk Sülh mükafatını Azerbaycan prezidentine vermesi ve prezidentin de burada Atatürk Merkezini açmaq isteyi heç de tesadüfi deyil. Böyük önder Atatürk özü Azerbaycana çox böyük önem verirdi. O, 18 oktyabr 1921-ci ildeki çıxışında demişdir: "Coğrafi durumu göz önüne getirilerse, heqiqeten Azerbaycanın Asiyadakı qardaş türk millatleri ile çox mühüm temaslara ve ela imkanlara malik olması aydın görünür. Azerbaycanın bu özel durumu Türk Dünyası üçün olduqca böyük ehemiyyet kesb edir".

Doğruden da, Azerbaycan reinki coğrafi durumu ile, hetta Türk Dünyasının elmi yönden araşdırılması, iqtisadi, siyasi baximdan da Türk Dünyasının merkezi ola biler. Yuxarıdakı melumatları vermekde bu şerefli işde, yeni Azerbaycanda Atatürk irsinin ve Türk Dünyasının tarixinin, folklorunun, dilinin, etnoqrafiyasının araşdırılması ile bağlı bir merkezin açılmasında artıq müeyyen tecrübesi ve ortada bu sahede kifayet qeder işi olan Atatürk Kültür, Dil ve Tarix Yüksek Qurumu ve ona bağlı qurumlarla sıx emekdaşlığın vacib olduğunu verdiyim tekliflerden birincisi kimi esaslandırmaq idi.

Bilkent News

Weekly University News

2 October 2001
Volume 8
Number 2

http://www.bilkent.edu.tr/~Bilnews

Bilkent Celebrates Birth of Turkish Language

Prof. Dr. Sadık Kemal Tural

On September 26th the University organized a program to celebrate the birth date of the Turkish Language, which opened with a speech by Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı*.

The program also included a panel discussion entitled "*Bilişim Çağı ve Bilim Dili Olarak Türkçe*". Panelists were Prof. Dr. Haluk Şükrü, Prof. Dr. Mehman Musaoğlu, and Dr. Rasim Özyürek.

The panelists presented their views on topics as wide-ranging as the improvement and enrichment of the Turkish language, the history of the Turkish language, the relationship between Turkish and other languages, the Turkish language and the language of the internet, and the strengthening of the Turkish language in science-related areas.

The celebration program continued with a speech entitled "Cultural Horizons" delivered by Prof. Talat Halman, Chair of the Department of Turkish Literature, and closed with a speech by the Rector of the Unviersity, Prof. Ali Doğramacı.

Elazığ'a hoşgeldiniz

Protokol koltuklarından biri de Merhum Ahmet Kabaklı'ya ayrılmıştı. Çiçekler arasında bulunan fotoğrafıyla, yad edilen Ahmet Kabaklı için bir dakikalık saygı duruşu yapılarak, panel başladı. Konuşmalardan sonra şairler yazdıkları şiirleri okuyarak, etkinliklerin ilk şiir esintilerini öğrencilerle paylaştılar. Paneli Vali Yardımcısı Erol Türkmen, İl Kültür Müdürü Cemal Ekşi ve birçok konuk takip etti.

Vali Aydın'a ziyaret

İlimize gelen şair, yazar ve bilim adamları dün öğlen sona toplu halde Elazığ Valisi Osman Aydın'ı ziyaret ettiler. Valilik toplantı Salonu'nda gerçekleşen ziyaret esnasında bir konuşma yapan Vali Osman Aydın, bütün şairlere "hoşgeldiniz" diyerek, duygularını dile getirdi. Yurtdışından gelen şairler ise Vali Osman Aydın'a memleketlerinden getirdikleri hediyeleri takdim ettiler. Toplantıdan sonra bütün konuklar Valilik Binası önünde hatıra fotoğrafı çektirdiler.

Balakgazi Lisesi'nde panel

Günün ikinci etkinliği ise Balakgazi Lisesi'nde yapıldı. Oturum başkanlığı Yrd. Doç. Dr. Tarık Özcan'ın yaptığı, "Şiir ve İnsan" konulu panele Bekir Sıtkı Erdoğan, Semih Sergen, Suphi Saatçi ve Harid Fedai panelist olarak katıldılar. Paneli Elazığ Valisi Osman Aydın, Emniyet Müdürü Atilla Germiyanlıoğlu, Jandarma İl Komutanı Süleyman Yüksel, Cumhuriyet Başsavcısı Behiç Şahin ve Milli Eğitim İl Müdürü Hayrettin Gürsoy ile öğrenciler ve kalabalık bir davetli topluluğu izledi. Panelden önce Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği Halk Oyunları Topluluğu, Elazığ mahalli oyunlarını sergilediler.

Etkinliklerde bugün

Etkinler kapsamında 15 Kültür ve Edebiyat Dergisi temsilcisi bugün Elazığ'da buluşyorlar. Devlet Korosu Salonu'nda saat 10.00'da başlayacak olan ilk etkinlikte Prof. Dr. Berrin Yurdadoğ, "Kütüphanecilik Açısından Dergilerin Önemi" konusunda bir konferans verecek. Konferanstan sonra "Kültür Hayatımızda Dergiler ve Dergi Yayıncılığı" konulu panel yapılacak. Yrd. Doç. Dr. Türker Eroğlu'nun yöneteceği panele; Türk Edebiyatı, Bilge, Kümbet, Yeni Düşünce, Erciyes, Çemen, Bizim Ece, Dikili Ekin, Bizim Külliye, Türklük Bilimi Araştırmaları, Yerel Dergi, Maki, Yenises, Türkiye Gazetesi ve İmaj gibi dergi ve yayınların temsilcileri katılacak.

Türk Dünyası Elazığ'da

Uluslararası olan Hazar Şiir Akşamları'nın bir başka özelliği ise Türk Dünyası'nın şair ve yazarlarını Elazığ'da bir araya getirmektir. Bu yılki etkinliklerde şairler şiir esintilerinin yanısıra bir panelde de bir araya geliyorlar. Bugün saat 14.00'de Fırat Üniversitesi Bahaaddin Ögel Konferans Salonu'nda yapılacak olan panelin oturum başkanlığını Yahya Akengin yaparken, panele Kerkük'ten Suphi Saatçi, KKTC'den Harid Fedai ve Sevilay Sadıkoğlu, İran'dan Kadir Güldiken ve Nesir Paygozar, Kazakistan'dan Bağurcan Karabekov, Kırgızistan'dan Kazakof Tugölbay, Romanya'dan Gülten Abdullah, Azerbaycan'dan Vagıf Bayatlı Öner, Murad Köhnegaya ve Tamille Aliyeva, Kosova'dan Alim Rıfat Yeşeren ve Altay Türk Cumhuriyeti'nden Nadya Yaguşeva katılacak.

Ve, şiir esintileri

Toplam 37 şairin katıldığı "Şiir Akşamları" ise bugün saat 19.30'da Türkiye Petrolleri Hazar Gölü Eğitim Tesisleri'nde yapılacak. Final akşamı olan bu etkinlikte 37 şair birbirinden güzel şiirlerini mistik bir havada ve Müzisyen Mustafa Öz'ün yönetmenliğindeki müzik motifleri eşliğinde okuyacaklar.

SAATÇININ KÖŞESİ

Nuri SAATÇI

HAZAR ŞİİR AKŞAMLARINDAN VEFA ÖRNEĞİ

Bu yıl 9.cusunu gerçekleştireceğimiz Hazar Şiir Akşamları, Ahmet Kabaklı anısına düzenlenerek büyük mütefekkir hocamız Kabaklı adını bir kez daha yaşatmak, anmak çok güzel bir duygu olsa gerek.

Elazığ'ımızın bağrından (Harput) çıkan ünlü edebiyatçı düşünür, hocamızın bir çok edebi eserleri kendi kurduğu Türk Edebiyat vakfı sayesinde genç nesillere örnek teşkil edecek, ışık tutacaktır.

Bir milletin yüzyıllar boyu yarattığı edebi eserleri ve onları meydana getiren "edip"leri tarihi gelişme içerisinde inceleyen, en yalın bir şekilde yaşatmaya çalışan Edebiyatımız güzel sanatlar arasında ifade gücü ve etkisiyle en yaygın olanıdır.

Rahmetli hocamızın Türk edebiyatına verdiği önem ve kurduğu vakıfta bunun en güzel örneğidir.

Ölümünden sonra da Vakıf'ta bayrağı yeğeni Servet Kabaklı yürütmektedir. İlimizde de değerli hocamız Meftune Güler Hanımefendi başkanlığını en iyi şekilde sürdürerek gerek kişiliği gerek edebi yönüylede bayraktarlığını yapmaktadır.

Kısaca Kabaklı hocamız ömrünü verdiği, adadığı edebiyatımızda unutulmadı. Adına düzenlenen anlamlı geceler, programlar, panellere bir yenisi daha eklenerek ismi Ataparktan Harput'a kadar uzanan yola adını verdirerek bir vefa örneğide Sn.Belediye başkanımız Hamza Yanılmaz'dan geldi.

Artık Elazığ'ımız kültür-sanat şehri olmuştur. Sanata, sanatçıya sahip çıkan, bağrında yaşatan bu toprağın ünlü simaları dün olduğu gibi bugünde yaşatılarak genç nesillere aktarılmıştır.

Eksiğimiz kültür sarayımızdır. Bu yapı gerçekleşirse ünlü şairlerimiz, yazarlarımız örf, anane, musikimiz floklörümüz bu yapıda daha da sağlamlaşarak düzenlenecek her türlü etkinlikler sayesinde gerçekleşerek gençlerimize örnek ve ışık olacaktır.

9. Hazar Şiir Akşamları bu yılda valiliğimizin büyük desteğiyle gerçekleştirilerek 12 ayrı ülkeden gelen şairlerle birlikte ilimizin yetiştirdiği şairler dizelerini sergileyecektir.

Organizede emeği geçen başta sayın Valimiz olmak üzere tüm katılımcıları, vakıf yöneticilerini candan kutluyor, Kabaklı hocamızı bir kez daha rahmetle anıyoruz.

TÜRKİYE, 31 EKİM 2001

UFUK TURU

Altemur Kılıç

Tel: 0 212 - 454 38 00
Fax: 0 212 - 454 38 29
E-mail: kilic@ikas.net.tr

Basın ve medya derken...

'Matbuat, Basın Derken.. Medya', Bedii Faik'in şimdi 2. cildi de yayımlanan ve kitle iletişim araçlarındaki gelişmeleri anlatan anılarının adı. "Geçmişte "Matbuat" sonra "Basın" süreçlerinde, Bedii'nin hayatında tatlı acı olaylar ve dönemler olmuş ve bazılarına ben de tanık olmuşumdur.

Şimdi, gelinen MEDYA döneminde ise her gün sergilenmekte olan bazı şeylerden, bana, adeta kusacak kadar gına geldiğini, yaşımın verdiği rahatlık ve de "mecburiyetle" ifade etmek istiyorum.

Saygın medya

Evet; Medyamızdaki, günlük gazetelerdeki, İbo'nun, Mehmet Ali Erbil'in maceralarından, Televolelerdeki "pazar keyif"lerindeki "cıvıklıklardan, pervasızca arzı endam eden kurumsal eşcinsellerden ve de Tarkan'dan... "saygın" gazetelerimizin dekolte hanımların eksik olmadığı playboy görüntülerinden bana gına geldi. Bu saygın gazetelerimizde en ciddi haberlerin yanında, cinsellik ve de eşcinsellik konularının, sapıklıkların, adeta mazur gösterircesine, en ciddi haber ve konuların hemen yanıbaşında, boy boy ve bütün açıklıkları ile yayınlanması bir meslek mensubu ve vatandaş olarak bana çok ters geliyor!

Gün geçmiyor ki polisin "sosyetedeki" kokain-esrar-eroin âlemlerinde, bazı saygın kişilerin, güzel mankenlerin, "sanatçıların" suçüstü veya duman altı, yakalandıklarına dair haberler ve bunların müptezel ayrıntıları, sere serpe yayınlanmasın.. Medyadaki arkadaşlarımız bu olayları acaba niçin yadırgıyorlar? Bu seks-uyuşturucu "birlikteliklerin", medyanın kendisinde. Gazete ve televizyonlarda sergilenen "Hedonist" kültürün kaçınılmaz ürünleridir.. Sapıklıklar ve uyuşturucu âlemleri bu mümbit tarlalarda üretiliyor. Cinsellik, medyatiklik ve reyting-tiraj dürtüleri arasında sıkışmış durumda!

Batı dünyasında, bazı bulvar tabloidleri ve özel dergileri, özel porno kanalları dışında hiçbir ciddi gaztede veya TV kanalında bu türlü yayınlara rastlamak mümkün değildir. Ciddi gazetelerin kişisel hesap ve amaçlara alet edilmeleri de düşünülemez. Belli bir günde bizim en büyük ve saygın gazetelerdeki haber listesinin içeriğini, önceliklerini, aynı gündeki, aynı konumdaki ve tirajdaki bir Amerikan, İngiliz, Fransız veya Alman gazetesi ile (ama Almanya'nın Bild ve Bild am Sontag gazetelerinin mesela Hürriyet'le aynı konumda olmadığını da bilerek), kıyaslayın, halkımızın haber alma ve bilgilenme ihtiyaçlarının tamamıyle karşılanıp karşılanmadığı hakkındaki hükmü kendiniz verebilirsiniz! Metin Toker geçen günkü yazısında, haklı olarak bıraktınız dünya olaylarını Türkiye'deki olayları bile Türk basınından ve medyasından objektif olarak takip etmenin mümkün olmadığını yazıyordu.

Bu durumlar herşeyden önce -üzerinde düşünüldüğü takdirde, medyanın ciddi konulardaki yaklaşım ve eleştirilerine de, başta objektiflikleri ve saygınlıklarına- etkilerine gölge düşürüyor..

Bütün bunlara, önce "basının" şimdi de "medyanın" Türkiye'de çok partili demokrasi başladıktan bu yana, çoğu sanal krizler oluşturmak ve pompalamaktaki gittikçe artmış olan gücünü de katarsanız, toplum, siyaset ve demokrasi açısından tablonun ne kadar acı olduğunu görürsünüz.. Aslında 4. Kuvvet olarak demokrasinin olmazsa olmaz bir unsuru olması gereken medya, maalesef bu gücünü çoğunlukla yanlış hatta kötüye kullanmaktadır ve yaptığı bazı hayırlı hizmetleri bunların yanında hafif kalmaktadır.

İşin acısı başka konularda başkalarını acımasızca eleştirmekte mangalda kül bırakmayan, bazı köşe yazarlarımız saygın meslek kuruluşlarının başında mesleğin saygınlığını korumak işlevini üstlendikleri halde bu durumlara seyirci kalmaktadırlar. Meşhur büyüteçlerini kendilerine, gazete ve TV kanallarına çevirenler pek azdır.

Bu kadarına razıyız

Tam mansıyle bu kategoriye girmeyen gazete ve dergiler de şüphesiz var. Ama tirajları az da olsa etkileri var... Onlarda bile, maalesef kriz oluşturma dürtüsü ve bazı konularda çifte ölçüler eksik olmuyor. İdeolojik bakış açılarına katılmasak dahi bu kadarına razıyız.

Bu medyayı yapanların ve mazur görenlerin mazeretleri malum: Tirajlar ve reytingler halkın bu tür medyayı istediğini gösteriyor. Türkiye'de halk, alıştırıldığı için böyle bir medyayı istiyor. Ancak halkın istediği reyting ve tirajlara bakılınca bu doğru olsa bile kamu indindeki saygınlığının ve inanırlığının pek yüksek olmadığı da ortada.

Bu durumda, medyanın, kendi kendini kontrol ve ıslah edici bir işlevi olmamalı mıdır?

"Sevgi Mektupları"

Yavuz Bülent Bakiler, **Arif Nihat Asya'nın Sevgi Mektupları**, İstanbul, 2001, 192s.

Neval KONUK
Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi Projesi Uzmanı

Edebiyatçıların birbirine yazdıkları, edebî dedikoduları ihtiva eden mektuplar her hâlde önemlidir. Ne kadar sübjektif olursa olsun, o mektupların değerlendirilmesi konusunda bir fikir beyan etmek elbette bana düşmez. Olsa olsa bir şairin, bir romancının, bir tiyatro yazarının sevgilisine yazdığı mektuplar, benim gibi geniş okuyucu kitlesini ilgilendirir.

Sadık Tural Hoca, birkaç yıl önce Franz Kafka'nın sevgilisi Milena ile arasındaki mektupları anlatan, **Milena'ya Mektuplar** adlı eseri okumamı istemişti. Biraz güç ve biraz da geç olmak üzere kitaba ulaştım. Doğrusu çeviriye de hayran kaldım. Elbette ki o kitabın değerlendirilmesi, ayrı bir konu. Bu sefer Hocanın odasında bir başka kitap gördüm. Sayın Yavuz Bülent Bakiler'in temiz ve güzel Türkçesi'yle, merhum Arif Nihat Asya'nın Türkçesi bir kitapta buluşmuş.

Bunlar, duygudan örülmüş bir insanın aşk mektupları.

Bu eser, Arif Nihat Asya'nın ikinci eşi Servet Asya'ya yazdığı aşk mektuplarından ibaret. Kitabın ismini Arif Nihat Asya koydu ve eşinin de rızasını alarak onları yayımlamak istedi. Mektupların asılları uzun süre Yavuz Bülent Bakiler'de kaldı. Uzun yıllar çeşitli sebepler yüzünden bir kitap hâline getirilemedi. Şu anda asılları Millî Kütüphane'de bulunan bu mektuplar, Sayın Rahim Er'in ısrarlı arzusu nedeniyle, gün ışığına çıkarılıp, kitap hâline getirildi.

Sevgi Mektupları Arif Nihat Asya'nın coşkun duygularla sevdiği, aşık olduğu Servet Akdoğan'a yazdığı mensur şiirlerdir.

Bu aşkın nasıl başladığını, yeni evlilik kapısının nasıl açıldığını Arif Nihat Asya vefat ettikten sonra eşi Servet Hanım'dan dinleyen Yavuz Bülent Bakiler, kitabın önsözünde, nasıl evlendiklerini ve nasıl tanıştıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

"1939 yılının 1 Aralık'ında Adana Erkek Lisesi'nde, kimya öğretmeni olarak vazifeye başladım. Lisenin ilk kadın öğretmeni bendim. Çok çekingen, ürkek, utangaç bir genç kızdım. Herkesten sonra sınıfa girer, herkesten önce öğretmenler odasına koşardım. 1940 yılında, öğretmen arkadaşların aracılığı ve ısrarıyla, lisenin edebiyat hocasıyla nişanlandım. Fakat, birkaç ay sonra, bu nişanın yürümeyeceğini anladım. Yapamayacağıma, o edebiyat hocasıyla evlenemeyeceğime inandım. Bırakın evlenmeyi, nişanlımla öğretmenler odasında bulunmaktan bile huzursuzluk duyuyordum. Bir gün nişan yüzüğümü çıkarıp avucuna uzattım.

Arif Nihat da lisede edebiyat hocasıydı ve nişanlımın arkadaşıydı. Nişanlımın ısrarı üzerine araya girmiş bana gelmişti. Arkadaşının güzel duygularından bahsediyor, tekrar ona dönmemi istiyordu. Bu mümkün değildi. "Evet" demem imkansızdı. Arif Nihat, birkaç defa bana geldi. Her defasında ona aynı cevabı verdim: "Hayır! Olamaz! Onunla evlenmem. Lütfen ısrar etmeyin!" dedim.

Bir gün yine, öğretmenler odasında, bana uzun uzun dil döktü. Nişanlıma dönmemi istedi. Sinirlendim ve kalktım. İçimin isyanını yüzüne karşı haykırdım:

-"Size onunla evlenemem diyorum anlamıyor musunuz?"

Birden önüme geçerek yolumu kesti. Sert ve kararlı bir tavırlı beni hayretlere boğdu:

-Öyleyse siz, benimle evleneceksiniz!".

Arif Nihat Asya'nın **Sevgi Mektupları**, bugün 61 yaşında. Çok uzun yıllar, sadece iki kişinin mahremiyetinde kalan bu zarif, bu güzel, bu ürpertili mektuplar, gün ışığına ilk defa 2001 yılında çıkıyor.

Bu kitapta yer alan 97 mektup, Arif Nihat Asya tarafından önce Servet Akdoğan'a yazıldı. Servet Akdoğan daha sonra Servet Asya oldu. Böylece bazı mektuplar da Servet Asya'ya postalandı. Yani bu mektuplar önce bir sevgiliye sonra bir eşe yazıldı.

Servet Akdoğan, bu mektupları büyük bir titizlikle sakladı. O kadar ki Arif Nihat Asya, 35.mektubunda şu veya bu sebeple , bütün mektuplarını geri istedi. Servet Akdoğan, onun bu isteğini kabul etmedi. Bu bakımdan 35.mektup, sitem yüklü cümlelerle doludur:

"Artık anlıyorum...emanetlerini vermeyeceksin. Şeytanın emri, seni sevenin ricalarına ağır bastı.

Onlar, bir gün dudakları dudaklarıma değmiş, bir gün kolları sende kavuşabilmiş, ömründe bu

kadarcık bahtiyar olabilmiş bir adamın sana mirası olacaktı.

O adam ki, ilk adımını atmak üzere olduğu karanlık yoldan"Dön!" diyen sesinle döndü. Yoksa ikinci adımını da atmasını bilirdi. İmzana, el yazımı, senin emrine bırakmasını bildiği kadar,hayatı da sana bırakmasını bilirdi.

Belki bir gün, inzivasından sokaklara iner de, mektuplarını, bir dört yol ağzında gelene okur, geçene okur; sakla kızım sakla!

O adam ki, dün çıkmak üzere olduğu yola çıkmasına bugünde yarında, senin bir baş çevirmen ve onun yarım bir dönüşü kâfidir. Sakla kızım! Sakla!

Onları vermemek hayra alamet değildir. Onları sana helal etmediğimi tekrar söylerim. Sakla kızım! Sakla!"

Servet Akdoğan, kendisine yazılan bu mektupları saklamasaydı veya onları Arif Nihat Asya'ya iade etseydi herhâlde bu eser ortaya çıkmayacaktı.

Arif Nihat Asya, gözlerini yumarak o büyük beraberliği söylemeye başlayınca, yirminci mektup serbest vezinli bir şiire dönüşür:

İNANMAK

Bardaktan seni içmek
Seni teneffüs etmek havada.
Dolaşmak, dolaşmak hep sana dönmek:
Seni bulmak yuvada.

Yolumuzda aylar, yıllar
Basamak, basamak.
Basmakların çıkamadığı yere
Kanatlarınla çıkmak...

Boşaltmak takvimden günleri,
Günlerin üstünden yollara bakmak
Rüzgarla esmek, sularla akmak

Baharı yollamak yollara
Alıkoymak bir Nisan tadını...
Dışarda herkes gibi seslenmek sana
Ve koynunda söylemek asıl adını...

İnanmak, inanmak, inanmak...
Ninnilerle uyuyup türkülerinle uyanmak.

Sevgi Mektupları'nda dikkati çeken en önemli husus, gerçekten yaşanan çok büyük bir aşkın dile getirilmiş olmasıdır.

Arif Nihat Asya, Servet'ine bazen iki satırlık, hatta tek cümlelik mektuplar yazar. 48.mektup bunun bir örneğidir: *"Arayacaktın, aramadın; gelecektin, gelmedin kadınım. "Hastanı bırak da gel" demeye dilim varmaz. Fakat hastan bir değil kadınım."*

Bazen de sitem dolu cümlelerle seslenir:

"Kaybolduğunu söylediğin mektup, taahhütlü bir mektuptu. İçinde uğurlu yüzler vardı. Kaybolamaz. Belki almış da aldığını unutmuşsundur. "Ben çabuk unuturum" diyen kızdan bu umulur.

Ben senden iyi şeyler, iyi sözler beklerim. Unutmak tehdidi beklemem Servet. Buna rağmen, unutursan biz de önce alnımıza, az sonra taşımıza, "unutulan adam" yazmasını biliriz. Bu abideyi sen dikmiş olursun. Çabuk unutacak kıza, böyle bir abide dikmek yakışır.

Sen ne desen ben senin en çok gönlüne güveniyorum. Bu güvenle yaşıyorum. Servet'ime Servet'in bile iftira etmesine tahammül edemem. Sözünü geri alacaksın.

Kız, nasıl unutursun? Sıhhatine bu kadar alâka gösterdiğin, mektubum on gün geciktiği için merak etmek iyiliğini gösterdiğin Adamı? Söyle bakalım, nasıl unutursun, vicdanın yapabilir mi bunu?

Unutma sözünü ciddiye almıyorum yoksa, alsaydım "unuturum" demeni "unuttum" mânâsına anlardım. Benim Servet'im unutacak kızlardan değildir. Unutulacak kızlardan olmadığı gibi.

Seninle baş başa konuşmak için evine geldiğim gün, bütün teferruatiyle hatıramdadır. Hafızam zayıf olsa da senin adını yazan kalem derin yazdı. O günden sana tekrar bahsedeceğim. O gün bir kitap doldurabilecek günlerdendir.

Sevdiğin için acırsan kabul ederim. Fakat acıdığın için seversen işte o zaman acınacak bir adam olurum. Şerefimi koru ki sevgine lâyık olabileyim Servet.

Sıhhatim iyidir, teşekkür ederim. Fakat beni böyle üzersen iyi kalır mı bilmiyorum. Sen nasılsın canım?"

Bazen de yüreğinin bütün coşkunluğunu ifade eden uzun açıklamalarda, sayıklamalarda bulunur:

".....

Benim seni aradığım kadar sen beni aramıyorsun diye içleniyorum. Kaçma benden Servet'im; dudaklarının tadını nasıl arıyorum, bilmiyorsun. Bilseydin kaçmazdın, canım benim. Seni bu kadar

sevdiğimi bile bile bana böyle hasis davranman günah olmaz mı Servet'im. Günah olmaz mı Servet Asya?

Ne olur başbaşa verelim. İhtiyaçlarımızı beraber tespit edelim. Birbirimize dertlerimizi söyleyelim. Sana sevgimden şikayetlerimi anlatayım. Bana karşı yabancı gibi durma, bana en yakın insan sensin. Ne olur sende beni böyle bilsen ve ona göre düşünsen beni.

Ah anlatamıyorum, kendimi sana anlatamıyorum. Ve mektuplarım böyle yarım kalıyor, ben böyle yarım kalıyorum hayatım Servet'im

Not: *İstanbul'a çıkar çıkmaz bana mektup yazabilir misin yavrum? Yazabilirsen taahhütlü olsun e mi? Düğünde beni hatırdan çıkarma. Kendi ağabeyinden ve onun derecesinde yakın olanlardan başkasının kollarına bırakmayacağını söyle. Bana söz ver canım, müsterih olayım söyle Servet'im."*

72.mektupta ise duygularını şu şekilde dile getirir:

"Ben kırksekiz saat uykusuzluktan dermansız düştüm. Servet. Ben yıllardır uykusuz gibiyim. Bununla beraber ninnilerim senin içindir.

Senin Ankara'n, Adana'n, Pendik'n, Bursa'n var. Benim mektep köşelerinde kalan,ellerin eline kalmış, bu haliyle de mevcudiyetine şükrettiğim, fakat bir türlü ısınamadığım bir kuru yatağım var.

Senin ağabeylerin, kardeşlerin, amcaların var. Benim bir Servet'im var. O yoksa dünyada hiç kimsem ve hiçbir şeyim yok.

....."

Arif Nihat Asya mektuplarına bazen hiçbir başlık koymadan başlar. Bazen de *Servet!* veya *Yuvam Servet! Güzel kızım! Her şeyim kadınım! Mert kadınım!, S.A.!..* gibi çeşitli hitaplarda bulunur. Ama her defasında ona, dünyalara sığmayan bir yürekle yazar. Hatta bazen ondan doğmak bile ister:

"Ondan doğmak isterdim!

Ona, bu dünyaya ayak bastığın günün hatırasını acılı bir hatıra yapmazdım.

Göğsü, iyilik ve güzellik emzirirdi bana. İyi bir çocuk olurdum. Onun çocuğu... Gözlerimi onda açmak isterdim. Onun kozası içinde geçireceğim günlerin karanlığından şikayet etmezdim. Onun sıcağı yeterdi bana; ışık istemezdim.

Yuvamda, ağırlığımı duyurmadan yumulur uyurdum. Ve ince gövdesi ince kalsın diye küçülür, küçülürdüm. Gözlerim, Onun çocuksu bakışı ile bakardım maviliklere.

Görenler, yüzünü onun yüzüne benzetirlerdi. Başka yüzlere benzemek istemezdim.

Yorulmasın diye kollarında bir kuş hafifliğiyle dururdum. Onu üzmezdim, incitmezdim.

Ona, bu dünyaya ayak bastığım günün hâtırasını, acılı bir hâtıra yapmazdım."

Arif Nihat Asya, Servet Akdoğan'ı işte böylesine içten duygularla sever. Duyduğu büyük aşk, onu yüceltir, güçlendirir. Böylelikle kararlı bir kimse hâline gelir. Ve her ne pahasına olursa olsun, Servet Akdoğan'la evlenmek ister. "*Sevgi Mektupları*"nda yer alan 73.mektupta bu düşüncelerini şu şekilde dile getirir:

"Evin tuğlasını, tavanını, kirecini değil kadınını istediğim doğrudur. Servet. Seni sevdiğim, seni aradığım, senin yerini kimsenin tutmadığı ve tutamayacağı doğrudur. Seni bir an önce karım olmuş görmek istediğim ve bunun son derece meşru bir hak olduğu daha doğrudur. Hasta olduğum da doğrudur. Nikâhı şimdi yapmak kararım yerindedir. Vaziyeti suistimal etmeyeceğine sözün vardır. Fakat şimdiden bazı haklarım olduğuna, Ankara'da senin de sözün vardır. Nişanlılığımın sana sahip olduğumu göstermeme kâfi olmadığını hadiseler gösterdi.

Benim sevgime muhtaç görünmeyişin, aylardan hatta yıllardan bahsedecek kadar heyecansız oluşun, çocukların inanamıyacağı şeyler ileri sürüşün, beni aramayışın bana ihtiyacın olmayışı, küçük bir siteme karşılık "Ben böyleyim, canın isterse" gibi bir tavır alışın "Nüfus kağıdım yanında değil" derken yanında çıkışı, telgraf işinde rezil oluşum, resmi göstermekten men edilişim, benim için hayatî olan işlerin sana çerez görünmesi, buna mukabil mânâsız endişeleri gözünde büyütmen samimiyet yerine oyun oynayışın gibi haller aykırı fikirler edinmeme yol açtı. Nikah inancımı temin edecektin. Ben kimseye hakâret etmem. Her kim yukarda saydığım şeylere maruz kalsa benim gibi düşünür ve benim gibi söyler ve hakâretin en büyüğünü görmüş olur.

Sen ev açmadan nikâh yapmamak fikrindesin. Ben nikâh yapmadan ev açmamak kararına vardım. Teamül ve an'ane seni haklı çıkarır. Senin çekingen, mustağni ve heyecansız vaziyetin ise kafanda çöreklenen şüphelerle beni haklı çıkarır.

Mânâsız inadından dön. Tabirimi mazur gör. Beni sev, beni iste. Seni çıldırasıya seven, senin de biraz olsun ısındığını bu adamın fikir selâmetinden kendisini mesul bil.

Sen başından nikâhımızın geçmesine razı olmadıkça şüphelerimin devamını tabii görmelisin.

İstersen Ankara'da evleniriz. Fakat nikâhımızın hemen yapılması mecburidir. Bir defa "demiş bulundum" diye bunu haysiyet meselesi yapmakta haklıyım.

Nikâhtan sonra her şeyi isteyecek mişim, sen de mecbur olacaksın. Şimdiden mecbursun. Fakat çok cömert davranıyorsun doğrusu. Darılma. İyi düşün ve iyilik düşün.

Yarın sabah geleceğim konuşacağız. Dudaklarından öperim. Nikâhımız kıyılmalıdır."

7.7.1941'de kaleme alınan bir başka mektuptan da taraflar arasında söz kesildiğini öğreniyoruz. Arif Nihat Asya Adana'dan Ankara'ya gitmiş ve Servet Akdoğan'ı ailesinden resmen istemiştir. Akdoğan ailesi, Arif Nihat'a "evet" demiştir. 59.mektupta bu gelişmeden sonra kaleme alınmıştır:

"*Servet, sana iyi mektuplar yazacağım. Sen de benim istediğim mânâda iyi mektuplar yaz ve sık sık yaz e mi?*

Seni ağabeğin ve bütün ailen bana vaadettikten sonra, artık sevgimizi resmî perdelerle örtmeye sebep kalmadı, değil mi canım?

Ankara'dan içinde güzel adı yazılı bir halkayla dönmek istedim olmadı. Aldığım sözü bundan daha kuvvetli bularak sabredebiliyorum. Fakat bu günlerimi, gecelerimi içinden tazyim eden haber beni bitirmezse iyi.

Ankara'ya niçin gittiğimi herkes tahmin ediyordu. Ve eminim ki hiç değilse parmağımda bir halka getirmediğimin sebebini kendi kendine soranlar oldu. Fakat sen 'buna zaruret vardır' deseydin bu olurdu. Çünkü buna hakikaten zaruret vardı.

Şu birbuçuk senelik hayatım bir dualar kitabıdır. İkimizi de ağlatacak acıklı yerleri vardır. Bilirsin Servet.

Güleceksek baş başa gülelim. Ağlıyacaksak baş başa ağlıyalım. Yaşayacaksak baş başa yaşayalım.

Bana artık, güzel yüzünden gülümsemenin yayıldığı günler, saçlarının bakmaya, okşamaya doyamadığım, dilediğim kadar öpmeye kıyamadığım tel tel sarısıyla altınlaşan güzel mevsimler getir.

Samimiyetinin ve kalbinin sıcağıyla ısınan yıllar ver. Yoksa bunları haketmedim mi Servet?

Dudaklarına ve mini mini genç kız yüzüne aşılayabildiğim sevgiyi defalarca derinleştirirsek benim sevgim olur.

İçimdeki bu öldürücü sevgiyi yaşatıcı bir sevgi yapmak istedim ve yaptım Servet.

Her mektubum sana teşekkürdür. Fakat az daha gayret kızım!

Bu hızın birazı da senden olsun sarışın kuzum benim ve bana kuşlar gibi gel.

....."

Servet Akdoğan, merhum Arif Nihat Asya'ya *'bir masal gecesinde'*, Servet Asya olarak çıkıp gelir. Birkaç yıl sonra bir kız çocuğu doğurur. Daha önceden kararlaştırdıkları üzere, kızlarına 'Fırat' ismini koyarlar. Fırat isimli şiirin ilk kıtası şöyledir:

"*Günler geceler ötesi*
Gelirse beklediğim
Masal gecesi

Şu fani dünyada murat olsun
Ve senden doğacak kızımın
Adı "Fırat" olsun!"

Adana'dan 24 Ağustos 1942 yılında, baba olarak yazdığı bir mektupta ise içindeki büyük özlemi şu şekilde getiriyor:

"*Ellerinin halsizliği yazından belliydi.*

Anne olduktan sonra hasta hasta yazdığın mektubu gözlerim yaşararak okudum ve geçirilen telaşları, çekilen ızdırapları düşündüm. Gözlerimi yumarak uzaklardaki Servet annenin imdadına koşamamak acısı içinde üzüntüler, acılar ve öfkeler duydum.

Servet'im bana Fırat'ı armağan ettiği dakikada alnından öpemedim. Fırat'ımın, annesine benzemesini istediğim mini mini yüzünü göremedim. Derin bir can sıkıntısı ve derin bir özenti içinde beni sana götürecek yolları ölçüyorum. Hasta yatağında seni incitmeden öpmek için üzerine eğilen baş benim, alnından, gözlerinden, dudaklarından öperim. Yavrumu ve söz verdiğin uzun mektubu bekler, "Yavrumuzun benim için gözlerinden öp" derim."

Bu mektuplardan, bu sevgi mektuplarından bir kaç cümle almak, bir kaç paragraf yazmak, bu kitabın duyulmasını sağlamak, doğrusu benim için zevkli bir iş oldu. Kitabı tanıtıcı bu yazıyı yazarken, eserin herkes tarafından yoğun ilgiyle incelendiğini söylemeden de edemeyeceğim. Zannediyorum, kitabı bir defa okuduktan sonra, ara sıra tekrar okumak için elinize alacağınıza ve fazla uzaklara kaldırmayacağınıza eminim.

Sayın Yavuz Bülent Bakiler'in kitapta söylediği gibi "*Acaba bugünkü delikanlılar arasında aşkı böylesine duyan ve yazan kaç kişi vardır? Ve 2001 yılının genç kızlarından acaba kaç kişi, böyle zarif, böyle ışıklı mektuplarla kanatlanmışlardır?*"

"Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları II"

Süleyman Kazmaz, **Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları II (Küçük Sanat Hayatı)**, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 2001, 296 sayfa.

İbrahim DİLEK
Gazi Üniversitesi Fen-Edb. Fak.

İnsanın hayatını kolaylaştırma ve refaha ulaşma isteği sanayileşme ve teknolojiyi ortaya çıkarmıştır. Eskiyi ve geleneksel olanı yok ederek günlük hayatı yeniden şekillendiren teknoloji yeni kabulleri ve yeni hayat tarzını da beraberinde getirmiş, getirmeye de devam edecektir. Sanayinin en çok etkilediği saha ise hiç şüphesiz küçük el sanatları ve bunların etrafında teşekkül eden sosyal hayattır. Toplum sanayileşme sürecinde birçok değerini ve kabullerini de terk etmek zorunda kalmaktadır. Terk edilenler arasında yalnızca maddî değil manevî değerler de vardır. Kaybolan bu değerleri gelecek nesillere hiç değilse yazılı kültür yoluyla aktarmak önemlidir. Burada kültür tarihçilerine olduğu kadar sosyologlara ve halk bilimcilere de büyük görevler düşmektedir.

Ülkemizde illerimiz ve yörelerimizle ilgili dil, folklor ve monografi araştırmaları henüz istenen seviyeye ulaşmamıştır. Fakat mevcut çalışmalar içinde monografi ve ağız incelemeleri açısından tatmin edici ve yapılacak çalışmalara örnek teşkil edecek eserler de mevcuttur. Bunlar arasında sayın Turgut Günay'ın **Rize İli Ağızları**[1] adıyla yayımladığı kitabı esasında bir dil çalışması olduğu halde bölgenin folkloruyla ilgili zengin malzemeler de içermektedir. 1978 yılında Kültür bakanlığı tarafından neşredilen eserin TDK tarafından yeniden yayımlanacağını öğrenmekten mutluluk duyduk. Aynı zamanda Süleyman Kazmaz tarafından hazırlanan ve ilk cildi 1998 yılında basılan iki ciltlik **Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları** adlı eser âdeta sayın Günay'ın kitabını tamamlayıcı niteliktedir.

Burada tanıtımını yapmaya çalışacağım kitap her ne kadar Rize-Çayeli'nin *küçük sanat hayatı* üzerine hazırlanmışsa da sanayileşmeye ve bu yolla refaha ulaşmaya çalışan bir bölgenin çektiği sancılar, bölge insanı olan yazarının yaptığı gözlem ve görüşmeler yoluyla bu sancıları ve çözüm yollarını okuyucusuna aktarması üzerine kuruludur.

Ders kitabı, roman, piyes, deneme ve bilhassa halk kültürü araştırmalarıyla Türk yayın hayatına otuzdan fazla eser kazandırmış olan Süleyman Kazmaz daha önce birinci cildini yayımladığı **Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları I** (Ankara, 1998) adlı kitabının ikinci cildini de üç yıl içinde tamamlayarak yayımlamıştır. Sayın Kazmaz'ın hazırladığı bu kitap daha önce neşrettiği **Rize Yemekleri ve Yemek Kültürü** (Ankara, 1992), **Çayeli Halk Şairleri** (Ankara, 1993), **Çayeli-Geçmiş Günler ve Halk Kültürü** (Ankara, 1994), **Sarıkamış'ta Köy Gezileri** (Ankara, 1995), **Kastamonu, Geçmiş Günler ve Küçük Sanat Hayatı** (Ankara, 1997), **Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü** (Ankara, 2000)[2] gibi eserlerinin devamı niteliğindedir. Sayın Kazmaz, kitabında Rize ve özellikle Çayeli'nin büyük sanayie geçiş süreci ve süreç içinde sanayinin hızla yok ettiği küçük el sanatlarının tanıtımı, yapımda kullanılan alet ve malzemeler, bunların sosyal ve ekonomik hayattaki yerleri, folklorik özellikleri üzerinde durmuştur. Yazar kitabı hazırlama sebebini "*Refah her Türk vatandaşının hakkıdır. Özlenen refaha ulaşmanın imkânlarını yaratmak, bölgede çay, bakır, petrol ve tarım ürünlerinin vadettiği parlak geleceğe varmak için çalışmak hepimizin görevidir. Kitap bu görevin gereği olarak hazırlanmıştır.*" şeklinde açıklamaktadır. Eser "Önsöz" ve "*Başvurulan Kitaplar*" kısımları hariç on üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin başlıkları şunlardır:

"Küçük Sanat Hayatı Üzerine Düşünceler"

"Küçük Sanatlardan Büyük Sanayie Geçiş ve Sanayi Bölgesi Olarak Rize: Çay-Bakır Sanayii-Petrol", "Bakırcılık", "Beşikçilik", "Çocuk Oyuncakları", "Dokumacılık", "El Feneri ve Likmen", "Kaşıkçılık", "Sepetçilik", "Taşçılık", "Yapılar: Köy evleri, kasaba-şehir evleri, nayla, değirmen", "Radyo Konuşmaları"

Bu bölümlerden sonra yukarıdaki konularla ilgili şekiller ve resimler ve bunların listeleri yer almaktadır. Burada altmış beş şekil ve elli dört resme yer verilmiştir.

Kitabın birinci bölümü olan *"El Sanatları, Küçük Sanat Hayatı Üzerine Düşünceler"* (7-23) kısmında yazar sanatın tanımını yaparak insan-madde-üretim üçgeniyle ilgili görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu bölümde aynı zamanda küçük el sanatlarının Orta Çağ Türk tarihindeki öneminden ve loncalık, âhilik kurumlarından bahsedilmektedir. Yine bu bölümde

yazar 1942 yılında Ankara'da nalbant, çilingir ve demirci dükkanlarına yaptığı ziyaretleri, bu ziyaretlerdeki gözlemlerini, bu dükkanlarda gördüğü aletleri ve çalışma şekillerini anlatıp, fabrika-dükkan mukayesesi, usta ve çırağın dünya görüşü farklılıkları üzerinde durmaktadır. Yazara göre el sanatları insan emeğine, sanayi gaz, buhar ve elektrik gücüne dayanır. Küçük sanayide (el sanatları) manevî ve insanî değerler esas olduğu halde büyük sanayide üretim sınırsızdır, bencillik ve rekabet esastır.

"Küçük Sanatlardan Büyük Sanayie Geçiş ve Sanayi Bölgesi Olarak Rize: Çay-Bakır Sanayii-Petrol" (23-57) başlıklı bölümde müspet ilim ve bilgi kavramları, batıda sanayi inkılabının gerçekleşmesiyle siyasî ve iktisadî hakimiyetin Asya'dan batıya geçmesi, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde sanayileşme çabaları anlatılmakta, Batı'nın Türk tarım üretimi ve sanayiini geliştirmeme gayretleri örneklerle izaha çalışılmaktadır. Bu duruma örnek olarak yazar, Etimesgut'ta uçak fabrikasının açılıp, üretime başlayıp tekrar kapanması, zeytincilik ve Anadol'un kurulmasını vermektedir. Bunlardan sonra Rize'nin zenginliğinin temelini oluşturan Çay, Bakır ve Petrol birer başlık altında incelenmiştir.

"Çay" (35-52) başlığı altında yazar Rize'nin yaşadığı yoksulluğu çay üretimine geçerek yendiğini, çayın Rize'de yetiştirilmesinin tarihçesini, Çay-Kur'un kurulmasını ve bu kurumun özelleştirilmemesi gerektiği hususundaki kendi düşüncelerini ortaya koymaktadır.

"Bakır Sanayii" (52-54) ve *"Petrol"* (54-56) başlıklarında ise yazar Rize'nin sahip olduğu bu iki değerli madenin işletilemediğini, ülke refahı için kullanılamadığını ve Türk insanının hizmetine sunulamadığını açıklamaktadır. Bakırın ham madde olarak ucuz fiyata dışarıya satıldığını, daha sonra külçe olarak yüksek fiyata geri alındığını belirtir. Petrol içinse söyledikleri daha ilginçtir. " *Petrol Çayeli'nde vardır. Kemer Burnu'nun 5km. kadar açıklarında denizin dibinden petrol kütlesi çıkar, suyun yüzüne yayılır... Yine anlatıldığına göre Çayeli'nin Sarısu Köyü'nde petrol çıkmıştır. Nitekim 954'lü yıllarda bir mühendis Çayeli'ne gelmiş, petrolün haritasını yapmıştır.*" Bu bölümlerin satır aralarında vatanının zenginlikleri görmezlikten gelinen bir aydının iç çekişleri hissedilmektedir.

Kitabın bundan sonraki bölümleri küçük el sanatlarına ayrılmıştır. Burada ilk incelenen *"Bakırcılık"* (57-68) ve bakırdan yapılan eşyalardır. Bu bölümde baklava tepsisi, muhlama tavası, lahana kazanı ve güğümün nasıl yapıldığı detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Yazar müşterinin niçin el sanatı bakır eşyayı tercih ettiğini *"süsleme aynı zamanda bakırı sertleştirir, kullanma süresini uzatır"* şeklinde açıklar. Bu bölüme ek olarak yazar Rize ve Kastamonu bakırcılığı arasında bir kıyaslama yapar. Bazı küçük farklara rağmen her iki bölgenin bakırcılığının aynı olduğu üzerinde durulur.

Eserde incelenen ikinci el sanatı *"Beşikçilik"*tir (68-92). Yazar bu el sanatı hakkındaki gözlem ve incelemelerini Çayeli'ne bağlı Büyükköy beldesinde yaşayan beşik ustası Mustafa Küçük'ten yapmıştır. Bu bölümde beşik yapmaya yarayan aletler (lift, zayta), beşiğin bölümleri (seren, topuz, yuvarlak kasnak, bacak, doğruluk, aykırılık, şatı, beşik ayağı, kutuçi), ve kullanılan boya anlatılmaktadır. Boya başlığı altında yazar *"Boya işi dedelerden kalmadır. Geçmiş yıllarda baltalarla dallardan sakız toplanır, torbaya doldurulur, leğende parçalanır, elenerek toz haline getirilirdi. Artık bu şekilde boya işi kalktı. Sakız boya yerine yağlı boya yapılıyor."* diyerek eski üretim şekillerimizden birinin daha nasıl yok olduğunu izah etmektedir. Bu bölümde beşiğin yapımından pazarlanmasıyla ilgili birçok teferruatla birlikte yazar folklorik bazı bilgiler de vermektedir. Mesela çocuğun solak olmaması için beşiğin serenine boncuk takıldığı ve çocuk uyumadığı zaman sağ elinin yorganın altından çıkarılarak, serbest bırakıldığı çocuğun da sağ eliyle bu boncukla oynadığı ve böylece sağ elinin geliştiğini, çocuğun kakasını ve çişini yapması için beşik altına konan ve bir tür lazımlık olarak kullanılan gavrozun dolu halinin çocuğa nazar değmemesi için kimseye gösterilmediğini çünkü dolu gavrozun bir sağlık alameti olduğunu, çocuğun uykusunun düzenli bile olsa annelerin *"sabaha kadar uyutmadı beni, yangazlık etti"* dediğini belirtir. Söylenen ninnilerden örnekler verir. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

Nana binam nana
Kuzika eti dana, (Kuzika inek adı)
Sağacağum onuuuu,
Süt vereceğüm sana.

Kitapta Beşikçilikten sonra Çocuk Oyuncakları (92-98) bölümü yer alır. Burada oyuncakçılığın henüz bir sanayii dalı haline gelmeden önce bölgede yapılan oyuncaklar hakkında bilgi verilmektedir. Bu oyuncakların adları sırasıyla çahra (biri büyük, biri küçük iki cevizden yapılan ve iple döndürülen bir oyuncak), çortika (kamıştan yapılan su püskürten bir oyuncak), nenevuşka (bir tür topaç), patlık (patlık adı verilen ağaçtan yapılan su tulumbası), vindila (topaç) dır.

Eserin yedinci başlığı *"Dokumacılık"*tır. (98-122) Bu bölümde yazar Rize dokumacılığının temeli

olan ve bölgede ekimi de yapılan kendir dokumacılığı hakkında bilgi vermektedir. Kendirin ekimi ve kesiminden itibaren iplik haline getirilmesi, ipliğin dokunması ve bu süreç esnasında kullanılan malzeme ve teknikler detaylı olarak anlatılmaktadır. Yazarın verdiği bilgiye göre İmparatorluk döneminde Rize'den Bağdat'a, Arabistan'a, Mekke ve Medine'ye yılda 300.000 top keten bezi ihraç edilirmiş. Yazar, Fas ve Tayland'da gördüğü dokuma tezgahlarının Rize'dekilerle aynı olduğunu belirtip bunun Türk medeniyetinin dünyaya yayıldığının bir örneği olduğunu söylemek-tedir. Ayrıca bu bölümde *"Dokumacılıkta Yarım Kalan Bir Teşebbüs"*(117-122) ara başlığında 1928-1929'lu yıllarda akrabası Medenî Kazmaz'ın Rize'de dokumacılık işine teşebbüs ettiğini, fakat maalesef yarım kaldığını anlatmaktadır.

Kitabın *"El Feneri"* (122-123) bölümünde elektriğin insan hayatına girmediği dönemlerde onun işlevini gören el feneri ve bölgeye mahsus bir aydınlatma aracı olan fakat artık tarihe karışmış likmen hakkında bilgi verilmektedir.

Eserin *"Kaşıkçılık"* (123-127) bölümünde odun kaşığının yapılışı anlatılmakta ve yapımda kullanılan aletler tanıtılmaktadır. Bölgede odun kaşığı kızılağaç, komar ve şimşir ağaçlarından yapılır. 25-30 yıl önce tanesi 25-30 kuruş olan kaşığın fiyatı bugün bir milyon liraya kadar yükselmiştir. Fakat odun kaşığı bütün Türkiye'de olduğu gibi Rize'de de artık sadece hediyelik eşyalar arasında yerini almıştır.

Kitabın onuncu başlığı *"Sepetçilik"*tir. (127-134) Yazar bu bölümde de daha önceki el sanatlarında olduğu gibi sepetin yapımı, yapımında kullanılan madde ve aletler hakkında bilgi vermektedir. Fakat sepet önceki anlatılanlara göre hâlâ günlük hayattaki yerini muhafaza etmektedir. Bunun sebebi de motorlu araçlar her ne kadar elde veya sırtta taşımayı büyük ölçüde azaltmış olsa da özellikle çay ve meyve toplama işinde sepete ihtiyaç duyulmasıdır. Ayrıca sepetin yapılması birkaç kişinin ortak çalışmasını gerektirdiğinden toplumsal birlikteliği de zorunlu kılan bir el sanatı olarak dikkat çeker.

Eserin *"Taşçılık"* (134-145) bölümünde betonun bir yapı malzemesi olarak kullanılmaya başlanmasından önce taşçılığın Çayeli'ndeki durumundan, taşçılıkta kullanılan aletlerden ve bölgedeki taş ustalarından bahsedilmektedir. Ayrıca taştan yapılan ve mutfak aleti olarak kullanılan hamsi taşı, taştan hamsi küpü ve kapı, pencere taşları gibi aletlerin yapımı, kullanıldığı yerler ve bunların vaktiyle ekonomik değerleri üzerinde durulmaktadır.

"Yapılar" (146-203) bölümünde Rize'deki evler (köy ve kasaba evleri), bu evlerin yapımında kullanılan malzemeler, evlerin bölümleri, yapı ustaları hakkında bilgi verilmektedir. Yazar köy evleriyle ilgili olarak 8-11/4/1999 tarihinde Çayeli'nin Sabuncular mahallesinde yaptığı gözlem ve incelemelerinden edindiği bilgileri aktarmaktadır. Yine bu bölümde kasaba evleriyle köy evleri arasındaki farklılıklar ve ambar olarak kullanılan *nayla* adı verilen ambar ve bunun kullanımı hakkında da üzerinde durmuştur. Evler ve nayladan sonra yazar *"Değirmen"* (194-202) başlığında bölgedeki değirmenler hakkında bilgi vermektedir.

Kitabın *"Radyo Konuşmaları"* (203-220) bölümünde ise yazarın 1951-1957 yılları arasında Köyün Saati'nde (Köylü ile Başbaşa) adıyla her hafta Ankara Radyosu'nda 26/1/1953 ve 21/9/1953 tarihlerinde yaptığı iki konuşmanın metni verilmiştir. Bu konuşmalar Öğretmen ve Mehmet Ağa'nın diyalogları üzerine kuruludur. Konuşmalardan ilki Rize çayı üzerinedir. İkincisinde ise çayın yanısıra Rize'de yetişen meyveler (portakal, mandalin, üzüm, elma, dut, karayemiş) mısır, pirinç, soya fasulyesi, kendir, Rize'deki madenler (bakır, linyit, manganez, kurşun, kömür, petrol) ve bölgenin doğal güzellikleri anlatılmaktadır.

Eser *"Başvurulan Kitaplar"* (220) listesinden sonra *"Şekiller"* (221-267) ve *"Resimler"* (267-296) kısmıyla sona ermektedir. Şekillerden ve resimlerden önce okuyucuya kolaylık sağlanması amacıyla numaralanmış şekil ve resimlerin listesi verilmiştir. *"Resimler"* bölümünde yazarın yurt dışı gezilerinde çektiği (Fas, Tayland, Singapur) ve kitabın içeriği ile ilgili resimler de yer almıştır. Bu yönüyle eser mahallî'den evrensele ulaşmıştır. Kitabın arka kapağının iç kısmında Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı'nın yayınladığı yirmi sekiz adet kitabın listesi verilmiştir. Arka kapakta ise yazarın otuz bir âdet yayınının künyesi yer almaktadır.

Sonuç olarak yaptığı çalışmalarıyla Süleyman Kazmaz'ı ve burada tanıtılan eserle birlikte daha birçok çalışmayı yayımlayan Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı'nı Türk halk bilimine yaptıkları katkılardan dolayı yürekten tebrik ediyor, tanıtımını yaptığımız çalışmanın benzerlerinin ülkemizin hatta Türk dünyasının her bölgesi için yapılmasını temenni ediyoruz.

NOTLAR

*1. Turgut GÜNAY, **Rize İli Ağızları**, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1978.*

*2. Süleyman KAZMAZ'ın yukarıda zikredilen eserlerinin tanıtımı için bk. ; Yrd. Doç. Dr. Pakize ERCİŞ, **"Sarıkamış'ta Köy Gezileri"**, **"Bilge"**, S. 1, Ankara, 1994, s. 15-17. ; Öğr. Gör. Fatma Ahsen TURAN, Çayeli Halk Şairleri, a.g.e., s. 24-26. ; Araş. Gör. S. Nazan KIRIMHAN, **"Rize Yemekleri ve Kültürü"**, a.g.e., s. 39.*

Manisa Araştırmaları

Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, **Manisa Araştırmaları**, 1, Manisa 2001, VI+234 sayfa, ISBN 975-8628-00-3.

Ferhat BERBER
Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

Teknolojinin baş döndüren gelişmesi ile birlikte dünyanın küreselleştiği çok sık kullanılan bir ifade olmuştur. Oysa dünyanın büyük bir köy olması, insanları mahalli kültürden uzaklaştırırken bazıları üzerinde de tam aksi bir tesir yapmıştır. Bu çevçevede ülkemizde şehir tarihçiliğinin temelleri Avrupa ülkelerinden daha geç atılmış olmakla beraber, sosyal bilimlerin modern anlamda gelişmeye başladığı bir dönem olan XIX. Yüzyıla rastlamaktadır. Devlet ve vilayet salnameleri, tarihî coğrafya çalışmaları ve seyyahların verdiği eserler bu alanın ilk örnekleri olmuştur.

Bu çevçevede tanıtımını yapacağımız yayın da yerel tarihle ilgili olup **Manisa Araştırmaları 1** adını taşımaktadır. Manisa tarihi ile ilgili çalışmaların 1930'lu yıllardan itibaren ağırlık kazandığı bilinmektedir. İbrahim Gökçen ve Çağatay Uluçay'ın eserleri dönemin şartları göz önüne alındğında muazzam çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Gökçen ve Uluçay'ın başı çektiği **Gediz Dergisi** de bir çok yönden olduğu gibi Manisa tarihi açısından da çok önemli bir kaynaktır. Nitekim bu derginin bibliyografyası da Necla Türkçapar Günay tarafından yapılmıştır. Bundan başka akademisyenler ve araştırmacılar tarafından Manisa tarihi ili ilgili bir takım çalışmalar meydana getirilmiştir.

Şehzadeler şehri olarak bilinen, Eski Çağ ve Türk tarihi açısından büyük bir hazineye sahip olan Manisa'nın bir hatta birkaç kitap dolduracak kadar kaynakçaya sahip olmamasında uzun yıllar boyunca şehirde bir üniversitenin bulunmaması en önemli etkenlerden birisi gibi gözükmektedir.

1992 yılında Celal Bayar Üniversitesi'nin kurulması bu yönde de önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Manisa tarihi çalışmalarına zenginlik kazandırmak için üniversite bünyesinde kurulan Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, özellikle 1999 yılından sonra bu yöndeki çalışmalarını hızlandırmıştır. Merkezde 2000-2001 eğitim-öğretim yılında her hafta *"Manisa Konuşmaları"* adı altında toplantılar düzenlenmiştir. Bu konuşmaların önemli bir kısmını da Manisa tarihi ile alakalı konular oluşturmuştur. Manisa konuşmaları merkez tarafından yazıya dökülmüş ve kitap olarak basılması için hazırlıklar devam etmektedir. Bunun dışında kültürel bir takım hizmetleri de olan merkezin en önemli hizmeti ise söz konusu ettiğimiz **Manisa Araştırmaları 1** kitabının yayınlanmasıdır.

Manisa Araştırmaları 1 kitabı 10 adet farklı araştırmanın bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Bu araştırmalır hepsi Manisa ve ilçeleri ile alakalı olup, birisi hariç hepsi, tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır.

Manisa tarihi ve kültürü açısından, oldukça önemli bir yeri dolduracak olan **Manisa Araştırmaları 1**'i oluşturan yazılardan ilki, Ege Üniversitesi öğretim üyesi Turan Gökçe'nin *"XVI. Yüzyılda Kula"* isimli makalesidir. Kula'nın coğrafi konumunun, adının kaynağının ve kısa tarihçesinin yer aldığı girişin ardından, Kula'nın mimari yapısı incelenmiştir. Burada şehri oluşturan yapılardan ve bu yapıların çevresinde oluşan sosyo-ekonomik hareketlilikten bahsedilmiştir. Kula'nın nüfus durumunun ele alındığı kısımlarda ise ilgili defterler verilen bilgiler kullanılmıştır. (s.1-38).

Yine Ege Üniversitesi öğretim üyelerinde Vehbi Günay'a ait makalenin başlığı *"Köyden Kasabaya: Kırkağaç'ın Gelişimi (XVI. Yüzyıl)"* dir. Yazıya coğrafi ve tarihi kısa bir tanımla girilmiştir. XVI. yüzyılda bir köy olan Kırkağaç'ın vakfedilmesi ve gelirleri hakkında bilgi verilmiştir. Yazıda Kırkağaç ve bağlı köylerin nüfus durumu da incelemeye tabii tutulmuştur (s.39-54).

Aynı döneme ait bir diğer yazı ise Celal Bayar Üniversitesi öğretim üyesi Mustafa Korkmaz'ın *"Evkaf Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Saruhanoğulları Vakıfları"* başlıklı makalesidir. Makalenin başında, Saruhanoğulları hanedanına ait bilgilerin hangi kaynaklardan bulunabiliceği belirtilmiştir. Ayrıca hanedan üyelerinin bölgenin nerelerinde hakim oldukları da verilmiştir. Aydından bu vakıfların yer aldığı defterler hakkında bilgiler verilip bunları daha önce kimlerin kullandığı ifade edilmiştir. XVI. yüzyılda Saruhanoğullarına ait vakıfların mali durumu, vazifeleri, gelirleri hakkındaki bilgiler ortaya konmuştur (s.55-86).

Manisa Araştırmaları 1'in, XIX. Yüzyılla ilgili ilk yazısı yine Celal Bayar Üniversitesi öğretim üyesi

Nejdet Bilgi'nin *"1842 Yılında Saruhan Sancağı'nın Nüfusu ve İdari Bölünüşü"* başlıklı makalesidir. Nüfus ve Manisa üzerine çalışmaları olduğunu bildiğimiz Necdet Bilgi, yazının başında demografi çalışmalarının önemine değinmiştir. Öncelikle Osmanlı'da nüfus sayımı ve benzer işlemler üzerinde durulmuş ve kullanılan defterin içerik, şekil ve arşivdeki yeri hakkında da bilgiler verilmiştir. Sancağın 1835, 1842 ve 1890 itibariyle idari bölünüşü ortaya konduktan sonra, nüfus başlığı verildiği görülmektedir. Sonuç bölümünde ise verilen bilgilerin kısa fakat etkili bir yorumu yapılmıştır (s.87-122).

XIX. yüzyıl ile ilgili diğer bir yazı ise Celal Bayar Üniversitesi öğretim üyelerinden Cahit Telci'nin *"XIX. Yüzyılın Ortalarında Ahmetli"* başlıklı makalesidir. Girişte, Ahmetli hakkında çok kısa bilgiler verilmiştir. Sonra 1835, 1842, 1844-45, 1891 nüfusları hakkında ana hatları ile bilgiler verilmiş ve bu bilgiler birbirleriyle kıyaslanmıştır. Meslekler başlığı altında, 1844-45 yılında Ahmetli'deki müslim ve gayrimüslimlerin meslekleri verilmiştir. Daha sonra tarım ürünlerinin miktarı ve değeri, vergiler, tarım alanları, hayvan miktarı, gelir grupları ve miktarı değerlendirmelere tabii tutulmuştur. Makale ek tablolarla desteklenmiştir (s.123-144).

Bir sonraki yazı yine Celal Bayar Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Nurettin Gülmez'in *"Kurtuluş Savaşı'nda Demirci"* başlıklı yazısıdır. Girişinde Demirci'nin özellikle fiziki durumunun zorluğu ifade edilmiştir. Demirci'nin Kurtuluş Savaşı'ndaki yeri, benzer çalışmalarda sıkça itibar edildiğini gördüğümüz, Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem Akıncı'nın **Demirci Akıncıları** adlı kitabına ve diğer tetkik eserlere dayandırılarak ortaya konmaya çalışılmıştır (s.145-168).

Manisa Araştırmaları 1'in Kurtuluş Savaşı dönemine ait tek yazısı olan bu makalenin ardından yine Celal Bayar Üniversitesi öğretim üyelerinden Leyla Kaplan'ın Cumhuriyet Dönemi Manisa'sındaki eğitim atağını anlatan *"1928-1934 Okuma Yazma Seferberliği ve Manisa"* başlıklı makalesi yer almaktadır. Bu yazıda harf inkılâbının ardından başlayan okuma yazma seferberliğinin Manisa ili ve ilçelerinde nasıl uygulandığı anlatılmıştır. Millet Mektepleri ve halk okuma odalarının cinsiyet, deshane sayısı, köylerdeki durumu, başarı durumu, öğretmen sayısı gibi yönlerden incelenmesinin yanı sıra, Manisa'nın bu çalışmalar sırasında yurt genelindeki yeri de belirtilmiştir. Ayrıca, okuma odalarındaki kitapların alanlarına ve okuyanların niteliklerine göre durumu da incelenmiştir (s.169-184).

Manisa Araştırmaları 1'in içinde yer alan, Manisa tarihi çalışmaları açısından belki de en anlamlı diyebileceğimiz yazı, Polis Akademisi öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Birinci tarafından kaleme alınan *"İbrahim Gökçen, Manisa Tarihçisi ve Ressamı'nın Hayatı ve Eserleri"* başlıklı makaledir. Manisa tarihi denince akla ilk gelen isimlerin başında yer alan İbrahim Gökçen'in hayatı önemli noktalarıyla anlatılmıştır. Meslek hayatı hakkında da bilgiler verilmiştir. **Gediz** ve **Genç Spil**'deki yazıları ve kitapları neşr tarihine göre sıralanmıştır. Ressam yönü ve kişiliğinden bahsedilmiş ve yazının sonunda da fotoğrafları, kişisel evrakından örnekler ve iki adet karakalem çalışması verilmiştir (s.185-200).

Müteakiben Celal Bayar Üniversitesi öğretim üyesi Ali Galip Alçıtepe'nin *"Celal Bayar'ın Manisa Seyahati"* başlıklı yazısında, 1949 sonbaharında, Celal Bayar'ın Manisa seyahatı, ağırlıklı olarak gazete haberlerine ve yorumlarına göre incelenmiştir (s.201-206).

Manisa Araştırmaları 1'in son yazısı aynı zamanda bu kitapta yer alan folklor ile ilgili tek yazıdır. Celal Bayar Üniversitesi öğretim görevlilerinden Gürol Pehlivan'ın makalesi *"Soma'da Yayınlanan "Folklor (Halk Bilimi)" Dergisi Üzerine Bir Araştırma"* başlığını taşımaktadır. Yazarın girişi Türkiye'deki folklor neşriyatı hakkında kısa bir özetle başlamıştır. Soma Türk Folklor Derneği'nin yayın organı olan **Folklor (Halk Bilimi)** Dergisi, folklor konulu el kitaplarında künyesi bulunmayan bır dergi olup; ortaya çıkarılması bu açıdan oldukça önemlidir. Yazıda derginin fiziki incelenmesi yapılıp, idari kadrosu hakkında bilgi verilmiştir. Derginin çıkış amacı, dernek faaliyetleri, yazar kadrosu belirtildikten sonra içerik yönüyle incelemesi yapılmış ve yöre folkloruyla ilgili yazılar belirtilmiştir. Yazının sonuna derginin bibliyografyası da eklenmiştir (s.207-234).

İçerisinde yer alan yazıları kısaca tanıttığımız **Manisa Araştırmaları 1**, başta da belirttiğimiz şekilde Manisa tarihi çalışmaları açısından önemli bir yeri doldurduğu gibi, kendi türünde de Manisa için bir ilk olmuştur.

Kitapta yer alan yazılara bakıldığında tamamına yakınında kaynak olarak arşiv belgeleri ya da birinci elden kaynak malzemesi kullanılmıştır. **Manisa Araştırmaları 1**'de yer alan yazıların hemen hepsi bölgenin iki büyük üniversitesi olan, Ege ve Celal Bayar Üniversitelerinde görevli öğretim üyelerince yazılmış olup; kronolojik öncelik esas alınarak kitaptaki yerleri belirlenmiştir.

Celal Bayar Üniversitesi'nin, Manisa'ya çok şeyler verebilecek olan bu mütevazı araştırma merkezinin ilk neşrinin, hem Manisa için hem de yerel tarih araştırmaları için örnek teşkil edecek bir çalışma olduğunu belirtmek gerekmektedir.

"Ne Çok Yağmur Gözlerin"

Semih Sergen, **Ne Çok Yağmur Gözlerin**, Has-Soy Mat. Ltd. Şti. Ankara 2001 – 116 s.

Ayhan İNAL
Şair – Yazar

Semih Sergen, 1931 İstanbul doğumludur. Komple bir sanatçı ve seçkin bir edebiyatçı – şairdir. Yedi şiir kitabı, destan şiirleri, şiir plak ve kasetleri, çeşitli tiyatro oyunları vardır. Bazı Üniversitelerde sahne ve drama hocalığı yapmaktadır. Yaptığı seviyeli radyo ve televizyon programları ile kültür hayatımıza önemli hizmetleri olmuştur.

Sergen, kendine özgü ses tonu, içtenlik dolu yorumları ile- Nedret Selçuker, Mithat Özyılmazel, Ayşe Egesoy, Harun Yöntem gibi gerçek ustalarla birlikte, Türkçenin incelik ve güzelliklerini sergileyen ve halkımıza Türk Şiiri'ni sevdirenlerin başında yer almaktadır.

Yeni bir şiir kitabı ile 2001'e merhaba diyor Semih Sergen: **Ne Çok Yağmur Gözlerin**. Birbirinden güçlü yetmiş şiirin bulunduğu kitap, bu şiirlere uygun güzellikte basılmış; kapağı, kağıdı ve çok az hatalı baskısı ile dikkati çekiyor.

Herkesin şair olduğu yurdumuzda, gerçekten güçlü bir şair olduğu kadar güzide bir kültür ve sanat eri olan Semih Sergen gibilerine sahip çıkmak zorundayız. Okuyunca şairimizin yeni kitabını, bana fazlasıyla hak vereceksiniz. Ve eminim ki;

"İşte şiir böyle olur, mısra yapısı böyle kurulur, bilgi ve kültür bu şekilde eritilerek şiirleştirilir, güzelim Türkçemizin pırıl pırıl kelimeleri ustaca böyle kullanılır" diyeceksiniz.

Gelelim sözlerimin kanıtları olan kitaptaki örneklere. Kitaba adını veren *"Ne Çok Yağmur Gözlerin"*den birkaç dize ile başlayalım?

"Yürekler buz tutmuş güneş tarlalarında / Dolu sarnıçlar üstünde susuzluk korkusu / Bir senin avuçlarında / Bölüşülmeyi bekleyen buğday / Yüreğin nakış nakış zeytin dalı. Barışı, hoşgörüyü/Senin yüreğinle haykıracak özgür dudaklar. / Sen hiç değişme küçüğüm / Hep böyle kal."

"Seni ne zaman yüreğime sorsam / Kumral bir bulut dolanır göklerimi / Akıtmalı al bir kısrak solur / Bir ışır bir puslanırım / Nasıl da yakışır saçların rüzgarlarıma / Çerkez yağmurlarla ıslanırım..." (Sayfa: 3)

Şu ifadenin ve benzetmelerin güzelliğine ne dersiniz?

"Gün ışır / Ala nabzı ışıldar toprağın. / Patlamış mısır taneleri gibi gökyüzü/Gün kararınca." (Sayfa: 8) Şairimiz, sevgilisinin gözlerini İstanbul'a benzetiyor: *"Bu nefes kimin/Sen İstanbulsun/Gözlerin İstanbul senin..." (Sayfa: 12)* O'nun şiiri kendine özgüdür, kimselere benzemez. Her okuyuşta ayrı güzellikler yaşarsınız. *"Revnaklandı gözleri suların/Tirşe gökler sevinçle göğüs geçirdi/Fatiha boyutundaydı zaman./... "Gözler eşi-Yıldız eşi-Ay eşi/Haydi dostlar/Bir kez daha fethedelim güneşi..."* (Sayfa: 14)

Semih Sergen'in şiirlerinde bir sohbet sıcaklığı, hasbıhal yakınlığı ve samimiyeti bulurum. Hatta bazen kendimle konuşuyormuşum hissine kapıldığım bile olur. *"Günlük kokusu sinmiş levanten yokuşlardan/Birer birer indiler / Cânım öğle sonları, / Osmanlı ikindiler./ Hoşcakal çocukluğum/Tadı kalmadı gündüzleri yaşamanın/Elimde değil/En iyisi çekip gitmek/Yıldızların gece vardiyasına / Ölüm kimsenin tekelinde değil..."* (Sayfa: 18) tutkusunu da çok değişik anlatıyor. İşte vereceğim üç dizelik son örnek:

"Ben yok muyum gözlerinde / Öyleyse vakittir / Ölmek yok olmak vakti.." (Sayfa: 58)

Kitapta, bütünüyle çok beğendiğim şiirler var. Ne yazık ki bunların sadece adlarını zikretmekle yetineceğim. Bakalım şairiyle ve kitabı dikkatli okuyan şiir severlerle aynı görüşte miyiz?

"Erenler Sofrası", "Güneşi Fethetmek", "Nergis Gözler", "İstanbul Bir Kara Sevda", "Kısrak Soluması", "Boynu Bükük Zambaklar", "Ne Sihirdir Ne Keramet", "Uzun Çalar Semahat", "Masal", "Düş Gibi Yaşayanlar", "Yağmur Işığı", "İsa'nın Kucağındaki Güller", "Koca Sinan", "Eskitemedim Gökyüzünü", "Fantazya", "Adalar Denizinde Kumral Bir Düştü Ölüm", "Sensizlik Çıkmazı".

Görülüyor ki şiirlerin isimleri de şiir gibi, daha doğrusu mısra gibi.

116 sayfalık bu güzel kitap, HAS-SOY Matbaacılık Ltd. Şti-Ankara baskılı. Değerli şair kardeşim Semih Sergen'i kutluyor, bizleri şiirsiz bırakmamasını diliyorum.

İsteme Adresi :
Semih Sergen
Haymana Yolu Şiringölköy Sitesi
Gölbaşı / Ankara
Tel : (0312) 484 68 82

Ermeniler Üzerine Yayınlar

Dr. Erdal İlter, **Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası,** Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001, 421s.

Saim KESKİN
APK Uzmanı

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından genişletilmiş II.baskısı yapılan Dr.Erdal İlter'in **Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası** adlı eseri, Ermeni tarihçilerinin, Ermeni kiliselerinin ve kuruluşlarının Türkiye'ye yönelik tutarsız iddialarına karşı, dürüst ve dengeli araştırmalar yapmak isteyenlere yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır.

Kitabın "*İkinci Baskıya Ön Söz*" (s.5-7) kısmında, Ermenilerin XIX. ve XX. yüzyıllarda olduğu gibi, bugün de dünya kamuoyunu yanıltmaya ve Türkler'in zulmüne, baskısına, soykırımına uğramış mazlum Hristiyan bir millet olmak rolünü ustaca oynamaya, çok yönlü propagandalar ile devam edildiği belirtilerek, Ermeni meselesinin çeşitli yönleriyle sıcak tutulmaya çalışıldığı, Türk ve yabancı bir çok araştırmacıların birinci elden arşiv belgelerine dayanarak Osmanlı Devleti tarafından bir soykırım yapılmadığı hususunun bilgi şölenlerinde, kitaplarda dile getirilmesine rağmen sözde Ermeni soykırımı savunucularının siyasî ve peşin hükümlü davrandığı, halen kapalı tutulan Osmanlı ve Ermenistan arşivlerinin araştırmacılara açılması gerektiği anlatılmaktadır.

"*Birinci Baskısının Ön Sözü*" (s.9-10) kısmında, şimdiye kadar Prof.Dr.Türkkaya Ataöv'ün "*Ermeni Sorunu: Bibliyografya*" başlıklı 32 sayfalık küçük broşürü dışında yapılan en kapsamlı kitap olduğu belirtilerek eser hakkında diğer bilgiler verilmektedir.

"*Sunuş*" (s.11-18) kısmında sözde Ermeni sorununun özeti, kısa ve öz olarak anlatılmaktadır.

Bibliyografyada, Türkçe, Osmanlıca, Azerice, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusca, Ermenice ve Arapça olmak üzere on dilde toplam 1903 kitap, broşür, tez, rapor, almanak (sâlnâme), ansiklopedi, sözlük ve albüm ile makale ve bildiri künyesi bulunmaktadır.

Kitabın *I. bölümü*nde bibliyografya için aranan eserler ve konu ile ilgili arşivler bulunmaktadır. Bunlar, *I.Makale İçin Taranan Yayınlar (Gazete, Kitap, Dergi, Bülten, Ansiklopedi, Armağan Kitaplar) (s.21-28).II.Süreli Yayınlar, 1.Dergiler, 2.Gazeteler (s.28-29); III. Makaleler İçin Taranan Kongre, Sempozyum, Açık Oturum, Seminer Tutanakları (s.30-33); IV. Arşivler, 1.Türk Arşivleri, 2.Amerikan Arşivleri, 3. İngiliz Arşivleri, 4.Fransız Arşivleri, 5. Alman Arşivleri, 6. Ermeni Arşivleri (s.33-34)"* başlıklar altında sıra numarasıyla alfabetik liste verilmektedir.

Kitabın *II.bölümü* konuyla ilgili bibliyografyaya ayrılmıştır. Burada, *"I.Kitaplar, Broşürler, Tezler, Raporlar, Almanaklar, Sözlükler, Albümler, Tutanaklar ve Ansiklopediler (s.37-163); II.Makaleler ve Bildiriler (s.165-263)"* başlıklar altında sıra numarasıyla alfabetik liste bulunmaktadır.

Dizin bölümü, *"1.Yazar Adları Dizini (s.267-291); 2. Kitap, Broşür, Tez, Rapor, Almanak, Sözlük, Albüm, Tutanak, Ansiklopedi Adları Dizini (s.293-361); 3. Makale ve Bildiri Adları Dizini (s.363-418)* başlıkları altında sayfa numaraları yerine, yalnız konuyla ilgili şahıs, kitap, broşür, tez, rapor, almanak, sözlük, albüm, ansiklopedi, makale ve bildiri künyelerinin bulunduğu sıra numaraları verilerek alfabetik liste yer almaktadır.

Bibliyografyaya Ek (s.419-421)'de ise en son yayımlanan kitaplar, makaleler ve metinlerin listesi verilmektedir.

Makaleler için taranan dergi, gazete, kitap, bülten, ansiklopedi, armağan kitaplar gibi yayınlar arasında, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bağlı kuruluşları kaynaklarının ışığında Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nın çıkardığı **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**; Türk Tarih Kurumu'nun **Belgeler** ve **Belleten dergileri**; Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın **Bilge Dergisi** bulunmaktadır.

Makaleler için taranan kongre, bilgi şöleni, açık oturum, seminer tutanakları gibi yayınlar arasında Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nın **Üçüncü Uluslar Arası Atatürk Sempozyumu I.Cilt**; Türk Tarih Kurumu'nun **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (1997), **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu** (1992), **Türk Tarih Kongresi Bildirileri 11. Cilt** adlı yayınları bulunmaktadır.

Faydalanılan Türk arşivleri arasında Türk Tarih Kurumu Arşivi de bulunmaktadır.

Kitaplar, broşürler, tezler, raporlar, almanaklar, sözlükler, albümler, tutanaklar, ansiklopedilerin yer

aldığı *Bibliyografya bölümü*nde Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nın şu yayınları görülmektedir.

1) Akbıyık, Yaşar, **Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş),** (1999), XVI+454s.

2) Atatürk, M.Kemal, **Nutuk**, 1991, XXV+638s.

3) Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, 1991, 721s.

4) Çaycı, Abdurrahman, **Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler**, 2000, XII+132s.

5) Efsane ve Gerçekler: Türk-Ermeni İlişkileri, 2001, 158s.

6) Gülmez, Nurettin, **Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün**, 1999, XI+675s.

7) Yılmaz, İskender, **Gümrü Antlaşması**, 2001, XVIII+268s.

Türk Tarih Kurumu'nun Bibliyografya bölümünde yer alan yayınları ise şunlardır:

1) Akşit, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi** (2.baskı), 1991, XIII+345s.

2) Akyüz, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922,** (2.baskı), 1988, XII+406s.

3) Ali Cevat Bey'in Fezlekesi: İkinci Meşrûtiyetin İlânı ve Otuz Bir Mart Hâdisesi, 1960, XX+207s.

4) Apak, Rahmi, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, 1988, IX+282s.

5) Asaf, Mehmet, **1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım**, 1982, 87s.

6) Aytekin, Halil, **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, 2000, XI+200s.

7) Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, (2.baskı) C.I, K.1, 1963, XVI+493s.

8) Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, (2.baskı) C.I, K.2, 1964, XI+291s.

9) Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, (2.baskı) C.III, K.3, 1983, XIX+655s.

10) Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, (2.baskı) C.III, K.4, 1983, XV+878s.

11) Bayur, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, 1973, VIII+181s.

12) Bayur, Yusuf Hikmet, **XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri**, 1974, XIII+396s.

13) Bozkurt, Gülnihâl, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)**, 1989, X+244s.

14) Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1963, XVI+273s.

15) Çelik, Kemal, **Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, 1999, XIII+577s.

16) Demirkent, Işın, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, C.I, 1987, XLIII+176s.

17) Demirkent, Işın, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)**, C.II, 1990, XXVIII+170s.

18) Ercan, H.Yavuz, **Kudüs Ermeni Patrikhânesi**, 1988, IX+66s.

19) Erzen, Afif, **Doğu Anadolu ve Urartular / Eastern Anatolia and Urartians**, 1984, 97s.

20) Günaltay, Şemseddin, **Yakın Şark, IV**, II.bölüm, 1951, VII+396s.

21) Gürün, Kâmuran, **Ermeni Dosyası** (3.baskı), 1985, VIII+321s.

22) Gürün, Kâmuran, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, 1991, VIII+325s.

23) Heyd, W., **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, C.I**, 1975, XXX+647s.

24) İğdemir, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, 1969, XII+120s.

25) İğdemir, Uluğ, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, 1975, XIII+182s.

26) Jaeschke, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, 1971, XIV+316s.

27) Jaeschke, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi-Mondros'tan Mudanya'ya Kadar: 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922**, 1970, XVIII+239 s.

28) Jaeschke, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi-Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar: 11 Ekim 1922- 31 Aralık 1923**, 1973, VIII+49 s.

29) Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber** (2.cilt), 1966-1968, XXI+966 s.

30) Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi: Nizâm-ı Cedid ve Tanzîmât Devirleri 1789-1856, C.V**, (2.baskı), 1961, XVIII+288 s.

31) Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrûtiyet ve İstibdât Devirleri 1876-1907, C.VIII**, 1961, XVI+631 s.

32)Kırzıoğlu, M.Fahrettin, **Yukarı-Kür ve Çoruh Boyları'nda Kıpçaklar**, 1992, XXIII+278 s.

33) Kocatürk, Utkan, **Atatürk ve Türkiye**

Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, 1983, XXVII+674 s.

34) Kodaman, Bayram-M.Ali Ünal, **Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi: II. Meşrutiyet Olayı 1908-1909**, 1996, XVIII+290 s.

35) Köymen, Mehmet Altay, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, (2.baskı), 1993, XII+310 s.

36) Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, 1981, XXXV+582 s.

37) Öke, Mim Kemal, **Ermeni Meselesi 1914-1923**, (2.baskı), 1991, 303 s.

38) Özel, Sabahattin, **Millî Mücadelede Trabzon**, 1991, X+323 s.

39) Öztoprak, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele**, 1989, XXI+272 s.

40) Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi, 1.Cilt**, 1989, XVII+309 s.

41) Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi, 2.Cilt**, 1989-1992, VIII+452 s.

42) Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi, 3.Cilt**, 1992, XII+465 s.

43) Sevim, Ali, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, 1983, 44 s.

44) Sevim, Ali-Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi: Fetihten Osmanlılara Kadar 1018-1300**, I, 1990, XII+446 s.

45) From Empire to Republic: The Turkish War of National Liberation 1918-1923 A Documentary Study,

46) Sonyel, Salâhi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika: Mondros Bırakışmasında Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar**, I, 1973, XIX+255 s.

47) Sonyel, Salâhi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika: Büyük Millet Meclisi'nin Açılışından Lozan Antlaşmasına Kadar**, II, 1986, XVII+399 s.

48) Sonyel, Salâhi R., **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, 1995, XVIII+373 s.

49) Sosyal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1920-1945, I.Cilt**, 1983, 692 s.

50) Şimşir, Bilâl N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938, C.I**, 1973, CXXVI+502 s.

51) Şimşir, Bilâl N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938, C.II**, 1973-1984, CXXX+550 s.

52) Şimşir, Bilâl N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938, C.III**, 1973-1984, CLXVI+700 s.

53) Şimşir, Bilâl N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938, C.IV**, 1984, CLII+661 s.

54) Şimşir, Bilâl N, **British Documents on Ottoman Armenians 1856-1880,C.I**,1982, LXXIII+767 s.

55) Şimşir, Bilâl N., **British Documents on Ottoman Armenians 1880-1890, C.II**, 1982-1990, LXXVII+782 s.

56) Şimşir, Bilâl N., **British Documents on Ottoman Armenians 1891-1895, C.III**, 1982-1990, LXXVII+684 s.

57) Şimşir, Bilâl N., **British Documents on Ottoman Armenians 1895, C.IV**, 1990,LIX+703 s.

58) Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), 1962, XXV+411 s.

59) Urfalı Vahram, Kilikya Kralları Tarihi, (basılmamış nüsha).

60) Yavuz, Bilge, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, 1994, IX+194 s.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın yayınları arasından ise;

1) Güner, Zekâi-Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını**, 1990, XVI+ 427 s. , kaynak olarak gösterilmiştir.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın 2.baskısını yaptığı Dr.Erdal İlter'in **Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası** adlı kitabında yer almayan 2001 yılı Haziran ayında basılan Prof.Dr.Sadık TURAL'ın **Ermeni Meselesine Dair** adlı eserini (AKM Yayınları, Ankara 2001, X+61 s.) ilâve etmekte fayda görüyorum. Bilgi sevdalısı bilim adamlarının olduğu kadar "sebükmağz" lara da kaynak olacak bu eseri hazırlayan Dr.Erdal İlter'i kutluyor, başarılarının devamını diliyorum.

"Türk Özbek Edebiyat Tarihi"

Burhaneddin Namik Şaharani, **Türk Özbek Edebiyat Tarihi**, Pakistan Peşaver, 3 cilt, 1240 s. (M. 2000)

M. Alem HAMMAD
A.Ü.S.B.ENS. Temel İslam Bilimleri
(İslâm Hukuku) Doktora Öğrencisi

Afganistan'da yaşayan, yaklaşık 10 milyon Türk (Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Kırgızlar, Kazaklar) çoğunlukla ülkenin kuzeyinde yaşamakta olup, yıllardan beri Türk edebiyatının kendi ana dillerinde bayraktarlığını yapmışlardır ve halen de yapmaktadırlar.

Türk dili, yani Özbek Türk Lehcesi, bugün Afganistan'da konuşulan dildir ve bu dil doğu Türk, yani Çağatay dilidir. Bu dil, tarihi itibariyle, önce Göktürk Hakanları sonra Karahanlılar döneminden günümüze kadar tarihî kariyerini koruyarak bu günlere ulaşmıştır.

Herşeyden evvel Çağatay Türk edebiyatı (bugünkü Özbek edebiyatı) ülkemiz Afganistan'ın batısında olan tarihî şehir, Haret'ta Ali Şir-i Nevai tarafından ele alınmıştır. Ne yazık ki, Afganistan'da iktidarı elinde bulunduran bir takım mutaassıb kişilerin tecziye korkusundan dolayı Türk boylarının kendi dillerini konuşmalarına ve kendi dillerinde eğitim görmelerine müsaade edilmemiş ve kendi dillerinden mahrum bırakılmışlardır. Bu yüzden Burhaneddin Namik Şahrani bu **Türk Özbek Edebiyat Tarihi**, adlı eseri Farsçaya çevirme gereğini duymuştur.

Nitekim; Burhaneddin Namik Şahrani, o zamanlar Afganistan'da düşünce özgürlüğü olmadığı halde, birçok sıkıntılara katlanarak ve yıllarını harcayarak bu eseri, ülkede hakim olan Fars diline çevirmiştir. Eserin ilk sayfasındaki Sehind (Bulud Kara Çorlu)'ya ait olan şiirde, bu yolda verilen çabanın somut örneği olsa gerektir.

YASAK
Talihime sen bak
Düşüncelerim yasak
Duygularım yasak
Geçmişten söz açmam yasak
Geleceğimle tanışmam yasak
Atamdan söz açmam yasak
Anamdan söz açmam yasak
Bilir misin ?
Anamdan doğduğumda bile
Kendimi bilmeye bilmeye
İlk konuşup tanıştığım dile bile
Tanışmamda yasakmış, yasak

Sehind (Bulud Kara Çorlu)

Prof. Melleyef'in eseri ise, 660 sayfadır. Burhaneddin Namik Sahrani, belirttiğimiz eseri olan **Türk Özbek Edebiyat Tarihi**'ni Seril alfabe ile yazılı olan ve Özbek dilinden, gayet sade ve basit bir Farsça edebiyatına çevirmiştir. Böylece herkes tarafından eserin okunabilmesi kolaylaşmıştır. Aynı zamanda bu eser Afganistan'ın siyasî, kültürel ve içtimaî açıdan da meselelerini kapsamaktadır. Ayrıca, Burhaneddin Namik Şahrani okuyucu camiasının bütün isteğini içerebilecek şekilde, Melleyef'in eserinde, bazı yerleri çıkarmış ve bazı yerlere de ilaveler yapmıştır. Böylece bu eserin ilmî ve edebî açıdan değeri artmıştır. Bu bir gerçektir ki, mütercim; eseri ele alırken sayısız Farsça, Arapça ve Özbekçe kaynaklardan da yararlanmıştır. Eserin uygun görülen yerleri değişik kaynaklardan yararlanılarak genişletilmesiyle eser 660 sayfadan 1240 sayfaya çıkarılmıştır.

Eser üç cilttir. 1. cilt Türk Özbek Edebiyatının tarihi başlangıcından Lütfi Herevi'ye kadar olan kısmını kapsar. 2. cilt ise, Emir-i Kebir Nizameddin Ali Şir-i Nevai ve eserlerini içermektedir. Ve 3. cilt ise Zehiriddin Muhammed Babur'dan Padişah Hoca'ya kadar uzanmakta olup, indeksleri de içine almaktadır.

Eser, Dr. Muhammed Yakub Vahidi Cevzicani'nin önsözüyle başlar. Önsözünde, mütercimin çevirisinden ve eserin ehemmiyetinden övgüyle bahseder. Böylece, Türk boyları arasında, Özbeklerinde şiir ve sanat dünyasına asırdan asıra güzel eserler bıraktıklarını, nitekim ilim dünyasında adları daima yaşayacak şairler, müsennifler, müellifler ve mütercimler kazandırdıklarını vurgulamaktadır.

Eser, modern Özbek edebiyat tarihinin belli başlı şair ve yazarlarının yapıtlarını kapsamaktadır. Hatta, ontoloji niteliğindeki bu eser de... şair ve âlimin resminin de basılı olduğu bir tanıtım sayfası bulunmaktadır. Makaleler ve şiirlerden de örnekler sunulmuştur.

Eserin müellif ve mütercimi bugüne kadar yapmış olduğu en doğru işin bu eseri ortaya koymak olduğunu söyler. Ve bu eserin gelecek nesillere geçmişten geleceği ışık tutucu bir rehber olacağını belirtir.

İyilikle Yok Edilen Kötü

Dr. Doğan Kaya, **Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 256, Ankara 2001, 281 sayfa.

Dr. Alev Kâhya-Birgül
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar kitabı, İçindekiler, Önsöz, Kısaltmalar, Giriş, Birinci Bölüm "*Âşık Edebiyatında Beddua*", Metinler, İkinci Bölüm "*Anonim Halk Şiirinde Beddua*", *A. Manilerde Beddua, B. Türkülerde Beddua, C. Ağıtlarda Beddua, D. Bilmecelerde Beddua, E. Ninnilerde Beddua, F. Halk Hikâyelerinde Beddua, Sonuç, Bedduaların Dizini, Mahallî Kelimeler Sözlüğü* ve *Kaynakça* bölüm ve alt bölümlerinden meydana gelmektedir.

Birinci Bölüm "*Âşık Edebiyatında Beddua*"larda Aşık Ahmet, Ahmet Özkur, Ali Dayı, Ali Kızıltuğ, Ali Sultan, Behlül Ali, Bekir Güzeldağ, Bayburtlu Celalî, Cemal Cengiz, Ceyhunî, Derdî, Derdiçok, Dertli Kâzım, Devaî, Duran Bebek, Duran Tamer, Ehramî, Erzurumlu Emrah, Erdalî, Erdem Can, Erkanî, Eryiğit, Eserî, Fedaî, Fehmi Gür, Ferrahî, Feryadî, Feşanî, Feymanî, Gafilî, Garip Bektaş, Gevherî, Gülbahçe, Gürünlü Gülhanî, Gülşadî, Hacı Gündüz, Hacı Karakılçık, Halil İbrahim Bacak, Halil Soyuer, Hasan Kaplanî, Hasan Turan, Hasretî, Hasta Kasım, Kağızmanlı Hıfzı, Hitabî, Hüseyin, Hüznî, İbrahim Sağır, İrfanî, İsmetî, Kahraman, Kaptanî, Kara Nurettin, Karacaoğlan, Kasvetî, Kayhanî, Kâzım Baba, Kul Ahmet, Kul Gazi, Kul Hasan, Kul Mehmet, Kurbanî, Leşkerî, Lütfü Kılıç, Mahirî, Mazlumî, Mehmet Batur, Mehmet Çakırtaş, Mehmet Ergönül, Mehmet Feyzi, Mehmet Hamdi, Mehmet Hilmi Efendi, Merdanoğlu, Mevlüt İhsanî, Minhacî, Minnetî, Murat Boydaş, Mustafa Altınay, Mürsel Tezagül, Nizamî, Nizam Utlu, Tokatlı Nuri, Öksüzoğlan, Âşık Ömer, Tokatlı Püryanî, Rauf Aydemir, Ruhsatî, Sefil Kadimî, Sefil Selimî, Selahattin Dündar, Seyranî, Sinemî, Şenlik, Şevki Dinçal, Şeyhoğlu, Tabibî, Talibi Coşkun, Talip Kılıç, Teslim Abdal, Turan Yıldırım, Valeh, Vefa, Veysel Şatıroğlu, Yahya Köse, Yanık Umman, Zakirî, Ziya'ya ait 205 adet beddua şiiri nakledilmiştir.

İkinci bölüm "*Anonim Halk Şiirinde Beddua*" başlığı altında sahibi bilinmeyen kişiler tarafından hece esasına dayalı olarak birtakım kalıplar içinde ortaya konulmuş eserler, mani, türkü, ağıt, tekerleme, bilmece, ninni, düzgü şeklindeki şiirler ele alınmıştır. Tespit edilen 89 adet ninni, 25 adet türkü, 9 adet ağıt, 2 adet bilmece, 19 adet ninni, 5 adet manzum halk hikâyesi formundaki şiirler örnek olarak gösterilmiştir.

Beddua yazarın tarifiyle "*çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, kısaca kötü dilek olarak nitelendirdiği ah, bedat, ilenç, inkisar, kargış, karış, lanet olarak isimlendirilen kalıplaşmış sözlerdir.*" Bedduaların mahiyeti ve yapısı ise şöyle sıralandırılmıştır: Aile ve toplum tarafından hoş karşılanmayan yüz kızartıcı hareket üzerine söylenmiş beddualar; Günlük olaylar üzerine kişilerin (ana-baba-çocuk-komşu-arkadaş) birbirlerine söylediği beddualar; Haksızlık, baskı ve zulüm karşısında söylenen beddualar; Millî hislenişlerde söylenen beddualar; Aşkın karşılıksız kalması üzerine sevgiliye söylenen beddualar; Gurbet acısıyla söylenen beddualar.

Kızgınlık ve öfke, canlı organizmanın varlığını tehdit eden olaylara gösterdiği doğal bir tepkidir. Kızgınlık, çok hafif bir rahatsızlıktan yoğun bir öfke ve hiddete kadar değişen yoğunluklarda yaşanan bir duygudur. Diğer duygular gibi, fizyolojik ve biyolojik değişmelerle birlikte yaşanır. Kızgınlık hem dış hem de iç bazı olaylarla ortaya çıkar. Belli bir insana kızabileceğiniz gibi, bir olaya da kızabilirsiniz. Kızgınlığınızın ortaya çıkmasında kendi kişisel sorunlarınızla ilgili kuruntularınız sorumlu olabileceği gibi, daha önce başınızdan geçmiş ve sizi öfkelendirmiş travmatik bazı olayların anıları da sorumlu olabilir. Bu kızgınlığın bir şekilde ifade edilmesi gerekir. Ancak, büyük gruplar içinde ve belli bir uygarlık düzeyi içerisindeki toplumda yaşamayı seçen insanlar için, kendilerini kızdıran her nesne ya da kişiye, fiziksel olarak saldırmak işlevsel değildir. Kanunlar, sosyal normlar, kurallar ve sağduyumuz, kızgınlık duygumuzu nereye kadar götüreceğimiz konusunda önümüze sınırlar koymaktadır.[1]

Eğer kızgınlık duygusu açık bir biçimde ifade edilemezse, bir süre sonra bu duygu kişinin kendine döner ve hipertansiyon, psikosomatik rahatsızlıklar (ülserler, allerjiler vb.), kalp krizi ya da depresyon gibi sorunlara yol açabilir.

Türk toplumunun inanış, örf ve âdetlerine göre

belirlenmiş olan beddualar bir tür kızgınlık ve öfkenin ifade ediliş biçimi olarak görülebilir. Ancak kızgınlık ve öfkeyi bu şekilde kin ve nefret ile boşaltma uzmanlara göre sağlıklı bulunmamakta hatta kalp krizi ihtimalini arttırmaktadır.[2]

Bunun yerine iyi dilekleri ve inananlar için teslimiyeti ve ümidi ihtiva eden duadan faydalanılması Hz. Muhammed'in "*Dua mü'minin silahıdır*" hadisiyle de tastik edilmiştir.

"*Dua inmiş ve inecek herşeye yararlıdır. Belâ inerken dua onunla karşılaşır, kıyamet gününe kadar birbiriyle kapışırlar*" hadisleri[3], bizleri kızdıran ve öfkelendiren insan, olay ve düşüncelerden inananlar için dua yoluyla Allah'ın korumasına sığınmak, negatif enerjinin deşarj edilmesinde bir boşalma, rahatlama meydana getirecek ve pozitif enerjinin dolumunu sağlayacaktır.

TABİBÎ (T_1)
SIĞINDIM

Be yahu sevdiğim bugünden böyle
Şükür olsun bir Yezdan'a sığındım
Dilerim Allah'tan yüzün gülmeye
Yeri göğü Yaradan'a sığındım

Şefaat etmesin ol Hüsn-i celil
Kalasın ortada biçare zelil
Ellerin koynunda gez melul melul
Hak kelamı ol Kur'an'a sığındım

Der BİÇARE TABİB belin büküle
Libasların tel tel ola söküle
Otuz iki dişin birden çekile
Mekândan münezzeh kâne sığındım. (s. 163)

NOTLAR

*1. "Öfke: O Sizi Kontrol Edeceğine Siz Onu Kontrol Edin", APA'nın aynı adlı broşüründen çeviren: Prof. Dr. Nesrin H. Şahin, **Türk Psikoloji Bülteni**, Sayı 7, Ekim 1997, s. 79-80-81.*

2. "A.g.m.", s. 80.

3. Doğan Kaya, a.g.e., s. 4-5-6.

Hazırlayan ve Sadeleştiren:
Prof. Dr. Reşat Genç
(Giriş: Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar)
"Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar"
3 Mart 1924 tarihli
Meclis Müzakereleri ve Kararları
Atatürk Araştırma Merkezi Yayını
çıktı

"Çıldır Tarihi" Adlı Kitap Üzerine

Ferudun Ababay, **Çıldır Tarihi**, 1987, VIII+191 s. Ankara.

Yunus ZEYREK
Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Türk Dili Okutmanı

Çıldır, bugün 38 köyüyle birlikte 14.000 nüfusu olan Ardahan iline bağlı küçük bir ilçedir. **Çıldır Tarihi** adlı kitap, 1987 yılında Ankara'da yazılmıştır. Ön Söz ve İçindekiler kısmından sonra Giriş kısmıyla başlayan kitap, VIII+191 sayfadan meydana geliyor.[1]

Bu yazıda söz konusu kitabın topyekûn bir eleştirisini yapmayacağız. Zaten böyle bir zahmete değecek yönü bulunmayan kitabın, dikkat çeken birkaç iddiasına açıklık getirmeye çalışacağız.

Yazar, söz konusu kitabı, "*Çıldır, bir eyalet adıdır ve bu eyaletin merkezi tarihî Çıldır şehridir*" cümlesiyle özetlenebilecek büyük bir iddianın üzerine kurmuştur.

Bu iddianın bir kısmı doğrudur: Çıldır, Osmanlı Devleti'nin bir eyaletinin ismiydi. Ama bu eyaletin merkezi Çıldır değil, **Ahıska** şehriydi. Çıldır, bir yerleşim biriminin değil, coğrafî bir bölgenin adıydı.

Yazar, Ahıska'yı şehirden bile saymıyor. Bu konuda sağlam bir delil ortaya koyamadığı gibi, birkaç önemli tarih kitabının ismini zikrederek, bu kitaplarda bulunmayan bilgilerden bahsediyor.

Milâttan önce İskender'in Kafkasya'ya geldiği zamanlarda Kür boylarında Türkler yaşamaktaydı. XII. yüzyılda Kafkasya'ya gelen Kıpçak oymakları da, zayıf bir hâlde bulunan Gürcistan'da askerlik hizmeti yapmaları karşılığında, Kür ve Çoruh ırmakları boylarına yerleştirildi. Zamanla buralarda kuvvetlenen Kıpçaklı Cak Ailesi, 1267 yılında İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'ın da desteğini alarak Tiflis'e başkaldırmış ve Altunkale'de beyliğini kurmuştur. Altunkale, bugünkü Ahıska şehrinin kuzeybatısında Adigön'de bir kaleydi.

Çıldır, tarihte hiçbir zaman büyük bir coğrafî bölgenin merkezi olmamıştır. Osmanlı Devleti zamanında, Ahıska'ya, sonra Oltu'ya, Cumhuriyet devrinde Kars'a ve günümüzde de Ardahan'a bağlı bir ilçe olan Çıldır, 1578 yılında *Zurzuna* adlı bir köyden ibaretti. Dolayısıyla o tarihlerde Çıldır şehri yoktu. Yukarıda dediğimiz gibi Çıldır, coğrafî bir bölge adıydı.

Gürcistan ve Şirvan Seferi'ne çıkan Osmanlı ordusu, 1578 yılı ağustosunda Ardahan'dan kalkıp Tiflis'e doğru giderken, *Zurzuna* yakınlarında *İblis Hisarı/Şeytankale* denilen boğazda Safevîler tarafından pusuya düşürüldü. Burada yapılan büyük savaşta, Safevî ordusu yenilmiş ve parlak bir zafer kazanılmıştır.[2] Serdar Lala Mustafa Paşa, kendisine bağlılığını bildiren Altunkale Atabekleri Hükûmetini bir eyalet hâline getirerek İstanbul'a bağlamıştır. Bu eyaletin merkezi, Gürcü kaynaklarında Sa-Atabago/Samskhe olarak da geçen Ahıska şehriydi. Zafer yerinin hatırasına bu eyalete Çıldır adı verilmiştir. Bu eyaletten bahseden bazı kaynaklarda *"Eyalet-i Çıldır be-nâm-ı diğer Ahıska"* şeklinde geçer. (Yrd. Doç. Dr. Fahameddin Başar, **Osmanlı Eyalet Tevcihâtı**, Ankara 1997, s. 22.) Yoksa Ababay'ın ısrarla vurguladığı ve bazı sayfalarda yedi sekiz defa tekrarladığı gibi, "*Merkezi Çıldır olan Çıldır Eyaleti*"[3] diye bir şey yoktur.

"*Başkomutanlar düzeyinde yapılan savaş, Çıldır için verilir. Çıldır'ı almak için, uğruna büyük bir savaş verilir. Osmanlıların baş amacı, Çıldır'ı almaktı. İranlıların ana amacı da eyalet merkezi Çıldır'ı elden çıkarmamaktı. Savaş bunun için yapıldı.*"[4]

Vatanımızın her karış toprağı mukaddestir. Bir karış yeri için dahi savaşılabilir. Ama bu ifadelerdeki ısrarı anlamak mümkün değil. Böyle hissî ifadelerle bir savaşın sebebi açıklanamaz. Hâlbuki, ne bu seferin tek amacı Çıldır'dır, ne de savaşın sebebi Çıldır'ın fethidir. Osmanlı ordusunun seferi Gürcistan ve Şirvan (*Azerbaycan*) üzerinedir.

Ardahan'dan kalkıp Tiflis'e doğru giden Osmanlı ordusu, Çıldır toprağında Safevî pususuyla karşılaştı. Burada yapılan savaşta Osmanlı ordusu galip geldi.

Yazar, bazı ünlü tarihçilerin kullandığı "*Çıldır Valisi, Çıldır Beylerbeyi*" gibi ifadeleri, Çıldır'ın eyalet merkezi olduğuna delil olarak kullanmaktadır. Hammer'in, "*Sinan Paşa, Karakaş Ahmed'i Çıldır Valiliğine atadı.*" cümlesinden, Çıldır'ın eyalet merkezi olduğuna dair bir anlam çıkarılamaz. Aynı ifadenin, Namık Kemal'in Osmanlı Tarihi'nde geçtiğini de belirtiyor.[5]

Yazar, ısrarla Çıldır'ın bir eyalet merkezi olduğunu söylüyor. Tarih boyunca, İskit, Med, Pers, Roma, Hazar, Selçuklu, İlhanlı ve daha bilmem kimler

zamanında Çıldır bir eyalet merkeziymiş! Osmanlı da öyle yapmış: "*Osmanlılar da ele geçirince Çıldır Eyaleti adında bir eyalet kurarak Çıldır'ı bu eyaletin başkenti, merkezi yaparlar.*" diyor.[6]

Bu iddialar için, kaynak gerekir. Yazar kaynak veriyor, şöyle ki: "*Harita Genel Komutanlığının, binlerce sayfalık bir anlatımı içeren, binlerce betik(kitap)in anlatım gücündeki haritası!*" Yazar bununla yetinmiyor; kaynak olarak, bir harita yine veriyor: *Görsel Yayınlarının* **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, şu cildin şu sayfasındaki "*övgüye değer harita!*"

Yazar Çıldır'ın 15000 yıllık bir eyalet merkezi olduğunu ispatladıktan(!) sonra, "*Bugünkü Çıldır'a, Çıldır adını Selçuklu Türkleri verdiler. Artvin, Ardanuç, Oltu, Yusufeli ve Posof'u içine alan Çıldır Beyliği adında bir beylik oluşturdular. Tarihte geçen Olti Sancağı, Artvin'in Zeytinlik bucağıdır. Oltu ise tarih boyunca Erzurum'a bağlı kalmış bir kasabadır.*"[7]

"*Erzurum'a bağlı Oltu'nun, Çıldır Eyaletiyle hiçbir ilgisi yoktur.*"[8]

"*Pumbek, Pinek/Panik adlı sancak, Ardahan'ın Hasköy bucağına bağlı Tunçoluk köyüdür. Haçrek, Hanak'tır. Hartuş, Ahılkelek'tir. Osmanlılar, Ahılkelek'i alınca buraya Hacrek adını vermişlerdir. Sonra da bu yer Ahılkelek adını almıştır. Ahıska da Osmanlıya bir ilçe olarak katılmıştır.*"[9]

Bu ifadelerdeki yanlışların hangi birini düzeltmeli? İsimler bozulmuş, bilgiler çarpıtılmış, hiçbir kaynakta yer almayan rivayetler ortaya atılmış!

Yazarın, Pinek/Panik dediği köy, Ardahan'ın Hasköy (*Hoçuvan*) bucağına bağlı Panik (*Tunçoluk*) köyüdür.[10] Fakat bu Panik'in Penek'le bir ilgisi yoktur. *Pinek/Panik* dediği sancak ise, bugün Şenkaya ilçesinin bir köyü olan **Penek**'tir. Oğuznamelerde *Ban Hisarı*, Gürcü kaynaklarında *Bana* olarak geçer.[11] Osmanlı tarihinde Çıldır Eyaletine bağlı **Penek Sancağı** da burasıdır.

Haçrek dediği yer *Hanak* mıdır *Ahılkelek* midir? Belli değil! *Haçrek* ismini, hiçbir kaynakta göremiyoruz! Belki de yazar Cecerek'le karıştırmaktadır!

Yazarın, Hartuş dediği yer, Ahıska'ya bağlı Hertus/Hırtız'dır. Mahcil dediği yerin ismi, Maçahel'dir. Burası, Posof veya Ardahan'da değil, Artvin'in Borçka ilçesine bağlı Camili bucağıdır.

Artvin'le ilgili kaynaklara bakıyoruz: Arvin'in *Zeytinlik* bucağının ismi, hiçbir zaman Olti/Oltu olmamış. Buranın eski adı, Sirya'dır. Çoruh boyları da eski Kıpçak Atabekleri ülkesindendi. Buralar, Fatih ve Kanunî zamanında itaat altına alınarak Erzurum'a bağlanmıştı. III. Murat zamanında 1578 Ahıska fethiyle Çıldır Eyaleti kurulunca, Ardanuç, Maçahel, Livana, Perteğrek, Şavşat, İmerhev ve Kiskim sancakları da, bu eyalet idaresi içinde yer aldı. 1828 Osmanlı-Rus Savaşıyla eyalet merkezi Ahıska Rusların eline geçince, Çıldır Eyaleti teşkilâtı bozuldu ve merkezi Oltu olan Çıldır Sancağı kurularak Erzurum Eyaletine bağlandı. Bu yeni Çıldır Sancağına, Ardanuç, Şavşat ve İmerhev kazaları bağlandı.[12]

Görülüyor ki, bu idarî birimler arasında *Zeytinlik/Sirya* adlı bir yer yok! **Çıldır Tarihi** yazarının Ahıska ve Oltu isimlerini tarihten silmeye yönelik bu iddialarını anlamak mümkün değildir.

"*Ahıska, Çıldır Eyaleti'nin Çıldır adlı merkezine en uzak birimlerden biridir. 1578 yılında merkezi Çıldır olan Çıldır Eyaleti alındığında çok çok kuzeyde, uzak bulunan Ahıska ilçesi alınamamıştır. IV. Murat, Revan'ı aldıktan sonra bir bölük askeri Kenan Paşaya vererek Ahıska'yı almaya göndermiştir. Kenan Paşa da bir bölük askerle kolayca Ahıska'yı almıştır. Ahıska, alınınca bir süre Acara Sancağına ilçe olarak bağlandıktan sonra sancak yapılır.*"[13]

Yazar, bu hayalî hikâyelerinde, Naimâ ve Peçevî'nin adını zikrediyor. Verdiği sayfalara bakıyoruz; ikisinde de onun iddialarını destekleyen bir ifade yok. IV. Murat'ın Revan fethini anlatan Naimâ, şöyle diyor: "*Kenan Paşaya on dört çorbacı ve birkaç beylerbeyi ve asker sınıfından bir bölük koşulup Revan'da üç dört gün oturaktan sonra Ahıska'nın fethine memur olmuştu. Ol dahi varup yirmi üç gün muhasaradan sonra içinde olan Kızılbaşlara aman verüp kaleyi aldılar. Etrafında beş altı parça hurda kaleler dahi alındı.*"[14]

Bu ifadelerden Ahıska'nın bir merkez kale olduğu anlaşılıyor. Bu kale fethedildikten sonra çevresinde bulunan küçük kalelerin alındığı da ifade ediliyor.

İlk defa 1578'de fethedilen Ahıska, bu tarihten sonra birkaç defa Safevî baskınına uğramış, tekrar kurtarılmıştır. Ahıska, büyük fetihten sonra 1627'de Safevîler tarafından işgal edilmiş; Serdar Hüsrev Paşa tarafından, 1628'de kurtarılmıştır.[15] Ababay, Ahıska'nın 1635 yılında, IV. Murat zamanında yeniden alınışını küçümsemekte, "*Görüldüğü gibi Ahıska'yı Kenan Paşa, yalnızca bir bölük askerle almıştır*" demektedir. O tarihlerde IV. Murat'ın, Safevî ordularını dağıtarak, Revan ve Tebriz'i fethettiğinden bahis yok![16]

Bu konuda Uzunçarşılı, şunları yazmaktadır: "*1627 yılında Ahıska kalesi, İranlılar tarafından muhasara*

edildi. Diyarbekir beylerbeyisi Hüsrev Paşa ile Halep Beylerbeyisi Nogay Paşa ve Rumeli valileri memur edilip hepsinin üzerine de Dişlenk Hüseyin Paşa serdar tayin olunarak Ahıska üzerine gönderildiler."

"Bu sırada Ahıska'ya yardım olmak üzere, Karadeniz ve Erzurum üzerinden Yeniçeri kuvveti gönderildi. Erzurum valisi Abaza Mehmet Paşanın isyanı devam ettiğinden bu kuvvetler önce onunla mücadeleye girişti. Bu mücadelede Abaza'nın ani baskınıyla yeniçeriler kırıldı ve Hüseyin Paşa da öldürüldü. İmdatsızlık yüzünden Ahıska kalesi İranlılara teslim olduysa da daha sonra kurtarıldı."[17]

Ababay, Naima, Hammer, Peçevî ve Evliya Çelebî'nin eserlerinde geçen "*Çıldır Beylerbeyi Sefer Paşa*" sözünden, onların da Çıldır'ın eyalet merkezi olduğunu ifade ettikleri sonucunu çıkarıyor! Meselâ Evliya Çelebî bir yerde, "*Çıldır Eyaleti Veziri Koca Sefer Paşa*" derken, iki yerde de "*Ahıska Veziri Sefer Paşa*" diyor.[18]

Bu ifadelerin anlamı nedir? Tabii ki, Çıldır Eyaletinin başkenti Ahıska şehridir.

Rusların Kafkasya'yı İstilâsı ve Şeyh Şamil adlı eserin sonuna ilâve edilen ve "*The Caucasus Early in the 19 th. Century*" adlı İngilizce haritada, Çıldır'ın adı dahi geçmemektedir. Bu haritada belirgin bir yazıyla yazılan "Pashalik of Akhaltsikh" (*Ahıska Paşalığı*) ne anlama geliyor?[19]

Çıldır Tarihi'nin yazarı, "*Ahıska, Acara adındaki sancağa bağlı bir ilçe olarak kalmıştır.*" diyor. Hâlbuki Ahıska Acara'ya değil, Acara bölgesi Ahıska Atabekleri Hükûmeti'ne bağlanmıştır.[20] Zira Acara/Acaristan coğrafî bir isimdir; yerleşim birimi değildir. Ababay'ın, tarihini yazdığı bölgenin coğrafyasını iyi incelemediği anlaşılıyor.

1578 fethinden sonra Ahıska'nın başkent olduğu Çıldır Eyaletine (1595) bağlı sancaklar şunlardı: *Ahıska, Hırtız, Ahılkelek, Çıldır, Poshov, Bedre.*[21]

Sözü uzatmamak için Uzunçarşılı'nın kitabındaki bahislere bakalım:

"İmeret veya Açıkbaş Prensliği, merkezi Ahıska olan Çıldır Eyaletinin kuzeyinde ve Gürcistan ile Karteli Prensliğinin kuzeybatısına düşer."[22]

"Çıldır Eyaletinin merkezi Ahıska olup on üç sancaktır."[23]

Merkezi Ahıska olan Çıldır Eyaletinin sancak sayısı, bazı tarihlerde değişiklik göstermektedir. Osmanlı sancaklarının 1717-1730 yıllarından bahseden bir kaynakta da Eyalet-i Çıldır'a bağlı 23 sancak adı verilmektedir: *Mâmervan, Nısf-ı Livane, Oltu, Ardanuç, Şavşat, Pertekrek, Ardahan-ı Büzürk, Nısf-ı Livane, Maçahel, Penek, Acara-i Ulya, Acara-i Süfla, İmerhev, Aspinza, Poshov, Hertus, Altunkala, Osıke, Çıldır, Ahılkelek, Kiskim, Cecerek, Acara.*[24]

1578 fethiyle kurulan Çıldır Eyaletinin merkezi, Ahıska şehridir. Bu konuda tarihçiler arasında ihtilâf yoktur. Atabay'ın bu iddiaları, tarihî gerçekleri değiştirmiyor. **Çıldır Tarihi**'nde, tarih ilminin gerektirdiği soğukkanlılığı göremiyoruz.

Kitaptaki dil yanlışlarının çokluğu dikkati çekiyor. Kitapta, Türkçenin sınırları hayli zorlanmıştır. Bunlardan bazı terimleri bilinen şekilleriyle birlikte görelim:

Geçmiş bilim/tarih, çekince/tehlike, saltçı/mutlakiyetçi, gelirli/tımarlık, gömü/hazine, yargılık/mahkeme, kalıt/veraset, dayanga/mevki, ederlerin/fiyatların, aylık/salyane, düzeltim/reform, sevinmelik/bahşiş, betik/kitap, Düzeltim Buyruğu/Islahat Fermanı, Yararlı Olay/Vakayi Hayriye, ürem/faiz, bölünce/taksit, belgit/bono, İlerici Birlik Topluluğu/İttihat Terakki Cemiyeti, benimsetmece/ültimatom, ekinç/kültür, uzgöreç/televizyon, yaymaç/radyo...

İlk sayfalarda merkez "*Özek (merkez)*" şeklinde kullanılan merkez kelimesi,[25] kitabın sonuna doğru parantezden kurtulmuş ve "*Merkezi Çıldır olan Çıldır Eyaleti*" ifadelerinde, *özek* kelimesinin yerini almış![26] "*Acaba, konut ormanları dışında düne göre gelişmiş ekincimizden neler aktarabileceğiz binlerce yıl sonrasına?!*" şeklindeki cümleleri anlayamadık.

Öyle anlaşılıyor ki yazar, bölgenin tarihini ve bütün Türkoloji verimlerini araştıran, bu araştırmalarını bilim dünyasına sunan Karslı Tarihçi Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu gibi bir bilginin eserlerine, bakma gereği duymamış.

Kitabın ön sözünde, "*Milattan önce 15.000'lere uzanıyor Çıldır'ın geçmişi*" deniliyor. Ne diyelim? 15.000 yılın hikâyesini merak edenler, bu kitaba bir baksınlar!

Sayın Ababay, **Çıldır Tarihi**'nden sonra (kendi imlâsıyla) **Çıldır'ın Yönetsel Örgüt Süreci; Kuzeydoğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası ile Osmanlı Taşra Örgütü,** Ankara 2000, XVIII+514 s. unvanlı kitabını bastırdı. Yazarın, bu kitapta yeni şeyler söylemiş olabileceğini düşünerek karıştırdık. Gördük ki, kalınca bir kitapta aynı iddiaları katlayarak sürdürmüş.

Bu kitapta da özellikle Ahıska şehrinin önemsizliği ve Ermeni-Gürcü şehri olduğu üzerinde durulmuş; Çıldır ilçesinin il yapılması, Ardahan'ın ilçelerinin de buraya bağlanması istenmiş.(*s.463*)

İskender'in Kafkasya'ya geldiği zamanlardan beri Türklerin yaşadığı *Mesketya/Cavakhet* bölgesinin merkezi Ahıska şehri hakkında tarih kaynaklarında geçmeyen iddialara yer vermiştir. Tarihte sancak olarak geçen *Pertekrek*, bugünkü Yusufeli olduğu hâlde, "*Pertekrek, Damal'dır.*" diyor! Önceki kitabında *Haçrek* dediği Hanak'a bu kitapta *Cercer* diyor! (s. 415). "*Sefer Paşa, olmayan Ahıska'yı almıştır (s. 185). Ahıska, Çıldır Eyaleti'ne ilişkin dizelgelerdeki sancaklar arasında yer almamaktadır. Ahıska, kesinlikle Gürcistan Eyaleti'nin sınırları içerisinde kalmaktadır. (s. 209)*" gibi garip ifadelerle sürüp giden ve *Ahıska düşmanlığı* denilebilecek ifadeleri anlamak mümkün değil.

"*Hazine savunucusu*" olan yazarın, tarih kitabı yazarken, belli başlı tarih kaynaklarına bakmasını tavsiye ederiz.

NOTLAR

1. *Feridun Ababay, **Çıldır Tarihi**, Ankara 1987.*
2. *Yunus Zeyrek, **Tarih-i Osman Paşa**, Ankara 2001 (Basılıyor).*
3. *Ababay, a.g.e. s. 119, 120, 137 vd.*
4. *A.g.e. s. 96.*
5. *A.g.e. s. 93.*
6. *A.g.e. s. 98.*
7. *A.g.e. s. 50.*
8. *A.g.e. s. 109, 114.*
9. *A.g.e. s.114-115.*
10. *Türkiye **Mülkî İdare Bölümleri**, İçişleri Bakanlığı yayını, Ankara 1985, s. 468.*
11. *Kırzıoğlu, M. Fahrettin, **Dede Korkut Oğuznameleri**, Ankara 2000, s. 76.*
12. *M. Adil Özder, **Tarihte Çıldır Atabeğleri ve Torunları**, Erzurum 1971, s.62; 1967 **Artvin İl Yıllığı**, s. 45.*
13. *Ababay, a.g.e. s. 115.*
14. *Naîmâ **Tarihi**, Haz. Z. Danışman, İstanbul 1968, c. III, s. 1319; **Peçevî Tarihi**, Haz. B. S. Baykal, Ankara 1992, c. II, s. 411.*
15. *Peçevî **Tarihi**, s. 382-384.*
16. *Yunus Zeyrek, **IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûznamesi**, Ankara, 1999.*
17. *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. III, 1. Kısım, Ankara 1988, s. 164-165.*
18. *Evliya **Çelebî Seyahatnamesinden Seçmeler**, Haz. Atsız, c.1, İstanbul 1971, s. 296, 303, 304.*
19. *John F. Baddeley, **Rusların Kafkasya'yı İstilâsı ve Şeyh Şamil**, (Çev. S. Özden), İstanbul 1989.*
20. *Yunus Zeyrek, **Gürcistan Acaristan ve Türkiye**, Trabzon 1999.*
21. *Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, Ankara 1998, s. 295.*
22. *Uzunçarşılı, a.g.e. c. III, 2. Kısım, s. 106.*
23. *Uzunçarşılı, a.g.e. s. 290.*
24. *F. Başar, a.g.e. s. 121-125.*
25. *Ababay, a.g.e. s. 4, 5...*
26. *A.g.e. s.119-124, 149 vd.*

Recep Bilginer
"Mevlâna"
Âşık ve Mâşuk
(Tiyatro Eseri)
Atatürk Kültür Merkezi Yayını
çıktı

"İran'da Türkmen Hakimiyeti"

İsmail Aka, ***İran'da Türkmen Hakimiyeti (Kara Koyunlular Devri)***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi-Sayı 191, Ankara 2001, 102 sayfa.

Dr. Sevay Okay-ATILGAN
Sanat Tarihçisi

Orta Çağ Türk-İslâm tarihine ilişkin araştırmalar, bu dönemin tarihin akışı içerisinde dönüm noktaları oluşturabilecek denli önemli olaylara sahne olmuş olması nedeniyle son derece değerlidir. 15. yüzyıl siyasi ve kültürel açıdan adeta bir yeniden yapılanma dönemidir. Savaşların, sürekli değişen politik dengelerin ve buna bağlı olarak biçimlenen kültürel unsurların sözkonusu olduğu böyle bir yüzyılın analizi, şüphesiz karanlıkta kalmış pek çok konuya ışık tutacaktır. Bu nedenle döneme dair bulunabilecek en ufak bir ipucu, en küçük bir araştırma dahi araştırmacılar için çok büyük önem taşımaktadır. Bu alandaki incelemelerin azlığı da göz önünde bulundurulunca, Prof. Dr. İsmail Aka'nın aşağıda kısaca tanıtımını yapacağımız çalışması daha bir önem kazanmaktadır.

Prof. Dr. İsmail Aka'nın Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan, **İran'da Türkmen Hakimiyeti (Kara Koyunlular Devri)**[1] başlıklı kitabının aslında, Ortaçağ Türk-İslam tarihi üzerine çalışan araştırmacılar tarafından uzun bir süredir beklenmekte olduğunu söylemek sanırız yanlış olmayacaktır. Zira kendisinin de belirttiği gibi ; merhum Prof. Dr. Faruk Sümer, **Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)** adlı eserinin[2] önsözünde, Karakoyunluların Cihan Şah ve sonraki dönemleri için ikinci bir cilt vaad etmiş, ancak başkaca konu ve olayların araya girmesi nedeniyle bu isteğini bir türlü gerçekleştiremeden 1995 yılında vefat etmiştir. Prof. Dr. Faruk Sümer'in daha sonra, sayın İsmail Aka'nın da işaret ettiği ; **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)**[3] adlı eseri yayımlanmış, bu eserde ise daha çok Safevi devletinin kuruluşunda rol oynayan çeşitli oymaklar ve bunların kimliklerine dair ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Kitapta Cihanşah ve dönemine ilişkin olaylar akıcı bir bütünlük içerisinde ele alınmayıp, yeri geldikçe Karakoyunlu oymak ve beylerinin adlarına değinilmiştir. Bugüne kadar doğrudan Kara Koyunluları ele alan başkaca bir eser de yayımlanmamıştır. Bu durumda İsmail Aka'nın bu çalışmasının, ağırlıklı olarak Cihanşah ve oğlu Pir Budak dönemlerini içermesi ve Karakoyunlu hakimiyetinin son günlerini de ele almasından dolayı, vaad edilen ikinci cilt olarak kabul edilebileceği düşüncesindeyiz.

Orta Çağ tarihine dair yapılan araştırmalar, 15. yüzyılda Doğu Anadolu ve İran'da çoğu beylikten daha güçlü bir siyasi devlet kurmayı başarmış Karakoyunlu tarihine ilişkin bilgilerin ne yazık ki fazla olmadığını göstermektedir. Prof. Faruk Sümer bunun nedenini, bizzat Karakoyunlular zamanında yazılmış özel günlüklerin (vekayî-nâme) olmayışına bağlamakta, bu nedenle onların tarihini ilişkide bulundukları devletlerin günlük ve belgelerinden öğrenmek zorunluluğunu bu durumun başlıca nedenleri arasında saymaktadır.[4] Diğer yandan sayın İsmail Aka'nın da dikkati çektiği gibi, özellikle Cihanşah devri imar faaliyetleri, dini-tasavvufi düşünceleri, *Hakîki* mahlası ile yazdığı Türkçe ve Farsça şiirleri, duyguları ve nihayetinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu tarihindeki yeri ile bugün de üzerinde durulması gereken bir dönemdir. Zira Kara Koyunlu tarihi, yalnız kendisine özgü olayları içermekle kalmayıp, Doğu Anadolu'nun iskanı, Azerbaycan'ın Türkleşmesi, Anadolu'nun dinî tarihi, İran'da Türk hakimiyetinin devamlılığı gibi çok önemli konular ile de yakından ilgilidir. Diğer yandan bu devirdeki resimli kitap üretim faaliyetleri ve Karakoyunlulardan günümüze ulaşmış son derece nitelikli el yazması kitap örnekleri,[5] onların özellikle 844 (1440)-875 (1470) yılları arasındaki dönemde bölgenin en önemli siyasî gücü oldukları konusunda şüphe bırakmamaktadır. Bu nedenle sözkonusu eser, yalnızca Doğu Anadolu bölgesi, Azerbaycan ve 15. yüzyıl Ortadoğu siyasî tarihi araştırmalarına katkıda bulunmayıp, aynı zamanda dönemin kültürel yapısına dair ipuçları içeriyor olması bakımından da önem kazanmaktadır.

Yazar eserine, Anadolu'nun Ankara Savaşı'dan sonraki durumuna dair bir hatırlatma yaparak başlamıştır. Timur'un Irak kapılarına dayandığı (1393-94) yıllarda Anadolu birçok mahalli hakimiyetler elinde parçalanmış, siyasî birlik ve beraberlikten uzak bir halde idi. Karakoyunlular bu tarihlerde, bölgelerinde nüfuzlarını yerleştirme mücadelesi veren bir Türkmen kuruluşu olarak faaliyet göstermekte olup, kendilerine

ait tarihi bilgiler, 767-768 (1365-66) yıllarında reisleri Bayram Hoca ile başlamaktadır.[6] Kitapta tekrara düşmeme kaygısı ile bu ilk kuruluş yıllarına pek değinilmemiş, konuya Timurlu Mirza Ebûbekir ile Kara Yusuf Arasındaki Birinci Savaş ile giriş yapılmıştır. Daha sonra, Mirza Ebûbekir ve Kara Yusuf arasındaki mücadelelere yer verilmiş ; Mirza Ebûbekir'in öldürülmesi ile, Ömer Şeyh'in oğulları arasında başgösteren sorunlara, ve bunun sonucunda Şahruh'un Azerbaycan üzerine yapmış olduğu seferler ile onun ayrılmasından sonra Acem Irak'taki duruma değinilmiştir. Kitabın birinci bölümünü oluşturan bu konular gerek yazarın daha önceki eserleri[7] ve gerekse Faruk Sümer'in Karakoyunlularla ilgili sözkonusu eserinde,[8] ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Araştırmacılar tarafından merakla beklenen asıl konular ise, Şahruh'un ölümünden sonraki durum ve Cihanşah'ın yükselişi'nin ele alındığı ikinci bölümde yer almaktadır. Yazarın daha önceki bilgilerle karşılaştırmalı olarak irdelediği bu bölüm Karakoyunlular açısından büyük öneme haizdir. Şahruh'uh ölümünden sonra, 852 (1449) yılı itibariyle Timurlu devleti başlıca üç nüfuz bölgesine bölünmüş: Uluğ Beg, Maveraünnehir'de; Babür, Horasan'da; Sultan Muhammed ise Acem-Irak'ı ve Fars bölgelerinde duruma hakim olmuşlardır. Bununla birlikte Şahruh'un oğulları arasında süregelen iktidar mücadeleleri daha çok Karakoyunluların işine yaramış, onların güç ve kudret kazanmasında başlıca rolü oynamıştır. Gerçektende Karakoyunluların Acem Irak'ı, Fars ve Kirman bölgelerini elegeçirmeleri pek uzun sürmemiştir. Yazar bu gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde ele almış,[9] Timurlu hükümdar Mirza Babür ile Cihanşah arasındaki mücadelelere yer vermiştir. Bu arada Cihanşah'ın oğlu şehzade Pir Budak'ın Timurîlerle mücadelelerinde giderek güç kazandığı ve babasının başarılarında önemli bir payı olduğu dikkati çekmektedir. Karakoyunluların Horasan üzerine yürümeleri ve Herat'ı ele geçirmeleri hep onun önderliğinde gerçekleşmiştir. Herat'tan ayrılan Timurlu hükümdarı Mirza Babür ise Meşhed'e çekilmiş, 861 (1457) yılında burada ölmüştür. M. Halil Yinanç'ın **İslam Ansiklopedisi**'nde yer alan "Cihan-şah" maddesi[10] dışında, günümüz Türkçesiyle yayımlanmış önceki eserlerde doğrudan ele alınmayan bu bölüm, İsmail Aka'nın sözkonusu eserinde ayrıntılı olarak irdelenmektedir.[11] Karakoyunluların Herat kuşatması (29 Haziran 1458-16 Aralık 1458) altı ay kadar sürmüş, ancak Cihanşah ve oğulları arasında başgösteren iktidar mücadeleleri bu başarılarına gölge düşürdüğü gibi, aynı zamanda kendi sonlarının da başlangıcı olmuştur. Yazar, Cihanşah'ın oğulları ile arasının açılması, Hasan Ali ve Şehzade Pir Budak'in isyan ederek ayaklanmaları konularını ayrı başlıklar halinde ele almış, zengin ve değişik kaynaklardan yararlanarak, önceki bilgilerle karşılaştırmalar yapmıştır. Yazarın verdiği bilgilerden hareketle devam edersek: Karakoyunlu liderleri arasındaki karışıklıklar Pir Budak'ın Şiraz'dan Bağdad'a gönderilmesi ile son bulmamış, bu durum Cihanşah'ın Bağdad üzerine yürümesi ve Pir Budak'ın öldürülmesi (870 (15 Haziran 1466)) gibi vahim bir olayı da beraberinde getirmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu olay aynı zamanda Karakoyunlu devletinin sonunu hazırlamıştır. Horasan hariç bütün İran'ın hakimi sıfatıyla, İslam dünyasının en kudretli hükümdarları arasında yer alan Cihanşah'ın son rakibi, eski ve başlıca düşmanları Akkoyunlular arasından çıkacaktır. Hemen hemen aynı coğrafya üzerinde süregelen ezeli düşmanlıkları bu iki ulusu yeniden karşı karşıya getirmiş, Cihanşah'ın Akkoyunlu sultanı (Uzun) Hasan Beg üzerine yürümesi ölümü ile son bulmuştur. Kitapta bu bilgiler de ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.[12] Yazar, Cihanşah'ın ölümünden sonra Karakoyunluların durumu ve oğlu Hasan Ali'nin faaliyetlerini ayrı bir başlık altında ele almıştır. Bu bölüme ilişkin bilgilerin önemli bir kısmı önceki yayınlardan **Kitâb-ı Diyarbekriyye**'de[13] bulunabilse de, yazar burada söz konusu eserin yanı sıra değişik kaynaklardan alıntı ve karşılaştırmalar ile konuya ilişkin yelpazeyi biraz daha genişletmiştir. Kitabın son iki başlığında ; Timurlu hükümdarı Ebû Said'in Azerbaycan seferi ve ölümü çerçevesinde, Karakoyunlu hakimiyetinin sona ermesi konuları ele alınmıştır. Ebû Said'in Akkoyunlu hükümdarı Hasan Beg tarafından öldürülmesi ile bölgedeki Akkoyunlu hakimiyeti iyice artmış, Karakoyunluların son iki lideri de arka arkaya öldürülmüştür. Bunlardan Hasan Ali, Ebû Said'in ölümü ardından Hamedan civarında Akkoyunlulara karşı bir iki zafer kazandı ise de, daha sonra Akkoyunlu Uğurlu Mehmed tarafından öldürülmüştür. Bunu, Şiraz'dan ayrılarak Kirman taraflarına yönelen Şehzade Ebû Yusuf Mirza'nın 874 (Ekim 1469) ayı ortalarında yine Akkoyunlu Uğurlu Mehmed tarafından öldürülme olayı takip etmiştir. Karakoyunlu devletinin dağılmasından sonra, bu ulusa mensup oymaklardan bazıları Timurîlerin idaresine girmiş, zamanla Hüseyin Baykara ile karşı karşıya gelseler de herhangi bir üstünlük kazanamamışlardır. Bunlardan *Baharluların* bir kısmı Horasan'da kalmış, bir kısmı ise Babür'ün Hindistan seferine katılarak Golkonda'da Kutbşahiler devletini kurmuşlardır.[14]

Yol gösterici kaynakları ile Karakoyunluların Cihanşah ve sonraki dönemlerine ışık tutan bu eser

genel anlamda 15. yüzyıl Orta Çağ tarihi, Doğu Anadolu bölgesi, Azerbaycan ve daha özel olarak da doğrudan Karakoyunlu tarih ve kültürüyle ilgilenen araştırmacılar için önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Karakoyunlu tarihi üzerine yapmış olduğu araştırmalarından dolayı merhum Prof. Dr. Faruk Sümer'in aziz hatırası önünde saygıyla eğilirken, eserlerini yakından izlediğimiz Prof. Dr. İsmail Aka'ya bu son derece değerli ve titiz çalışmasından dolayı teşekkür ederiz.

NOTLAR

*1. İsmail Aka, **İran'da Türkmen Hakimiyeti (Kara Koyunlular Devri)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.*

*2. Faruk Sümer, **Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-şah'a Kadar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992 (Üçüncü baskı). (İlk baskı TTK. Ankara 1967). Eserde Karakoyunlular hakkında bilgi veren kaynaklara kısaca değinilmiş, ardından Karakoyunlu ulusunu oluşturan oymaklara ilişkin bilgiler sunulmuştur. Eserde ağırlıklı olarak ise, Karakoyunluların Anadolu'ya gelişleri, ilk liderleri Bayram Hoca ve Kara Yusuf'tan itibaren vermiş oldukları mücadeleler, Timurilerle yaptıkları savaşlar ve Cihanşah'a kadarki siyasi olaylara yer verilmiştir.*

*3. Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.*

*4. Faruk Sümer, **Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-şah'a Kadar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992 (Üçüncü baskı), s. 1-11.*

*5. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Sevay Okay Atılgan, **15. Yüzyıl Karakoyunlu Türkmen Minyatürleri**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk-İslam Sanatları Programı (Basılmamış Doktora tezi), 2 Cilt, İstanbul 2000.*

*6. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Faruk Sümer, **A.g.e.**, s.33-34.*

*7. Ayrıca bkz.: İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991 ; İsmail Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.*

*8. Faruk Sümer, **a.g.e.***

*9. İsmail Aka, **İran'da Türkmen Hakimiyeti (Kara Koyunlular Devri)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s.40-48.*

*10. M.Halil Yinanç, "Cihan-şah", **İslam Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul 1945, s.172-189.*

*11. İsmail Aka, **a.g.e.**, s.48-60.*

*12. İsmail Aka, **a.g.e.**, s.67-72.*

*13. Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitâb-ı Diyarbekriyye, Ak-Koyunlular Tarihi**, (yay.: Necati Lugal- Faruk Sümer), Tarih Kurumu y. Ankara 1962-1964.*

*14. İsmail Aka, **a.g.e.**, s.72-84.*

2002 Yılı'nın vatandaşlarımıza ve soydaşlarımıza mutluluklar ve esenlikler getirmesini diliyoruz.

Bilge Yayın Kurulu

Hufre-i Nisyân İçinde Bir Şair ve Eseri

Sıtkı Akozan; **Küllüknâme**, İstanbul 1936, Bürhaneddin Basımevi, 16 sayfa.

Yahya Kemal TAŞTAN
Kırıkkale Üni. Fen-Edb. Fak. Tarih Bölümü
Araştırma Görevlisi

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımı
Hazret-i Şehzâdeli'dir[1] pîrimiz üstâdımız

İstanbul'da, Bâyezid Camii'nin türbe kapısı dışında, meydanın sağ tarafında, körfez şeklinde, bahçemsi bir yer vardır. XX. asrın başlarında burada bir kıraathane teşekkül etmiştir. Bu kıraathane Muallimler Bahçesi, Akademi[2] ve Küllük isimleriyle bilinmektedir. Ancak, mezkur isimlerden en bilineni Küllük'tür. Muallimler Bahçesi ve Akademi ismi nazara alındığında buraya Küllük denilmesi ilk başta yadırganmaktadır.

Kelimenin etimolojisi hakkında iki nazariye bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kelimenin asıl menşe'inin küllükten ayrı olduğunu söyleyen Sıtkı Akozan'a ait nazariyedir.

"*Sanmayın âvâre bülbüller gibi güllükteyiz*
Biz yanık bir kor gibi akşam sabah küllükteyiz"

beytinde aynı zamanda tesmiye sebebini de izah etmiştir.

İkinci nazariye ise kelimeyi güllük ile izah eden "telifçi" nazariyedir. Bu görüşün sahibi Lâedri mahlası ile bilinen meşhur şair ve muharrirdir.[3] Ona göre, "*Küllük, mecmaı irfan ıtlakına seza bir mesirei hayretfezâ olup aslen Güllük telâffuz edilirken ulemma ve fudalâ efendilerimizin ba'dettaâm eşinüp gerinmelerine sahne idiğünden tarikı mecazla Küllük tesmiye kılındı.*"[4]

Küllük Kıraathanesi'nin yeri hususunda da farklı görüşler ileri sürülmektedir. Sıtkı Akozan, yukarıda da zikredildiği üzere burasının Bâyezid camiinin türbe kapısı dışında, körfez şeklinde ve bahçemsi bir yer olduğunu söylemektedir. Salah Birsel ise Küllük "*körfezden çok yamrı yumru bir üçgen biçimindedir*" demektedir.[5] Emin Nedret İşli, Küllük'ün şeklinden ziyade mevkii üzerinde durmaktadır. Buna göre kahve, "*Bâyezid Camii'nin türbe kapısı önünde ve Bâyezid Meydanı'nın Marmara Denizi'ne bakan tarafında, ünlü Emin Efendi Lokantası'nın yanında bulunmaktaydı.*"[6]

Küllük ile ilgili en taze bilgiler Orhan Okay'ın **Silik Fotoğraflar** isimli eserinde bulunmaktadır. Ona göre Küllük, "*bir açık hava kahvesi idi. Kış mevsimi için ocak kısmının bulunduğu kapalı bir mekân da vardı ama pek kullanılmazdı. Küllük, Bâyezid Camii'nin içinde bulunan Veliyüddin Efendi Kütüphanesi'nin teşkil ettiği çıkıntının duvarları dibinden başlar, hafif bir meyille Marmara ve Aksaray istikametinde çeyrek dairelik bir alan teşkil ederdi. Burada pek kağıt oyunu oynanmazdı. Türbeye yakın, daha dip bölümde fazla gürültü çıkarmadan bazen tavla oynayanlara rastlanırdı.*"[7]

Küllük'ün müdavimleri üç sınıftan müteşekkildi:

1- Nizâm-ı âlem taifesi (dünyaya nizâm verenler)

2- Esâfil-i şark taifesi (düşkün entellektüeller)

3- Şiş taifesi (birinci ve ikinci gruptan olmayıp Küllük'e tavla oynamak ve çay içmek için gelenler)[8]

Bâyezid semtinin mütevazi bir köşesi olan Küllük, uzun yıllar Türk kültür ve irfânının kalbi oldu. Üniversiteler ile özdeşleştirilen akademi hayatını, dört duvar arasından "*yaşlı ıhlamur ağaçları, dalyan boylu akasya ve kestane ağaçları*"nın gölgesine taşıdı. "*Cumhuriyetten sonra Harbiye Nezaretinin Darülfünuna verilmesi, 1939'da Bayezıt Medresesi'nin belediye kütüphanesi olarak açılması, Zeynep Hanım Konağı'nın (Edebiyat Fakültesi), Bâyezid Kütüphanesi ve Sahhaflar Çarşısı'nın burada bulunması dolayısıyla kıraathanede kendiliğinden entellektüel bir çevre oluştu. Küllük Kıraathanesi içindeki Emin Mahir Efendi Lokantası, hatta caminin öbür cephesinde, Sahhaflar Çarşısı'nın girişinde, yine cami duvarına bitişik Hafızın Lokantası, üniversite hocalarının ve sanatkârlarının yemek yedikleri temiz ve fazla pahalı olmayan birer mekân olmuştu.*"[9] Burası, bilhassa yaz tatilinde üniversite ve lise hocaları ile bir çok fikir ve sanat adamlarının uğrağı oldu. En saltanatlı yıllarını 1930-1955'lerde yaşayan Küllük, bu yıllardan başlayarak yakın zamana kadar pek çok roman, hikâye ve şiirde önemli bir mekân olarak yer aldı.[10] Hatta 1940 yılında, kahvenin müdavimlerinden Abidin Dino ve Alaeddin Hakgüder **Küllük**[11] adı ile 20 sayfalık bir edebiyat

dergisi çıkardılar. Bir sayı çıkabilen bu dergide, Orhan Veli'nin *"Tahattur"* isimli şiiri ilk kez yayımlandı. Derginin bu şiir yüzünden kapatıldığı hakkında rivayetler vardır.

Derginin ikinci sayfasında *"Küllük Beyannamesi"* isimli bir yazı bulunmaktadır. Yazıda, Türk toplumunda mühim bir yer teşkil eden ve tarihte tekkelerin yegâne ciddî rakibi olan kahvelerin, şehirde halk sanatından yoksun kaldığı ve en mühim desteğini kaybettiği vurgulanmaktadır. Kolektif sanatın ocağı olmaktan çıkan kahveler, sun'î bir zevki yaratmışlardır. "*Kart balık konservesi taze balığa nazaran neyse, radyoda Münir Nurettin, kahvede Neyzen Teyfiğe nazaran odur. Kollektif san'atın ilk şartı olan san'atkârla halkın vasıtasız temasının verdiği coşkunluk, otokritik ve cesaret radyo ile nasıl elde edilsin.*"

Küllükçüler, halkla temasa geçmenin sırrını kahvelerin tavanlarında bulmaktadır. Onlara göre Küllük de, büyük bilmeceleri halletmek isteyenlerin mecmuası, bu gayrete mâlik olanların kahvesidir.[12] Ancak onların bu faaliyetlerinin fazla rağbet bulmadığı anlaşılıyor. Nitekim Refik Halit Karay, Küllük'teki bu yeni teşkilâtlanma ile ilgili olarak şunları yazmaktadır: "*Küllük kahvesinde iskemlelere ters oturmuş, traşları uzun, saçları yağlı ve kepekli, ceketleri gayet uzun ve bol, pantolonları çekik, çorapları düşük, sırtları kabarmış, omuzları kalkık, kırkına yaklaşmış 'Gençler'... Bir müddet aralarında: Eskileri yerlerinden atmalı! Gazetelerin baş köşeleri bizim hakkımızdır! 'Bunaklar ve cahiller defolsun!' diye haykırıştıktan sonra biribirlerine şiirler okumaya başlarlar.*"[13]

Küllük'ten bahseden eserlerden biri de **Küllüknâme**'dir. Sıtkı Akozan, Küllük'ün müdavimlerini, **Küllüknâme** ismini verdiği 16 sayfalık manzum eserinde zikretmektedir.

Mezkûr eserin müellifi Mehmed Sıtkı Akozan[14] 1890'da Kesriye'de[15] doğdu. Şarkî Karahisar'da Çubukçu oğullarından, Kesriye müftüsü olarak tanınan Hoca Ahmed Hamdi'nin oğludur.

İlk ve orta tahsilini Makedonya'da tamamlayan Akozan, İstanbul Darülfünûn'u Edebiyat şubesini bitirdi. Bir müddet Maarif Nezareti'nde çalışan Akozan görevine, İstanbul Maarif Müdüriyeti Kalemi'nde devam etti. Bu sırada Fatih Rüştiyesi Kavâîd ve Lisân-ı Osmanî muallimliği vazifesinde de bulundu. Daha sonra Üsküdar'da Selim-i Salis Nümûne Mektebi devre-i âliye sınıfları seyyar ve Barbaros Nümûne Mektebi muallimliği, Darülfünûn Edebiyat Fakültesi baş kitabeti ve Beyoğlu Rum Lisesi edebiyat muallimliği vazifelerinde bulundu. 1950'ye doğru, kesin olarak tespit edilemeyen bir tarihte öldü. Akozan, şair, kalem efendisi özellikleri yanında uzun boylu, hafızası kuvvetli, hareketli, nabızgir, bulunduğu meclisi şenlendiren, yâranına sıkıntı vermeyen meclis adamı olarak tanımlanmaktadır.[16]

Muhtelif mecmua ve gazetelerde yazılar yazan Akozan, mizah gazetelerinde de "S. Şinaver" imzası ile mizahî manzumeler kaleme almıştır. Yayınlanmış manzum ve mansur eserleri şunlardır:

"Aheng-i Millî,[17] Divançe-i Şinaver, Zaiyat, Salâ-yi Cihad, Lâmia, Dul Kadın, Oglumun Defteri, Kervan, Aveng-i Yaran, Ileri Geri, Dikenler, Küllüknâme."

10 Mayıs 1936'da bitirildiği son sayfasından anlaşılan **Küllüknâme** isimli kitapçığın kapağında

Bir demet güldür, takılmış göğsüne İstanbulun

Ey saba, sen de konakla birgün uğrarsa yolun

beyti yer almaktadır. Küllük'ün müdavimlerinden 127 şair, yazar, hoca ve sanatkâr, Sıtkı Bey'in şüphesiz şairane olmayan, fakat keyifle okunacak biraz ironik, biraz iğneleyici kalemiyle dile gelir.[18]

Eserde isimleri zikredilen şahıslar, Türk kültüründe mühim bir mevkie sahiptirler. Bu özellik, eseri önemli kılmaktadır. **Küllüknâme**'nin baskısının bir daha yapılmaması, mezkûr eserin unutulmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı, bu küçük, fakat muhteva bakımından hacimli kitapçığın tanıtılmasından ziyade tekrar ele alınıp, yayınlanmasında fayda vardır.

KÜLLÜKNÂME

Sanmayın âvâre bülbüller gibi güllükteyiz
Biz yanık bir kor gibi akşam sabah küllükteyiz
Yaz gelir, süsler güneşler Bâyezid meydânını
Bunda, şâirler Fuzulînin okur divânını
Bunda, Nef'î yükselir, Bâkî geçer, Nâbî düşer
Söylenir lâkin Nedim bir şâiri fevkalbeşer
Bunda, haccül'ekbere verdi karar İbnül'emin
Bunda, takrir etti ilmünnâsı ezber Mükrimin
Bunda, almıştır Melûl Rıfkı icâzet pâyesi
Bunda, Bâkî'ye hayat verdi melâmet sâyesi
Bunda giymiştir Ahunt kaftânını Doktor Nihad
Bunda, îmân eylemiştir Kanta Şemseddin Reşad
Bunda almıştır felekten şimdi Kâzım Nâmi kâm
Bunda gönderdik müderris Macid'e içden selâm

Bunda, tetviç etti Yûnus Emreyi Burhan Ümit
Bunda, oldu Cânib'e candan Selim Nüzhet mürit
Bunda, sivrildi sakâlı ordinaryüs Kesler'in
Dinledik mânâsını Ekrem Besimden seslerin
Bunda, Rayhenbah lojistik ilmini neşreyledi
Bunda, bir akşam Şekip Tunç ben Gâzâlîyim dedi
Bunda, can verdi yeni mâbûduna Hilmi Ziya
Bekledik hicran ile durduk Peyâmî'den Sefa
Bunda, Sadettin Nüzhet Sâmih'e örmüştü tuğ
Bunda, öğrendik büyük üstat Ferit Kam'dan Tuyuğ
Bunda, vahyoldu Kilisli Rif'at'a Remzi fülûs
Bunda, çakmıştır Haberci Rasime Ken'an Hulûs
Bir zamanlar bunda kurdu Hüsnü Hâmit konferans
Rey'ini Haydar Niyazî verdi ilk önce avans
Bunda, sakindir Yürük bakmaz muhite karşı sert
Gılgameş efsânesinden vâzeder Doktor Bosert
Bunda, Rıdvan Nafiz'e etti maiyyet iktida
Bunda, ummuştu Alî Haydar Elifbadan vefa
Bunda, almıştır Reşad Nûrî gönüllerden haraç
Bunda, giydirdi bize Şevket Aziz tılsımlı taç
Berlinin ufkundan alsın Avni Başman son hızı
Bay Cevad oldu maârif ufkunun bir yıldızı
Bunda, yazmıştır doçentler Köprülü destânını
Bizde, şâmânî olup andık ilâhın tânını
Bunda, Şemseddin Günaltay şîre vermişti cevâz
Almadık lâkin doçent Lûffî Ömer'den imtiyâz
Çarşılı oğlu gönül yaylâsına kurdu otağ
Bir tekerrürdür dedi tarîh, Akdes yazdı çağ
Sadri Ethem bunda kalmıştı bizimle başbaşa
Bunda, Nurullah Ataç eş dostu tutmuştur taşa
Bunda, çekmiştir palavra tarzına Behnân set
Hep Emin Âlîden almıştır alev Âteş Memet
Bunda, ilhamlar derer geldikçe Gâlip Bahtiyar
Zanneder Avnî Yagız Hristostadır çamlar arar
Bunda, rüzgarlar yeşil dallarda cazsız rakseder
Yargun akşamlar bize Ahmet Refik'ten bahseder
Bunda, ses verdi susan mızrabına Mesut Cemil
Bunda, Tevfik nâyına nefheyledi bir başka dil
Bunda, yâroldu bize candan Salâhettin Topay
Bunda, taktık şevkile Mahmut Ok'a bir kutlu yay
Bunda, îlânı reşâdet etti doktor Rahmetî
Bunda, sâbit oldu Ragıp Özdem'in kudsiyyeti
Bunda, almıştır müfettiş Kadri Balzakt'an ruûs
Takmadı hür göğsüne Cafer Kılıç zilfî arûs
Bunda, olmuştur Vefa iklîmine Osman Emîr
Bunda, Safvet Şâva oldu bahtiyarlık destegîr
Bunda, pey sürdü Ziya Fahri matâı şöhrete
Bunda, konmuştur doçentlik tâcı şişman Nusret'e
Bunda, hatmetti günül destânını Halit Oğuz
Çaldı İbrahim Alâeddin bize telsiz kopuz
Bunda, yükseldi velîlik burcuna bay Ercüment
Bunda, olmuştur hayatın sırrına Agâh Levent
Bunda, anlattı Fatin yıldızların esrarını
Bunda atmıştır Niyâzî son dübârâ zârını
Bunda Necmettin Halil'e saçdı yıldızlar ışık
Bunda Yunus Kâzım'a sundu çiçek bir sarmaşık
Bunda konmuştur Hamamcıoğlu İhsânın adı
Yazmamışsa küllüğü Hikmet Feridun atladı
Bunda bir şâir unutmuş kendini ey Akozan
Yani küllükte bu yıl bir pastural destan yazan
Vermesin varsın Mühürdâroğlu yaylâsına yer
Bunda bir mahmur sabahın kahvesi dünya değer
Şimdi Tevfik Kut şefoldu beldenin irfânına
Tıktı ot bir hamlede cehlin o korkunç çânına
Muhsin Ertuğrul, neden bu sahneyi ihmal eder
Oynasın Darülbedayi böyle zengin bir eser

***

Takmadık şîrin henüz kır sâçına elmas tarak
Gerçi tuttuk Hâmid'e mazmun için haylı çanak
Biz, ne Yahyâ'dan Kemâl umduk, ne Mithat'tan Cemâl
Hikmeti nazmeyleyen şâirde kaldı ihtimâl
Sormasın tarih, neden san'atta cansız kalmışız
Biz lisânın sâzını hep başka telden çalmışız
Yûsufun sönmüş ziyası çekmeden Orhân'a seyf
Aldı Fâruk sâzını tâ Çamlıbelde çattı keyf
Derleyüp birbir dökülmüş san'atın yaprâğını
Böyle örmüştür Necip Fâzıl örümcek âğını
Bir nazar boncuğu asdık Akıfin Ehrâmına
Belki "Ezherde" bugün temcit okurlar nâmına
Ey Habîb'im, şîre kurbânolma İsmâil gibi
Gelmiyor dertli "ferâtın" böyle sözlerle dibi

Kim diyormuş, Fazıl Ahmet'den vezin meşkeyledik
Biz Hasan Âlî gibi sönmez gönüller peyledik
Zâfımız yok kimsenin hiç iltifatü nâzına
Belki bir aşkın tel olduk örselenmiş sâzına
Bâyezid havzu gibi taştıkça söyler Kırtıpil
Taktı Kudsî arkadan Şeytâna bir kallâvi zil
Senmisin Tâhir dedi, ya ben miyim ey hoşmakal
Mevlevî, Divrikli'den bir nükte etmiştir suâl
Kızmasın Salih, zekîdir yazmadık bir sonne biz
Kâzım'a kalmış sevinçten en sonu bir deste "iz"
Noldu bilmem ki, bu yıl Tevfik Yalıner münfeil
Küllüğe hasret çeker gurbette öğretmen Cemil
Sordular Ahmet Muhip'den öz şiir üstâdı kim
Fahreder Halit, demiş lâkin bugün üstât benim
Etmesin beyhûde üstadlar bize şerhi mutûn
Şimdi genç şâirlere çalmakta Behçet erganûn
Ördü hicvin göğsüne şimdi Cemal Nâdir çelenk
Gelmemiş, Burhan Felek, Osman Cemâl'e karşı denk
Bekleriz her vak'adan meydana çıksın bir eser
Vermedi Vâ-Nû çıkan son şâheserlerden haber
Gözlük altından Refik Ahmet Velid'e yan bakar
Caymasın korkar Zaman bu; Ethem İzzet can atar
Vurdu bu ahzu atâya Âbidin Daver çekiç
Susmıyor artık, Nizamettin Nazıf korkar mı hiç
Dönmedi hâlâ seyahattan edib Hakkı Sühâ
Şimdi Turhan Tan, fikir meyvasına biçti paha
Şimdi dalgındır kalem parmaklarında ellerin
Mazhar Osman vurdu bent bâzusuna şâirlerin
Etmesin dostlar sakın Ekrem Reşit'ten intizar
Küllüğün tarîhini birgün Reşat Ekrem yazar

***

San'atın tarîhini şerh etmedi nazmen Suût
Çizdi Mazhar şimdi Yusuftan Zelihâya hudût
Kürsüde hergün Dekart-tan vazeder Mehmet Efe
Cağferoğlu Ahmedi koyduk bu yıl tekrar defe
Akibet Enver Ziya hür boynuna taktı nişan
Çıktı bu aslan doçent bay Mükrimin'den kahraman
Feylesof Vehbi, diyorlar Paskalın bir peykidir
Bay Sabahattin büyük Runsar gibi tiryakidir
Bizde ilmin ağzına taktı çene Kâzım Esat
Diş geçirdi bilgiye erkekçe İsmail Suat
Pek mi dar gelmiş doçent esvabı doktor Sâibe
Dar demiş, lâkin onu hiç kimseye etmez hibe
Duymasın belki Yaşar Nâbi eder sonra merak
Sabrile yaptırdı Ander şâirane bir frak
Kırmamıştır not, bu yıl, attı doçent Hıfzı Dokuz
İmtihanda kimleri bombarduman etmiş Yavuz
Vecdile Hilmi Ömer çaldı Budizmin çânını
Söyledi Yusuf Ziya asrın yeni imânını

***

Süslü marpuçlar dudaklarda çizerken besteler
Sandı "külkeşti musallâ" küllüğü Doktor Riter
Bunda ilhâmın nesîmî san'atı yelpazeler
Canlı mazmunlar verir fikre, hayali tazeler
Bunda leylâktan demetler bağlıyorken ilkbahar
Sahneye çapkın akasya dalları konfet saçar
Bunda bir "Nef'î" gibi tahmis okur her nargüle
Rengi benzer çayların billûr kadehlerde güle
Erguvanlar, her sabah genç başlara sünbül döker
Gölgelerde fırçasız bir Çallı İbrahim güler
Süslüyorken türlü yıldızlarla etrafı gece
Kıskanır bu ihtişâmı görse yüksek Çamlıce
Bir demet güldür, takılmış göğsüne İstanbulun
Ey saba, sen de konakla birgün uğrarsa yolun

Küllük, saltanatını Akozan'ın vefatından bir müddet sonra da korudu. 1950'de başlayan Bâyezid Meydanı'nı genişletme ve Aksaray-Sultanahmet arasındaki yolu düzenleme faaliyetleri sırasında yıkıldı.

Küllük'ün saltanatının som demleri ile ilgili bilgileri Tarık Buğra'dan öğrenmekteyiz. O, "*Küllük*" isimli hikâyesinde bu durumu şöyle anlatmaktadır: "*Sonbahar geçer kış gelir; yollar kapanır kardan veya yağmurdan, çamurdan, soğuktan, can sıkıntısından, hayatın boşluğundan veya asıl doğrusu hepsiyle birden yollar kapanır... ve biz, kırk kişi, üç dört aylık hayatımızı kurmağa başlarız:*

Bu kırk kişinin içinde bütün dünya insanları toplanır, bu kırk kişinin arasında dünyanın bütün bağları kurulur:

Birbirimizle kavga ederiz, dost oluruz, gruplara ayrılır, borç alır, öder veya ödemeyiz, borç verir, alır veya alamayız. Sırası gelir küskünlüklere son verir,

sırası gelir dostlarımızla bozuşur ve mizaçlarımıza göre, bütün bu hâlleri santimantal, hatta trajik, alaycı veya umursamayan bir eda ile yaparız.

İçimizde mirasyediler vardır, üç aylıkları veya kırmızı renkli havâle kâğıdını bekleyenler vardır, hele hele hiçbir şey beklemeyenler vardır. Karıları ikinci gençlik çağını yaşıyan askerlik emeklileri, sevgililerini bir defacık olsun öpmemiş, hatta selamlamamış ebedi üniversiteliler, asla yaşamamış metreslerden bahseden tığ gibi fakat kadınsız, fakat kadından kaçan delikanlılar.

Bunlar, hepsi, yâni hepimiz, evlerimizden, pansiyonlarımızdan, veya varı yoğu bir şilte ile bir bavul ve üç beş kitap –büyük aşklara, büyük hayatlara dair; büyük ah!... ve sefil şartlar- olan odalarımızdan, daha gün kendini bulmadan fırlar, şehrin her yönünden Küllüğe dökülürüz."

Tarık Buğra'nın resmettiği Küllük, içinde maziden bir şeyleri saklamaktadır. "*Yahya Kemal'e nargile, Köprülü'ye çay vermiş garsonla uzun, filozofça konuşmalar*" yapılmaktadır. Anlaşılan o ki, bu dönemin insanları geçmişin canlı hatıralarını yaşatmaya çalışmaktadır. Onlar, "*günü kurtarmak veya yarına bağlamak*" arzusundadırlar.

Ancak, güneşin son ışıkları ile Küllükteki bu hayat, yerini, Beyoğlu'nda bohemliğe terk etmektedir: "*Küllükten yarmalar gece başlamadan, akşamın bitimiyle yapılır, gruplar hâlinde veya tek tek yapılır ve İstiklâl caddesine, kadın, yâni aşk ütopisinin fethine, içkinin, yâni bir başka dünyanın veya bütün bir mâzinin, ana baba ocağının fethine gidilir. Bu hoş bir şeydir; fakat ah ordular her zaman böyle darmadağın dönmeseler.*"[19]

Küllük'ün yıkılmasından sonra, bu kahvenin müdavimleri Bâyezid Meydanı yakınlarındaki Simkeşhâne ve Beyaz Saray Çarşısı (ne yazık ki günümüzde burası da Küllük'ün akıbetine maruz kalmış, bahtsız bir mekândı. Orası da yıkıldı.)arasındaki Marmara Kahvesi'ne devam etmeye başladılar. Dündar Taşer, Erol Güngör gibi münevverlerimizin sık sık gittiği bu kahvenin müdavimleri "*Marmaratörler*" ismi ile anılmıştır. Mehmed Niyazi Özdemir Bey ile yaptığımız bir telefon görüşmesinde Marmara Kıraathânesi ve Marmaratörler üzerine bir çalışmasının olacağı ve böylece orasının da Türk kültür ve irfanı üzerindeki tesirlerinin ortaya çıkacağı beşareti bizleri memnun etmiştir.

NOTLAR

*1. Hz. Şehzâdeli, kahvecilerin pîridir. Şazili tarikatına mensup olan bu zat çölde, uzun bir süre kahve içerek hayatını devam ettirmiştir. Kahveyi keşfedenin bu olduğu rivayet edilir. Bk. Palph S. Hattox, **Kahve ve Kahvehaneler**, İstanbul 1998, s. 15-19.*

*2. Zahir Güvemli, Akademi'nin bir başka kahve olduğunu zikretmektedir. Ona göre Sıtkı Akozan, Küllük'ü Bâyezid camiinin türbe kapısı cihetindeki müselles bahçe olarak gösterdiği halde Akademi tayin olunan yer bunun tam karşısında, Fatih'ten gelen tramvayların durağındaki setli sıra kahvelerdir. Zahir Güvemli; "Küllükoloji", **Küllük**, İstanbul 1940, S.1, s.5.*

3. Lâedri, müellifi bilinmeyen eserler için kullanılmasına rağmen 1930-1940'lı yıllarda bir edebiyatçımızın bunu mahlas olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

*4. Zahir Güvemli; **"a.g.m."**, s.5.*

*5. Salah Birsel; **Kahveler Kitabı**, İstanbul 1991, s.286.*

*6. Emin Nedret İşli, "Küllük Kahvesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c.5, s.169.*

*7. Orhan Okay; **Silik Fotoğraflar**, İstanbul 2001, s.191.*

*8. Emin Nedret İşli; **"a.g.m."**, s.169.*

*9. Orhan Okay; **a.g.e.**, s.191.*

*10. Orhan Okay; **a.g.e.**, s.191-192.*

*11. Birsel, Küllük yazarlarının Yahya Kemal'e müracaat ederek, daha adı konmamış **Küllük** dergisi için bir ad ricasında bulunduklarını ve onun da dergi için **"Kayık"** adını önerdiğini zikretmektedir. Bk. Salah Birsel; **a.g.e.**, s.296-297.*

*12. "Küllük Beyannamesi", **Küllük**, İstanbul 1940, S.1, s.2.*

*13. Refik Halit Karay; **Üç Nesil- Üç Hayat**, İstanbul 1996, s.138.*

*14. M. Sıtkı Akozan'ın hayatı için bk. İbnülemin Mahmut Kemal İnal; **Son Asır Türk Şairleri**, İstanbul 1988, c.3, s. 1716-1718. ve Reşat Ekrem Koçu; "Akozan (Kesriyeli Çubukcuzâde Mehmed Sıdkı)", **İstanbul Ansiklopedisi**, c.1, s.530.*

15. Bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Kastoria.

*16. R. Ekrem Koçu; **"a.g.m."**, s.530.*

17. Aheng-i Millî, İbnülemin ve R. Ekrem'de zikredilmemektedir. Bu eserin varlığından bizi haberdâr eden Orhan Okay'dır.

*18. Orhan Okay; **a.g.e.**, s. 192.*

*19. Tarık Buğra; **Yarın Diye Bir Şey Yoktur**, İstanbul 1979, s.87-91.*

İpek Yolu İle İlgili Yeni Bir Kitap

Hans Wilhelm Haussig, **İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi**, (çev: Müjdat Kayayerli), Ötüken Yayınları Kültür Serisi: 211, İstanbul 2001, 300 s., 3 harita.

Serap LELOĞLU-ÜNAL
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

2001 yılında basılan tarih araştırmalarına bir yenisi eklendi. Bu tercüme kitap üzerinde eserin orijinalinin ne zaman basıldığı hakkında bir bilgi yok. Ancak, Afyon Milletvekili Müjdat Kayayerli tarafından başarı ile yapılan Türkçe çevirisi yeni elimize geçti.

Yazar Hans Wilhelm Haussig, kitabın arka kapağındaki tanıtımında da görülebileceği gibi uzun yıllar Orta Asya tarihi araştırmalarına gönül vermiş, bu konuda emek sarfetmiş bir tarih profesörüdür. Kitapta yazar şöyle tanıtılır: *"1916 yılında doğmuştur. 1939'da Berlin Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nde "Genç Antik Dönem" üzerine doktora tezi yaptı. Doçentlik tezinden sonra Freien Üniversitesi'nde Bizans Tarihi dersleri verdi. 1969 başında Bochumruhr Üniversitesi'nde "Ön Asya, Orta Asya ve Bizans Tarihi" profesörü oldu. 1953'te Bizans dergisinde, Brüksel'de, Teophlaktos (Teoflakt)'un "İskit Kavimleri'nin tarih ve kültürüyle ilgili eseri hakkındaki çalışması yayınlandı. "Bizans Kültür Tarihi", "Heredot Tarihinin Yorumu", "Mitoloji Sözlüğü" gibi kitapları ve makaleleriyle tanınmıştır. Ayrıca, Kültür Tarih ile ilgili birçok makalesi de yayınlanmıştır."*

Kitap *"Çevirmenin Önsözü"* ile başlar. Önsöz, Kara Stratejisi'nin temeli olan *"Avrupa tarihi aslında Asya tarihinin bir uzantısıdır. Bin yıl boyunca Asya'dan, Urallar ile Hazar Denizi arasından gelen atlılar Güney Rusya'da at koşturarak Avrupa'nın kalbindeki Macaristan'ı vurmuşlardır. Eski Dünya'nın bütün noktaları (Asya-Avrupa-Afrika) buradan kaynaklanan hareketlerin tesirini er geç hissetmişlerdir"* (s.11) düşüncesini özellikle vurgular ve diğer Türk Cumhuriyetlerinin din ve soy bağı sebebiyle bize daha yakın olması gerektiğini, bunun henüz gerçekleşemediğini ancak, geniş bir coğrafyada yaşayan Türk soylu halkların hiç değilse medeniyet ve kültürel alanda belirginleşen ortaklıklarının farkına vardıklarını belirtir. Ayrıca, kitapta, Orta Asya Medeniyeti'nin parlak döneminde hem Batı, hem de İslâm ülkelerinin üzerindeki etkisinin kabul edilmesinin hem bilime, hem de tarihî gerçeklere uygunluğu üzerinde durmuştur.

Bundan sonra gelen bölüm *"Söz başı"*, yazar tarafından hazırlanmış olan ön sözdür. Yazar İpek Yolu gibi zor bir konuda kitap yazmanın güçlüklerinden, daha önce yapılan çalışmalardaki eksikliklerden ve yararlandığı kaynaklardan sözeder.

Kitap, temel olarak iki ana bölümden meydana gelir. Birincisi *"İpek Yolu'nun Oluşması ve Gelişmesi"* ile *"Çin ile Batı Arasındaki Ticarî İlişkilerin İç Şartları"* başlıklarını taşır ve İpek Yolu'nun ortaya çıkışından Göktürk devletinin sonuna kadarki dönemde yaşanılan ekonomik, kültürel ve siyasî durumlar ve olayları inceler. Bu bölümün ilk ana başlığının altında, İpek Yolu'yla ilgili en eski bilgilerin araştırılmasında efsanelerin rolü, *"Orta ve Doğu Asya'ya Giden Kuzey İpek Yolu Hakkında En Eski Grek ve (Doğu) Roma Kaynaklarındaki Bilgiler"....."Eski Yolların Birleştirilmesinin İpek Yolu'nun Gelişmesindeki Rolü"* gibi bilgiler detaylı bir şekilde incelenmiştir. İkinci ana başlığın altında ise, arkeolojik kazılarda bulunan eserlerin değerlendirilmesi, İpek Yolu üzerindeki devletlerin ticarî ilişkilerinin yoğunluğunun ölçeği olarak sosyal ve ekonomik gelişmeler, Grek ve Serlerin Kansu'da takas ticareti gibi konular üzerinde durulmuştur. "Birinci bölümün diğer ana başlıkları *"Çin İpeğinin İhraç Yolu"*, *"İslâm Öncesinde İpek Yolu Güzergâhlarında Yazının Yayılması"*, *"İpek Yolunun Ortaya Çıkışının Siyasî Şartları"*, *"Çin'in Grek-Roma Âlemiyle Karşılaşması"*, *"Çin'in Tarım Havzasından Geri Çekilmesi"*, *"Partların Doğu İran'daki Hakimiyetinin Göçebeler Tarafından Kırılması"*, *"İpek Yolu ve Hunların Batı'ya Göç Etmeleri"*, *"Türk Hakimiyetindeki Orta Asya"* olup, alt başlıklar açılarak detaylandırılmıştır. Bunlardan son üç alt başlık Türk tarihini incelemesi bakımından bizim için oldukça önemlidir. Burada, M.S. 1. Yüzyılın başında, Çin'in yaşadığı siyasî ve ekonomik buhran sonucu yaşanan boşluktan istifade ederek göçe başlayan Hunların batıya yönelmesiyle *"Kavimler Göçü"* döneminin başlamış olduğu belirtilir. Böylece kültürler arası etkileşimin başladığı *"İpek Yolu, bu "kavimler göçü" çerçevesinde meydana gelen, diğer kültürlerden de alınan çeşitli unsurlarla zenginleşen Orta Asya Kültürünü Çin'e , Tarım Havzası'na ve Batı'ya ulaştırmada vasıta olmuştur"* (s.142) şeklinde vurgulanır. Ayrıca, o dönemde ahşap işçiliğinden Türklerin en önem verdikleri sanat olan demircilik ve kuyumculuktan, bu sanat eserlerinin İpek Yolu üzerindeki ticaretinden söz eder.

Burada, *"İpek Yolu'nun her güzergâhının kendine has bir görünümü olduğu, güneydeki her iki güzergâhın*

büyük dinlerin yayılma vasıtası olarak tarihe geçtiğini, kuzey güzergâhının ise iddiasını göçebe kavimlerin büyük çoğunluğunun, Moğolca konuşanların ancak bir kısmının katılması ile meydana gelen göçlerin sonucunda, bu kavimler arasında çok sıkı kültür bağlarının oluştuğu" (s.159) vurgulanır. Bu bölümlerde ayrıca, Hunların menşei, Hun adı ve tarihi detaylı olarak verilmiştir. Türklerle ilgili olarak da , gene Çin, Bizans ve İslâm kaynaklarından yararlanarak, Asya'da kurulan Türk İmparatorluğu'nun başlangıcı, yaptıkları savaşlar, idarî yapısı, bu idarî yapının ticaretteki rolü, İpek Yolu'nun Türklerin eline geçtikten sonra güvenlik kazanması ile buradaki ticaretin gelişmesi, Yenisey Abideleri ile Orhon Abideleri arasındaki dil farkı, Uygur dili, Türklerin demircilik sanatı, el sanatı ürünleri ile ünü Afrika'ya kadar uzanan demir zırhlarla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölüm, *"İpek Yolu ve Büyük Dinler"* başlığını taşır ve İpek Yolu'nun geçtiği coğrafyada yeşeren Budizm, Manizm, İslâmiyet ve misyonerlerle gelen Hıristiyanlık olmak üzere dört büyük din anlatılır. Bu bölüm, *"Kuzey İpek Yolu göçebelerinin doğudan batıya yaptıkları göçlere sahne olup, dolup taştığı sıralarda, Güney İpek Yolu ve karayolu bağlantılı deniz güzergâhlarının Orta Asya'ya giden yolları ise Budizmin yayılışına tanık olmaktaydı"* (s.205) diyerek Budizm ve İpek Yolu ile başlar. Burada, Budizmin Orta Asya'ya ilk girişi, bu dini yaymaya çalışan Hint tüccarları, Budist misyonerlerin etnik kökenleri ya da Budist resimlerindeki Helen ve Bizans tesirleri gibi bilgileri bulmak mümkündür. *"İpek Yolu'nda Hıristiyan Din Propagandacıları (misyonerler) ve Cemaatleri"* başlığı ile İpek Yolu'nu kullanarak Orta Asya'ya gelen Hıristiyanlığın tarihi anlatılmıştır. *"İpek Yolu'nda Hıristiyanlık propagandalarının başladığı tarihi kesin olarak tespit edebilmek mümkün değildir. Ancak propagandaların hıristiyanlığa dönmelerden başladığı dönemden daha önce başladığı kesinlikle söylenebilir. Bu Hıristiyanlığı yayma çabalarından Orta Asya'daki Nesturi misyonunun faaliyetlerinin başladığı tarih bellidir. ... Bu kayda göre, Nesturi misyonunun, Orta Asya'da ancak altıncı yüzyıl ortalarında propagandaya başladığı anlaşılmaktadır"* (s.239) diye başlar ve Orta Asya'da Hıristiyanlığın ilk temsilcilerinin Nesturiler olmadığı, bazı el yazması kaynaklara göre beşinci yüzyılın ortalarında İpek Yolu üzerindeki şehirlerde Hıristiyan cemaatler olduğu, ancak Nesturilerin bu konuda Orta Asya ve Çin'de büyük başarı elde ettikleri vurgulanır. *"Mani ve Gençlerin Orta Asya ve Çin'deki Misyonu"* başlığı altında ise, Mani'nin kendi inancına Hıristiyanlığa ve Budizme benzer unsurlar da karıştırarak yeni bir din kurduğunu ve bu dinin dil olarak Süryaniceyi kullandığını, baş eseri **Kafalya**'da kurduğu dinin esaslarını açıkladığını ve cemaatlerin Kuzey İpek Yolu üzerindeki şehirlerde kurduklarını, devletleri İpek Yolu üzerinde olan Uygurların bu dini kabul ettiklerini ve Çin'e soktuklarını, Müslümanlığı kabul etmiş olan bazı Türk boylarının ve Maniciliğin tesirinde kalmış olduklarını, bunun izlerinin Kutadgu Bilig'de bulunabileceğini anlatır. *"İslâmiyet'in İpek Yolu'ndaki Yeri ve Önemi"* başlığı altında, İslâmiyet'in diğer üç dinden farklı olarak kılıç gücüyle yayıldığını vurgular. Ancak burada şöyle de bir bilgi vardır : *"İslâm fütühatı, şehirlerde de fazla bir değişikliğe yol açmamıştır. Şehirlerin bir çoğu Araplarla antlaşma imzalamışlardır. Bu andlaşmalarda, şehirlerin her yıl bitiminde cizyelerini aksatmadan ödemeleri halinde, kendilerine dokunulmayacağına söz verilmiştir."* (s.263) Ayrıca, İslâm'ı seferler yaparak ve şehirleri alarak yaymaya çalıştıklarını ancak, siyasî ve askerî işgalin yakıp, yıkma şeklinde olmadığı, İslâmi olmayan dini yapılara dokunulmadığı, hoşgörü ile bakıldığı vurgulanmıştır. İran ve Türklerin bu dini kabulleri, ilk gelen İslamî inanç ile, daha sonra yerleşen ve kesinleşen İslâmî inanç sırasındaki olaylar, Türklerin güçlenişi ve İpek Yolu güzergâhı boyunca yayılmaları, bu dönemde Orta Asya'da yaşamış âlimler ile onların yüksek seviyeye çıkardığı ilim alanları ile ilgili bilgiler bu bölümde detayları ile anlatılmıştır.

Böylece tamamlanan kitabın sonunda Bibliyografya yer alır. Bibliyografya, arkeolojik belgelerin yorumu, edebî kaynakların değerlendirilmesi, ilk İslâmî devirde Orta Asya'nın Tarihi, Edebiyatı ve Dilleri gibi çeşitli bölümlere ayrılarak verilmiştir. Bu geniş bibliyografyaya bakıldığında Rus kaynakları da dahil olmak üzere pek çok bildik yayına rastlanır. Ancak, Türk bilim adamlarının (Bahaeddin Ögel ya da Emel Esin gibi) çalışmalarından yararlanılmış olmasını isterdik. Neyse ki, Sayın Kayayerli özenle çevirisini yaparken bazı yanlışları dipnotlarda düzelttiği gibi, Türk araştırmacılarının da konularla ilgili yayınlarına atıflarda bulunmuştur.

Heredot'tan Ptolemaios'a kadar pekçok yazarın yazdığı efsaneler ve mitlerden de yararlanılmış olan eserin gerçek değeri iki noktada odaklanır : Bunlardan ilki, tarihe dayalı olan bilgileri yeniden tasnif edip, Rus kaynaklarından da yararlanarak ortaya çıkarması; diğeri ise, bugüne kadar yazılmış olanlardan farklı olarak siyasî bakış açısından uzaklaşarak kültür tarihi ve sanat tarihi yönünden incelemesidir.

Kitabı Müjdat Kayayerli'nin bu başarılı çevirisinden okumak bize zevk verdi. Sn. Kayayerli'nin de belirttiği gibi *"kitap bir bütün olarak, Türk tarihi ile ilgili birçok karanlık noktayı ortaya çıkarmakla birlikte, daha eski eserlerde daha çok bulunan bazı ön yargı, yanlışlık ve eksikliklerden de tamamen arınmış değildir." (s.12)*

"İştikakçının Köşesi"

Prof. Dr. Şinasi Tekin, "**İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler**", Simurg, İstanbul, 2001, 320 s. küçük boy.

Dr. Reşide GÜRSES
APK Uzmanı

Tanıtmaya çalışacağımız **İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler** adlı kitap, Prof. Dr. Şinasi Tekin'in, **Tarih ve Toplum** dergisinin son sayılarında ve farklı zamanlarda yayımlamış olduğu yazılarını içermektedir. Türk dili ve Türk kültürü ile ilgili çeşitli konuların sohbet üslubuyla ele alındığı kitap, hem alanın uzmanlarına hem de bu tür konulara ilgi duyanlara hitap etmektedir. İşlenen konu hakkında ayrıntılı bilgilerin bulunacağı eserde ayrıca, alan uzmanları dip notlardan hareketle konuyla ilgili daha geniş kaynaklara ulaşabilirler. Türk dili ve kültürü hakkındaki bazı konulara farklı bir bakış açısı getiren eser, bazı hususların aydınlanmasına da imkân vermektedir.

Eserin önsözünde "*... özellikle Türk dilinde, Türk tarihinde ve Türk Kültür tarihinde uzmanlaşmış olan gençlere, öğrencilere hitap etmek ve onlara cevap vermek istedim*" diyen Prof. Dr. Şinasi Tekin, Batı dillerinde böyle pek çok çalışma olduğunu belirtmekte ve dilimiz hakkında, tarihimize, kültürümüze, kültür tarihimize ışık tutacak nitelikte bir iştikak sözlüğüne ihtiyaç olduğunun altını çizmektedir. Bu tür çalışmalarda birinci elden kaynaklara ulaşmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Her ilmî çalışmada olduğu gibi bu konuda da yapılacak araştırmalarda da kaynakların eleştirel bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Alıntıların ancak iyi bir sorgulama sonucunda yapılması ve ilmî çalışmalara "*şüphe*"yle yaklaşılması gerektiğine dikkat çeken Prof. Dr. Şinasi Tekin, bu eseriyle Türk kültür tarihinin penceresini okuyucular için aralamaktadır.

Kitap ile ilgili kısaca bilgi verecek olursak eser, yazarın eseri yazış sebebini dile getirdiği "*Ön söz*"le başlamaktadır. Bundan sonra "*Giriş*" başlığı altında, kitabın isminde, kendinin "*uydurmuş*" olduğu "*iştikakçi*" kelimesini yer veriş sebebi üzerinde durmakta ve bu kelimeyi tercih edişi ile ilgili kısa bir açıklamada bulunmaktadır.

Prof. Dr. Şinasi Tekin, ciddî bir şekilde işlendiği takdirde "*iştikak*" ilmînin; hangi kelimenin, ne zaman, nerede, ne şekilde ortaya çıktığı gibi konulara açıklık getireceği ve bu noktada faydalı olduğunu ifade ettiği "*Giriş*"te iştikakçinin dili, enstrümanı diyebileceğimiz (>, >,*,-,+) işaretler hakkında da kısa açıklamaklarda bulunmaktadır.

Kitapta "*Giriş*"ten sonra, Türk kültür tarihiyle ilgili kelimeler, ekler vb. konular hakkında on beş ayrı yazı bulunmaktadır. Daha sonra ise "*Bibliyografya ve Kısaltmalar*", "*Dizin*", "*Resimler ve Açıklamalar*" adlı bölümler yer almaktadır.

Kelime, ek ve kavramların tarihî bir perspektif içerisinde kaynaklarıyla birlikte verildiği makaleden oluşan bu kitapta, yukarıda da belirtildiği üzere **Tarih ve Toplum** adlı dergide 1985-1994 arasında çıkan on beş ayrı yazı bulunmaktadır. Kitapta yer alan bu makaleler tarih sırasına göre şu şekildedir:

"*Türkiye'de Onbeşinci Yüzyıla Âit İki Pasaport: İl-Can Mektubı/ İl-Can-Name*" , "*Köşk Kelimesi Farsça Değil Türkçedir*", "*Yabancı kelimelerin Türkçeye Giriş Yolları ve Oruç Kelimesinin Hikâyesi*", "*Türkçede -ma- Olumsuzluk Eki ile -dık+ Eki Nereden geliyor?*", "*Yazı Yazmak Nereden geliyor?*", "*Üzengi Kelimesi Nereden Geliyor?*", "*Türklerin Kullandıkları Alfabeler Hakkında Eski Dilin Rüzgâriyle Birkaç Söz*", "*Ev Bark Nedir?*", "*İl Kelimesi ve iştikaklarının Hikâyesi*", "*Eski Türk Yazı Dillerinin Özellikleri Üzerine Düşünceler ve Bunların Teşekkülü ile Türk Siyasî Birlikleri Arasındaki İlişkiler*", "*Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerinde Düşünceler (Başlangıcından Osmanlıların Fetret Devrine Kadar)*", "*Bodun Kelimesi Üzerine Düşünceler*", "*Ög, Ögir-, Yarlıg, Yarlı(g)ka- Kelimelerini Nerelerden Geldikleri Hakkında*", "*Türkçede Bazı Çekim Eklerinin Tarihi Üzerinde Düşünceler ve +leyin Eki Hakkında*" ve "*Eski Türkçede Toharca Unsurlar*".

Prof. Dr. Şinasi Tekin'in, **İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler** adlı kitabı, **Tarih ve Toplum** adlı dergide bu son dönemlerde; *ög, ögir-, il, köşk, bodun, yazı yazmak, üzengi, ev bark* gibi kelimelerin hayat hikâyeleriyle *gazâ, cihâd* gibi kavramlar ve *-ma-, -dık+, +leyin* gibi ekleri konu alan yazıların bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Söz konusu eser, yazarın Türk dili, Türk tarihi ve Türk kültürü ile ilgili konularda yazılmış makaleleriyle okuyucuyu buluşturmaktadır. Kitap ayrıca, söz konusu makalelerin bir araya getirilme esnasında, yazarın bazı not ilâveleriyle de zenginlik kazanmıştır.

Okuyuculara Türk duyuşu ve görüşünü aktaran bu bilimsel eser, bizleri kitapta ele alınmış olan kelimelerin, eklerin kavramların dünyasına taşımaktadır. Bir yanlışlık sonucunda, Farsça bir kelime olarak bilinen **"köşk"** kelimesinin aslında, Türkçe kökenli olduğunu da bize göstermektedir. Eser gerek "*Bibliyografya ve Kısaltmalar*", Gerekse "*Dizin*" ve de gerekse "*Resimler ve Açıklamalar*" bölümleriyle de araştırmacılara, konuyla ilgili adreslere kolayca ulaşma imkânı vermektedir. Tüm bu açılardan ele alındığında, kelimelerin dillendiği eser, Türk kültürüne yolculuk yapmak isteyen herkesin okuyacağı titiz bir çalışma olarak dikkatleri çekmektedir.

"Ters Lâle"

Selçuk Mülayim, **Ters Lâle Osmanlı Mimarîsinde Sinan Çağı ve Süleymaniye,** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Deneme Eleştiri ve Tarih Dizisi:25, İstanbul, 2001, 314s.

Neval KONUK
Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi Projesi Uzmanı

Mimar Sinan, Osmanlı kimliğini önce kendinde daha sonrada en geniş anlamda fizikî çevrede inşa edebilen ve bunu çağlar ötesine aktarabilen bir usta olarak kabul ediliyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok şeyi unutulmuştur ama, Sinan ve O'nun yarattığı estetik günümüzde hâlâ varlığını hissettirmektedir.

Dünya mimarlık tarihinde az rastlanan özellikleriyle pek çok anıta hayat veren bu ustanın uzun yaşamış olması, O'nu şanslı kılan bir etken olmuş, deney ve görgü birikimindeki süreklilik O'nu daha güvenilir sonuçlara taşımıştır.

Günümüzde, Sinan üzerine yapılan araştırmaların sayısı 1000'i geçmiş bulunuyor. Bu akıl almaz yoğunluğa Prof.Dr.Selçuk Mülayim **Ters Lâle Osmanlı Mimarîsinde Sinan Çağı ve Süleymaniye** kitabıyla katılıyor.

Ters Lâle kitabı, Sinan'ın mimarlık tavrı etrafında dönemin toplumsal tarihini de ele alan bir denemedir.

Prof.Dr.Selçuk Mülayim, kitabın arka dış kapağında; "*Mimar Sinan'ı tanımak Itrî'yi, Bâkî'yi veya Nigarî'yi tanımakla aynı şeydir. Bir başka deyişle, bu tür kişileri kavramak, dönemin ve kurumların kültürel dokudaki yapılarını bilmekle daha anlaşılır hâle gelir. Eğer Sinan'ı yalnızca kendi biyografisinin dar çerçevesinde görseydik, Anadolu Türk Mimarîsinin gelişme mantığı anlaşılamayacaktı. Bu bağlamda 16.y.y.'ın toplumsal tarihinden alınan kesitler ve bunların mimarlık alanındaki yankılarını araştırmak bizi doğruca Sinan'ın okuluna götürüyor. Bu okulun yarattığı eserlere, özellikle büyük sultan camiilerine yaklaştığımızda planda, orta kesimin açıldığını ve büyük kubbenin o zamana kadar alışılmadık bir biçimde bütüne yön verdiğini görüyoruz.*

Bir kubbe mimarîsinin odak yapısı olarak örneklenen Süleymaniye'nin Mimar Sinan eserleri arasında da farklı, hatta oldukça aykırı bir biçimde ortaya çıktığı görülüyor. Bu aykırılık, belki de ustayı Aya Sofya ile yarışmaya kışkırtan duyguların psikososyal bedeliydi. Süleymaniye Camii'nin tasarımındaki aykırılık, Selimiye'deki ters lâle motifinden çok daha fazla önemsenmelidir."

Kitapla ilgili araştırmayı yaparken yazarın amacı; karşı durulmaz bir tez veya yıkılmaz kanıtlarla desteklenmiş olarak bir mimarlık dehasının anatomisini çıkartmayı düşünmeden, genelde bilinenleri yeniden gözden geçirip, hayatının gidişi ve eserlerinin görünüşü bakımından incelemeye değer bir simaya biraz daha yaklaşmak, ustanın çevresinde oluşan yapı üretimi endişeleri ile toplumun kültürü arasında var olduğunu düşündüğümüz ilişkileri ele almak olmuştur.

Ters Lâle de Mimar Sinan'ın sanatı izlenirken yapı tipleri içinde camii, camiler içinde Süleymaniye Camii örneklenmiştir. Bu seçimin nedenleri yazarında belirttiği gibi; öncelikle ve önemle belirtilmesi gereken bu yapı için, yeterince zengin, ayrıntılı bir sanat tarihi monografisi yayımlanmaması, caminin İslâm toplumunda günlük hayatın ve şehir dokusunun en önemli odak noktasını oluşturması ve Süleymaniye'nin de bu işlevi üstün bir şekilde yerine getirmekte olmasıdır.

Kitap, başlıca üç ana bölüm ve üç ek bölümden oluşmaktadır. Ana bölümler; "*Giriş*" (s.1-52), "*Sinan'ın Çağı*" (s.53-186) ve "*Sinan'ın Estetiği*" (s.187-262) dir.

"*Giriş*"'te; "*Sinan Çağı Nasıl Kavranabilir*" (s.10-17), "*Kaynaklar*" (s.18-22), "*Mucizenin Gerçek Sebebi*" (s.23-32), "*Eski Bir Kültür Alanı*" (s.33-44), ve "*Darülharb-Darülislâm Burun Buruna*" (s.45-52) bölümlerinden meydana gelmektedir.

"*Sinan'ın Çağı*" bölümü; "*Devletten Önce Ordu*" (s.57-67), "*Toplumsal Mimarînin Kurgusu*" (s.68-70), "*Osmanlı Yorumu*" (s.71-75), "*Genişleyen Ufuklar*" (s.76-80), "*Sosyal Roller ve Tipler*" (s.81-94), "*Yüksek Mevkilerin Rolü*" (s.95-101), "*Sanat Kültürünün Kaynakları*" (s.102-111), "*Fen, Sanatlar ve Zenaatlar*" (s.112-120), "*Kişiliğin Yeniden Kuruluşu*" (s.121-150), "*Sinan Öncesi*" (s.151-163) ve "*Bizans ve Çağdaşı Avrupa*" (s.164-186) bölümlerinden oluşmaktadır.

"*Sinan'ın Estetiği*" bölümü ise; "*Dehânın Payı*" (s.188-201), "*Ters Lâle*" (s.202-210), "*Piramidal Kütle*" (s.211-244), "*Mekânların Organizasyonu*" (s.245-248), "*Parçadan Bütüne*" (s.249-253), "*Dengenin Zorlanışı*" (s.254-258) ve "*Dünya Durdukça*" (s.259-262) bölümlerini içermektedir.

Ayrıca araştırma boyunca yararlanılan eserler Bibliyografya bölümünde gösterilmekle beraber, çalışmayla dolaylı ilgisi olan ve daha geniş araştırmalara girmek isteyenler için birde tasnifli bibliyografya kısmı yapılmıştır. Bir Bibliyografya Denemesi adı verilen bu bölümde de kaynaklar; "*Bibliyografyalar*", "*Genel Nitelikli İncelemeler*", "*Sinan Öncesi Mimarî*", "*Süleymaniye Bibliyografyası*", "*Sinan Sonrası Mimarî*", "*Yapı Tipleri*", "*Tasarım ve Teknoloji*", "*Mimarî Plastik*", "*Kültürel Yapı ve Kurumlar*", "*Bilimsel Toplantılar*", "*Sinan'ın Hayatı ve Çevresi*", "*Kaynaklar ve Belgeler*"başlıkları altında verilmiştir.

"*Ekler*" bölümünde ise, Mimar Sinan'ın mezar kitabesinin transkripsiyonu ve kitabeyle ilgili bilgi, Osmanlı camii mimarîsinde kubbenin kronolojik gelişimi tablosu, destek sistemleri ve kubbe çapı, şair Yahya Kemal Beyatlı'nın '*Süleymaniye'de Bayram Sabahı*" şiiri, Mimar Sinan'ın yaşadığı çağda, önemli mimarlık eserlerinin coğrafî dağılışını gösteren harita, Sinan çağı kronolojisi bölümleri yer almaktadır.

Mimar Sinan sanıldığının aksine, Türk mimarîsinde devrim yapan biri değil, Türk mimarlık tarihinin en gelenekçi ustalarından biridir. Mimar Sinan'ı anlayabilmek için yaşadığı çağın, çok iyi bir şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir. "*.....Çünkü O ve O'nun gibiler için gelenekçi olmaktan başka yol yoktur. Sinan'ın kullandığı plan şemaları ve mimarî elemanların hepsinde kendinden önceki mimarlar tarafından denenmiş, büyük ölçülere varan kubbe, içinde basamaklı birkaç yol çıkan minare v.b. uygulamaların hepsi de kendisinden önce keşfedilmişti. Sinan'ın bu türden bazı buluşları ya da çözümlemeleri de olmuştur, ama O'nu "büyük" yapan şey bunlar değildir. Gelenek içinde O'nu özgün kılan şey, bilinenleri toparlama yeteneğindeki anlayış farkıdır. O'nun kullandığı yöntem en genel anlamda Osmanlı uygarlığının sosyal, kültürel ve doğal olarak teknolojik birikiminde yer alan kriterler demetinin mimarlık alanına doğru yansıtılmasından ibarettir. Bu işin başarılmasında O'nun kişisel dehâsı kadar, dönemin ruh hâli de üslûbunda belirgin bir biçimde yer alır.*

Çünkü aynı şekilde, Bâkî, Karahisarî ve Nakkaş Osman'da 16.y.y.'da uyum hâlinde, yaşadıkları çağ ile bağdaşan insanlardır. Buna göre klâsik dönemde Sinan ortaya çıkmamış olsaydı, bir başka mimar sahneyi dolduracaktı. Bir başka Mimar Ağa, Prut nehri üzerine köprüyü kuracak ve birkaç selâtin camiisini tamamlayacaktı.

.....

O tek başına olduğu kadar yanındakilerle de büyüktür. Bütün inşaat esnafını, dülgerleri, neccarları, demircileri, harç karanları, taş yontucuları ve minarecileri harekete geçirip ustaca yönettiği için, kısaca İmparatorluğu yansıtan bir simge olduğu için büyüktür (s.261)"

Ters Lâle farklı bakış açısıyla, o dönemin, olaylarını, kişilerini, kısacası ortamını ele alarak Sinan'ın dünyaya bakış açısını objektif bir şekilde gözler önüne sermekte ve bu konuyla ilgili çalışma yapmak isteyenlere de yeni bir kapı aralamaktadır.

"Evliya Çelebi'nin 1654 Yılı 'Seyahatname'sinde Azerbaycan"

Zabil Bayramlı, Boran Azizli, **Evliya Çelebi'nin 1654 yılı "Seyahatname"sinde Azerbaycan,** Azerbaycan Yayınevi, Bakü, 2000, 1. baskı, 160 s.

Tuğrul Veli KAMİLOĞLU
Ankara Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi

Ünlü Osmanlı-Türk seyyah ve yazarı Evliya Çelebi'nin şanlı Türk tarihinin altın sayfalarına ışık tutan kıymetli şaheseri **Seyahatname**'nin Azerbaycan ile ilgili bölümü tarihçi-araştırmacı Zabil Bayramlı ve Boran Azizli tarafından araştırma konusu yapılarak okuyucuların dikkatine sunulmuştur.

Azerbaycan'ın tanınmış tarihçilerinden S. Onullahi ve M. Abdullayev'in editörlüğünde hazırlanan, eserin 1970 yılı yayını esas alınarak Osmanlı Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine aktarılan eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm: *"Tanınmış seyyah Evliya Çelebi ve onun 'Seyahatname'si hakkında"*; İkinci bölüm: *"Osmanlı – Safevi münasebetleri Evliya Çelebi'nin gözü ile"* , Üçüncü bölüm: *"Osmanlı Elçisi Evliya Çelebi'nin 1654 yılında Azerbaycan'da gördükleri ve duydukları; 1065 (1654) yılında Zilkaderin üçüncü günü Van'dan elçilik ile Acem diyarına gidişimiz" başlığını taşımaktadır.*

Birinci bölümde Evliya Çelebi'nin hayatı, yetişme ortamı, seyyahlığa başlaması, Osmanlı devlet erkanında yükselişi anlatılmakta, konunun okuyucu için daha anlaşılır olması ve bir bütünlük arz etmesi bakımından onun diğer seferlerine, eserlerine ve **Seyahatname**'nin konu dışındaki bölümlerine kısaca değinilmektedir.

Aslen Kütahyalı olan, fetihten sonra İstanbul'a yerleşen saygın bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Evliya Çelebi dönemin sayılan hocalarından ders alarak eğitimini tamamlamıştır. Yetiştiği ortamın da etkisi ile Evliya'da genç yaşlarından itibaren seyahat edip, yer yüzündeki çeşitli halkları görmek ve onların kültürlerini incelemek, mimarlık eserleri ile tanışmak hevesi uyanmıştı. Bu hevesle bir gün rüyasında Yemiş iskelesindeki Ahi Çelebi camisinde kalabalık bir cemaat içerisinde peygamber efendimiz (S.A.V.)'i gören Evliya'nın heyecanlanarak *"Şefaat Ya Resulallah"* demesi yerine *"Seyahat Ya Resulallah"* demesiyle peygamber efendimiz bu gence tebessümle hem şefaatini müjdeliyor, hem de seyahatine izin veriyor. Bu kalabalıkta Sa'd İbn Vakkas da (Hz. Muhammed'in yakın taraftarlarından olup, İslam tarihinde ve özellikle de Ömer İbn-i El-Hattab döneminin en büyük komutanı sayılmaktadır) ona gezeceği yerleri ve göreceklerini yazmayı tavsiye ediyor. Kasımpaşa Mevlevi Hanesi Şeyhi Abdullah Dede'nin rüyasını hayıra yorumlamasıyla Evliya bununla da niyetinde kesin kararını kılıyor. Abdullah Dede'nin tavsiyesi üzerine ilk olarak İstanbul'u geziyor ve **Seyahatname**'sinin birinci cildini yazıyor.

Bundan sonra Evliya Çelebi Trabzon ve Kırım'a gidiyor. Aynı zamanda Azak kalesinin fethedilmesine iştirak ediyor ve İstanbul'a dönüyor. Osmanlı tarihinde Hanya fatihi olarak geçen Yusuf Paşa ile beraber Hanya seferine katıldıktan sonra, Defterzade Mehmet Paşa'nın müezzin ve muhasibi olarak Erzurum'a gidiyor. Defterzade'nin Şuşik beyi üzerine yaptığı sefere katılan Evliya Çelebi, Azerbaycan ve Gürcistan'ı görme fırsatı elde ediyor O, 1646-1647 yılında Maku, Nahçivan, Tebriz, Marağa, Revan, Gence, Şamahı, Bakü, Derbend ve bir çok şehirleri, vilayetleri gezerek Gürcistan'dan Revan'a, oradan da Erzurum'a dönüyor. 1650 yılında akrabası Melek Ahmet Paşanın Sadrazamlığa getirilişinden sonra daha çok dolaşma imkânı elde ediyor. Hem Doğunun, hem de Batının bir çok yerini gezip görüyor.

Evliya Çelebi'nin Azerbaycan'a ikinci gelişi, gözlem notlarından da gözüktüğü gibi 1654 yılında Osmanlı sultanının resmi emri ile gerçekleşiyor. Van yolu ile hareket eden elçiler Urmiye, Selmas, Serap, Tebriz, Marağa, Erdebil, hemedan, Kazvin şehirlerinde bulunmuş, Kum-Kaşan-Save-Rey yolu ile Bağdat'a, buradan da Anadolu'ya geri dönmüşler. Evliya Çelebi seyahat notlarında vilayet hakimleri ve Tebriz beylerbeyi ile yaptığı diplomatik görüşmelere Osmanlı sultanını Safevi şahına onunla gönderdiği mektuba değiniyor. Ancak mektubun içeriği ve şaha iletilip iletilmemesi konusunda her hangi bir husus bulunmamaktadır. Birinci seyahatinden farklı olarak ikinci seyahati esnasında kaleme aldığı notlarda Tebriz ve Erdebil şehirlerindeki sosyo-ekonomik durumlara fazla değinmeyişi dikkat çekmektedir. Ancak gözlemlerde Azerbaycan şehirlerinde etno-politik ve

ekonomik duruma, halkın geleneklerine, mimariye dair yeni ve ilginç tespitler az değildir

Evliya Çelebi 1688 yılında İstanbul'dan hareket ederek Balkan gezisine çıkıyor, Mayna isyanının patlak vermesi üzerine Mora'ya gelerek Adriyatik Denizi sahillerini dolaşarak Hac ziyareti için Mekke'ye gidiyor Dokuz yıl burada kaldıktan, bölge ülkelerini, vilayetlerini, şehirlerini gezdikten sonra Selahiyye'ye geliyor. Ve bu, elli yılı at sırtında geçen ömrün son seferi oluyor.

İkinci bölümde, Osmanlı-Safevi ilişkileri ele alınmıştır. Özellikle de XVII. yüzyılın 30-50'li yıllarındaki iki devlet ilişkileri ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Evliya Çelebi'nin 1647 yılında Kuzey, 1654 yılında ise Güney Azerbaycan'ı gezerken Safevi devletinin etno-demografyası, toponomyası, sosyo-ekonomik durumu siyasi tarihi, komşularıyla ilişkileri hakkında edindiği ve ustalıkla anlattığı gözlemleri bu bölüme açıklayıcı bir tarzda aks ettirilmiştir

XV-XVI yüzyılın başlarındaki Osmanlı-Safevi ilişkileri Azerbaycan tarih biliminde kapsamlı bir şekilde araştırılmış ve bu konuda bir çok eser yazılmıştır. Fakat XVII. yüzyılın 30-50'li yıllarındaki Osmanlı ile Safevi arasındaki savaş, diplomatik ilişkiler, antlaşmalar ise bugüne kadar detaylı bir şekilde öğrenilmemiştir. Bu konuda araştırma yapanlar da konuyu incelerken Evliya Çelebi'nin Azerbaycan'a ikinci seferinden yararlanmamışlar. Bu sebepten kitabın yazarları söz konusu boşluktan hareketle bu bölümde XVII. yüzyılın 20-50'li yıllarındaki Osmanlı-Safevi ilişkilerine daha çok eğilmişler.

Bu bölümün bir değer önemli tarafı da, yazarların hem Hüseyin Astrabadi,İskender Bey Türkman, Don Garcia de Silva Figoeroa'dan Şemsettin Sami'yle, Von Hammer'den Rahmani, O. Efendiyev, S. Onullahi, M. Solakzade'ye kadar bu konuda bir çok kıymetli esere imza atmış yazarların da bakış açıları ile, hem de kendi görüşleri v eyorumları ile Evliya Çelebi'nin yazdıklarına yer-yer katkı ve ilavelerde bulunmaları hususudur. Bu tür karşılaştırmalı bir metodun benimsenmesi eseri daha esaslı ve renkli kılmıştır.

Üçüncü bölümde, 1578 yılında Osmanlı ordusunun Azerbaycan'a girmesi ile yeniden başlayan ve altmış yıl aralıklarla devam eden, her iki tarafa hiçbir şey kazandırmayan, iki büyük Türk devletinin zayıf düşmesine neden olan Osmanlı-Safevi savaşı sonrasında 1639'da imzalanan Kasr-i Şirin Antlaşması şartlarına uzun süre uyulmasına rağmen, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren antlaşma şartlarının ihlali ile yaşayan gerginlikten bu gerginliğin ortadan kaldırılmasında Evliya Çelebi'nin üstlendiği misyondan bahsedilmektedir.

VXII. yüzyılın 50'li yıllarında Osmanlı ayanlarından Kürt asıllı İpşir Paşanın kışkırtması ile Piyanuş Kürtleri defalarca Safevi sınırını geçerek yerli sakinlere saldırıyor, soygunlar yapıyorlardı. Fakat onlar kurnaz İpşir Paşanın talimatı ile Safevi sınırını ihlal ederken ateşli silahlar kullanmıyorlardı. İpşir Paşa 1639 antlaşmasına aykırı hareket ederek iki devlet arasındaki ilişkileri Safevilerin sınır hanlarını savaşa çekerek bozmaya çalışıyordu. Ve bunu kısmen de olsa başardı. Şöyle ki, Kürtlerin soygun ve saldırılarına tahammül edemeyen Ürmiye hanı, top ve tüfekle donatılmış 20 bin askerle Osmanlı sınırını geçerek Pinyanuş Kürtlerini cezalandırdı. Dönerken de 40 bin koyunlarını ellerinden aldı. Safevi ordusunun ateşli silahlardan istifade ederek Osmanlı sınırını ihlal etmesi 1639 Kasr-i Şirin Antlaşmasına aykırı idi. Osmanlı devleti hemen Safevi devletine itirazını bildirerek Van'da askeri hazırlıklara başladı. İşte bu dönemde Evliya Çelebi görüşmelerde bulunmak üzere 1654 yılında IV. Sultan Mehmet'in talimatıyla Osmanlı elçisi olarak Azerbaycan'a geldi ve güçlükle de olsa iki devlet arasındaki savaşa kadar varabilecek gerginliği ortadan kaldırabildi. Sonuçta dostluk münasebetleri yeniden kuruldu ve sınırda istikrar sağlandı. Kitabın en geniş hacimli bu bölümünde söz konusu olaylar ve Evliya Çelebi'nin elçilik faaliyeti ayrıntılı şekilde anlatılmaktadır.

"Türklerin İbn-i Bettute'si" olarak da adlandırılan meşhur seyyahın kendisinden sonra tarih ve coğrafya adı altında büyük bir hazine olarak bıraktığı **Seyahatname** on ciltten oluşmaktadır. Eserin birinci cildinde İstanbul'un tarihi ve fethi, kutsal yerleri, Sultan Süleyman Kanunnamesi, Anadolu ve Rumeli'nin inzibati dağılımı, çeşitli şahısların inşa ettirdiği cami, imaret, türbe, tekke, sebilhane, hamamlar tasvir edilmekte, Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren yetişen vezirler, âlimler, nişancılar, sanatkarlar anlatılmaktadır. İkinci ciltte Mudanya ve Bursa, Osmanlı devletinin kuruluşu, İstanbul'un fethinden önceki Osmanlı sultanları, Trabzon ve civarı, Gürcistan vilayetleri; Üçüncü ciltte Üsküdar'dan Şam'a kadar yol boyu bütün şehir ve kasabalar, Niğbolu, Sofya ve Şumnu; Dördüncü ciltte İstanbul'dan Van'a kadar olan bütün şehir ve kasabalar, Evliya Çelebi'nin elçi olarak Aceme gidişi, Acem ve Irak hakkında bilgiler, Beşinci ciltte Tokat, rumeli, Sarıkamış'tan Avrupa'ya kadar olan çeşitli ülke ve eyaletler; Altıncı ciltte Macaristan

ve Almanya; Yedinci ciltte Avusturya, Kırım, Dağıstan, Kıpçak diyarı; Sekizinci ciltte Kırım ve Girit olayları, Selanik ve Rumeli'deki olaylar; Dokuzuncu ciltte İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye kadar yol üzerindeki bütün şehir ve kasabalar, Evliya rivayetleri esasında Mekke ve Medine hakkında geniş bilgiler; Onuncu ciltte ise Mısır konu edilerek kaleme alınmıştır.

Seyahatname'nin el yazısı 1703 yılında yeniden yazılarak Üsküdar'da Selimiye sarayı bahçesinde Sultan III. Murat döneminde tesis edilmiş Pertov Paşa kütüphanesine verilmiştir. **Seyahatname** ilk defa 1848 yılında Kahire Bulak matbaasında **Müntahabat-i Evliya Çelebi** adı ile neşredilmiştir. 1895'ten 1902 yılına kadar Ahmet Cevdet Bey ile Necim Asım eseri altıncı cilde kadar el yazısı esasında giriş sözü ve izahlarla Arap alfabesi ile yeniden yayınladılar. Yedinci ve sekizinci ciltler 1928 yılında Türk Tarih Encümeni tarafından, onuncu cilt ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Tarihi eserin beş çeşitli el yazı nüshası İstanbul kütüphanelerinde muhafaza edilmektedir.

Seyahatname yabancı bilim adamlarının da ilgisini çekmiştir. İngiliz bilim adamı Hammer eserin ikinci cildini İngilizce'ye çevirerek yayınlamıştır. 1870'de F.K. Brun seyyahın 1646-1647 yıllarında Kafkasya'ya seyahatinin bazı bölümlerini İngilizce'den Rusça'ya tercüme etmiştir. A. Kürdiyan, Hammer'in İngilizce'ye tercümesinden Ermenistan ile ilgili bölümü Ermeniciye çevirmiş ve neşrettirmiştir. 19678 yılında A.H. Safrastyan E. Çelebi'nin **Seyahatname**'sinin ikinci cildinde Ermenistan'a dair verilen bilgiyi Türkçe'den Ermenice'ye, G.V. Puturidze ise bu cildi tümüyle Gürcüce'ye tercüme etmiştir.

Seyahatname'nin ikinci cildinde Azerbaycan ile ilgili bölümünü Azeri bilim adamlarından profesör F. Aliyev Rusça'ya tercüme etmiş, giriş ve yorumlarla katkıda bulunmuştur.

Tanınmış tarihçi profesör Y. Mahmudov 1647 yılı Kafkasya seyahatinin Azerbaycan'ı konu alan bölümünün materyallerini Azeri Türkçesine çevirmiştir.

Seyahatname'nin 1314 yılı yayınının ikinci cildinin Azerbaycan'a ait olan kısımları profesör S. Onullahi tarafından Azeri Türkçesine çevrilerek 1997 yılında neşredilmiştir. Eserin hicri 1324'te Türkiye'de yayınlanmış ikinci cildinde Azerbaycan'dan bahseden kaynaklar konusunda tanınmış bilim adamı S.B. Doğubilimcilerin 1960 yılında yapılan uluslar arası kongresindeki konuşmasında bilgi vermiş, **Seyahatname**'nin Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik ve politik hayatının araştırılmasında önemli bir kaynak oluşturduğuna dikkat çekmiştir.

Fakat Evliya Çelebi'nin Azerbaycan'n ikinci defa 1654 yılında seyahatinin dokümanları Azerbaycan tarihi araştırıcılarının dikkatinden kaçmıştır. Yazarların da belirttiği gibi, bu konuya yönelmede başlıca etken, söz konusu döneme ve kaynaklara yönelik araştırma eksikliği ve bu eksikliği bir nebze de olsa giderme isteği olmuştur.

Kitap, tarihimizde müstesna bir konuma sahip bu zaman diliminin karanlık kalan noktalarını aydınlatmada başarılı bir çalışma örneği teşkil etmektedir.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

"4. Uluslar Arası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler Kitabı'nın"

4. cildi

çıktı

Prof. Dr. Emin Çarıkçı'nın Yeni Kitabı

Emin Çarıkcı, **Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri,** TUTİBAY Yayınları, Ankara Saray Matbaacılık, 2001, 398 s.

Tûba DURGUN
Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Mezunu

Çankaya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölüm kurucularından olan ve Mart 2000'den bu yana Itv'de yayınlanan *"Ekonomik Analiz"* programını hazırlayıp sunan Prof. Dr. Emin Çarıkcı'nın, **Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye- AB İlişkileri** başlıklı yeni kitabı Eylül 2001'de TUTİBAY yayınları arasında yayımlanmıştır.

Emin Çarıkcı Hoca 18 yıla yakın Amerika'da kalmış,1975'te New York'taki The New School for Social Research'ten Uluslararası İktisat ve Dış Ticaret Anabilim Dalı'nda Doktora ünvanı almış, Hacettepe Üniversitesinde çalışmış, hâlen Çankaya Üniversitesinde görev yapan bir bilim adamıdır. Prof. Çarıkcı'nın bugüne kadar Türkiye'nin iç ve dış ekonomik sorunları ve çözüm yolları üzerine 7 kitabı; 1979- 1983 döneminde **Yeni Forum Dergisi**'nde, 1990- 1995 döneminde de **Türkiye Gazetesi**'nde *"Ekonomik Yorum"* köşesinde; **Türkiye İktisat Gazetesi**'nde, 1990'lı yıllarda başta H.Ü. **İİBF Dergisi, Yeni Türkiye, İşveren, Asomedya, Denge, Biliğ, Çare, Türkiye ve Siyaset, Dönemeç, Standard ve 2023** gibi dergilerde olmak üzere 500 dolayında ekonomik yorum ve makalesi yayımlanmıştır.

Prof. Dr. Emin Çarıkcı bu kitabında daha önce yazdığı makaleleri daha kapsamlı ve derin incelemelere dayanarak değerlendirmiş, 2000- 2001 verilerini de ekleyerek yeni yorumlarda bulunmuşur. Karmaşık olan ekonomik olayları kaleme alma tarzı ve ustalığı sayesinde, Türk ekonomisindeki sorunlar ve çözüm yolları konularında bilgi sahibi olabilmek için ortaöğretim yeterli olmaktadır. Bu kitapta; 20.yüzyıldan 21. yüzyıla, Türkiye'de ve Dünyadaki ekonomik gelişmeler, 1994, 2000 ve 2001 yıllarındaki ekonomik krizlerin sebepleri ve sonuçları: Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri ve bu ülkelerdeki ekonomik gelişmeler, istatistiki verilere dayanılarak incelenmiştir.

33 makale ve ekonomik yorumun yer aldığı bu kitap 6 bölümden oluşmaktadır. Sırasıyla;Birinci bölümde, *"Temel Ekonomik Konular ve Sorunlar"* başlığı altında *"Öğrencilere Ekonomik Tavsiyeler", "Serbest Pazar Ekonomisi", "Enflasyon Çeşitleri", "Sebepleri ve Sonuçları", "Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri", "KOBİ'lerin Sanayileşmedeki Önemi ve Sektörel Dış Ticaret Şirketleri (SDŞ)", "Aşırı Ücretler ve İşsizlik", "Türkiye'de Özelleştirme ve Beklentileri".*

İkinci bölümde, *"20. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye ve Dünya'da Ekonomik Gelişmeler ve Küreselleşme"* başlığı altında Cumhuriyet'ten bugüne Türkiye'nin iktisat politikaları, Dünya ekonomisi ve Türk Dünyası, serbest bölgeler ve iktisadi etkileri, Dünya ticaretinde karşı ticaret (countertrade) işlemleri ve neticeleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, *"Türkiye'de Makro İktisat Politikaları, İç ve Dış Ekonomik Gelişmeler ve Ekonomik Krizler"* başlığı altında şu makaleler yer almaktadır: *"Devlet İç Borç Çıkmazı", "Ekonomik İstikrar Programı İhtiyacı", "Esnek Kur Politikaları ve Dış Ticarete Etkileri", "İktisadi Gelişimler ve Ekonomik Kriz", "Ekonomik Kriz ve 5 Nisan Kararları", "1999 Devlet Bütçesi ve Ekonomik Hedeflerde Çelişkiler", "Türkiye'de Ekonomik Gelişmeler", "2001 Yılı Devlet Bütçesi, Temel Hedefler ve Beklentiler", "Ekonomik Gelişmeler", "İktisadi Kriz ve Yeni Ekonomik Program (YEP)", "2001 Yılı Ek Devlet Bütçesi", "IMF Desteği ve YEP Hedefleri".*

Dördüncü bölümde ise, *"42 Soruda Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) Yatırımları", "48 Soruda Dünya ve Türkiye Dış Ticaretinde Gelişmeler ve İhracatı Teşvik Tedbirleri"* başlıklı araştırmalar yer almaktadır.

Beşinci bölümde yer alan makaleler, *"Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Türk Cumhuriyeti"* başlığı altında toplanmıştır. Bunlar sırasıyla; *"Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi (KEİP)", "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)", "Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT- ECO)", "İslam Konferansı Teşkilatı ve İslam Kalkınma Bankası", "Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye'nin Ekonomik*

Destekleri", "Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo- Ekonomik Yapısı ve Temel Ekonomik Göstergeleri".

Son bölümde, *"Türkiye- AB Ekonomik İlişkileri ve Tam Üyelik Meselesi"* başlığı altında *"Türkiye- AB Ekonomik İlişkileri ve Gümrük Birliğinin (GB'nin) Sonuçları", "Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Meselesi ve Kriterleri", "Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)", "Türkiye'nin Ulusal Programı"* gibi konular yer almaktadır.

Prof. Dr. Emin Çarıkcı'nın bu kitabı *"Türkiye'de bilim adamları görevlerini yapmıyor"* gibi iddiaları çürüten bir eserdir.

Çünkü Prof. Çarıkcı bundan on yıl önce, 8 Ekim 1991'de Türkiye Gazetesi'ndeki *"Ekonomik Yorum"* köşesinde devletin iç borç çıkmazı tehlikesini işaret etmiş, 2 Kasım 1991'de *"Ekonomik İstikrar Programı İhtiyacı"* makalesi ile 1994 ekonomik krizinden iki yıl önce bilimsel bir uyarıda bulunmuştur.1994 ve 2000- 2001 ekonomik krizleri öncesi uygulanmış olan döviz kuru politikalarının yanlışlığını defalarca kaleme almış ve Gümrük Birliği'nin beş yıl aradan sonra ortaya çıkan faydaları ve sakıncaları ve AB'ye tam üyelik meselesi, Türkiye'nin ulusal programı ve katılım ortaklığı belgesini belirtmiş bir iktisatçı olarak görevini yapmış ise de, bu uyarılar maalesef zamanın yetkilileri ve Türkiye'yi yöneten iktidarlar tarafından dikkate alınmamıştır.

Ülkelerin millî bakış açılı iktisatçıları, gelişme veya daha genel bir hüküm olmak üzere değiştirici etkenlerin gölgesinde yürüyen bir millî hasılanın artırılmasını ve sağlıklı bölüşülmesini gelecek için öngörülerde bulunacak tarzda düşünürler, düşünmek zorundadırlar.

Değerlerin aşındığı, alım gücünün azaldığı, kültürel değerlerin koruyucusu olan orta tabakanın yaralandığı, özgüven duygusunu yitirdiği, yoksullaşma sürecine bürokratlarla bir kısım siyasetçilerin kulak tıkadığı günümüzde, *"millî bakış açılı iktisatçılar"*ın seslerini yükseltmeleri gerekir.

Ulusun bütünlüğünü ve çıkarlarını her şeyin üstünde tutan *'millî bakış açılı iktisatçı'* bilim adamlarından beklenen şunlardır:

1-Yer altı ve yer üstü zenginliklerinin teknoloji yardımıyla, hem istihdam yaratıcı hem GSMH'ye katkı sağlayıcı yanlarıyla işletilmesi;

2-Mevzuat denilen millî dokümanların (yasa, tüzük, yönetmelik, genelge) hem güncelleştirilmesi hem de uluslararası ilişkiler açısından uyumlandırılması;

3- Öncelikle parlamentonun ve hükûmetin sonra da bürokrasinin genel ilkeler, sağlıklı kararlar, açık ve aydınlık politikalar üzerinde yürümelerinin sağlanması.

Bu kitap, Uluslararası İktisat, AB ve Türkiye Ekonomisi dersleri için yardımcı bir ders kitabı olarak kullanılabileceği gibi Ekonomi Politikası konusunda Kamu Kurumları Uzman Yardımcılığı, Müfettişliklik, Hesap Uzmanlığı, Kaymakamlık gibi sınavlara girecek üniversite mezunları için önemli bir kaynaktır. Ayrıca bu kitap, Türkiye'nin iç ve dış ekonomik sorunları ve çözüm yolları ile, dünya ekonomisindeki gelişmeler konularına ilgi duyanlara ve bilgilerini tazelemek isteyenlere de tavsiye olunur.

Not:

İsteme Adresi: TUTİBAY Yayınları,

Şehit Adem Yavuz sok. 6/ B Kızılay/ANKARA

Tel: 0 312 417 74 96 - Fax: 0 312 419 65 32

Çetin Cumagulov

"Oş Şehrinin Epigrafik Anıtları"

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

Lise 1. Sınıflar İçin Kimya Ders Kitabı

İbrahim DALKILIÇ-Nurşen DALKILIÇ,
Lise 1 Kimya Ders Kitabı, Mega Yayıncılık San. Ve Tic. Ltd. Şirketi, Ankara 2001, 122 Sayfa.

Dr. Mehmet YÜKSEL
Yenimahalle Endüstri Meslek Lisesi Öğretmeni

İbrahim Dalkılıç ve Nurşen Dalkılıç'ın Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 18.05.2001 tarih ve 253 sayılı kararıyla tüm liseler için beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen **Lise Kimya 1** kitabının girişinde İstiklal Marşı, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bir portresinden sonra içindekiler bölümü yer almaktadır. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Kitabın sonunda *"Bölüm Değerlendirme Sorularının Cevapları"*, *"Sözlük"* ve *"Kaynakça"* bulunmaktadır.

"Madde ve Özellikleri" başlıklı I. Bölümde, hazırlık çalışmalarının ardından *"Giriş"* başlığı altında kimyanın tanımı yapılarak, günlük hayatımızdaki öneminden bahsedilmiştir. Kimya biliminin genel olarak; Anorganik Kimya, Analitik Kimya, Fizikokimya, Organik Kimya ve Biyokimya gibi alt bilim dallarına ayrıldığı belirtilmiş ve bu dalların çalışma alanları tanımlanmıştır.

"Madde" başlığı altında ise, maddenin tanımı yapılarak maddenin katı, sıvı ve gaz olmak üzere üç fiziksel hâlde bulunduğu,maddenin özelliklerinin fiziksel ve kimyasal özellikler olmak üzere iki grupta incelenebileceği anlatılmıştır.

"Çözünürlük" başlığında çözünme, çözücü (çözen), çözünen ve çözelti tanımları verilmiştir. *"Katı, Sıvı ve Gazların Sudaki Çözünürlüğü"* alt başlığı altında aynı miktar suda çeşitli katı maddelerin çözünen miktarlarının karşılaştırılmasına yönelik bir deney verilmiş ve çözeltilerin, çözünen maddenin miktarına göre doymuş çözelti, doymamış çözelti ve aşırı doymuş çözelti olarak sınıflandırabileceği belirtilmiştir.

Ayrıca sıvıların ve gazların sudaki çözünürlüklerinin araştırılması için farklı iki deney daha önerilmiştir. Her deney için gerekli olan kimyasal maddeler ve malzemeler, Ders Aletleri Yapım Merkezi tarafından okullara sağlanan maddeler ve malzemeler ile yapılacak düzeydedir. *"Çözünürlüğe Etki Eden Faktörler"* başlığı altında maddelerin çözünürlüğünün; sıcaklığa, çözücünün cinsine, çözünenin cinsine ve basınca bağlı olarak değiştiği belirtilmiştir.Sıcaklığın çözünürlüğe etkisinin incelenmesi için bir deney önerilmiştir. *"Sudan Başka Çözücüler"* başlığında; suyun dışında; etil alkol, benzen, dietil eter, aseton, gaz yağı ve kloroform gibi çözücülerin olduğu ve bunların da suda çözünmeyen maddeleri çözmede kullanıldığı belirtilmiştir. I.bölüm sonunda *"Bölüm Değerlendirme Çalışmaları 1"* başlığı altında 22 soru ve problem, *"Bölüm Değerlendirme Çalışmaları 2"* başlığı altında 20 test sorusu verilmiştir.

"Maddelerin Ayrılması" başlıklı II. Bölümde, hazırlık çalışmalarının ardından *"Giriş"* başlığı altında maddelerin sınıflandırılması yapılarak; saf madde, bileşen, homojen ve heterojen karışım, süspansiyon, emülsiyon ve aerosol tanımları yapılıp örneklendirilmiştir.

"Karışımların Ayrılması" başlığı altında sırasıyla *"Elektriklenme ile Ayrılma, Mıknatıs ile Ayırma, Öz Kütle Farkı ile Ayırma, Süzme ile Ayırma, Çözünürlük Farkı ile Ayırma ve Hâl Değiştirme Sıcaklıkları Farkı ile Ayırma"* yöntemleri anlatılarak her bir yöntem için Ders Aletleri Yapım Merkezi tarafından okullara sağlanan maddeler ve malzemeler ile yapılabilecek deneyler verilmiştir. *"Bileşiklerin Ayrışması"* başlığı altında; kimyasal yöntemler kullanılarak bileşiklerden başka saf maddeler elde edilebileceği anlatılmıştır. *"Isı Enerjisi ile Ayrışma"* ve *"Elektrik Enerjisi ile Ayrışma (Elektroliz)"* ve *"Başka Ayrıştırma Teknikleri"*alt başlıkları altında bu kimyasal yöntemler anlatılmakta ve bu yöntemler için deneyler önerilmektedir. II.bölüm sonunda *"Değerlendirme Çalışmaları 1"* başlığı altında 20 soru ve problem *"Değerlendirme Çalışmaları 2"* başlığı altında 19 test sorusu verilmiştir.

"Elementler ve Bileşikler" başlıklı III.bölümde, hazırlık çalışmalarının ardından *"Elementler ve Bileşikler"* ana başlığı altında element ve bileşik tanımları yapılmış, bazı elementlerin Türkçe ve Uluslar Arası Temel ve Uygulamalı Kimyacılar Birliği tarafından kabul edilen adları ve sembolleri çizelge ile verilmiştir. *"Elementler ve Semboller"* alt başlığı altında, elementlerin sembollerle ifade edilmesinin sağladıkları kolaylıklar ile, günümüze kadar bilinen 112 elementten 90 tanesinin doğal olarak bulunduğu, geriye kalan 22 elementin ise lâboratuvarlarda yapay olarak elde edildiği ifade edilmiştir. Ayrıca başka bir çizelgede ise bazı elementlerin sembolleri ve kullanım alanları verilmiştir. *"Elementlerden Bileşik Elde Edilmesi"* alt başlığı altında

ise elementlerin ısı etkisiyle birbirleriyle tepkimeye girerek saf maddeler oluşturulabileceği anlatılmış ve metal oksit elde etmek için bir deney önerilmiştir."*Sabit ve Katlı Oranlar Kanunları*" alt başlığı altında bu kanunların tanımı yapılmış ve kanunların varlığını teyit eden örnek deneyler önerilmiştir. "*Bileşik Formülleri*" alt başlığı altında ise bileşik formüllerinin yazılması ve adlandırılması kuralları anlatılarak örnekler verilmiştir. Ayrıca çizelge hâlinde bazı bileşiklerin adları, formülleri ve kullanım alanları verilmiştir.

"*Atom Modeli*" ikinci ana başlığı altında atomun tanımı yapılmış , bütün maddelerin atomlardan oluştuğu ve atomların parçalanabildiği ifade edilmiştir. "*Bir Model Tasarlama*" alt başlığı altında; bilim adamlarının doğrudan gözleyemediği ve ölçemediği varlıkların yapısını açıklamak için modeller geliştirdiklerini ve bir model geliştirilmesinin nasıl yapılacağını anlatan bir deney önerilmiştir. "*Atom Modelleri ve Atomun Yapısı*" alt başlığı altında; M.Ö.5. yüzyılda yaşamış olan filozof Democritos, John Dalton, E. Rutherford, Einstein, Bohr, Planck, Schrödinger gibi bilim adamlarının geliştirdikleri teoriler ve bunlara ait deney sonuçlarının günümüzdeki atom modelinin gelişimine olan katkıları anlatılmıştır."*Modern Atom Modeli*" alt başlığı altında ise atomun yapısı ve davranışları açıklanmıştır. "*Atomlarda Elektron Dağılımı*" başlığı altında; elektronların bulunduğu enerji bölgeleri, orbitallerin şekilleri ve elektron dizilişi şematik olarak anlatılmıştır.III. bölüm sonunda "*Değerlendirme Çalışmaları 1*" başlığı altında 20 soru problem ve "*Değerlendirme Çalışmaları 2*" başlığı altında 16 test sorusu verilmiştir.

"*Maddenin Yapısı*" başlıklı IV. bölümde, hazırlık çalışmaları sorularının ardından "*Elementlerin Sınıflandırılması*" ana başlığı altında, elementlerin kimyasal ve fiziksel özelliklerine göre metaller ve ametaller olmak üzere iki grupta incelenebileceği ifade edilmiştir.

"*Metaller ve Ametaller*" alt başlığı altında, metallerin ve ametallerin özellikleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir. "*Periyodik Cetvel*" alt başlığı altında ise; elementleri, fiziksel ve kimyasal özelliklere göre gruplandırma fikrinin tarihî gelişimi ve bu gruplandırmanın sonucunda periyodik cetvelin oluşumuna katkısı bulunan J.W. Döbereiner, John Nevlands, Dimitri Mendeleyev, Lothar Meyer ve Henry Moseley gibi bilim adamlarının çalışmaları anlatılmıştır.

"*Periyotlar ve Gruplar*" alt başlığı altında; periyot ve grubun tanımı yapılarak periyodik cetvel verilmiştir. Ayrıca periyotların ve grupların özellikleri incelenerek alkali metaller, toprak alkali metaller, halojenler ve soygazlar grubunda yer alan elementlerin atom numarası, atom kütlesi, erime noktası sıcaklığı, kaynama noktası sıcaklığı ve elektron dizilişleri tablolar halinde verilmiştir.

"*İyonlar*" ana başlığında iyon tanımı yapılmıştır. "*İyonların Oluşumu*" alt başlığında hangi grup elementlerin hangi iyonları oluşturacağı ve bazı iyonların iyon çaplarının karşılaştırılması yapılmıştır. "*İyon Çeşitleri*" alt başlığında, anyon, katyon, monoatomik iyon, poliatomik iyon, grup ve kök (radikal) tanımları yapılarak periyodik cetvelde atom yarıçapları ve atom hacminin nasıl değiştiği anlatılmıştır. Ayrıca iyonlaşma enerjisi, elektron ilgisi ve elektronegatifliğin tanımı yapılarak periyodik cetveldeki değişimi anlatılmıştır."*Bağlar*" ana başlığı altında bileşikleri oluşturan elementleri bir arada tutan kuvvetler hakkında bilgi verilmiştir."*Atomları Bir Arada Tutan Kuvvetler*" alt başlığı altında ise, kimyasal bağın tanımı yapılarak iyonik bağ, iyonik yapılı bileşikler, elektron nokta formülü (Lewis Formülü) hakkında bilgi verilerek bazı elementlerin elektron nokta formülleri verilmiştir. Ayrıca kovalent bağ, metalik bağ ve hidrojen bağı hakkında bilgi verilmiştir.

"*Bileşikler*" ana başlığı altında, bileşiklerin yapılarına göre iyon yapılı ve molekül yapılı olmak üzere iki grupta incelenebileceği ve bu yapılarından dolayı farklı özellikler gösterdikleri açıklanmıştır."*Atomlar, Moleküller ve Ölçülebilen Kütleler*" ana başlığı altında, atomların ve moleküllerin kütlesinin bilinen basit yöntemlerle ölçülemeyeceği ancak atomların kütlesinin standart kabul edilen bir atomun kütlesiyle (karbon-12 izotopu) karşılaştırılarak bulunabileceği ifade edilmiştir.

"*Mol ve Avagadro Sayısı*" ve "*Mol Kütlesi*" alt başlıklarında ise mol 'ün ve mol kütlesinin tanımı yapılarak örnek problemler ile bu kavramlar anlatılmaya çalışılmıştır. IV. bölüm sonunda "*Değerlendirme Çalışmaları 1*" başlığı altında 26 soru ve problem "*Değerlendirme Çalışmaları 2*" başlığı altında 23 test sorusu verilmiştir.

Tanıtımı yapılan kitap Lise I. Sınıflar için ders kitabı olarak ele alındığında genel anlamda kimya hakkında bilgi sahibi olmak ve doğada olup biteni anlamak için asgari düzeyde bir bilginin verilmeye çalışıldığı gözlenmiştir. Kitaptaki Türkçenin ve üslûbun yeterli olduğu görülmüştür. Bununla birlikte kimyanın bazı konularının lise düzeyindeki bir öğrenci tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için kitapta verilen deneylere ek olarak bazı konularda ilâve deneylerin ders öğretmeni tarafından yaptırılması, öğretilen bilgilerin günlük hayatta ve pratikte ne işine yarayacağının örneklerle anlatılması, konuların kavratılması ve anlaşılabilirliği için daha faydalı olacaktır.

"Uluslar Arası 9. Hazar Şiir Akşamları" Etkinlikleri

Songül BOYBEYİ
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

27-28 Eylül 2001 tarihlerinde Elazığ'ın Sivrice ilçesi, Hazar Gölü sahilinde büyük bir katılımla *"Uluslar Arası 9. Hazar Şiir Akşamları"*, Elazığ Valiliğinin himayelerinde, Sivrice Kaymakamlığı, Sivrice Belediyesi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Elazığ Musiki Konservatuarı ve Türk Edebiyatı Vakfı, Türk İş Birliği Kalkınma İdaresi (TİKA)'nin işbirliği ile yazar şair, gazeteci, edebiyatçı Ahmet Kabaklı'nın anısına yapılmıştır.

"Uluslar Arası 9. Hazar Şiir Akşamları" etkinlikleri çerçevesinde ayrıca beş panel gerçekleştirilmiştir. 27 Eylül sabahı yurt içinden, yurt dışından Sivrice'ye gelen konuklar, Sivrice Kaymakamlığı tarafından Polis Eğitim Tesislerinde verilen yemekten sonra, Elazığ'a hareket etmiştir. Elazığ Valiliğini ziyaret ettikten sonra, Elazığ Balak Gazi Lisesi'nde birinci panel yapılmıştır. Bu panele Yard. Doç. Dr. Tarık Özcan'ın oturum başkanlığında şairler Bekir Sıtkı Erdoğan, Semih Sergen, Suphi Saatçi ve Harid Fedai katılmışlardır. Elazığ Valisi Osman Aydın'ın açış konuşmalarını yaptığı panelde *"şiir ve insan"* konusu tartışmaya açılmış ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Sayın, Elazığ Valisi Osman Aydın *"Bugün burada Hazar Şiir Akşamları"nın 9.sını açmış bulunmaktayız. "Hazar Şiir Akşamları" 9 yıldır artan şevk ve heyecanla devam etmektedir. Her geçen gün daha iyiye güzele gitmektedir. Bundan sonra da gideceğine eminim. Bu şiir akşamları Hazar'da gönül dostlarını biraraya getirdiği için ayrıca büyük önem arz etmektedir..... Hazar Şiir Akşamları Dünyanın çeşitli yöresine dağılmış Türk Kültürünü ülke içinde ve ülke dışında temsil eden çeşitli Türk boylarını da biraraya getirmektedir... Bu şiir akşamlarının bu yıl bir ayrıcalığı daha var. Elazığ'ın yitirdiği büyük gönül dostu şair, yazar, eğitmen, ünü yurdun dört bir yanına yayılmış olan şeyhül-muharrir Sayın Ahmet Kabaklı hocamızın anısına düzenlenmiştir. Bu Elazığ'ın ve Elazığlıların bir vefa borcudur..."* diyerek konuşmalarını tamamlamışlardır.

"Şiir ve insan" konulu panel Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği Halk Oyunları Topluluğu'nun gösterisi ile sona ermiştir. Aynı gün Harput'a hareket edilmiş ve Harput'un tarihi turistik yerleri ile Harput Kalesi gezilmiştir. Programın yürütücüsü Elazığ Musiki Konservatuvarından Şener Bulut ve rehberler Araş. Gör. Özcan Tatar ve Yurdal Demirel konuklara eşlik etmiştir. Kendilerine yakın ilgilerinden dolayı teşekkür ederiz.

27 Eylül Perşembe günü sabah yapılan panelde ise Mevlüt Uluğtekin Yılmaz'ın oturum başkanlığında şairler Halil Soyuer, Cemal Safi ve Ali Akbaş'ın katılımıyla Ahmet Kabaklı Anadolu Öğretmen Lisesi'nde *"Şiir, Hâyal ve Hakikat"* konuları ele alınmıştır.

Elazığ Valiliği tarafından Polis Evinde verilen akşam yemeğinden sonra Fırat Üniversitesi , Atatürk Konferans Salonu'nda *" Harput'un Tutuşturduğu Çerağ"* adlı panel yapılmıştır. Bu panelin açış konuşmalarını yapan Atatürk Kültür , Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural *"...bu toplantı şairlerin duygularını söylediği, şiirlerin dinlendiği bir toplantıyı aşmıştır"* diyerek konuşmasını şöyle sürdürmüştür.

"Türk Edebiyatı Dergisi'nin hem gençlere hem de artık bir şeyleri başarmış orta yaşlara hem de ustalara yeni bir fikriyat, yeni bir paylaşma zemini veren özel bir anlamı vardır".

"... insanlara hocalık etmiş olan Kabaklı hoca mahçup ve zarif bir adamdı. O şimdi vatan toprağındadır. Onun ruhuyla konuşmak isteyen, sohbet etmek isteyen onun yazdıklarını okumaya başlamalıdır... Ahmet Kabaklı'yı Elazığ'ın Harput'un yetiştirdiği bütün şahsiyetleri, rahmetle minnetle anıyorum..."

Açış konuşmalarından sonra panele geçilmiştir. Konuşmacılar Servet Kabaklı, İsa Kocakaplan ve Belkıs İbrahimhakkıoğlu, Prof. Dr. Sadık Tural'ın oturum başkanlığında *"Harput'un Tutuşturduğu Çerağ"* Ahmet Kabaklı'yı çeşitli yönleriyle ele almışlardır. Sayın Servet Kabaklı konuşmasında Ahmet Kabaklı'nın kişiliğine yer vererek duygularını dile getirmiştir.

"... 8 Şubatta bize Kabaklı ailesine yüzlerce telgraf, mektup, faks vb. geldi. Bu bizi çok duygulandırdı. Kabaklı sadece Elazığ'ın değil tüm Türk Dünyasının, Doğu Türkistan'dan Kosava'ya Harput'tan Kerkük'e kadar herkesindir... Çünkü şiir bizim ortak dilimizdir. Bizim milletimiz şiiri nakşetmiştir... Kabaklı ailesi olarak, Türk Edebiyatı

Vakfı mensupları olarak onun 30 yıl şerefle, haysiyetle taşıdığı bayrağı emaneti, bir yerlere düşürmeden götürmeye çalışacağız..." dedikten sonra İsa Kocakaplan söz almış ve Sayın Kabaklı'nın gençlere nasıl yardım ettiğini, Anadolu'dan gelen gençlerin elinden nasıl tuttuğunu şöyle anlatmıştır. *"Bütün gençler Sayın Ahmet Kabaklı'nın hayatını mutlaka okumalıdır. Onu örnek almalıdırlar. Biz Elazığ'da yahut Hakkari'de doğduk, bir şey yapamayız diyenlere Kabaklı hoca örnektir. Çünkü o gençlere özgüven kazandırmıştı..."*

Ardından Sayın Belkıs İbrahimhakkıoğlu panel de söz alarak düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir. *"Kabaklı hoca Harput'ta doğdu. Ancak, Cenabı Hakkın kendisine verdiği nimetleri insanlığın hizmetine sunabilen bir kişiydi. Böyle kişilerin doğum, ölüm kayıtları yalnızca bir formaliteden ibarettir... Bu insanların makamları insanların kalplerinde inşa olunur. Sayın Kabaklı'da bu insanlardandı. Bizim kültürümüz de hayıra hizmeti ibadet bilen insanların sayısı bir hayli fazla olan bir kültürdür. Bu kültürümüzün yoğrulduğu bir ruh dünyasıdır. Bizim medeniyetimiz isimleri belli olanların yanında nice isimsiz kahramanların esiridir".*

Aynı gün, konuklar İbrahim Sadri'den bir şiir dinletisi ile Esat Kabaklı'nın icra ettiği bir müzik şölenini izlemişlerdir. Ayrıca gerçekçi yaklaşımı ve gelenekden yararlanan çizgisiyle yaşamını naif ressam, olarak sürdüren Osman Aytekin'in karma resim sergisi açılmıştır.

Ertesi gün Sivrice Belediye Başkanlığı tarafından Mavi Göl tesislerinden verilen sabah kahvaltısından sonra, 9.00'da Elazığ'a hareket edilmiş ve Elazığ Devlet Korosu Salonundaki etkinlikler sürdürülmüştür. İlk önce Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi Prof Dr. Berin Yurdadoğ tarafından *"Kütüphanecilik Açısından Dergilerin Önemi"* konulu bir konferans verilmiştir. Konferanstan sonra *"Kültür Hayatımızda Dergiler ve Dergi Yayımcılığı"* konulu bir panel düzenlenmiştir. Panel'e Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen 15 dergi sorumlusu ve/veya yöneticisi katılmışlardır. Bu dergiler şunlardır. **Türk Edebiyatı, Bilge, Kümbet, Yeni Düşünce, Erciyes, Çemen, Bizim Ece, Dikili Ekin, Bizim Külliye, Türklük Bilimi Araştırmaları, Yerel Dergi, Maki, Yenises, Türkiye Gazetesi ve İmaj.**

Aynı panelin ve konferansın açış konuşmalarını Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural yapmışlardır. Sayın Tural konunun önemine dikkat çekerek *"kültür hayatımızı konuşarak bir araya gelmemiz bizce çok anlamlıdır..... kitap tamamlanmış, bitmiş, artık söylenecek, ilave edileceklere düzeltmeler hariç imkan bulmayan tamamlanmışlıktır. Dergi ise arayıştır. Tuzunun miktarını değiştiremeyeceğiniz bir okyanustur kitap. Dergiler ise o denizlere, o deryalara, o okyanuslara su taşıyan dereler, çaylar ve nehirlerdir. Mecmua yahut dergi, gerçekten kültür hayatımızın zenginleştiricileridir. Bu konuda söylenecek çok şey var. Ama beni asıl şu ilgilendiriyor. Ankara'da, İstanbul'da Türkiye'nin her tarafına yayın yapan TV'ler, dergiler var. Bir de mahalli TV 'ler, dergiler var. İşte orada sizin hayatınızın içinden tablolar varsa, bu dergilerin beni mutlu eden bir yanı vardır. Ankara, İstanbul, İzmir gibi kültür merkezlerine sıkışmış insanların ve aydınların biraz da taşradaki taze kan merkezlerine bakmalarını sağlayıcı bir tablo oluşturmamız lâzımdır...*

Kitaba giden yolda, düşünceye giden yolda, ne kadar çok derginiz, ne kadar çok çeşitli şehirlerde taze kan merkezleriniz varsa, o kadar çok genişleyebilir, zenginleşebilirsiniz. Belirli insanların ve grupların çevresinde ve çerçevesinde kalan bir düşünce bir müddet sonra taşlaşır. Birbirini anlayan, birbiriyle yaşayan bazen de birbiriyle savaşan küçük gruplar olmak yerine, kültür hayatını bütün ülkeye yaymak gayreti, niyeti ve örneği bu dergilerin sayısı kadardır. Ve bu noktadan baktığımızda kültür hayatımızın giderek zenginleştiği görülür. Biz ise bundan mutlu oluruz..." demiştir.

Prof. Dr. Berin Yurdadoğ ise verdiği konferansta *"...dergilerin adı Batıda genel olarak periodicaldır. Bizde bir dönem bu ifadeyi benimsedik. Daha sonra dergilere süreli yayınlar adını verdik. Ancak dergi sözü de halen kullanılmaktadır. Ancak bir söz de halen devan ediyor. Bu "mecmua" sözüdür. Mecmua kelime olarak eleştirilmiş, bir araya getirilmiş anlamındadır. Ancak deyim olarak periyodik çıkan belli ya da belirsiz sürelerde çıkan bir yazılar bütünü anlamındadır. Yazılar değişik olabilir, şiirler olabilir, bilimsel olabilir, haber niteliğinde olabilir, eğlendirme amaçlı olabilir... Ama ne türlü olursa olsun mecmua ya da dergi dediğimiz bütünün içine eğer mecmuanın altını çizerek alır isek, bir yanlışlık yapmayalım. Tarihçesini vermeye kalkarsak, çok derinlere gidiyormuşuz gibi bir anlam çıkabilir. Çünkü dışarıda dergi ya da süreli yayın dediğimiz nesne matbaadan sonra ortaya çıkmıştır. Elbette kabul edersiniz ki, kil tabletten, papirüs tomarından dergi ortaya çıkamazdı. Çünkü bu maddelerin yapısı buna müsait değildi. Bu durum coğrafyayla ilgilidir... Kâğıdın bulunması ile çok önemli adımlar atıldı. Bu durum matbaayla birlikte çok daha önem kazanmış oldu. Süreli yayınların gelişimi ise bir*

gereksinimdir. Tıpkı kütüphanelerin ortaya çıkmasının bir gereksinim olması gibi... Dergilerde de tıpkı kitaplarda olduğu gibi bilgi paylaşımı sözkonusudur. Ama bilginin paylaşımında taşıyıcı olan formatın tanıtılması esastır. Öyleyse tanıtım dergilerini diğer dergilerin atası olarak kabul edebiliriz.

18. yy'la birlikte değişen eğitim politikası ile birlikte, eğitimin bir lütuf olmadığı, sadece ayrıcalıklı kişilerin elde etmesi gereken bir durum olmadığı, bunun bir hak olduğu söylendi. O halde eğitim bir haksa, bunun yaygınlaştırılması gerekiyordu. İşte bu nedenlerle de dergiler çok büyük bir önem taşımıştır. Çünkü çok büyük kitlelere daha az masrafla, kısa zamanda ulaşılabiliyordu. Kitap ise daha zahmetli idi. Yazılması uzun zaman alıyordu. Dolayısıyla çıktığında içindeki bilgi de bir miktar eskimiş oluyordu. Halbuki dergi bir arayıştı. Ardından yeni bilgilerin gelmesi sözkonusu idi. İşte bu nedenlerle çeşitli biçimlerdeki dergilerin 17. yüzyıldan itibaren gelişmesi sözkonusu olmuştur.

... Bizde de dergi Tanzimatla başlamıştır. Önce sağlıkla ilgili bir dergi çıkmıştır. (1849) Adı da Vekai-yi Tıbbiye'dir. Bu dönemlerde asıl isim yapmış dergi hepimizin bildiği gibi Servet-i Fünun'dur. Bu dergi medeni ve fikir hayatımızda 1891'den itibaren büyük bir boşluğu doldurmuştur. Kısacası biz de dergi Tanzimatla başlamış, Meşrutiyetle gelişmiş ve Cumhuriyet döneminde Batılı bir anlam kazanmıştır...

... Dergilerin hayatında hem kütüphane açısından hem de kullanıcı açısından üç büyük hadise vardır. Bunlardan birincisi Sanayi Devrimi, ikincisi Enformasyon Devrimi, üçüncüsü Sanal Gerçeklik Devrimidir..." demiştir.

Panelin ardından dergi temsilcileri bir de ortak bildiri hazırlayarak basına dağıtmışlardır. Bu konuyla ilgili daha geniş çaplı ulusal bir sempozyumun 2002 yılı içerisinde Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından düzenlenecek olduğu müjdesini veren Prof. Dr. Sadık Tural'ın sözleri ise oldukça heyecanla karşılanmıştır.

Ardından Elazığ Tic. ve San. Od. Başkanlığı tarafından verilen öğle yemeğine geçilmiştir. Bundan sonraki son panel Fırat Üniversitesi Bahaaddin Ögel Konferans Salonunda gerçekleştirilmiştir. *"Türk Dünyasında Şiir"* konulu paneli Sayın Yahya Akengin yönetmişlerdir. Protokolün açış konuşmalarından sonra panele geçilmiştir. Kerkük'ten Suphi Saatçi, K.K.T.C'den Harid Fedai ve Sevilay Sadıkoğlu, İran'dan Kadir Güldiken ile Nesir Paygozar, Kazakistan'dan Bağurcan Karabekov, Kırgızistan'dan Kazakof Tügolbay, Azerbaycan'dan Vagıf Bayatlı Öner, Murad Köhnegaya ve Tamilla Aliyeva, Kosova'dan, Alim Rıfat Yeşeren, Altay Türk Cumhuriyetinden Nadya Yuguşeva Türk Dünyasını çeşitli bölgelerinden aynı duyguları ifade eden ama renkleri farklı olan şiirleri okumuş, şiir üzerine tartışmış ve şiir sohbeti etmişlerdir. Panelden sonra tekrar Sivrice'ye dönülmüş ve Elazığ Çimento Fabrikası tarafından verilen akşam yemeğine iştirak edilmiştir. Daha sonra etkinliklere ismini veren *"9. Hazar Şiir Akşamları"* TPAO tesislerinde Hazar Gölü'nün kıyısında ışıklandırılmış standda gerçekleştirilmiştir.

Protokol konuşmalarının ilkini yapan Sivrice Belediye Başkanı Metin Öztürk konuşmalarında *"...Evrensel bir etkinlik olan şiir ve kültür olaylarının bahçesinde bahçıvanlık yapan "ilim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir, sen kendini bilmez isen ya nicedir okumak" diyen Yunuslardan... "bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır, toprak uğrunda ölen varsa vatandır" diyen şairlerimizi minnetle ve gururla anıyoruz... Bu bahçıvanın bahçesini büyük Hazar'dan sonra küçük Hazar'a taşıyan ve 9. sunu planladığımız bu kültür bahçesinin tohumunu küçük Hazar'ın etrafından atan herkese şairlere, yazarlara, ilim adamlarına şükranlarımızı sunuyoruz...*" demiştir.

Sayın Sivrice Kaymakamı Eflatun Can Tortop ise konuşmalarında *"... Tarih boyunca değişik medeniyetlere beşiklik eden Elazığ kesintisiz olarak 9. suna ulaşan şiir akşamları ile de hem ülkemizin kültür ve sanat hayatına hem de Türk Dünyasının kültür birliğine çok önemli bir katkıda bulunmaktadır. Güzel tarafların milletlerin kültürel dokusu içinde çok önemli bir yer tuttuğunu biliyoruz. Sanat ve sanatçılarda toplumun sahip olduğu kültürel zenginliklerdendir. Şiir ise güzel sanatların halka en yakın olanı, en güzel ifade edilenidir. Zira şairler içinde yaşadıkları toplumun en duyarlı, en duygulu ve olaylara karşı en ilgili insanlarıdır. Bir ulus sanat ve sanatçıdan yoksunsa, tam bir yaşama sahip olamaz. Büyük kurtarıcımız Atatürk'te "Sanatsız kalan bir toplumun hayat damarlarından biri kopmuş demektir" diyerek bu mutlak gerçeği ifade etmiştir...*" demiştir.

Sayın Elazığ Valisi Osman Aydın ise konuşmalarında *"...iki gündür Elazığ bambaşka bir atmosfer soluyor... Bu gece bizim vuslatımız, inşallah gelecek sene de burada toplanır aynı duyguyu, aynı sevgiyi yaşarken 9. Hazar Şiir Akşamlarına katılan herkese, gerek Türkiye'den gerekse Türk Cumhuriyetlerinden gelen herkese gönül dostlarımıza teşekkürler...*" demiştir.

"Elazığ, Harput, Fırat kısaca Anadolu kimi burayı müziği ile tanıyor, kimi taptaze kültürü ile Ejderha taşıyla efsaneler yurdu olan Harput 2000'li yılların uygarlığına merhaba" sözleriyle başlayan *"Uluslar Arası 9. Hazar Şiir Akşamları"* daha sonra yurt içinden ve yurt dışından gelen 37 şairin okuduğu şiirlerle geç saatlere kadar devam etmiştir.

5 Aralık 1992'de bir avuç gönüllü şiir dostunun *"şiir akşamları"* olarak başlattığı faaliyet iki sene sonra Hazar Şiir Akşamlarına dönüşmüştür. Önce Türkiye çapında yapılan bu faaliyet 1997'de Türk Dünyasını da içine alarak uluslar arası bir boyut kazanmıştır. Kısacası 8. şiir akşamlarına kadar yurt içinden yurt dışından 206 şair Elazığ da konuk edilmiştir.

Bu yılki *"Uluslar Arası 9. Şiir Akşamları"*na ise 37 şair katılmışlardır. Bunlar şiir okuma sırasına göre, Günerkan Aydoğmuş (Elazığ) Faika Sarp (Ankara), Özcan Ünlü (İstanbul), Ahmet Tufan Şentürk (Ankara), Bekir Sıtkı Erdoğan (İstanbul), Semih Sergen (Ankara), Yahya Akengin (Ankara), Cemal Safi (Ankara), Halil Soyuer (Ankara), Ali Akbaş (Ankara), Abdullah Satoğlu (Ankara), Celal Oymak (Ankara), Mithat Yılmaz (Elazığ), Suphi Saatçi (Kerkük) Harid Fedai (K.K.T.C.), Ahmet Oğuz (Azerbaycan), Alim Rıfat Yeşeren (Kosova), Kazakof Tügölbay (Kırgızistan), Kadir Güldiken (İran); Sevilay Sadıkoğlu (K.K.T.C), Vagıf Bayatlı Öner (Azerbaycan), Bağurcan Karabekov (Kazakistan), Nesir Paygozar (İran), Ali Öztürk (Elazığ), Nadya Yuguşeva (Altay Türk Cumhuriyeti), İdris Karakuş (Ankara), Serhat Kabaklı (İstanbul), Ömer Kazazoğlu (Elazığ), Ali Kınık (İstanbul) Hasan Özçam (Elazığ), Faik Güngör (Elazığ), Tuncer Sönmez (Elazığ) İhsan Nazik (Elazığ) dir.

"Uluslar Arası 9. Hazar Şiir Akşamları" ve diğer etkinlikler kalabalık bir ekibin işbirliği ile hazırlandığından aksamadan yürütülmüştür. Bu nedenle düzenleme kurulunu da anmadan geçmemek gerekmektedir. Bu kurulda düzenleme kurulu başkanı Elazığ Vali Yardımcısı Neşet Akkoç, Sivrice Kaymakamı Eflatun Can Tortop, Sivrice Belediye Başkanı Metin Öztürk, TİKA'dan Lale Uğur, Atatürk Kültür Merkezi, Merkez Sekreteri İmran Baba, Elazığ İl Kültür Müdürü Cemal Ekşi, Elazığ İl Turizm Şube Müdürü Mehmet Zaman, Elazığ Musiki Konservatuarı Başkanı Necat Kırat, gazeteci-yazar Bedrettin Keleştimur, F.Ü. Türk Dili Edebiyatı Bölümü öğretim görevlisi Yard. Doç. Dr. Tarık Özcan, Türk Edebiyatı Vakfı, Elazığ Şubesi Başkanı Meftûne Güler, F.Ü. Sağlık, Kültür ve Spor Dairesi Başkanı Yard. Doç. Dr. Ahmet Tevfik Ozan, Fırat Üniversitesi Grafik Bl. Başkanı Tamer Kavuran, ELESKAV Müdürü Seyfettin Bahçeci, Şehit Nadir Ozan İlköğretim Okulu Müdürü Muammer Aksoy, F.Ü. İletişim Fakültesinden Recep Bağcı, Kaya Karakaya Fen Lisesi Tarih öğretmeni Mustafa Balaban, Mehmet Akif Ersoy Lisesi Edebiyat öğretmeni Lütfi Parlak, Hat ve Tezhip Sanatçısı Nihat Oğuz, Elazığ Musıki Konservatuarından Şener Bulut ve F. Ü. Tarih Bölümünden Araş. Gör. Özcan Tatar ve Mardin'den gelen Yurdal Demirel vardı. 10. Hazar Şiir Akşamları'nda tekrar buluşulması dileği ile hepsine buradan teşekkür ederiz.

Bir Ermeninin

"İnsanlığa Son Mesaj"ı

Video CD

Türkçe-İngilizce-Rusça-Almanca-Fransızca

olarak satışa sunulmuştur.

Adres: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

GMK Bulvarı no: 133 Maltepe-ANKARA

İki Başarılı Ülkenin 10. Yıl Kutlamaları

Serap LELOĞLU-ÜNAL
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Gelişimlerini dikkatle izleyerek, yürekten desteklediğimiz iki ülke, Türkmenistan ve Kazakistan bağımsızlıklarının 10. yılını büyük törenlerle kutladılar.

Bunlardan Türkmenistan, 3 Eylül 2001 tarihinde, Ankara Türkocağı Salonu'nda gerçekleştirilen panel ile kutlama programına başladı. Törenler, 7 Ekim 2001 tarihinde Altınpark'ta devam etti.

Türkmenistan Elçiliği ile Türkmenistan Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin ortaklaşa gerçekleştirdikleri kutlamaların ilk bölümü, saygı duruşu ve her iki ülkenin (Türkiye ile Türkmenistan) marşlarının çalışmasıyla başladı. Daha sonra gerçekleştirilen sinevizyon gösterisinde Türkmenistan'ın ekonomi, mimarî, turizm ve tabiat güzellikleri sergilendi. 10. Yıl dolayısıyla Türkmenistan'da Bağımsızlığa Büyük Sevgi ve Yüksek Devlet Üstün Madalyonu ile onurlandırılan Türkmenistan Elçiliği Müsteşarı Annaguli Nurmemedoğlu'nun takdimlerini üstlendiği protokol konuşmalarında sırasıyla Türkmenistan Büyükelçisi Nurmuhammed Hanamov, Devlet Bakanı Prof. Dr. Abdulhaluk Çay ile Başbakan Yardımcısı Dr. Devlet Bahçeli konuşmalarını yaptılar. Sn. Bahçeli, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını ilân ettikten sonra yeniden önem kazandıklarını ve dünyadaki barışın bu ülkeler tarafın-dan gerçekleştirileceğini vurguladı.

Protokol konuşmalarından sonra geçilen panelin başkanlığını, Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural yaptı. Yrd. Doç. Dr. Nalân Türkmen, Ahmet Çalık, Dr. Öner Kabasakal, Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, Prof. Dr. Fikret Türkmen, Selahattin Baysal panelin konuşmacıları idi.

Onar dakika ile sınırlandırılan konuşmaların ilki, Türkmenistan sanatı, kültürü ve özellikle halıcılığı ile ilgili idi. Bu konuşmayı yapan Yrd. Doç. Dr. Nalân Türkmen uzun yıllar halı sanatımız üzerine emek vermiş, araştırmalar yapmış, doktora tez çalışmasını da Türkmen halıları ile Anadolu halılarının mukayesesi üzerine kurmuş bir ilim kadınıdır. Türkmen halılarını özellikle Türkmenistan'a giderek araştırmış olan Sn. Türkmen, halının Türkmen kadınının dünyasındaki yerinden ve işlevinden söz ederek, Türkmen bayrağındaki beş boya ait göl(motif, oy, örnek)lere değindi. Halı tarihi incelenirken Türk tarihinin de izlenebileceğine dikkati çeken Sn. Türkmen, ayrıca, dünyanın en büyük halısının Türkmenistan'da dokunduğunu da belirtti.

İkinci konuşmacı olan Ahmet Çalık, anayurttan atayurda giden, yıllarca Türkmenistan'da yatırımlar yapan bir işadamımızdır. 1992 yılında ilk kez Türkmenistan'a giden ve 10 yıl süresince orada yaşayan Sn. Çalık konuşmasında, Türkmenbaşı'nın 10 yıllık kalkınma programından ve bu program sayesinde ulaşılan gelişmeden sözetti. 1996 yılında %16 büyüme ile dünya birincisi olduğunu ve 2002 yılında %21 büyümenin hedeflendiğini vurgulayan Sn. Çalık, Türkmenistan'ın tekstil sektöründe ektiği pamuğun %35ini kullanmaya başladığını, ISO 9000 belgeli pekçok markası ve fabrikası olduğunu, gıda sektöründe hiçbirşey yokken, bu gün bu konuda da epey yol alındığını ve sağlık sektörüne bakıldığında da artık epey gelişme katedildiğini, sadece bir doğumevi ve jinekoloji hastanesi kurulduktan sonra artık hiçbir eksiğinin kalmayacağını, bir günde iki, üç temel atıldığını ve her gün yeni işletmelerin açılışlarının yapıldığını belirtti.

TİKA Başkanı Dr. Öner Kabasakal, Türkmenistan'ın ekonomik iklim ve ortamı ile ilgili bir konuşma yaptı. *"1991'de sosyalizmden kapitalizme geçildiğinde bir sorun vardı. Bu ülkeler serbest piyasa ekonomisine nasıl adapte olacaklardı... Ama bugün görüyoruz ki, bu ülkeler bunu başardılar. Eski Sovyetlerin içerisinden dinî ve etnik çatışmaların olmadığı yegane toplum yaratıldı"* diye konuşmasına başlayan Sn. Kabasakal, bağımsızlık öncesinde Sovyetlerin içinde yer alan Türkmenistan'ın kendi doğal kaynaklarını kullanamadığını, bugün ise kendisi için kullanabilerek, bu doğal kaynakları Türkmenistan'ın para birimi manata çevirebildiğini vurguladı. Rusya içindeyken 100 milyar metreküp doğalgaz üreterek hemen hemen hepsini Rusya'ya veren Türkmenistan'ın bugün 25 milyar metreküp doğalgaz ürettiğini, ancak hepsini kendisinin kullandığına değinerek, Türkiye ile Türkmenistan arasındaki işbirliğinin yayıldığı alanlardan teker teker söz ederek bunlarda TİKA'nın aldığı rolü açıkladı. *"Türkiye ile Türkmenistan ve diğer ülkeler arasında entegre bir işbirliğine çok büyük ihtiyaç vardır. Hep beraber Altın Asra diyorum"* diyerek sözlerini bitirdi.

Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Halaçoğlu, *"Türk devletlerinin sayısı 113'tür. On yıl önce bu*

113'e 5 ülke daha katılmıştır" diyerek sözlerine başladı ve bağımsızlıktan sonra Türkmenbaşı'nın Türkmen tarihinin araştırılması için hemen emir verdiğini, bir enstitünün kurulduğunu, daha sonra ise Kol Yazmaları Enstitüsü'nün kurulduğunu, okullarda okutulmak üzere yeni kitapların hazırlandığını ve böylece tarih çalışmalarının gelişerek devam ettiğini vurguladı. Sn. Türkmenbaşı'nın, Türkmen çocuklarına okullarda Göktürklerden Osmanlıların sonuna kadar tarihin araştırılıp, öğretilmesi gerektiği, çünkü Türk tarihinin hepimizin ortak tarihi olduğu şeklindeki düşüncelerinden de söz eden Sn. Halaçoğlu, Türkmenistan'da hiçbir ülke başkanının heykeli yokken Atatürk heykelinin olduğunu ve bulunduğu parka da Atatürk Parkı adı verildiğini belirtti. Türkmenistan'ın geleceği için tarihini araştırdığını ve böylece geleceğini sağlam temeller üzerine oturtacağını söyleyerek sözlerini bitirdi.

Prof. Dr. Fikret Türkmen, Türkmenbaşı'nın ilân ettiği bayramlardan söz etti. Manevî kültür gücünü arttırmak yönünde çok etkili olan bu bayramlar, Kavun Bayramı, At Bayramı, Komşuluk Bayramı, Halı Bayramı gibi sıralanabilir. Ayrıca, Türkmenlerin kültürel değerlerini teker teker ele alarak inceleyen Sn. Türkmen, İstiklâl fikrinin Türkmenistan'ın 10 yılda kazandığı en önemli güç olduğunu vurgulayarak **Ruhname** adlı kitaptan söz etti. *'Bütün değerleri gelecek kuşaklara aktarmak bu kitabın temel dayanağıdır... Ruhname kısaca Türkmen'in kendisidir"* diyerek sözlerini bitirdi.

Son konuşmacı Türkiye-Türkmenistan Dostluk Derneği Başkanı Selahattin Baysal, uzun yıllar bu işe gönül vermiş, faydalı çalışmalarda bulunmuş bir gönül adamıdır. Sn. Baysal, Orta Asya'da yerleşik olan, özellikle İran, Afganistan, Irak ve Suriye'de bulunan Türkmenlerin genel yaşayışlarından, çocuklarına Türkçe öğretecek ya da okutacak durumda olmadıklarından, Balkan Türkmenlerinin çocuklarını gönderecek okullarının olmadığından, çoğu Türkmen'in bir bayraktan yoksun olduğundan sözetti.

Panelin sonunda Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, konuşmacıları, Türkmenistan konusundaki çalışmalarını da vurgulayarak tanıttı ve katılımlarından dolayı teşekkür etti.

Panelden sonra Merv'de bulunan ve en eski Türk âbidelerinden olan Sultan Sancar Türbesi'nin restorasyonu için Başbakan yardımcıları Dr. Devlet Bahçeli ve Gurbangulı Berdimuhammedov protokol imzaladılar. Daha sonra Türkmenistan'a yardım ve çalışmalarından dolayı Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Devlet Bahçeli, Devlet Bakanı Prof. Dr. Abdulhaluk Çay, Kültür Bakanı İstemihan Talay, Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Yiğit Alpogan, Dışişleri Eski Bakanı Hikmet Çetin, TİKA Başkanı Dr. Öner Kabasakal, Atatürk Yüksek Kurum Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, Dışişleri Bakanlığı Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Müdür Yardımcısı Ünal Çeviköz, Yrd. Doç. Dr. Nalân Türkmen, Ahmet Çalık, Bener Jordan, Aysal Aytaç, Durmuş Yalçın, Oktay Şamiloğlu, Ertan Tan, Selahattin Baysal, Seyit Embel, Köksal Toptan, Prof. Dr. Fikret Türkmen, Namık Kemal Zeybek, Levent Kumrulu, Turgay Çakıncı, Seynan Levent, Bayram Yağcı, Abdurrahman Öksüz, Celal Türeli, Kemal Halil'e Sn. Saparmurat Türkmenbaşı'nın Teşekkür Plaketi verildi. Toplantı, kokteyl ve ardından Türkmen Konservatuvarı Topluluğunun halk müziği konseri ile devam etti.

Ekim ayında Ankara bir başka ülkenin, Kazakistan'ın da 10. Yıl kutlamaları ile şenlendi. Bunlardan biri 10-11 Ekim 2001 tarihlerinde Türk Dil Kurumu konferans salonunda gerçekleşti. *Bağımsız Kazakistan'a 10 Yıl* başlıklı sempozyum Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Bilkent Üniversitesi Rektörlüğü ile Ahmet Yesevi ve Kazak-Türk Uluslararası Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenledikleri bir toplantı idi.

Sempozyum açılışının ilk konuşması Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural tarafından yapıldı. Büyük önder Atatürk'ün ileriyi gördüğünü ve Orta Asya cumhuriyetlerinin artık bağımsızlıklarını kutladığını belirten Sn. Tural, bir gün sonra Kazakistan Cumhuriyeti ile bir protokol imzalanacağını, bu protokol gereği Türkiye ve Kazakistan tarafından seçilen dokuzar kitabın Türkiye Türkçesine ve Kazakistan Türkçesine çevirilerek basılacağını vurguladı.

Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti üyesi Namık Kemal Zeybek de konuşmasına Yahya Kemal Beyatlı'nın *"Şu Ahmet Yesevi kim diye araştıracak olursanız, göreceksiniz, bizim atamızın babasıdır"* sözlerini hatırlatarak başladı ve *"Ahmet Yesevi 900 yıl öncesinin Atatürk'ü idi, Atatürk ise bu dönemini Ahmet Yesevi'sidir"* diyerek devam etti.

Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi Sn. Gayrat Sarıbay konuşmasında bağımsızlığın her halkın hayali olduğunu, Avrasya'nın nasıl ortaya çıktığı ile Kazakistan'ın bundaki rolünü ve Kazakistan'ın bağımsızlıktan sonra çok gelişme kaydettiğini, 10 yıla 100 yılın işlerinin sığdırıldığını belirtti.

Son açılış konuşması Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli tarafından yapıldı. Sn. Bahçeli konuşmasına kardeş Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının 10. yılını kutladığını söyleyerek başladı. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk gün Türkiye'nin tanıdığını ve bugüne kadar her alanda sonsuz destek verdiğini vurgulayarak, gelecek için temennilerle sözlerini bitirdi.

Açılış konuşmaları bittikten sonra Kazakistan Cumhuriyeti Büyükelçisi Kayrat Sarıbay Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli'ye bir teşekkür plaketi verdi. Bilim adamı Abdülmalik Nisanbayev ise Sn. Bahçeli'ye Kazakistan millî kıyafetini giydirdi. Büyükelçi, Prof. Dr. Sadık Tural, Prof. Dr. Ali Doğramacı ile Namık Kemal Zeybek'e de teşekkür plaketleri verdi.

Öğleden sonra başlayan birinci oturumun başkanları Prof. Dr. Abdimalik Nisanbayev ile Prof. Dr. Beylü Dikeçligil idi. Sn. Nisanbayev oturumları açarken yaptığı konuşmasında, dünyanın ister istemez bir küreselleşmeye gittiğini ancak, bu oluşumda iyi tarafları alarak kötü tarafları bırakmak yani seçici olmak gerekliliğini vurgulayarak, dünyada 250 milyon Türk'ün yaşadığını ve biraraya gelinebilirse bu çağın Türklerin çağı olacağını, bunu Allah'tan dilediğini sözlerine ekledi.

"Formalistçe Egemenlikten Ulusal Devletçiliğe Kadar Devletin Evrimi" başlıklı ilk konuşma Manaş Kozıbayev'indi. Ancak, kendisi gelemediği bildirisi okundu. *"Moğol istilasını yaşayan, Cungarlarla 370 yıldan fazla savaşan, üç asır Rus idaresi altında kalan, Çinlilerin sinsi tuzaklarına düşmeyen, ayrıca Orta Asyalı beceriksiz hanların birçok ihanete varan uygulamalarını atlatan Kazaklar, bunca badireye rağmen milli kültür değerlerini kaybetmemiştir. İkinci bin yılda bağımsızlığımıza kavuşmamız bu husustaki en büyük başarımız ve kazancımızdır"* diye başlayan konuşmada, geçmişte Kazak halkının çektiği çileler ve acılardan söz edilerek, özellikle 20. yüzyılda Sovyetlerin uyguladığı asimilasyon çabaları ve genetik felaketler vurgulandı. *"Beşyüzden fazla nükleer deneme Kazak bozkırlarını zehirledi. Özellikle halkın genetik gelişimine zarar verdi. 20. yüzyılın birinci yarısında toplam ölen ve yurdundan kaçan nüfus 5 milyonu aştı. Bu kayıplar Kazak hanlığının kurulmasından bu yana meydana gelen bütün kayıplara eşittir"* denilen konuşma böyle bir süreçten sonra kurulan Kazak Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşanan zorluklara ve günümüzde oturmuş düzeni ile cumhurbaşkanlığı yönetim sistemi ile Batı ülkeleri yönetim sistemleri arasındaki farklılıklara değinildi.

"Bağımsız Kazakistan'ın 10. Yılı" başlıklı ikinci konuşmanın sahibi Yrd. Doç. Dr. Meryem Kırımlı da gelemediği için konuşması başka bir kişi tarafından okundu. Kazakistan'ın bağımsızlıktan hemen sonraki durumunu politik, ekonomik ve sosyal açıdan çok yönlü incelemek gerekliliğini belirten çalışma, bu süreçte yaşanan sorunları vurguladı. Bağımsızlığını kazanmış olmasına karşılık hâlâ Rusya'nın kontrolü altında ve dış dünya ile pek fazla bağlantısının olmadığı belirtilerek, Türkiye ile ilişkilerine değinildi. Zamanla bu ilişkilerin ne derece geliştiği, ancak Kazakistan ekonomisinde Türkiye'nin etkisinin minimum olduğu, ancak Türkiye ile Kazakistan arasındaki ilişkinin ve desteğin ağırlıklı olarak eğitimde görüldüğü, Kazakistan'daki Türk okullarının yüksek düzeyde eğitim verdiği, ülkedeki etnik gruplardan ve bu gruplar içinde gerek eğitim, gerekse idarî konularda sayı olarak az da olsa en etkili olanının Kazaklar olduğu ve gelecekte çok daha fazla verim alınacağı vurgulandı.

Üçüncü konuşmacı, Kazakistan'da devlet başkanının girdiği Kazakça dil sınavının komisyon üyesi olan Prof. Dr. Köbey Husayın idi. Sn. Husayın *"Bağımsız Kazakistan'da Dil Biliminin Temel Başarıları ve Cereyanları"* başlıklı konuşmasına *'son 10 yıla bakılırsa Kazak dilinin gelişimi özgürlük ile ilişkilidir'* diyerek başladı. Aslında Kazak dilinin gelişiminin 1980'li yıllara dayandığını belirterek, *"Bağımsızlıktan önce Kazak Dil Kurumu açılmış ve dil kanunları kabul edilmişti"* dedi. Ancak, o dönemde çok konuşulduğunu ama az iş yapıldığını, zamanla gelişme kaydettiğini, bugün artık pek çok Kazakça kitap basıldığını, resmî yazışmaların iki dilde hem Rusça, hem de Kazakça yapıldığını, pek çok kişinin Kazakça öğrendiğini söyleyerek, Kazak Dil Kurumu olan Ahmet Baytursınulı Atındağı Til Enstitutı'nın çalışmalarına değindi.

Doç. Dr. Ferhat Tamir, *"Kazakistan Edebiyatının Türkiye'de Tanıtım Faaliyetleri"* başlıklı konuşmasında, bilimlik çalışmaların 1991 yılı öncesi ne derece güçlüklerle yapıldığından söz ederek, o dönemde çalışmalarıyla başarıya ulaşmış ve araştırmaları ile yayınlarından hâlâ yararlanılan Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Tahir Çağatay, İbrahim Yalkın, Hasan Oraltay gibi değerli bilim adamlarının araştırmalarına değindi. Sn. Tamir, *"bugüne kadar Türkiye'de Kazak edebiyatını tanıtma konusunda epey yol alınmıştır. Umarım ki, bu çalışmalar gelişerek devam eder"* diyerek sözlerini bitirdi.

Sempozyumun ikinci oturumuna, Rahmankul Berdibayev ve Ferhat Tamir başkanlık yaptı. İlk konuşmacı Prof. Dr. Sadık Tural, *"Bir Kimliğin Anatomisi"* başlıklı konuşmasına kimlik tanımı ile başlayarak, dünyada benzer kimliklerin oluşturduğu toplulukların bulunduğunu sözlerine ekledi. Beş ayrı kaynaktan gelen kimlik gruplarını belirterek öncelikle dil alanında ortaya çıkan kimliği vurguladı. Yer adlarının önemi üzerinde durarak, eski yer adlarının yaşatılması konusuna değindi ve *"onlar coğrafyadaki bizim damgalarımızdır"* dedi. Kazakistan'da bir kimlik bunalımının olmadığını, ancak çok fazla kimlik konuşmasının yapıldığını ve bunun düşündürücü olduğunu vurguladı.

İkinci konuşmacı Şakir İbrayev *"Kazakistan ile Türkiye Arasındaki İlişkilerin Başlayışının Onuncu Yılına Dair"* başlıklı konuşmasına, bağımsızlığı çok uzun zamandır umutla beklediklerini, bu sebeple bu 10 yılı çok mutlu geçirdiklerini söyleyerek konuşmasına başladı. Sn. İbrayev, 16 Aralık 1991 yılında Kazakistan'ın bağımsızlığını ilân ettiğini ve bunu ilk kabul eden ülkenin Türkiye olduğunu belirterek, bu davranışın sebebinin uzun yıllar ayrı düşen akrabaların birbirine elini uzatması olduğunu vurguladı. Kazakistan'ın gelişme yolunda attığı adımlarda Türkiye'nin etkisinin büyük olduğunu, eski eserlerin onarımı, inşaat sektöründeki yatırımları, eğitim alanındaki destekleri ile Türkiye'yle eski akrabalık duygularının manevî yakınlığa dönüştüğünü söyledi. *"Edebiyat, tarih, dil sahalarında çok tecrübe kazandık. Türk Dünyası Edebiyatı Mukayeseli Araştırmalarının üzerinde hep beraber tartışalım"* diye öneriler getirerek sözlerini bitirdi.

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde araştırmacı sekreter olan Tolganay Ümbetaliyeva *"Kazakistan'ın Siyasî Değişimi"* başlıklı bildirisinde, *"Siyasî hayatın başlıca reformları olarak ilk sırada siyasî sistem ve onun temel enstitülerindeki değişimler gelir ki, bunların sonucunda totaliter rejimden demokrasiye geçilmiştir"* diye başladı. Ülke içinde siyasî istikrarın korunması, etnik ve dinî çatışmaların görülmemesinin yönetimin gurur duyduğu konular olduğu vurgulandı ve cumhurbaşkanlığı teşkilatının nasıl yapılandığı anlatıldı. Daha sonra seçim sisteminin değişmesi ve çok partiliğe geçiş, sivil toplumun yapılanması, ideolojik ve sosyo-kültürel alanlardaki süreçlere değinildi.

Ertesi gün sempozyum öğlen saatlerine kadar devam etti. Manaş Kozıbayev ve Prof. Dr. Berin Yurdadoğ'un oturum başkanlığını yürüttüğü üçüncü oturumun ilk konuşmacısı Abdimalik Nisanbayev *"Bağımsız Kazakistan Siyasetinin ve Ekonomisinin Oluşumu"* başlıklı konuşmasında, 1991 yılı öncesi çeşitli alanlarda Kazakistan'ın durumunu ortaya koyduktan sonra, Rusya tarafından uygulanan bunca asimilasyon çabalarına karşılık Kazak ruhunun hâlâ yaşadığını vurguladı. *"Anayasa kanunu ile biz bir millî devlet olarak kurulduk. Millî devletin tabiî sonucu millî dilidir"* diyen Sn. Nisanbayev, etnik grupların dilin Kazakça olmasına karşı çıktığını, ülkenin bir Kazak ülkesi olmadığını, orada sadece Kazakistan halkının yaşadığını söyleyerek dilin Rusça olması gerektiğini savunduklarını belirtti. Kazaklarda milliyetçiliğin yükseldiğini ve bunun Slav milliyetçiliğini de ateşlediğini, 1995 yılında bu iki grubun çatışmasının, Sn. Nursultan'ın yaptığı anayasa değişikliği ile yatıştığını, bugün resmî dilin Kazak Türkçesi, ancak halklararası anlaşma dilinin Rusça olduğunu söyledi.

Prof. Dr. Beylü Dikeçligil *"Kazakistan'da Sosyal Yapı Araştırmaları, Kimlik Belirlemeleri"* başlıklı bildirisinde, Orta Asya bilim adamlarının araştırmalarının daha çok tarih ve arkeoloji alanlarında yoğunlaştığını söyleyerek, 1991 yılından itibaren basılan kitap sayısında %100'lük bir artış olduğunu, bağımsızlık öncesi yayın dili olarak daha çok Rusça kullanıldığı halde bağımsızlıktan sonra kullanılan dilin İngilizce ve Rusça olarak eşit ağırlıklı olduğunu vurguladı.

Daha sonra *"Kazak Gazeteciliğinde Yeni Dönem"* başlıklı bildirisini sunan Rahmankul Berdibayev, geçen bu 10 yıl süresince Kazak edebiyatında çok sayıda yenilikler olduğunu belirterek sözlerine başladı. Bu yenilikler içerisinde, kaleme alınmış eserlerin hacmi ve ele aldığı konuların önemi bakımından *"günce"* türü dikkate değer bir yere sahiptir diyen Sn. Berdibayev, bu türde yazıları ile isim yapmış çeşitli yazarlardan söz ederek, bunların yazılarında sosyo-politik ve kültürel ile manevî önem teşkil eden büyük problemlerin ele alındığını ve böylece önemli problemler konusunda (mesela Kazak dilinin resmî dil olması, Kazakça eğitim, Kazakça yayın gibi konularda) kamuoyu oluşturduğunu vurguladı. Ayrıca, Kazakistan'ın bugün içinde bulunduğu problemleri sıralayan Berdibayev, özellikle bağımsızlık öncesi yurtdışına göçmüş vatandaşların yurtlarına geri dönmeleri konusu üzerinde durdu. *"Hiçbir objektif ve subjektif engellere bakmaksızın, yolunu bulup, başka ülkelerdeki Kazakların en az yarısının Kazakistan'a dönmesini sağlamak, geciktirilmemesi gereken, kesin çözümünü bekleyen hayatî bir meseledir"* diyen katılımcı, bunun

millî egemenliği gerçekleştirmenin en kesin çözümü olduğunu söyledi.

Z. Bağlan Özer, *"Kazak Ulusuna Ait Rusça Kaynaklar"* başlıklı bildirisinde, Kazakistan tarihinin çok eski dönemleri kapsamasına karşılık, Kazak tarihini konu alan Rus kaynakların son birkaç asır içinde yer aldığını belirtti. Bu durumun biraz da Rus devletinin kendine son derece karışık ve ilmî temellerden uzak bir tarih oluşturması ile ilgili olduğunu vurgulayan Sn. Özer, bazı dönemlere ait tarihî bilgilerin gerçeklere pek uymadığının görüldüğünü, hatta Kozak adlı bir halkın ismini yitirdiği ve tarihten silindiği üzerinde durdu. Konuşmacı, *"devletler kurulur, yıkılır ama tarih herşeye rağmen gerçeği yansıtmalıdır"* diyerek sözlerini bitirdi.

Ali Abbas Çınar, *"Yabancı Gözü ile Kazakistan'da Sosyal Bilimlerin Gelişimi"* başlıklı bildirisinde, Kazakistan tarihi ile ilgili devirleri sıralayarak, 1900'lerin başından itibaren halkbilim, edebiyat, gibi konularda yapılan araştırmalar ve gelişimlerinden söz etti.

Toplantıyı değerlendiren Şakir İbrayev, bu sempozyumda yeni pek çok şey öğrenildiğini belirterek, Kazakistan'ın jeopolitik konumunun ve Kazak kimliğinin etimolojisinin öneminden sözetti. Mukayeseli araştırmaların bir ekip tarafından yapılmasını, bu problemlerin iki günde çözülebilmesinin mümkün olmadığını, ancak bugüne kadar Türk Dünyası ile ilgili yapılan çalışmaların belli bir yere kadar geldiğini, bundan sonra da sonuca ulaşabilmek için sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi gerektiğini vurguladı. Ayrıca, toplantı sonucunda aşağıdaki kararların alındığını belirtti:

1. Türk Cumhuriyetleri arasındaki kardeşlik, ortak tarih ve ortak unsur esaslarını derinlemesine araştırmaya devam etmek,

2. Bundan sonra hazırlanacak olan açıklamalı sözlüklerin birden fazla dilde basılarak, genişletilmiş olarak çıkarılması,

3. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın hazırladığı 33 ciltlik Türk Dünyası Edebiyat Tarihi Projesindeki tecrübelerinden istifade ederek onun teorik ve pratik sonuçlarını Türk Dünyası'nın diğer ilim alanlarında geniş çapta kullanmak,

4. Türk milletlerinin dil, edebiyat ve tarih araştırmalarının teori problemlerini gruplara ayırarak yürütmek,

5. Ahmet Yesevi ve Kazak-Türk Uluslar Arası Üniversitesi'ni uluslar arası Türkoloji ilim merkezi haline dönüştürmeyi dahada hızlandırmak,

6. Bundan sonra Türk Cumhuriyetlerinde yapılacak konferans, sempozyum ile kongrelerde bu meselelere daha fazla yer ayırmak ve bu konudaki gelişmeleri takip etmek,

7. Ankara'da bütün Türk Cumhuriyetlerine ait kitapların bulunduğu bir kütüphane kurmak,

8. Kazak ve diğer Türk milletlerinin adlarının etimoloji açısından araştırmaya yani, anatomisini açıklamaya yeni metodlarla devam etmek,

9. **Bilge** ve **Bilig** Dergilerinin bundan sonra da gelişmesini ve uluslararası seviyeye çıkmasını sağlamak.

Sn. İbrayev'in değerlendirme konuşmasından sonra iki ülke arasında protokol imzalandı. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Türkiye Büyükelçisi Sn. Sarıbay ile Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural tarafından imzalanan protokol gereği 9 Kazakça yayın altı sene içerisinde Türkiye Türkçesine çevrilerek Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından basılacaktır. 2002 yılında Kazakistan'da imzalanacak bir protokol ile Türkiye Türkçesi ile yazılmış 9 eser Kazakistan Türkçesine çevrilerek Kazakistan'da basılacaktır.

Protokolün imza töreninden sonra Atatürk Yüksek Kurum Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, bir kapanış konuşması yaptı ve *"Kazakistan Cumhuriyeti bizim için bir rüya idi. Bu rüyanın gözü açıkken görülmekte olması bizi mutlu ediyor. Bu bağlantıların ortaya çıkması ve yaşatılması neyle olacaktır? Kitapla. Kitapsız toplumun geleceği yoktur. Kitap varsa ortak duygu, ortak düşünce, ortak hayal oluşur... Kazakların dokuz kitabını Türk okuyucusunun Türkiye Türkçesi ile okumasını dilerim"* dedi.

Her iki ülkenin de bağımsızlıklarının 10 yıla ulaşmış olması bizleri mutlu kıldı. Bağımsızlıklarını daha nice 10 yıllarda kutlamak dileğiyle.

"Ahîlik Haftası Kutlamaları" 8-14 Ekim 2001

Dr. Alev Kahya BİRGÜL
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı *"Ahîlik Kültürü Haftası"*nı Denizli'de kutladı. Denizli Valiliği İl Kültür Müdürlüğünün 8-14 Ekim 2001 *"Ahîlik Kültürü Haftası"* kutlamaları, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Heyeti ve Kutlama Komitesinin Vilayet önünde Atatürk Anıtına Çelenk konulmasıyla başladı. Denizli Valisi Sayın Yusuf Ziya Göksu ve Denizli Belediye Başkanı Sayın Ali Aygören makamında ziyaret edildikten sonra Açılış Töreni saygı duruşu ve İstiklal Marşı ile başladı. Esnaf ve Sanakarlar Odaları Birliği Başkanı Sayın Musa Çelikkol, Pamukkale Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın Hasan Kazdağlı, Belediye Başkanı Sayın Ali Aygören ve Denizli Valisi Sayın Yusuf Ziya Göksu konuşmalarını yaptılar. Daha sonra işinde en kıdemli esnaflara plaket verilmesi ile tören son buldu.

"Ahîlik Kültürü Haftası" kutlamaları nedeniyle Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Denizli Valiliği, Pamukkale Üniversitesi ile Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Başkanlığı'nca birlikte düzenlenen *"Dünden Bugüne Ahîlik"* konulu panele geçildi. Esnaf Sarayı Salonunda yapılan panele Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yürütme Kurulu Üyesi Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel, Recep Bilginer ve Pamukkale Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Önder Göçgün katıldı. Atatürk Kültür Merkezi Yürütme Kurulu Üyesi Dr. Müjgân Cunbur sağlığı nedeniyle katılamadığı panele bildirisini gönderdi.

Panelde Anadolu'nun Türkleşmesinde rol oynayan Ahilik teşkilatından, onların kurduğu tarihi fütüvvetten bahsedilmiştir. Malazgirt savaşından sonra Anayurttan Anadolu'ya doğru başlayan göç ve Moğol istilasından sonra gelen obaların Batı Anadolu'ya yöneldiği anlatılarak önce Selçuklu sonra Osmanlıların batılı tarihçileri hayrete düşüren kitlelerin sessiz yürüyüşü ve çevreye hasar vermekten yıkıp dökmekten şöyle dursun yapıcı iskan siyaseti ortaya konularak sunulmuştur. Meydana getirilen mahalleler, yerleşmeler, şehirler, buralarda yapılan camiler, zaviyeler, türbeler, kervansaraylar, pazarlar, yollar ve diğer yapılardan Anadolu ticaret yollarının oluşturulmasında, gelen geçen yolcuların gariplerin doyup barındığı zaviyeleri kuran yollarda seyahat güvenliğini sağlayan ahilerden, iskan siyase tinden ve çok kuralcı sistemlerinden zengin bir kültür mirasının değerli bir bölümünü teşkil ettiklerinden bahsedilmiştir. Denizli dolaylarındaki ahilerden Honaz ilçesindeki Balıncak Baba'dan onun neslinden, yine Honaz'daki Ahî Hoca'dan, Mülke adlı eski bir köyde Umar Dedenin oğlu Pir Ömer'den Kulacık Hacım köyündeki bir zaviyeden ve bunların yaptıkları hizmetlerden örnekler verilmiştir. 14. Yüzyılın ortalarında Denizli'de yaşamış ahilerden ve onların buraya, yaptıkları hizmetlerden İbni Batuta'nın **Seyahatnamesi**'nde konukseverliklerini anlatmakla bitiremediği Ahî Duman ve Ahî Sinan'dan söz edilmiştir. Denizli'nin Ahî tarihinde bahsedilen 32 meslek dalından biri olan dokumacılık başta olmak üzere yüzyıllar boyu çeşitli ürünlerin en önemli üretim merkezlerinden biri olduğu vurgulanarak on birinci yüzyılın sonlarından itibaren Ahî teşkilatının Anadolu'da köylerin, kasabaların, şehirlerin, beyliklerin ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasındaki faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Bu zengin mirasın günümüzdeki varisleri olan Denizli esnaf ve sanatkarının haftaları kutlanarak Ahî olan kişinin hep açık olması gereken üç şeyi; eli, kapısı, sofrası ve hep kapalı olması gereken üç şeyi; gözü, beli, dili olması gerektiği hatırlatılarak helal kazançlarının bereketli haftalarının kutlu olması dilenmiştir.

"I. Türk Dünyası Kadınları Dostluk ve Dayanışma Kurultayı" Yapıldı

Dr. Azize Aktaş YASA
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Türk Ocakları Genel Merkezi Hanımlar İcra Heyeti tarafından düzenlenen *"I. Türk Dünyası Kadınları Dostluk ve Dayanışma Kurultayı"* 12-14 Ekim 2001 tarihleri arasında Ankara'da toplandı. Kurultaya Türkiye Cumhuriyeti'nin yanı sıra Bağımsız Türk Cumhuriyetleri, Özerk / Federe Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları ile Avrupa'da yaşayan (toplam 33 ülkeden) 200'e yakın kadın delege katıldı.

13 Ekim Cuma günü öğleden sonra mehter gösterisi eşliğinde başlayan kurultayın, açılışı ; Devlet Bakanları Sayın Hasan Gemici, Ramazan Mirzaoğlu, Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoğlu, Ulaştırma Bakanı Oktay Vural, Diyanet İşleri Başkanı M. Nuri Yılmaz, Kırgızistan Büyükelçisi Medethan Serimklov, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Büyükelçisi Zeki Bulunç ile çok sayıda milletvekili, bürokrat, Üniversite rektör ve dekanları, öğretim üyeleri, sivil toplum örgütleri temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirildi. Aynı akşam Ankara Palasta, Olgunlaşma Enstitüsünün Defilesi ve Kültür Bakanlığı Türk Dünyası Müzik Topluluğunun konseri eşliğinde bir resepsiyon verildi. Delegelerin milli giysileri ile katıldıkları bu resepsiyon çok renkli görüntülere sahne oldu ve büyük ilgi gördü.

Türk Ocakları, Genel Merkezi Hanımlar İcra Heyeti Başkanı Yrd. Doç. Dr. Şenol Bal açılışta yaptığı konuşmada, Türk Dünyasında kendi köklerine dayalı bir inanç hareketinin başladığını, bu hareketin bir arayış değil bir diriliş olduğunu belirterek *"İnsan gücümüzü, imkanlarımızı iyi değerlendirebilirsek ve parolamız rahmetle andığımız İsmail Gaspıralı'nın dediği gibi 'işte, dilde, fikirde birlik' olunca; bu asır, Türk asrı olacaktır"* dedi. Şenol Bal konuşmasında devamla Türk Dünyasının sağlıklı kültürel bütünleşmesinde, Millet kültürünün temel değerlerini koruma, taşıma ve yeni nesillere aktarmada ve toplumsal ruhun şekillenmesinde Türk kadınının yüklendiği ya da yükleneceği misyonun önemine de değinerek, tarih boyunca ailesine ve topluma dirlik ve huzur istemede de, her türlü zorluk karşısında yürek gücünü ortaya koymada barıştırma, birleştirme ve hoşgörüde önde olan kadının bu konuda da en büyük rolü oynayacağını belirtti.

Altaylardan Tunaya Türk Cumhuriyet ve Topluluklarından, Türk kadın temsilcilerinin dostlukları geliştirerek kalıcı işbirliklerinin oluşumuna fırsat sağlamak üzere bir araya geldiğini vurgulayan Ş.Bal, amaçlarının ilmi çerçeve de düzenlenen bu kurultayda Türk Dünyası kadınının dünü, bugünü ve yarınının değerlendirmek olduğunu, Türk dünyası kadınının olması gereken portresinin çizileceğini, küreselleşen dünya düzeninde Türk milletinin lâyık olduğu yere ulaşabilmesi için Türk Dünyası kadınlarına düşen sorumluluğu tartışmak olduğunu dile getirirdi.

Kurultay 14 Ekim 2001 günü 4 komisyon halinde çalışmıştı. Bunlar *Parlamenterler, Sosyal ve Kültürel Hayatta Kadın, Ekonomi ve Çalışma Hayatında Kadın Birey olarak Kadın* komisyonları olup, söz konusu komisyonlar alanlarına giren konuları görüşüp tartışmalı, somut teklifler ihtiva eden noktaların rapor haline getirilmesine ve bu sonuçların tavsiye niteliğinde ilgili kurum ve kuruluşlara iletilmesine karar verdi.

Tüm komisyon oturumlarında verilen tebliğ ve tekliflerin değerlendirilmesi sonucunda; Türk kadınının içinde yaşadığı sosyal-ekolojik çevre içinde, kendisine tanınan fırsatlar ve haklar çerçevesinde daha âdil bir sistem içinde yaşamak istediği; kadına yasal çerçevede tanınan hak ve özgürlüklerin sosyal ve kültürel hayatta kendini geliştirme fırsatlarıyla desteklenmedikçe anlamlı olmayacağı; kadınlara her alanda verilecek eşit fırsat ve hakların, kadınların bu haklardan haberdar olacak bilgi ve bilinç düzeyine gelmesi ile başarıya dönüşeceği; Erkeklere karşıt bir grup değil, birlikte el-ele işbirliği ve dayanışma içinde çalışacak ve yaşanacak bir grup olarak bakılması gerektiği; Türk dünyası kadınlarının, parlamentolarından en temel aile birimine kadar yapabilecekleri bütün değişiklikleri ve gelişmeleri uzlaşma, işbirliği ve uyum prensipleri çerçevesinde yapabileceklerinin bilincinde oldukları; geleceğin Türk Dünyası kadınlarının kendileriyle barışık, kendini gerçekleştiren, potansiyellerini içinde bulundukları topluma ve Türk Dünyasına zenginlik ve güzellik olarak katabilecekleri belirlendi.

Kurultayda genel olarak: Türk Dünyası kadınlarının çalışma hayatında arzulanan yerde olabilmeleri için mesleki eğitime şiddetle ihtiyaç duyulduğu; özellikle kadınları ilgilendiren kanunların

hazırlanmasında onların görüşlerine mutlaka başvurulması ve onların istek ve tercihlerinin belirleyici olması; kayıt dışı çalışan kadınların sosyal güvenliklerinin sağlanması; çalışan kadınların iş hayatı ile ilgili düzenlemelerin uluslar arası kuruluşların norm ve standartları ile birleştirilmesi; Türk Dünyası kadınlarının ülkelerinde siyaset, eğitim ve kültürel faaliyetlerde aktif olarak görev alması; Türk Dünyası kadınının nereden, ne şekilde ne sebeple gelirse gelsin Türk Dünyasını ve tüm insanlığı tehdit eden terörizme hayır dediği; 21. Yüzyılda Batı Trakya, Kerkük, Karabağ, Doğu Türkistan, Çeçenistan, Kosova ve Afganistan'daki Türklerin acılarının dindirilmesi, insanca yaşama hakkına kavuşmaları için Avrupa İnsan Hakları Komisyonu nezdinde gerekli girişimlerde bulunulması; Bütün Türk Cumhuriyetlerinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini bir an önce tanımaları karara bağlandı.

Komisyonda kabul edilen diğer teklifler arasında: kitle iletişim araçlarına yönelik olarak eğitim amaçlı belgesellerin hazırlanarak Türk Devlet ve Topluluklarının birbirlerini karşılıklı bilgilendirmesinin sağlanması; TRT Türk yayınlarının bütün Türk dünyasına hitap edecek şekilde Türk Kültür değerlerini işleyen haber ve belgesellerinin arttırılması; Türk devletlerinin radyo ve televizyon kuruluşları arasında program değişimi yapılması, Azerbaycan ve TRT Türk Televizyonunun yayınının güçlendirilmesi, diğer Türk Cumhuriyetlerinde Türkiye de yayın yapmalarına imkan sağlanması, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları arasındaki basılı yayın organlarına müracaat edilerek *"Türk Dünyası"* köşesinin oluşturulması ve günlük haberlerin bu köşelerde yayınının sağlanması; Türk Dünyası Yazarlar Birliğinin oluşturulması; Türk Dünyası Kadınları Kütüphanesinin oluşturulması; Türk Dünyasının ortak değerleri belirlenerek başta destanlarımız olmak üzere Halk Kültürü ürünlerinin tanıtılması; Gelenekli Türk ve Süsleme sanatlarının ve Türk müziğinin yaygınlaştırılması, tanıtılması amacıyla sergi, konser, gösteri gibi ortak etkinliklerin teşvik edilmesi, müşterek kültür değerlerinin işlenmesi; Türkî Cumhuriyetler değil, Türk Cumhuriyetleri ibaresinin kullanılması; belirli gün ve bayramların Türk Dünyası olarak hep birlikte kutlanması ve 13 Ekim'in bundan böyle Türk Dünyası Kadınları Dostluk ve Dayanışma günü olarak her yıl kutlanması yer aldı.

Ayrıca Türk kültürüne sahip çıkacak, işbirliği çerçevesinde araştırma ve uygulamalarda bulunmak ve yapılarında yer alan zenginlikleri birbirine aktarmak için çalışmalar yapmak üzere Türk Dünyası Kadınlar Birliğinin kurulmasına ve Yürütme Kurulu Başkanlığına Yrd. Doç. Dr. Şenol Bal'ın getirilmesine, Türk Dünyası Kurultayına süreklilik kazandırılması için iki yılda bir yapılmasına ve ikincisinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde gerçekleştirilmesine, Sekreterya görevini Türkiye tarafından üstlenilmesine oy birliği ile karar verildi.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın

Yeni Süreli Yayını

"GERÇEK"

Ermeni Araştırmaları Dergisi

I. sayısı Ocak 2002'de

çıkıyor

31 In this issue

İmran BABA : My Work's, Life with together Professor Sadık Tural in Atatürk Culture Center 3

ARTICLES

Anwar AHMAD : The reflects of a period of a Turkish History and Literature on Urdu Literature* 6
Abdullah ŞENGÜL : As a verse story "Hasan's Ghasha" and Fikret's nationalism 10
Azize AKTAŞ-YASA : Kubbealtı Academy Culture and Art Wakf and from "Ulker Storm" to "Holy tree sprout in dessert" of Safiye Erol's complete Works. 15
Vakıf SULTANLI : In the researches of Azerbaijan Emigrants Literature "Dede Korkut's Book"* 19
Zeynep ZAFER : Turkish Culture on the Balkans and Yordan Yorkov 21
Feyyaz SAĞLAM : Bosna in the Turkish World's Literature 25
Adilhan ADİLOĞLU : The traces on Sumer and Saka on the Caucasus Nart Legend 29
Fatma AÇIK : Abdulla Avlani 33

FROM THE PRESS

HÜRRİYET : They from outside, we from inside 38
BAXIŞ : An Aspect of Azerbaijan Turkish World Science Centre 39
BİLKENT NEWS : Bilkent Celebrates Birts of Turkish Language 40
GÜNIŞIĞI : Welcome to Elazıg 41
NURHAK : An Example of Loyality in Hazar Poem Evenings 42
TÜRKİYE : Talking about Press and Media 43

THE BOOKS

Neval KONUK : "Love Letters" 44
İbrahim DİLEK : "The Second Researches of Rize Çayeli Public Culture" 48
Ferhat BERBER : The researches about Manisa 51
Ayhan İNAL : "How Rainfull Of Your Eyes" 53
Saim KESKİN : Publications about Armenian 54
M. Alem HAMMAD : "History of Turkish Uzbek Literature" 57
Alev KÂHYA-BİRGÜL : The Termination of bad by goodness 58
Yunus ZEYREK : About the book of "Çıldır History" 60
Sevay OKAY-ATILGAN : "Turkoman's Domination of Iran" 64
Yahya Kemal TAŞTAN : A poet and his works in Hufreyi Nisyan 67
Serap LELOĞLU-ÜNAL : The new book about Silkway 72
Reşide GÜRSES : "The place of Inventer" 74
Neval KONUK : "Oposite Tulip" 75
Tuğrul Veli KAMİLOĞLU : The Azerbaijan in Evliya Çelebi's Travel Book In 1654 77
Tuba DURGUN : New Book of Prof. Dr. Emin Çarıkçı 80

TEXT BOOKS

Mehmet YÜKSEL : Cemistry book's The first Class of High School 82

NEWS

Songül BOYBEYİ : "The Activities of the International 9th Hazar Poem Evenings. 84
Serap LELOĞLU-ÜNAL : 10th year Celebration of two Countries 88
Alev KÂHYA-BİRGÜL : "Celebration of Ahilik Week" 93
Azize AKTAŞ-YASA : "The First Turkish World Women Friendship and Solidarity Congress held 94

These articles have been translated in to Turkey Turkish.

ORTA ASYA TÜRKMEN HALILARI İLE
TARİHÎ ANADOLU-TÜRK HALILARININ
ORTAK ÖZELLİKLERİ
Nalân TÜRKMEN
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

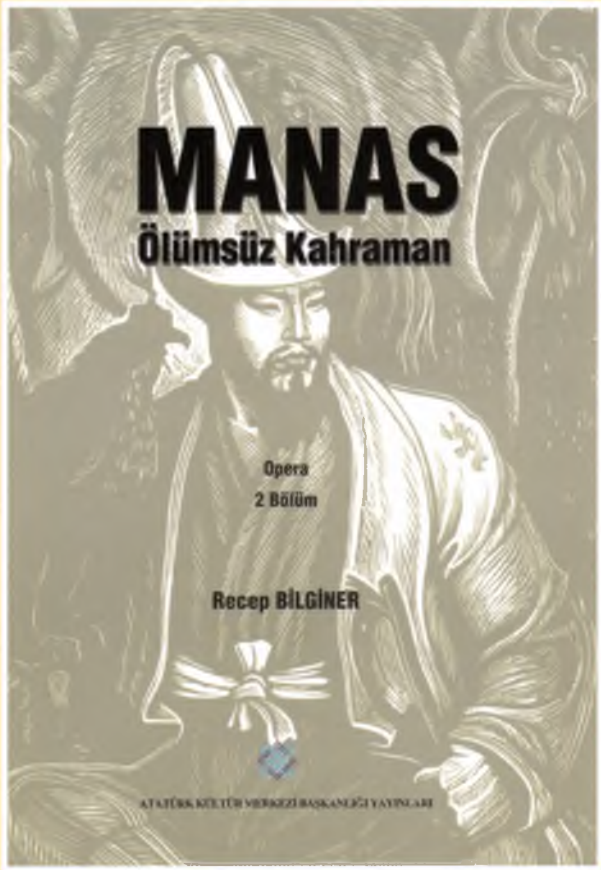
MANAS
Ölümsüz Kahraman
Opera
2 Bölüm
Recep BİLGİNER
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

ULUSLARARASI
DÖRDÜNCÜ TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ
Bildirileri 4-7 Kasım 1997, Ankara
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

KIRGIZ FOLKLORU
VE
TARİHÎ KAHRAMANLAR
(EVLİLİK GELENEĞİ VE TÜRKÜLERİ,
ÇOCUK FOLKLORU, EDEBİ ESERİ
VE TARİHÎ KAHRAMANLAR)
ABDILDACAN AKMATALİYEV
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI
Ankara - 2001
KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ'NİN
10. YILINA ARMAĞAN

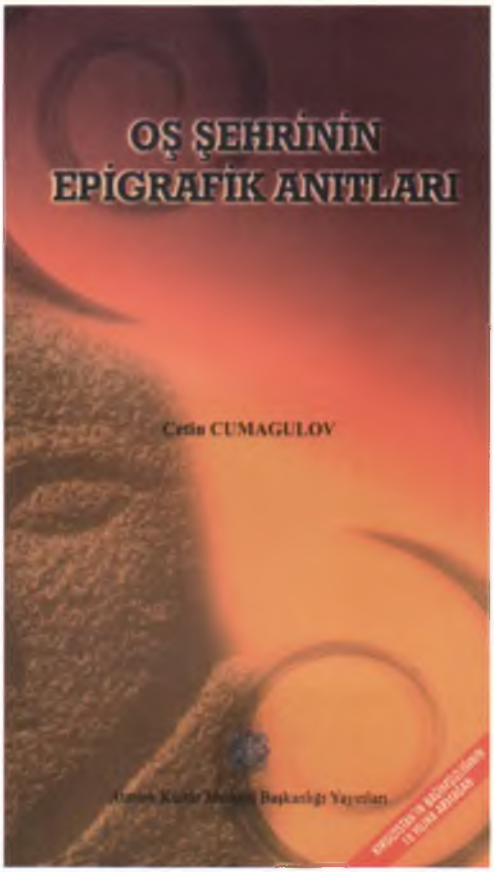
OŞ ŞEHRİNİN
EPİGRAFİK ANITLARI
Cetin CUMAGULOV

TÜRK DÜNYASINDA
Nevruz
DÖRDÜNCÜ ULUSLARARASI
BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ
(21-23 MART 2001, SİVAS)
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

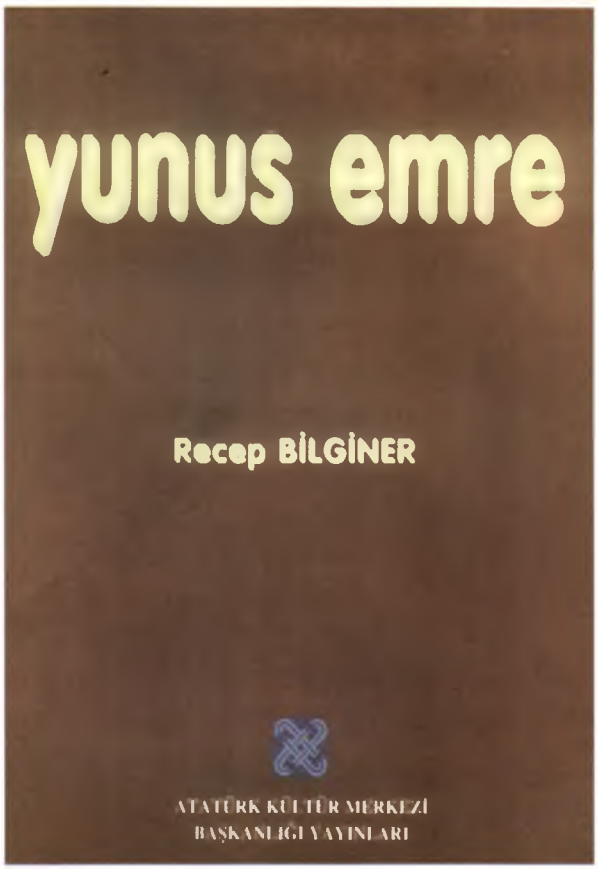
yunus emre
Recep BİLGİNER
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Arif Nihat Asya'nın
Sevgi Mektupları
YAVUZ BÜLENT BAKİLER